

TITU MAIORESCU

ISTORIA CONTIMPORANĂ

A

ROMÂNIEI

(1866—1900)

BUCUREȘTI

Editura Librăriei SOCEC & Co., Societate Anonimă

1925

39838

[Handwritten scribble]

Biblioteca Universitară
BUCUREȘTI
Colecție 39838 ~~Subtit~~
Inventar 394.868

B.C.U. Bucuresti

C394868

TITU L. MAIORESCU
1840-1917

PREFAȚĂ

Alături de Memoriile regelui Carol, introducerile la cele șase volume de Discursuri ale lui Titu Maiorescu sânt singura noastră istorie contemporană.

*Dorința autorului a fost ca acele introduceri să se tipărească la un loc. — Adăogând și părțile aflate în manuscris, editorul le înfățișează acum sub titlul: **Istoria contemporană a României de la 1866 până la 1900**¹⁾.*

Pentru generația de azi, studiul acestei opere va fi de un folos netăgăduit. Cine va voi să urmărească dezvoltarea țării noastre în epoca întemeierii regatului, va putea s'o privească aici ca într'o oglindă curată.

Cu ce impresie vor rămâneă cetitorii deprinși a urmări în politică respectul legilor morale, e chestie de temperament și de concepție cu privire la viață. S'ar putea ca pe unii să-i copleșească un sentiment de tristeță sau cel puțin de compătimire pentru slăbiciunea oamenilor din țările cu puțină pregătire culturală. — În orice caz, cetind în paginile ce urmează judecățile lui Maiorescu — nepărtinitoare nu numai față de

¹⁾ În volumul al șaselea al *Discursurilor* (acuma sub tipar), cetitorul va putea urmări istoria României până la tratatul din București, 1913.

prieteni, ci și față de adversari — cei care iubesc adevărul vor învăța deplin ce însemnează seninătatea istoriei. — Și astfel, îndreptătorul culturii noastre, în faza de renaștere a poporului și a statului român, va rămânea și după moarte un îndreptar sigur pentru toate conștiințele neșovăitoare.

O scurtă privire asupra situației politice a României

de la 11 Februarie 1866 până la 11 Martie 1871

În urma abdicării silite a lui Alexandru Ioan I (Cuza) la 11/23 Februarie 1866, guvernul trece de fapt asupra Locotenenței Domnești Lascar Catargi-general N. Golescu-colonel N. Haralambie, iar ministerul numit în aceeași zi este astfel compus:

Ion Ghica, prezident și externe,
Dimitrie Ghica, interne,
Ion C. Cantacuzino, justiție,
Petru Mavrogheni, finanțe,
C. A. Rosetti, culte,
Maior Dimitrie Lecca, războiul,
Dimitrie A. Sturdza, lucrări publice,

Numirea maiorului Lecca la departamentul războiului este semnul caracteristic al noului minister și totdeodată cel mai periculos precedent.

Însăși răsturnarea lui Cuza-Vodă a fost un fapt greu de justificat. Liber ales de

națiunea din cele două Principate, Cuza merita o soartă mai bună, și nu era lucru cuminte ca să arătăm Marilor Puteri, sub a căror garanție ne aflam puși prin tractatul de la Paris din 30 Martie 1856, că națiunea se înșelase în persoana alesului ei. Unirea Principatelor cu înlăturarea Comisiei Centrale din Focșani, legea rurală, chiar dobândită cu prețul loviturii de stat dela 2 Mai 1864, secularizarea averilor mănăstirești vorbeau în favoarea lui Cuza; iar în privința relei lui administrări se cuvenea poate mai multă răbdare, or cât de încercată ar fi fost prin camarila Librecht, Pisoschi, etc. și prin niște ministere ca cel din urmă, în care d. Nicolae Kretzulescu avea prezidența, internele, agricultura și lucrările publice, domnul Alexandru Papadopolu-Calimah externele, un Ion Oteteleşeanu finanțele, un Dimitrie Cariagdi instrucția publică, justiția și cultele, iar d. Alexandru Beldiman poliția Capitalei.

Căci una din calamitățile, de care trebuia să scape țara, dacă era să-și aibă viitorul mai asigurat, erau tocmai desele schimbări de Domn (numai dela 1800 încoace se întâmplaseră în Muntenia vre-o 15 și în Moldova 14), și noi, după deabia 7 ani de domnie a lui Cuza, făceam acum înși-ne ceea ce imputasem mai înainte intrigilor din Fanar, și ne arătam tot așa de rău năraviți.

Ce e drept, o cerință principală a programului național statornicit de divanurile ad-hoc, Domnul hereditar dintr'o Casă suverană a Europei, rămânea încă de îndeplinit; și pe de altă parte situația politică generală

la începutul anului 1866, când se pregătea alianța între Prusia și Italia pentru războiul în contra Austriei, reclama poate în România un Domnitor, care să inspire mai multă încredere. Dar chiar în acest caz naște întrebarea, dacă nu era de preferit ca alegerea Domnului străin să fie făcută fără violență, cu liberul consimțământ al Principelui Cuza; căci o abdicare voluntară în vederea marelui scop național era plănuită de el însuș. Mesagiul său pentru deschiderea sesiunii parlamentare pe 1865—1866, citit în Cameră la 5 Decembrie 1865, cu 2 luni înainte răsturnării, se termină cu următoarele cuvinte:

„Fie în capul Țării, fie alături de D-voastră, eu voi fi totdeauna cu Țara pentru Țară, fără altă țintă decât voința națională și marile interese ale României. Eu voesc să fie bine știut, că nici odată persoana mea nu va fi o împedecare la orice eveniment, care ar permite de a consolida edificiul politic, la a cărui așezare am fost fericit de a contribui. În Alexandru Ion I, Domn al Românilor, Românii vor găsi totdeauna pe colonelul Cuza, care declara Puterilor garante, că el primește îndoita alegere numai ca un depozit sacru“.

Intenția de a părăsi tronul era dar oficial indicată de însuș Principele, și în Ianuarie 1866, când cumnații săi Dimitrie și Teodor Rosetti veniseră să-i arate temerile lor de conspirația ce se pregătea, Cuza le răspunde nepăsător, că nu mai există motiv de conspirare, fiindcă el avea să abdice peste 2 luni, spre îndeplinirea cerințelor divanului ad-hoc.

Pentru apropiata eventualitate pare a se fi urmat o corespondență între Cuza și

Napoleon III în privința succesorului dintr'o familie suverană¹⁾).

Or cum ar fi și or câte circumstanțe atenuante s'ar admite pentru răsturnarea lui Cuza, modul cum s'a executat această răsturnare rămâne condamabil.

Trei ofițeri (d-nii Vasiliu-Pilat, astăzi general, Costiescu și Lipoianu) pătrund în noaptea de 10, spre 11 Februarie în Palat și silesc pe „Alesul Națiunii“ să subscrie următorul act, publicat îndată în capul *Monitorului Oficial* de Vineri 11 Fevruarie 1866:

„*Abdicare,*

„Noi Alexandru Ioan I, conform dorinței Națiunii întregi, și angajamentului ce am luat la suirea mea pe Tron, depun astăzi 11/23 Fevruariu 1866, cărna guvernului în mâna unei locoteninți domnești și a Ministerului ales de popor.

ALEXANDRU IOAN“.

Cine va fi redactat acest act silnic cu frazeologia „Ministerului ales de popor“, e indiferent. Ministerul a fost așa de puțin ales de popor, că în acelaș număr al *Monitorului* se publică decretul, prin care noua Locotenență Domnească „ordonă și numește“ Ministerul Ion Ghica.

În acest minister, precum am arătat, maiorul Lecca, comandantul batalionului de vânători, căruia îi era încredințată în acea

¹⁾ O confirmare *documentală* s'ar dobândi probabil din hârtiile lui Cuza, sechestrate în noaptea răsturnării și aflate astăzi în păstrarea d-lui Dimitrie A. Sturdza, unde nu sunt accesibile. După publicarea lor, dacă au rămas intacte, se va putea judeca asupra conspirației dela 11 Februarie cu mai mult temei.

noapte garda Domnului Țării, era numit ministru de războiu.

O asemenea numire însemna nesiguranța armatei și nesiguranța tronului.

Și pentru ca să nu rămâe îndoială asupra acestei însemnări, ziarul autorizat al partidului, care de acum înainte era chemat să aibă un rol mult mai pronunțat în conducerea politicei române, se grăbea să publice chiar a doua zi, într'un articol de fond plin de laude pentru ofițerii conspiratori și mai ales pentru maiorul Lecca „acest brav și patriot oștean, căruia îi datorăm recunoștință“, următoarea profesiune de credință asupra armatei: „Opiniunea acestei foi în privința datorii unui militar se știe că este cu totul opusă aceleia ce este în genere admisă în oștirile permanente. Nu înțelegem și nu știm cine poate înțelege, cum un militar poate fi îndatorat a-și ține jurământul său către un guvern, care ar călca el jurământul său și când acea călcare ar fi recunoscută prin *o aclamare generală*“.

Iar maiorul Lecca publica în acelaș număr al *Românului* o scrisoare către un căpitan din batalionul de vânători, în care zicea: „Actul ce am făcut este un fapt istoric, și vânătorilor le va rămânea o glorie eternă pentru devotamentul ce au avut către patrie, iar eu mă voi fâli pururea că am fost instrumentul patriotismului lor“¹⁾.

¹⁾ Chiar peste 22 de ani, într'o scrisoare dela 1 Februarie 1888, fiul lui Vodă-Cuza explică astfel alegătorilor săi din colegiul III de Mehedinți, pentru ce nu poate primi mandatul de deputat, ce i l-au încredințat: „Nu-mi este

Și ce este tot așa de semnificativ, *Românul* din ziua următoare (numărul de la 14 și 15 Februarie 1866) se arată solicitat de ofițerii conspiratori ca să nu-i treacă sub tăcere, cel puțin pe cei „care au dat adeșiunea lor mai înainte de 11 Februarie“, și astfel laudă în prima linie pe colonelii Crețulescu și Tănase Călinescu, pe căpitanul de artilerie Alexandru Candiano, și pe mai mulți alții, al căror nume se vede publicat acolo¹⁾.

*
* * *

Sub asemenea auspicii guvernul de la 11 Februarie, după o încercare neisbutită cu Conte Filip de Flandra, procede în zilele de la 2 până la 8 Aprilie 1866 la plebiscitul, care cu 685,969 de voturi pentru și 224 contra consacră alegerea Principelui Carol din Casa suverană de Hohenzollern. La 10/22 Mai noul Principe, de abia în vârstă de 27 ani, prin o spontană hotărâre, sosește în Capitala țării și înaintea Adunării constituante, prezidate de Manolache Kostake (Iepureanu), depune jurământul, iar

permis să fac parte dintr'o Adunare, care de sigur va fi iarăș prezidată de acel neleguit, care a trădat pe Domnitorul incredințat pazei sale“. Scrisoarea a fost publicată în *Epoca*.

¹⁾ O scrisoare a răposatului Dimitrie Cariagdi, datată din Neapol de la 12 Ianuarie 1872 și adresată detronatului Domnitor Cuza la Florența, cuprinde următoarele rânduri: „Aici am găsit o colonie de Rumâni, St. Sibleanu, N. Rosetti, N. Negri, Candiano, care zice că face studii de drept. Candiano mi-a arătat, că a venit la Florența să implore iertarea Măriei Voastre“.

noua Constituțiune, sancționată la 30 Iunie, e promulgată la 1 Iulie 1866.

Cel d'întâi minister al Principelui Carol I (11 Mai 1866) este astfel compus:

Lascar Catargi, prezident și interne,
 P. Mavrogeni, externe,
 General Ion Gr. Ghica, răsboiu,
 Ion C. Cantacuzino, justiție,
 Ion C. Brătianu, finanțe,
 C. A. Rosetti, culte,
 Dimitrie A. Sturdza, lucrări publice.

Dar după 2 luni L. Catargi, Brătianu și Rosetti părăsesc ministerul. La 15 Iulie se formează cabinetul Ion Ghica cu Mavrogeni la finanțe, apoi la 2 Martie 1867 cabinetul C. Krezzulescu, și așa mai departe în mai puțin de 5 ani se schimbă 10 cabinete și se fac vreo 30 de modificări ministeriale parțiale, până când de la 11 Martie 1871 înainte, de la al doilea cabinet L. Catargi, începe era ministerelor serioase cu o mai lungă durată.

Situația, totdeauna grea la începutul domniei unui Principe străin, devenise în cazul nostru excepțional de grea prin întâmplările arătate mai sus.

Relativ ușoară era admiterea faptului îndeplinit din partea celor 7 Puteri garante, cu toată opoziția formală a reprezentanților lor, care în conferința de la 2 Mai 1866, convocată *ad-hoc*, declaraseră alegerea plebiscitară nevalabilă. Fiindcă, după articolele 22 și 27 ale tractatului de la Paris, nici una din puteri nu avea dreptul să intervie singură

în contra noastră, ci trebuia să dobândească încuviințarea celorlalte, în chiar această multiplicitate și divergență de interese sta punita liberei noastre dezvoltări. Principele Carol, la sosirea sa în țară, avea aprobarea lui Napoleon III și nu mai puțin importanta aprobare a lui Bismarck, dacă nu direct a Regelui Prusiei. Și, printr'o fericită coincidență istorică, pe când tocmai de pe la 1866 prestigiul lui Napoleon începea să scadă și a scăzut treptat până la desăvârșita lui pierdere la Sedan, prestigiul Regelui Prusiei și al marelui său cancelar creșteau și deveneau preponderante în Europa, iar o parte a acestui prestigiu se resfrângea firește și asupra Principelui nostru din casa Hohenzollern.

Prin urmare relațiile externe ale noiei Domnii, or cât de grea a fost dobândirea recunoașterii ei din partea Inaltei Porți în Octomvrie 1866, aveau să se consolideze din an în an, și astfel una din prevederile divanului ad-hoc, când își formulase cerința Principelui străin, se dovedea pe deplin îndreptățită.

Și raportul între Carol I și Constituțiunea noastră de la 1866 cu prematurul ei liberalism, nu putea pricinui mari greutate. Principele Carol, deși până atunci ofițer în armata prusiană și trăind în atmosfera Curții de la Berlin, unde democrația liberală era foarte rău văzută, rămăsese independent în judecata sa politică, se afla în relații mai intime cu moștenitorul tronului Prusiei, ale cărui aspirații constituționale erau cunoscute,

și nu se sfiise a se pune în contact cu societatea burgheză din Berlin, dușmana naturală a reacționarismului aristocratic. În iarna 1865—1866, cercurile bine informate de acolo vorbeau chiar de întârzierea intenționată a înaintării Prințului Carol la rangul de căpitan, tocmai din cauza înclinărilor sale liberale. În asemenea împrejurări este lesne de explicat, că Ion Brătianu, cel d'întâi bărbat politic din România, cu care s'a întâlnit Principele Carol (19/31 Martie 1866, la Düsseldorf) și care i-a vorbit despre chiemarea sa la tron, să-i fi lăsat o impresie așa de simpatică. — Prin urmare noua noastră Constituțiune se putea aștepta la o sinceră aplicare a ei, în marginile puterilor date tânărului Domnitor, și de altminteri ea însăși prevedea puțința reformării, tot pe cale constituțională, dacă o asemenea necesitate se iveaua.

Nici vre-o accentuare a spiritului separatist între Munteni și Moldoveni nu era de temut, cu toată ocrotirea ce ar fi aflat-o din partea Rusiei. Răscoala dela 3 Aprilie 1866 fusese energic năbușită de Locotenentul Domnesc Lascar Catargi, sosit cu o zi mai înainte în Iași; și chiar faptul, că acea mișcare a fost înscenată, cu ajutorul Cneazului Moruzi, de niște oameni fără însemnătate, ca N. Roznovanu, Teodor Boldur-Lătescu și N. Ceaur-Aslan, cărora li se asociase ușorul la minte Mitropolit Calinic Miclescu, dovedea, că epoca deosebirii exploatare între Moldoveni și Munteni ajunsese acum pe sfârșite. În toată liniștea Principele Carol, înainte chiar

de intrarea sa în capitală, de la moșia Goleştilor, unde a fost găzduit în seara de 9 Mai 1866, a putut să facă din grațiarea Mitropolitului Calinic primul act al domniei sale.

Dar greutatea cea mare, adevărata greutate a situației interne, era lipsa ori căruia simțământ dinastic în poporul român, deprins de atâtea generații cu domniile efemere, indiferent la dese schimbări ale indivizilor de pe tron, mai indiferent acum în urma răsturnării lui Cuza-Vodă, și în care popor totuși, dacă noua monarhie constituțională avea să-i garanteze viitorul, trebuia înrădăcinat acel cuget trainic de credință în persoana Domnitorului și în perspectiva succesiunii hereditare la tron. Și cum să se nască și de unde să crească acest cuget, când una din cele mai manifeste reprezentări ale lui, armata, fusese izbită tocmai în simțimintele de fidelitate și de disciplină prin cele petrecute la 11 Februarie 1866?

Dacă o regenerare a spiritului public avea să se producă în această privință, ea nu era de închipuit decât printr'o îndelungată și stăruitoare acțiune. Ea presupunea din partea tânărului Domnitor o rară împreunare de calități: multă prudentă, și mai multă îngăduință, o răbdare dusă până la limitele sufletului omenesc și cunoașterea de oameni. Iar din partea bărbaților politici ai țării, ea presupunea hotărîrea de a sprijini dinastia ce și-o aleseseră și de a avea totdeauna luarea aminte așintită asupra acestui punct cardinal.

Căci situația creată țării prin înălțarea pe tron a unui Principe dintr'o casă suverană a Europei cuprindea — ce e drept — o mare garanție pentru existența statului, însă putea fi în altă privință și un mare pericol. Tocmai faptul, că acea casă suverană ajunsese în scurt timp la atâta prestigiu în Europa, deschidea perspectiva întăririi noastre în viitor, dacă știam să respectăm pe noul Ales, dar ne putea periclita chiar existența, dacă prin depărtarea lui loveam în acel prestigiu. Cu un Principe de Hohenzollern după 1866, necum după 1870, noi nu puteam face nepedepsiți ceea ce au făcut Grecii la 1862 cu un Principe de Wittelsbach. Nu pentru prima oară în al 19-lea secol țara noastră s'ar fi înfățișat în gândul celor ce conduceau politica Marilor Puteri ca un simplu obiect de compensație teritorială¹⁾.

Însă toate aceste griji erau mai mult ale viitorului, precum nici nu se puteau înlătura decât în viitor, și, pentru o parte din ele, numai cu ajutorul soartei. Deștep-tarea și întărirea simțământului dinasticatârna, în afară de însușirile personale ale Principelui, de la o acțiune îndelungată a partidelor noastre politice, de la direcția luptelor parlamentare, de la lucrarea prin presă și prin întruniri publice, și nu mai puțin, de și mai latent, de la învățătura dată tinerimii prin

¹⁾ Încă la Octombrie 1869, cu prilejul călătoriei Împăratului Francisc Iosif la Constantinopol, Ali Pașa propune lui Beust cedarea „Principatelor” către Austro-Ungaria.

profesorii școalelor statului. Și cât pentru îndreptarea spiritului armatei, aceasta nu se putea prevedea cu oarecare temei decât în urma unui viitor războiu, în care ofițerii noștri să primească adâncă impresie a misiunii lor hotărîtoare și să simtă atunci de la sine necesitatea elementară a disciplinei și a credinței neclintite; iar provocarea războiului nu putea să vie de la noi, ci trebuia așteptată de la alte complicații europene.

Ce vădită acțiune caracteristică avea să întreprindă acum noul Principe la începutul domniei — iacă întrebarea cea mai apropiată, marele interes al momentului. În acest înțeles starea economică a țării se impunea atenției pe planul d'întâi. Și nu era aici vorba de obișnuita regulare a finanțelor statului, or cât de anevoioasă ar fi fost până când s'a stătornicit prin destoinicia lui P. Mavrogeni, dar era vorba de puternica impulsivitate ce trebuia dată activității economice generale, prin o mult mai energică circulare a cunoscutei bogății din agricultură, prin descoperirea de bogății încă necunoscute, prin formarea elementelor unei viitoare industrii.

În călătoria sa prin Moldova (August 1866) Carol I dă o primă dovadă de tact politic, căutând să se întâlnească mai ales cu C. Negri și cu V. Alecsandri, amicii intimi ai lui Cuza-Vodă, aceia, care știau mai bine ce făcuse și ce nu fusese în stare să facă fostul Domnitor. În convorbirile cu el

Principele Carol își arată gândul de a-și inaugura domnia prin înființarea unei întinse rețele de drumuri de fier, (notiță dela V. Alexandri), gând de mare însemnătate, greu de realizat în starea înapoiată a țării de atunci, fără industrie proprie, fără ingineri, fără lucrători, fără credit pe piețele Europei.

Indrăsneața întreprindere, precum era menită să fie de cel mai mare folos pentru deșteptarea economică a țării, a și fost una din ocaziile pentru izbucnirea inevitabilei crize a tinerei domnii. Căci astfel se întâmplă totdeauna: tocmai de fapta cea însemnată, care în cuget se înfățișază sub aspectul cel mai ademenitor, e aninată cum-păna soartei.

Nu intră în cadrul acestor notițe, a căror scop este înțelegerea atmosferei intelectuale în mișcarea noastră politică, de a stărui cu amănuntul asupra chestiilor economice. Atât numai trebuie să fie zis, că ideia căilor ferate, odată concepută în așa mari dimensiuni, era mai lesne de realizat în anul 1868 cu ajutorul capitalului german, și cu cel mai cutezător concesionar prusian Strousberg. Parisul, în urma izbândeii Prusienilor dela Sadova și în perspectiva războiului contra Germaniei, se înstrăinase de noi; iar dela celelalte piețe ale Europei nu se putea aștepta o primire favorabilă pentru finanțarea unei asemenea întreprinderi. Austriacului Ofenheim i s'a încredințat, de altminteri în condiții prea grele, numai con-

394268

struirea fragmentului Iași-Roman-Ițcani. Preferința acordată propunerii prusiene pentru rețeaua principală se explică dela sine în modul cel mai firesc.

Tot așa de explicabil este, că Principele Carol a început executarea planului său prin ministerul liberal dela 27 Octombrie 1867 cu Ion Brătianu la Finanțe. Ia acest fel de momente partidul liberal e mai comod la guvern decât în opoziție.

Dar mobilitatea noastră parlamentară din aceea epocă nu îngăduie nici unui guvern o durată suficientă. Ministerul liberal se modifică în parte prin demisionarea lui Ștefan Golescu și înlocuirea sa cu general Nicolae Golescu la 1 Mai 1868. Partidul liberal din Muntenia, la început lipsit de aderenți în Moldova, se vede silit a se uni cu așa numita „fracțiune liberală și independentă“ din Iași, care însă nu se menține în efemera sa existență decât prin ura în contra străinilor, mai ales în contra Evreilor; și astfel guvernul liberal dela 1867 tolerează (o contradictio în adjecto) isgonirea administrativă a câtorva familii israelite prin prefectul Lecca din Bacău, măsură izolată și cu atât mai nechibzuită, cu cât, fără nici un folos, devine în ochii Europei apusene o provocare tocmai în momentul, când țara are trebuință de creditul din străinătate pentru drumurile ei de fier. Incercarea ministrului-prezident Ștefan Golescu de a-și apăra administrația din Bacău este făcută cu atâta nedibăcie, încât îl silește să se retragă, după ce a expus țara la primele scuze față de

Austria¹⁾). Însă nici sub prezidența generalului Golescu liberalii nu pot sta mai mult timp la putere, și în 16 Noembrie 1868 se formează cabinetul Dimitrie Ghica, mai apropiat de „centru”; apoi, după o scurtă funcționare a unui minister Al. G. Golescu, spiritualul Manolache Kostake încearcă la 20 Aprilie 1870 guvernul cu „juna dreaptă” (G. Manu, G. Gr. Cantacuzin, A. Lahovari, C. Grădișteanu, P. P. Carp, „cloșca cu pui” — cum i-a rămas numele după o vorbă glumeață a deputatului I. Negură.

În vremea guvernului junei drepte izbucnește în Europa centrală cea mai crâncenă luptă a secolului nostru războiul franco-german, dela 1870.

Printre aceste evenimente, întreprinderea Strousberg înaintează cu vicisitudinile obișnuite în asemenea cazuri. Liberalii, trecuți la sfârșitul anului 1868 în opoziție, se folosesc de toate incidentele pentru a ataca guvernul și în curând, fără nici un scrupul constituțional, tronul. De prin August 1869 ziarul Românul ia o pronunțată atitudine anti-dinastică; până și d. Hâjdeu, în curând Bogdan Petriceicu Hasdeu, cu foaia d-sale Traian, se amestecă în acest soi de agitare. Traian este și cel dintâi ziar, care (11 Octombrie 1869) vorbind de răposatul profesor al

¹⁾ Vezi Cartea roșie austriacă, *Correspondenzen K. K. gemeinsamen Ministeriums des Aeußeren* 1868 Nr. 2, pag. 47-65. La pag. 61 nota dela 21 Mai 1868, cu scuzele generalului Golescu; la pag. 64 nota dela 25 Iunie 1868 cu asigurarea lui Ion Brătianu pentru despăgubirea Israelitiilor.

universității din Iași Simeon Barnuțiu, „adevăratul părinte al fracțiunii libere și independente“, caută să răspândească dincoace de Milcov ideile lui în contra Principelui străin, idei despre care se vorbește mai pe larg în primul discurs parlamentar reprodus în volumul de față¹⁾.

În Ianuarie 1870 fostul Domnitor Cuza este ales deputat de Mehedinți, însă refuză mandatul.

Cu cât-va timp mai înainte ducele de Grammont, nenorocitul ministru francez dela 1870, care a declarat războiul Prusiei, pe atunci însă ambasador la Viena, provoacă o întâlnire cu Principele Cuza și caută să-l sondeze asupra unei reinstalări pe tronul României²⁾.

Toate aceste permit să se întrevadă o

¹⁾ Micile criterii personale pot adeseori servi de măsură pentru constatarea unor evoluțiuni, d. e. a progresării dinasticismului la noi în țară. Anti-dinasticul dela 1868, este astăzi (1896) stipendiatul Regelui Carol pentru *Magnum Etymologicum* și, firește, cel mai fervent dinastic.

²⁾ Din notele luate de la Balligot de Bayne, Secretarul lui Cuza, sub dictatul acestuia (scena se petrece la Doebling lângă Viena :

Grammont. La guerre, nous l'aurons avec la Prusse, elle est inévitable. Le moment est peut-être plus proche que vous ne le croyez . . . Nous aurons besoin d'avoir un point d'appui en Orient. Nous avons déjà un dans les Hongrois qui voient de fort mauvais oeil les encouragements donnés par le gouvernement roumain aux Transilvains et certaines paroles imprudentes du Prince Charles pour la réunion de tous les Roumains sous son sceptre . . . Nous en avons assez du Prince Charles, bien assez.

Couza. Mais enfin, quel est votre but? Avez-vous un projet arrêté? Voulez-vous provoquer un changement?

Grammont. Ce ne serait pas difficile...

Couza. Quoiqu'il puisse arriver, je ne consentirais jamais a rentrer en Roumanie par une intervention étrangère.

întreagă acțiune combinată pentru răsturnarea Domnitorului Carol I.

Când la sfârșitul lui Iulie 1870, în asemenea stare a spiritelor, sosește știrea despre începerea efectivă a războiului franco-german, agitatea crește la culme. Nu atât comunitatea de rasă, cât faptul că cei mai mulți oamenii politici ai noștri și-au făcut studiile în Franța și de această țară leagă fericita aducere aminte a tinereții lor, produce un curent puternic de simpatie în favoarea Francezilor. Prea puțin experimentați, precum erau, uitând că în politica internațională nu sentimentalitatea, ci reflecția cea mai rece trebuie să dicteze, mai toți deputații și ziaristii noștri doreau armelor franceze o victorie strălucită, pe când evidentul interes al țării, care își alesese un domnitor din casa Hohenzollern, era din contră isbânda Germaniei asupra Franței.

Dar în mișcarea în care se afla atunci opinia publică la noi, ea nu putea fi accesibilă la asemenea reflecții. Entuziasmul pentru Franța creștea din ce în ce mai mult, și în aceeași măsură se exageră aversiunea în contra a tot ce venea din Germania. Ca un simpton al acestei stări sufletești trebuie înregistrată acțiunea fostului căpitan de artilerie, Candiano-Popescu, care în ziua de 8/20 August 1870, pune mâna pe prefectură, pe casarmă, pe telegraful din Ploești și proclamă detronarea Principelui Carol. Nechibzuita revoltă, ce de altminteri nu se poate închipui fără o înțelegere cu șefii partidului liberal, a fost îndată reprimată de

guvernul junei drepte; iar Candiano-Popescu, tradus împreună cu complicii săi Radu Stanian, C. T. Grigorescu, Carada, etc. înaintea juraților din Târgoviște, a fost achitat.

Nu putem vorbi de acest curios incident, fără a releva și circumstanțele lui atenuante. Acțiunea din Ploești, ca idee politică, pornea dela presupunerea, că Franța va sfârși prin a fi biruitoare, și dacă această presupunere se realiza, Prusia ar fi fost așa de crunt lovită, așa de redusă în valoarea ei ca putere europeană, încât atunci prezența unui Principe de Hohenzollern pe tronul României putea să pară în opoziție cu interesele țării. Simțământul dinastic nu se formase încă, deabia fusese răsturnat popularul Cuza-Vodă, o schimbare de domnie mai mult sau mai puțin nu părea mare lucru. Adevărata absurditate a revoltei dela 8/20 August 1870, stă însă în presupunerea, dela care pornise. Fără nici o cunoștință a armatei prusiane și a conducătorilor ei, fără nici o altă informare autentică, liberalii dela 1870, luând dorința simpatiilor lor drept realitate și încrezându-se în știrile false răspândite de crâmpeii de guvern terorizat în Paris, escomptau isbânda francezilor tocmai în momentul, în care — după împrăștierea armatei lui Mac-Mahon la Woerth 27 Iulie (6 August), și după bătăliile dela Colombey, Vionville și Gravelotte (2/14—6/18 August) armata lui Bazaine era aruncată și izolată în Metz, și prin urmare trista soartă a Franței inevitabil hotărâtă.

Cu atât mai caracteristică pentru starea spiritelor la noi rămâne însă fapta lui Candiano, cu achitarea sa cu tot, și acest semn al timpurilor ne poate servi spre orientare în mișcarea politică din țară până la 11 Martie 1871 ¹⁾).

Din nefericire războiul franco-german dela 1870 se repercutează asupra afacerilor noastre și în altă direcție: în enorma sdruncinare a tuturor relațiilor comerciale — o urmare neapărată a orcărui război — marea întreprindere a lui Strousberg este periclitată; Strousberg însuș suspendă plățile, culpabila înstrăinare a titlurilor noastre din depozitul lui Ambron nu-i folosește, drepturile e silit să le cedeze societății acționarilor, și temerarul întreprinzător, căzut în faliment, își sfârșește viața câți-va ani după ce a eșit din temnița dela Moscova.

Cercurile noastre politice se cuvenea mai ales acum să înconjure tronul și să scape creditul țării; mai ales acum, când Germania era biruitoare și când importanta lucrare a drumurilor noastre de fier, al cărei substrat finanțiar era pe piața Berlinului, trebuia cu orice preț să fie scoasă din impas.

La noi din contra! În ziua de 18 De-

¹⁾ În înțelesul notelor precedente, dela pag. 9 și 20, se cuvine să adăogăm, că acelaș Alexandru Candiano-Popescu, cu prilejul războiului dela 1877 împotriva Turciei, a fost reprimat în armată, și-a spălat trecutul pe câmpul de bătae, a slujit 12 ani la Palat ca adjutant, este astăzi general și, firește prea credinciosul supus al Regelui Carol.

cembrie 1870 se formează cabinetul Ion Ghica, slab compus cu niște membri ca:

Dimitrie A. Sturdza, la finanțe,
 Dimitrie Cariagdi, la justiție,
 Nicolaus Racoviță, la culte,
 N. Calimachi-Catargi, la externe,
 Dimitrie Berendei, la lucrări publice și
 Colonel Pencovici, la război,

toți *homines novi*, afară de Dimitrie Sturdza, pe atunci numai umbra lui Ion Ghica, conduși de un ministru-prezident anume cunoscut pentru politica sa șovăitoare. Cum să poată stăpâni un asemenea minister luptele din parlament, agitația din țară? și cum să voiască a le stăpâni, presupuind că putea?

Sesiunea Camerei din iarna 1870—71 se deosebește prin cea mai mare confuzie și cea mai neînfrănată violență a debaterilor. Și în această stare de lucruri vine ministerul însuș și depune pe biroul Camerei (12 Ianuarie 1871) întregul dosar al afacerii Strousberg, cu raporturile confidentiale cu tot — „spre uimirea tuturilor“, cum nu se poate opri de a constata chiar raportorul acestei afaceri, Alexandru Holban, pe atunci fracționist. Camera alege o comisie de 7 membri pentru a studia dosarul și a-i face raport, iar compunerea comisiei dă nota situației și descopere pe Ion Ghica: pe lângă un singur om de legi nepărtinitor, C. Bozianu, se aleg fracționiștii și liberalii: I. Codrescu, A. Holban, N. Ionescu, C. F. Robescu, St. Sihleanu și fățișul anti-dinastic N. Blaremburg.

La această fierbere a pasiunilor politice, pe când comisia era la începutul lucrării sale, iar prin culisele Camerei se răspândeau tot felul de revelații exagerate și de comentarii false, se mai adaogă acum iritația produsă prin o scrisoare a Principelui Carol, publicată în *Augsburger Allgemeine Zeitung* 15/27 Ianuarie 1871, îndată tradusă și răstălmăcită în țară.

Iată cuprinsul acestei scrisori¹⁾:

„Prea stimate amice,

„De mult nu ți-am mai dat semn de „viață. Dar aș vrea să fii măcar un ceas în „locul meu, ca să te încredințezi cât mi-e „vremea de îmbucătățită și plină de muncă, „de griji și de desamăgiri.

„Au trecut aproape cinci ani de când „am luat îndrăsneața hotărâre de a mă pune „în capul țării aceștia, așa de bogat înzes- „trată de natură și totuș așa de săracă sub „alte raporturi.

„Aruncând o privire asupra epocii tre- „cute, scurtă în viața unui popor, dar lungă „în viața unui om care tinde spre progres, „trebuie să-mi zic că puțin folos am putut „aduce acestei frumoase țări.

„Adesea mă întreb: A cui este vina?

¹⁾ Care dealtminteri nu a fost adresată lui Auerbach, precum se credea la noi, ci poate unei persoane fictive. Publicarea în *Allgemeine Zeitung* trebuie să fi fost intenționată de însuș Principele Carol. Confuzia cu Auerbach provine din faptul, că o altă scrisoare relativă la România, adresată în adevăr lui Auerbach, însă de Principele Anton de Hohenzollern, tatăl, fusese publicată pe la Mai 1868 în *Neue Freie Presse* din Viena prin indiscreția aceluși cunoscut novelist german.

„A mea, care nu am cunoscut caracterul
 „poporului, sau a poporului, care nu vrea
 „să fie condus și totuș nu e în stare să se
 „conducă singur? Prin numeroasele mele
 „călătorii în toate regiunile celor două Prin-
 „cipate și prin feluritele atingeri cu toate
 „păturile societății, am dobândit încredin-
 „țarea, că vina nu este nici a mea, nici a
 „poporului în întregimea lui, ci mai ales a
 „celor ce și-au însușit dreptul de a conduce
 „Țara în care s’au născut. Acești oameni
 „cari și-au făcut educația lor politică și so-
 „cială mai mult în străinătate, uitând cu desă-
 „vârșire împrejurările patriei lor, nu caută
 „alta decât a aplica aici ideile de care s’au
 „adăpat acolo, îmbrăcându-le în niște forme
 „utopice, fără a cerceta dacă se potrivesc
 „sau nu. Astfel nefericita Țară, care a fost
 „totdeauna îngenunchiată sub jugul cel mai
 „aspru, a trecut deodată și fără mijlocire de
 „la un regim despotic la cea mai liberală
 „Constituțiune, precum nu o are nici un
 „popor din Europa.

„După experiența făcută, cred că aceasta
 „e o nenorocire cu atât mai mare, cu cât
 „Românii nu se pot lăuda cu virtuțile cetă-
 „țenești ce se cer pentru o formă de Stat
 „quasi-republicană.

„De nu mi-aș fi legat tot sufletul de
 „această țară binecuvântată, care în alte
 „împrejurări se putea aștepta la un viitor
 „ștrălucit, de mult m’ar fi părăsit răbdarea.
 „Acum însă m’am hotărât la o ultimă încer-
 „care, ce probabil mă va face să trec în
 „ochii partidelor de aici și ai conducătorilor

„lor ultra-șoviniști ca lipsit de iubire pentru țară; dar eu am lăsat la o parte orice considerație personală, cu risicul de a-mi pierde poate toată popularitatea. Căci ar fi o neiertată lipsă dela datorie, de a mai ascunde adevărata cauză a răului și de a lăsa fără împotrivire viitorul țării pradă intrigilor de partid.

„Știu bine că cel ce în unele împrejurări are curajul adevărului și spune lucrurile pe nume, este adese-ori biruit, și așa mi se poate întâmpla și mie, cu deosebirea însă, pe care o simt cu recunoștință, că eu sunt liber de a mă întoarce la o viață neatârnată și lipsită de griji, plină de ferici- cire în mijlocul familiei, și să reintru în scumpa țară, unde m'am născut și al cărei magnet puternic n'a încetat de a mă atrage în momentele cele grele, prin care am trebuit să trec.

„Imi pare numai rău din toată inima, că bunele mele intenții au fost așa de puțin înțelese și cu ingratitude răsplătite. Dar fiind-că împărtășesc această soartă cu cei mai mulți muritori, voi ști să mai aflu mân-gâiere, și în societatea unor oameni inte- ligenți, mai ales în cercul animat al D-tale, voi uita încetul cu încetul aspirările mele din trecut.

Carol“

Astăzi, când putem judeca acele eveni- mente cu oarecare nepărtinire, tocmai fiindcă prin progresele înfăptuite de atunci încoace ne-au devenit așa de îndepărtate, astăzi scrisoarea ne va părea îndreptățită.

Principele Carol cunoștea starea spiri-
telor din țară și vedea cum i se surpă tronul.
Cele mai bune intenții ale sale erau dena-
turate, marea concepție a deșteptării econo-
mice prin căile ferate, față de care micile
greșeli (ca numirea lui Ambron) trebuiau
să dispară, era anume obiectul celor mai
înveninate atacuri; armata nu oferea destulă
garanție, slabele și nu totdeauna nemeritele
încercări de îndreptare (locotenent-colonelul
prusian Kresnki fusese silit să plece din
țară) nu isbutiseră și nu puteau isbuti; chiar
viața în familie, căsătoria cu prințesa Elisa-
beta de Wied (3/15 Noembrie 1869), care
tocmai pe vremea aceea promitea să asigure
directa succesiune la tron, nu era respec-
tată în ziarele opoziției; gândul de abdicare
se prezenta de la sine. Ce lucru mai firesc
atunci, decât ca Principele să-și apere demni-
tatea personală și să arate cauzele, care
zădărniceau misiunea ce i-o încredințase
țara? Era în dreptul său omenesc de a o
face.

Dar unde se țin în samă drepturile
omenești, când pasiunile sunt deslănțuite!
Scrisoarea Principelui înveninează și mai
mult polemica ziarelor și discuțiile parla-
mentare. În ședința Camerei de la 30 Ianua-
rie 1871 Nicolae Blaremburg face o lungă
interpelare asupra ei, în care amintește
soarta lui Maximilian la Mexico, și propune
o moțiune echivocă, semnată de Radu Mihai,
Al. Sihleanu, Anton Arion, N. R. Locusteanu
și bizarul anti-dinastic Eugen Ghica-Comă-
nești. Moțiunea, deși slab combătută de mi-

nistrul-prezident Ion Ghica, este înlăturată de Cameră, dar „Românul“ de la 11 Februarie 1871 provoacă țara să serbeze ziua de 11 Februarie ca „o zi sfântă și o adevărată sărbătoare națională“, fiindcă amintește răsturnarea unui Domn călcător de Constituțiune, „risipitor al averii publice“ — cu alusii la afacerea Strousberg.

În vremea acestor frământări ale politicii noastre locale, marile evenimente din occidentul Europei se desfășură pe deplin. Napoleon III e detronat după Sedan, Bazaine capitulează la Metz, febrila încercare a lui Gambetta cu armatele improvizate, se sfârșește prin catastrofa de la Pontarlier, Parisul cade după ce a impus Franței forma republicană, iar Regele Prusiei Wilhelm e proclamat la Versailles Impărat al Germaniei, 6/18 Ianuarie 1871.

Aceste evenimente, în loc să trezească prudenta reflecție a oamenilor politici din România, îi exasperează; cei mai mulți dintre ei simt înfrângerile franceze ca și când ar fi lovituri îndreptate în contra lor. „Românul“ de la 17 Februarie (1 Martie) 1871 apare încadrat în negru, fiindcă în aceea zi intră armata prusiană în Paris, „ordele teutone calcă sacrul pământ“ „adăpat cu sângele atâtor luptători ai libertății.“ (Pe frontispiciul „Românului“ figurează pe atunci și până la 1 Aprilie 1871 d. Eugeniu Carada ca redactor). Insus Ion Brătianu, în lungul său discurs din ședința Camerei de la 4 Martie asupra afacerii Strousberg (căci această discuție publică începuse în Cameră

la 24 Februarie și s'a prelungit timp de unsprezece ședințe, cu toate violențele, incriminările și confusiile, cu propuneri de dare în judecată a miniștrilor, etc.) însuș Ion Brătianu nu se reține de a exclama: „Dacă din nenorocire puterea guvernului din Berlin va fi mai mare și ne va impune cu forța să plătim couponul, atunci să se știe, că nu plătim o datorie, ci plătim rechizițiunea simpatiilor ce am avut și avem pentru națiunea franceză (Aplause). Vom plăti, d-lor. Inșă chiar în sărăcie, chiar în zdrențe, chiar zdrobiți, simpatiile noastre pentru Franța nu vor slăbi, din contră, ele vor crește mai mult (Aplause)“.

Cu atâta nechibzuință se împleticise la noi discutarea chestiei căilor ferate, care reclama cea mai prudentă cumpănire juridică și financiară, cu aprinderea simpatiilor și antipatiilor față de evenimentele din Franța, și când după câteva zile, în seara de 10/22 Martie 1871, colonia germană din București, serbează ca în toți anii și cu atât mai mult în acest an, ziua nașterii gloriosului ei Împărat printr'un banchet privat în sala Slătineanu (astăzi Capșa) o ceată de pe uliță, condusă de studenți, pregătită cu îngăduirea poliției Prefectului Simion Mihăilescu, (deși Ion Ghica, la o întrebare prealabilă a consulului general al Germaniei, garantase a-nume liniștea), înconjură localul, stinge lămpile de pe stradă, și pe când unii trag clopotele dela Sărindar, alții aruncă cu pietre în ferestre strigând „trăiască republica“ și se urcă pe scară pentru a năvăli în sala

serbării, unde însă se văd respinși de oaspeții banchetului, cu reprezentantul Germaniei d. de Radowitz în frunte. D. Radowitz însuș este luat din mijlocul acestor brutalități și condus la palat de ministerul de externe Calimachi-Catargi, sosit în grabă la fața locului.

La palat principele Carol, pe când o companie de soldați sub ordinele generalului Solomon împrăstie mulțimea de pe strade, convoacă noaptea târziu consiliul de miniștri și exprimă lui Ion Ghica în termeni aspri părerea sa de rău de a fi avut un asemenea minister, exceptând numai pe D. A. Sturdza și Calimachi-Catargi. În aceeaș noapte de 10 spre 11 Martie, Principele, față cu suprema insultă adusă lui și originii lui, se hotărăște să părăsească țara chiar a doua zi și în mijlocul pregătirilor pentru plecare chiamă la palat pe foștii Locotenenti Domnesti Lascar Catargi și general Goleșcu (Haralambie era absent din București) pentru a remite în mâinile, dela care primise stăpânirea cu 5 ani în urmă, actul de abdicare.

Actul de abdicare ! Abdicarea Principelui Carol de Hohenzollern 11/23 Martie 1871, provocată de noi !

Dar unde ajunsesem noi? Mai exista o cugetare politică în România? Dispăruse orice patriotism luminat din țara noastră!

Pentru cea mai simplă pricepere a relațiilor politice era evident, că înfrângerea Franței avea să producă o contra-lovitură

în Orient, avea să deștepte în Rusia elementara pornire spre Constantinopol și să așeze un alt echilibru între puterile europene. Încă la 3/15 Noembrie 1870, în mijlocul războiului franco-german, apăruse în jurnalul oficial din St. Petersburg circulara către Puterile semnate în tractatul dela Paris, prin care Rusia declară nulă și neavenită clausa relativă la Marea Neagră, faimoasa clausă, care, sub eufemismul de neutralitate, restrângea până la paralizare puterea navală a Imperiului de la Nord; iar protocolul din Londra de la 1/13 Martie 1871 consfințise și din partea Marilor Puteri această deslegare unilaterală. Crisa orientului era dar reîncepută, noul război al ortodoxiei rusești împotriva Islamului își prevestea apropiata izbucnire.

Și în acel moment al frământărilor istorice noi ne întreceam în declamări de simpatie pentru slăbita Republică franceză, insultam pe reprezentantul german, tindeam la abdicarea Domnitorului și provocam răsbunarea atotputernicei Prusii!

Dar ce soartă voiam noi să ne pregătim în mijlocul luptei celor două state, între care suntem intercalați? Nu ne luaseră Rușii la 1812 Basarabia prin pacea de la București? Nu-și stipulaseră atunci și Valachia și Moldova, pe care deabia consimt a le „ceda și restitui“ Turciei? Nu erau districtele Bolgrad, Ismail și Cahul, puse în tractatul de la Paris sub administrația noastră, a doua umilire, pe care trebuia să o șteargă

Rusia prin noul război? Soarta Basarabiei era idealul, la care aspiram?

Asemenea gânduri, indiferent dacă prin analiză clară sau printr'un tel de simțământ instinctiv, trebuie să fi trecut prin conștiința lui Lascar Catargi în acea memorabilă zi de 11 Martie 1871, când dinaintea Principelui Carol și în prezența generalului Golescu, a lui Calimachi-Catargi și a lui Dimitrie A. Sturdza, isbutește să îndepărteze ideea de abdicare și inspiră destulă încredere Principelui pentru a-l face să continue îndeplinirea misiunii ce o primise.

Lascar Catargi este însărcinat cu formarea ministerului, și de la această zi datează o nouă epocă în dezvoltarea politică a statului român.

II

Sub ministerul Lascar Catargi

11 Martie 1871 — 3 Aprilie 1876.

Ministerul de la 11 Martie 1871 este format de:

Lascar Catargi, prezident și interne,

General I. A. Florescu, război,

General Christian Tell, culte și instrucțiune publică,

Nic. Krezzulescu, justiție și lucrări publice,

P. Mavrogeni, finanțe.

G. Costăforu, externe,

Astfel compus, ministerul era cea mai tare expresie a ideii conservatoare în limitele Constituțiunii de la 1866.

Modificările parțiale ale cabinetului introduse în decursul duratei sale de 5 ani. (Manolache Kostake și apoi Al. Lahovari la justiție, B. Boerescu și apoi I. Bălăceanu la externe, G. Cantacuzin și apoi I. Strat la finanțe, Teodor Rosetti la lucrări publice, T. Maiorescu și apoi P. Carp la culte) nu schimbă nimic în această direcție, care în

împrejurările date era singura indicată de interesul țării.

Datoria d'întâi ce se impunea guvernului era liniștirea spiritelor și, după trebuință, înfrânarea agitatorilor. Turcia amenință cu ocuparea la cas de revoltă. Atât Lascar Catargi cu Costaforu, cât și generalii Tell și Florescu, prezentau în această privință garanții de energie. Pentru a înlătura însă cauza sau pretextul de căpetenie al agitării, se cerea o regulare cât mai grăbită; fie deocamdată și numai provisorie, a afacerii Strousberg. Regularea definitivă, la care trebuia să tindă orice guvern prevăzător, era răscumpărarea căilor ferate pe seama statului.

Dar pentru aceasta se cerea o adevărată echilibrare a budgetului și stabilirea creditului statului, care presupunea ca o condiție prealabilă iarăș liniștea internă, siguranța tronului și o politică externă bine cumpănită. Aici Mavrogeni, cu experiența sa finanțiară și cu fineța inteligenței sale, era omul situației și dacă ar fi rămas până la sfârșit în minister, cabinetul L. Catargi de la 1871 ar fi avut poate destulă coeziune și putere pentru a îndeplini mai toate cerințele aici arătate. Așa cum a fost dela început și în urma modificărilor sale parțiale, a izbutit totuș să scape țara din pericolele imediate, să menție tronul, să micșoreze bolnăvicioasa agitație a momentului, să consolideze finanțele, să dea chestiei Strousberg o soluție prealabilă; și — solicitând în acelaș timp elementele sănătoase

ale țării — a deschis cel puțin drumul politice în viitor și a făcut posibilă acțiunea mai hotărâtoare a urmașilor săi din partidul opus.

La cameră apariția unui asemenea minister trebuia să iriteze și mai mult pe deputații agitatori. Încă în ședința secretă de la 11 Martie se ridică glasuri în contra Dinastiei. În deosebi junele deputat Ion Câmpineanu salută abdicarea Principelui Carol, a cărui Domnie ar fi o nenorocire pentru România¹⁾. În ședințele de la 12, 13, și 15 Martie interpelări violente asupra formării noului cabinet, asupra scopurilor sale ascunse, asupra prezenței armatei în curtea mitropoliei, etc. în *Românul* excitare la revoltă. În zadar Lascar Catargi declară Camerei de la început (12 Martie): „Vom aplica Constituțiunea cu toată sinceritatea în litera și spiriul ei“, dar, ce e drept, adaogă în ședința de la 13 Martie „eu nu voi permite ca ulița să ne facă legi“; opoziția răspunde prin obișnuitele acușări, că s'a violat Constituțiunea, că se pregătește o lovitură de stat, etc.

Pentru a limpezi situația, ministerul face din închiderea nefolositoarei discuții o chestie de încredere și, rămâind în minoritate, disolvă Camera (16 Martie 1871). Acum are ceva răgaz ca să-și dea seama de toată greutatea sarcinei primite. Tesaurul public

¹⁾ Asupra acelei ședințe secrete a Camerei se află reprodusă în *Românul* de la 2 Octombrie 1871 o indiscretă dare de seamă. Cuvântarea lui I. Câmpineanu, așa cum este relatată aici, este confirmată de el însuș printr'o scrisoare din *Românul* de la 7 Octombrie acelaș an.

sleit; din Berlin depeşa lui Teodor Rosetti, comisarul guvernului, că în depozitul căilor ferate a aflat o hârtie fără valoare în locul obligaţiunilor statului; în ţară coaliţia opoziţiei pentru alegeri. Dar pe de altă parte turburătorii încep a fi descurajaţi; la alegerile municipale din Bucureşti nu iese nici un liberal; izbucnirea comunei de la Paris potoleşte entuziasmul republican, şi C. A. Rosetti anunţă prin *Românul*, că vrea să părăsească ţara şi să deschidă în Franţa un pensionat de băeţi.

Se putea prin urmare prevedea, că şi alegerile parlamentare, vor da, ca de obicei, o majoritate în favoarea guvernului, şi că P. Mavrogeni, totdeauna fertil în idei finanţiare, va găsi mijlocul de a scăpa tesaurul din penibila strâmtorare a momentului. Nu mai puţin chestia Strousberg, în mâna unui guvern tare, trebuia să ajungă la o soluţie acceptabilă.

Dar greutatea cea mare, vechia greutate rămânea consolidarea tronului, fără de care nu era cu putinţă o direcţie mai sigură a politicei generale şi probabil că dintre miniştrii de atunci Catargi simţea greutatea, Mavrogeni îşi da seamă de ea şi Costaforu avea o concepţie teoretică asupra niscaiva remedii legislative în contra ei.

Înainte însă de a se lua vre-o hotărâre în această privinţă, Principele Carol cu Elisabeta Doamna întreprinde, după stăruinţa ministerului, o călătorie prin Moldova spre a se încredinţa de starea spiritelor în ţara de peste Milcov şi a vedea, pe ce elemente se

putea sprijini ordinea monarhică. Dealtminteri tocmai în urma scrisorii din *Allgemeine Zeitung* și în timpul sbuciumărilor din Cameră, Principele primise dela Iași o adresă de devotament, care-l conjura să nu părăsească țara.

La 15 Aprilie 1871 Curtea, însoțită de ministrul Costaforu sosește în Iași, unde stă zece zile, găzduită în casa Rosnovanu. Singur acest fapt dovedea, că cel puțin de tendențe separatiste nu era vorba. Primirea a fost caldă. Vechiul „leagăn al unirii“ voia să dovedească în contra Bucureștilor, că în Moldova predomină alt cuget, cu toată agitarea „fracționistă.“

În chiar ziua sosirii, Costaforu, după indicațiile amicilor săi politici, se adresează la un grup de bărbați mai tineri, care se aflau întruniți într'un fel de societate fără statute, numită „Junimea,“ unde se ocupau de literatură și publicau o revistă, *Convorbiri literare* dar se abțineau cu desăvârșire dela orice acțiune politică. Având o întrevvedere cu scriitorul acestor rânduri, Costaforu îndeamnă la intrarea în Cameră, în politica militantă. Lunga lui stăruință se resumă în cuvintele: „La ce folos literatură, dacă prin pasivitatea oamenilor de ordine se periclitează tronul și prin urmare țara.“

În prima întrunire a prietenilor „junimiști“ din acea săptămână li se împărtășește propunerea ministrului, și asupra ei se începe cea mai curioasă discuție.

Cei ce pe atunci veneau regulat la adunările literare, erau — în afară de d-l B.

Pogor și de autorul acestei scrieri, la care se țineau alternativ întrunirile — Iacob și Leon Negruzzi, Nicu Gane, Dimitrie Rosetti, N. Mandrea, I. Ianov, colonelul N. Skelitti, G. Racoviță, colonelul Miluță Cerkez, M. Korne, Gr. M. Buicliu, T. Cerchez, G. Roiu, profesorii Culianu, Melik, St. Vârgolici, Naum, A. D. Xenopol, Creangă, și din când în când asistau V. Alecsandri, I. A. (Zizin) Cantacuzin, C. Șuțu, A. Balș, N. Calimachi-Catargi, etc.¹⁾ Și d-l Dimitrie A. Sturdza a luat parte la câteva ședințe ale „Junimii“ și a publicat în *Convorbiri* cercetări numismatice și studii asupra unei psaltiri. Doi din membrii fondatori ai societății lipseau la acea epocă din Iași: P. Carp, singurul dintre noi, care pe lângă literatură (traduceri din Shakespeare) se ocupa permanent de politică, și Teodor Rosetti. Carp era agent diplomatic la Viena, Berlin și St. Petersburg, iar Rosetti comisar al guvernului la Berlin.

Ce spirit domnea în întrunirile „Junimii“, am încercat să arăt altădată într'o schiță biografică asupra lui Leon Negruzzi (*Critice*, vol. II), pag. 329). După ce în anii precedenți citiserăm și criticaserăm împreună o mare parte a literaturii române; tocmai în acel an 1871 erau din întâmplare la ordinea zilei

¹⁾ Membri mai erau căpit. T. Șerbănescu, N. Burghel. Al. Farra, Caraiani, Paicu, Burlă, Bodnarescu, Miron Pompiliu. Ceva mai târziu vin Eminescu, Slavici, Tașu, G. Panu, Lambrior. B. Conta, T. Nica, P. Missir, Al. I. Philippide, G. Vărnăv-Liteanu, B. Boșy, colonelul Bengescu-Dab'ja, Chibici Răvneanu, C. Leonardescu, Meissner, Volenti, A. C. Cuză, Strajan, T. Istrati, Ollănescu-Ascanio, Dr. Christea Buiuciu, Duiliu Zamfirescu, I. L. Caragiale.

studii istorice și sociale. Istoria civilizațiunei de Buckle, în legătură cu cercetări asupra vechilor culturi indice (Budhaismul) și egiptene, părerea lui Schopenhauer asupra istoriei, noua carte a lui J. St. Mill în contra subjugării femeilor, erau mult comentate în „Junimea”. Discuțiile, totdeauna vesele în formă și adeseori serioase în fond, ajungeau de regulă la o înțelegere asupra principiilor, după care să se judece materia literară și istorică, și deprindeau pe toți la un fel de privire mai sistematică a chestiilor desbătute.

Cine e în stare să-și dea seama de asemenea întruniri libere ale unor oameni iubitori de artă și de știință, dar și accesibili la ceea ce s'ar numi *esprit de bohème*, își va putea inchipui efectul produs prin o gravă propunere politică. Primită la început cu un hohot de râs, însoțită de un cântec în chor, al cărui refren îl da Pogor, care la rândul său (după regula junimistă „anecdota primează”) era întrerupt de povestirea lui Creangă, cum profesorul fracționist Suciu justifica la o întrunire electorală taxa asupra „burlăcăritului”, — propunerea a ajuns cu încetul la o discuție serioasă, luându-se în considerare, nu ca un fapt izolat, ci în legătură cu întreaga mișcare a țării, mai ales dela 1848 încoace.

În ce direcție era îndreptată România de conducătorii ei cei mai luminați? De când și de unde începea acea îndreptare? Puteam noi merge spre republică? Cu modul de judecată istorică ce predomină între noi, mai mult englezește evoluționar, decât franțu-

zeste revoluționar, așa numita regenerare dela 1848 nu ne părea să aibă gradul de importanță ce i-l atribuiă liberalii din Muntenia. Fără îndoială, mișcarea dela 48 avu-
 sese însemnătatea ei, întru cât manifestase, cu oarecare răsunset în Europa, deșteptarea conștiinței naționale în România din Principate și voința lor de a se desvolta în conexitate cu civilizația occidentală. Dar ca organizare politică, în lăuntru al acestei tendențe generale, oamenii dela 48 nu au lăsat și nu au avut nici o concepție reală. Constituțiunea din 15 Iunie 1848, de pe „câmpul libertății“ dela Filaret, cu cele 22 articole ale ei, era o operă de fantasmă, fără valoare practică. A impune unei țări, care până atunci fusese în neputință de a progresa tocmai din pricina deselor schimbări de Domn, un Principe ales pe *cinci* ani (art. 5); a da unei țări, geograficește intercalate între trei monarchii absolute, care îi amenințau existența, o formă quasirepublicană, declarând pe acel Principe de 5 ani încă și *responsabil*; a acorda (art. 10) „dreptul fiecărui județ de a-și alege dregătorii săi, drept care purcede din dreptul Poporului întreg de a-și alege domnul“; a decreta „emancipația Israeliților și drepturi politice pentru orice compatrioți de altă credință“ (art. 21); toate aceste erau numai naivă așternere pe hârtie a unui amalgam de idei nebuloase, cum mișuiău pe atunci în broșurele frazeologilor din alte țări. Și în contra frazeologiei era mare dispreț în „Junimea“.

Nu, aici nu putea fi isvorul politicei române. Adevăratul îndreptar al desvoltării

interne și externe, în direcția căruia începuse regenerarea noastră și care trebuia acum urmat până la sfârșit, erau cele 5 puncte fundamentale, formulate de divanurile ad-hoc din Iași și din București la 7 și la 9 Octombrie 1857: respectarea capitulațiilor, unirea, dinastia hereditară dintr'o familie suverană a Europei, neutralitatea garantată de Puteri și sistemul constituțional.

Aici era expresia reală a cerințelor țării, conform cu faza vremelnică a evoluției sale istorice, programul isvorât din toată experiența trecutului și care trebuia păstrat cu sfințenie până la deplina lui împlinire, după care venea apoi timpul unei noi hotărâri și formulări pentru regularea mersului în viitor.

Și cum stam în această privință la anul 1871? Unirea se realizase, Constituțiunea era promulgată, Domnitorul dintr'o Casă suverană a Europei se afla pe tron: dar punctul principal, cheia bolții, care se ascundea sub cerința heredității dinastice, a respectării capitulațiilor și a neutralității garantate, adică independența României recunoscute ca stat liber în concertul Puterilor europene — aceasta mai rămânea de dobândit, și până nu se dobândea, programul divanului ad-hoc reclama încă toate opintirile noastre, și orice șovăire dela el era o renegare a trecutului și cea mai funestă eroare.

Fiind privită situația în această legătură cu trecutul și cu viitorul, atitudinea opoziției liberale și fracționiste din Camera disolvată (făcând chiar abstracție de pericolul ei imediat față cu preponderanța Germaniei și cu

pretențiile Rusiei), trebuia să apară condamnabilă și prin urmare guvernul Lascar Catargi îndreptățit. Și dacă pe de altă parte într'o țară mică, precum e a noastră, și încă așa de puțin înaintată, lipsa de oameni cu oarecare pricepere silea pe mulți la o felurime de activitate și nu le permitea o specializare de predilecție: apelul ce ni-l adresa guvernul de a sprijini singura politică rațională din acel moment, nu se putea respinge.

Astfel (și pentru unii din noi cu părere de rău) ne-am văzut constrânși să limităm exclusiva noastră ocupare de până acum și să facem partea politicei militante. Pogor, Negruzzi, Gane, Racovița, cu ei împreună autorul acestor rânduri, mai pe urmă firește și Carp și T. Rosetti au intrat în Camera conservatoare dela 1871—1875.

Eram noi deodată conservatori? — Noi eram în prima linie susținătorii programului hărăzit dela divanul ad-hoc. Și fiindcă politica liberalilor din primăvara anului 1871 periclita realizarea lui, iar guvernul conservatorului Lascar Catargi lucra în sensul acestei realizări, noi eram datori din princip să susținem guvernul conservator. — Ce avea să se întâmple după îndeplinirea cerințelor dela 1857, rămânea o chestie deschisă și nu avea interes pentru moment.

Dar și în afară de aceasta, între fracționiști și junimiști se stabilise un fel de înstrăinare, nu din cauza politicei (de vreme ce junimiștii nu se amestecau în politică), ci din cauza diferenței de cultură; iar liberalii din București fiind uniți cu fracționiștii,

înstrăinarea s'a întins până la ei. Junimiștii, cu predilecția lor pentru literatură și știință, cu iubirea lor de artă antică, orcât de simpli diletanți ar fi fost de altminteri, nu puteau fi bine priviți de niște oameni, ale căror preocupări erau cu totul în altă direcție. Cei mai mulți fracționiști se îndeletniceau mai ales cu ale vieții practice, și profesorii dintre ei, cum erau răposatii Suciuc, Micle, Gheroghiu, Lateș, pe lângă caetul lor de curs nu mai ceteau decât poate *Tribuna* lui N. Ionescu (el însuș profesor fracționist, dar fără caet) și „Dreptul public al Românilor“ de Simeon Barnuțiu, o carte remarcabilă prin lipsa totală de știință juridică. În ura lor împotriva străinilor, ei înglobau și literatura și arta străină și simțeau o firească aversiune în contra celor ce se ocupau cu atâta stăruință de ele; pe aceștia îi tratau, fără nici un temei, de cosmopoliti și își atribuiau sie-și exclusivul privilegiu al patriotismului național, semănând întru aceasta liberalilor din Muntenia. E caracteristică întâmplarea cu acel fracționist, profesor universitar, care, auzind că a apărut partea I din „Faust“ în traducerea română a lui Pogor și Skelitti, a răspuns că nu intră în deprinderea d-sa să se ocupe de aberațiunile străinilor cu dreptul pumnului (*Faustrecht*), crezând că acesta este obiectul lui „Faust“.

Ce legătură putea să existe între asemenea oameni și junimiștii?

Și fiindcă înrolarea sub diferitele steaguri ale partidelor politice se face adeseori

prin raporturile sociale, era dela sine indicat ca junimistii să se găsească și în politică apropiați de partidul conservator, ai cărui membrii erau firește mai deprinși cel puțin cu suprafața elegantă a culturai occidentale.

De aici o nedreaptă îngreuiare a situației junimistilor în opinia publică, primitivă cum este încă la noi. În ochii multor oameni partidul conservator se confundă cu vechea boerime, și adversarii săi, unii din neștiință, alții ca manoperă de luptă, cau'ă să întreție această confusie. — Cu toate că principiile conservatoare în statul nostru constituțional nu au absolut nimic a face cu deosebirea socială între boeri și burghezi, în țară la noi înțelegerea unui principiu politic ca principiu politic se întâlnește foarte rar și se răspândește foarte cu anevoie; judecata celor mai mulți e stăpânită numai de simțimintele de clasă socială, și ura (poate și invidia) democratică în contra vechei boerimi este încă o grea rămășiță a trecutului.

Dar ce înțeles mai poate avea boerimea în România de astăzi? — Lasă că și în trecut o boerime vremelnică, legată de înaltele funcții ale Statului (cel puțin în Muntenia), nu se putea asemăna cu nobilimea statornică din alte țări; dar în fapt Constituțiunea noastră actuală a înlăturat aristocrația hereditară, și nici nu există la noi partid politic, care să tindă a o introduce în viitor.

Iar dacă e vorba de origina socială a celor ce compun partidele noastre actuale, e probabil că am găsi în partidul numit național-liberal tot atâția descendenți din fa-

miliile boerești și mai mulți fanarioți decât în partidul conservator, care la rândul său cuprinde în aceeaș proporție elemente burgheze și țărănești.

În orice cas, și ca o urmare neapărată a întregii aspirații naționale dela 1857 încoace, junimiștii au fost, dela intrarea lor în acțiunea politică, monarchici și dinastici fără șovăire. În această privință toți aceia, care din vechile întruniri ale „Junimii“ au rămas grupați în jurul fundatorilor ei și în viața politică (unii, ca G. Panu, N. Gane, A. D. Xenopol, s'au despărțit), ca și cei ce mai târziu s'au apropiat de noi, au fost și sunt credincioși acestui princip și nu s'au abătut nici odată dela el, nici în fapte, nici în vorbe, nici la guvern, nici în opoziție. În deosebi în opoziție au susținut orice act merit a întări Monarchia ereditară, de și actul venea dela un guvern adversar, și — părăsind obiceiul opozițiilor dela noi de a zice orbește nu, simplu numai fiindcă guvernul zice da, și nepuind nici un preț pe o eștină popularitate — s'au ferit de orice manifestare în contra prestigiului Dinastiei, fie cu prilejul domeniului Coroanei, fie cu prilejul acelor doleanțe electorale, care direct sau indirect tind a arunca răspunderea mai presus de capetele miniștrilor.

Căci în enorma complexitate a problemelor politice, la orice chestie mai însemnată sunt felurite principii în joc, care nu se pot împăca toate deodată; și aici se impune omului de stat datoria — nu de a face paradă cu multiplicitatea principiilor, ci de

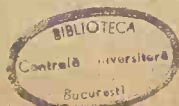
a stabili hierarchia lor după împrejurările de fapt, de a-și da seamă, care este idea dominantă, căreia celelalte trebuie să i se subordoneze fără ezitare. — Și idea dominantă întru conducerea statului român spre îndeplinirea marelui misiuni în Orient, este înrădăcinarea simțământului dinastic în toate păturile poporului.

Că o asemenea observare scrupuloasă a unei linii de conduită politică, în toată consecința ei, avea să fie la început rău înțeleasă de opinia publică și atacată după vremuri și din stânga și din dreapta, era din capul locului de prevăzut. Dar cu atât mai mult se impunea junimiștilor datoria de a persista și de a contribui astfel, după puterile lor, ca viața noastră publică să treacă odată peste periculoasa fasă a copilăriei.

Așa dar în Camera conservatoare de la 1871 junimiștii erau deputați guvernamentali, și principala rațiune de a fi a guvernului de atunci era menținerea Domnitorului Carol I.

1 - 394.868 -
 În această privință întrebarea importantă, care preocupa spiritele înainte chiar de deschiderea parlamentului, era: dacă după cele petrecute în vremea din urmă, Constituțiunea de la 1866 mai trebuia păstrată fără modificare, cu acelaș mod de alege a deputaților și cu aceeaș libertate a presei degenerată în licență. Dealtminteri întrebarea fusese pusă și printr'o aluzie din mult citata scrisoare a Principelui Carol.

Că nu putea fi vorba de o lovitură de stat, era evident. Lascar Catargi decla-

rase în Cameră, că va respecta Constituțiunea în litera și în spiritul ei; și exemplele recente cu soarta lui Cuza-Vodă și a lui Napoleon III erau de natură a îndepărta orice asemenea gând. Dar însăși Constituțiunea prevedea procedura modificării ei, și o reformă constituțională putea fi prin urmare concepută de orice partizan al ordinii legale.

În Iași conservatorii erau pe atunci conduși de Manolache Kostake și de „Beizadea“ Grigorie Sturdza; iar practica politică cerând un fel de disciplină de partid, junimiștii la intrarea lor în noua acțiune s'au aflat cu necesitate puțin în mai deaproape contact cu acești conducători locali ai partidului guvernamental.

La ordinea zilei a primelor întruniri, convocate de Beizadea Grigorie, era chestia constituțională. O propunere de modificare a pactului fundamental a fost adusă sub forma concretă a unei adrese către Adunările legislative, care avea să fie scrisă de cât mai mulți alegători. Intreaga adresă, cunoscută sub numele „petiția de la Iași,“ este opera personală a lui Beizadea Grigorie Sturdza. Scrisă în stil lapidar, strâns legată în idei, curajoasă în exprimarea lor, ea constituie o dovadă de marea capacitate (ce e drept, intermitentă) a acestei caracteristice figuri politice.

Iată cuprinsul adresei:

„D-lor Senatori și D-lor Deputați,

„Noi subscrișii, alegătorii Domniilor Voastre, aflăm de a noastră datorie să vă

propunem câteva măsuri, a căror neapărată trebuință este simțită de toată lumea.

Mai întâi credem, că veți găsi foarte legitim pasul nostru; căci ca unia ce sunteți mandatarii noștri, aveți de datorie a ținea seama de nevoile țării și a lua măsurile legislative neapărate pentru vindecarea suferințelor ei.

Sunt acuma cinci ani, de când se aplică noua Constituțiune. Acesta este un timp foarte scurt în teorie; iar în practică, când lucrurile merg rău, cinci ani de anarhie sunt îndeștul pentru a desorganiza și a perde o țară întreagă.

Cine ar putea zice, că aceasta este o exagerare? Oare nu am văzut momentul, unde Principele Domnitor era să părăsească tronul, fiindcă licența și anarhia domneau în țară?

Oare Puterile mari garante, care au dat patriei noastre atâtea probe de bună-voință și ne-au încuviințat toate cererile noastre, oare aceste Puteri nu vor perde în fine răbdarea, văzând reaua întrebuintare făcută de drepturile ce ni le-au consacrat, și nu vor hotărâ ocuparea țării cu armate străine la cea întâi turburare care ar mai urma la noi?

Oare o asemenea stare de lucruri nu pune în pericol chiar existența noastră națională? Ar trebui cineva să fie orbit de patimi sau trădător țării, ca să o tăgăduiască.

Noi, care nu avem altă ambițiune decât de a trăi liberi ca cetățeni români în patria noastră și a vedea onoarea, viața și averea

fie-căruia garantată prin instituțiunile țării; noi, care ne-am săturat de a vedea dările ce ne sunt impuse, suntem nu numai în tot dreptul a vă cere vindecarea răului, dar suntem totdeodată în pozițiunea cea mai favorabilă, pentru a vedea și a judeca lucrurile cu nepărtinire, și aceasta pentru următoarele cuvinte:

Adunările noastre legiuitoare până acum au consumat cea mai mare parte a puterilor lor cu lupte de partizi și cu ținiri personale, care în adunarea din urmă și sub ministerul, care avea încrederea majorității ei, au fost ajuns la un așa grad de înverșunare, încât dacă nu urma disolvarea ei și depărtarea aceluși minister, se făcea în țara noastră o răsturnare, a cărei consecuențe ar fi fost în București copiarea comunei din Paris, iar în Iași separatismul.

În fața unor împrejurări atât de grave, avem nu numai dreptul, dar și datoria, de a vă propune, Domnilor Deputați și Domnilor Senatori, noi alegătorii Domniilor Voastre, măsurile, care le judecăm neapărate pentru vindecarea răului, și cerem dela Domnia Voastră să vă însușiți aceste propuneri și să le prefaceți în legi, dacă voiți a avea și pe viitor încrederea noastră.

Pentru a propune remediul, trebuie mai întâi a constata răul. Să vedem dar, Domnilor, care sunt relele cele mai mari, care rod până la oase țara noastră.

Mai întâi ne aflăm față cu un fapt foarte grav, care trebuie să facă obiectul celei întâi a noastre propuneri. Vocea publică bănuiește,

că unii din foștii deputați au luat mită dela concesiunea drumului ferat al d-lui Strousberg. O asemenea inculpare lovește în modul cel mai grav caracterul și demnitatea reprezentățiunii noastre naționale. Noi cerem dar dela Domnia Voastră să orînduiți o anchetă parlamentară, care să cerceteze cu pătrundere dacă în adevăr vre-unul din foștii deputați a înjosit până la așa grad caracterul de mandatar al țării. Căci înaintea unei bănueli atât de grele, sau trebuiește dovedit că ea este neîntemeiată, sau dacă sunt culpabili, să fie supuși la toată asprimea legii.

Să venim acum la răul cel mai mare, care desorganizează cu totul țara noastră: acest rău este lipsa de dreptate. Oricare societate civilizată, pentru a trăi, are neapărărea trebuință mai întâi de toate de două lucruri: de libertate, căci fără ea nu se poate desvolta, și de dreptate, căci fără ea se disolvă. Egalitatea este o ramură a dreptății, de aceea ea este bună numai întru cât este dreaptă, precum egalitatea înaintea legii; îndată însă ce este nedreaptă, este rea. Astfel este nedrept, ca cel ce nu are nimica, să voteze impozite pe spinarea aceluia care are ceva, și de aceea această egalitate este rea.

Așa dară nu ne trebuie faimoasa trilogie revoluționară; libertatea, egalitatea și fraternitatea, cu atât mai vârtos că atunci când s'a proclamat fraternitatea, s'au făcut despoierile cele mai nerușinate și măcelurile cele mai crunte; ci ne trebuie mai presus de toate libertatea și dreptatea. Acolo, unde dreptatea nu există, libertatea degeneră în

licență. Acesta este cazul la noi. Dreptatea înfrânătoare lipsește și impunitatea este garantată tuturor delictelor și tuturor crimelor.

Astfel a ajuns la noi licența presei până a fi un adevărat scandal. Noi nu zicem aceasta pentru a cere contra presei vre'o măsură preventivă, căci noi suntem pentru libertatea absolută a rostirii ideilor; dară o zicem pentru că voim, ca injuriile personale, defăimările, calomniile și batjocurile făcute prin presă, să fie judecate nu de juriu, care le achitează totdeauna, și agravează prin aceasta încă injuria făcută persoanei atacate, ci să fie judecate de tribunalele corecționale ca în țările civilizate.

Pentru ca să adoptați această măsură binefăcătoare, este în destul să vă amintiți atacurile infame făcute de o parte a presei noastre nu numai în contra persoanei Domnitorului, dar și în contra familiei sale, până și în contra copilului din fașă. Prin urmare propunem, ca aliniatul al 2-lea din articolul 24 al Constituțiunii, care rostește: „Delictele de presă sunt judecate de juriu“, să fie interpretat în acest înțeles.

Să trecem acum la delikte și crime de o altă natură. Din 96 de delapidatori de bani publici, 92 s'au achitat de juriu. Prin urmare propunem, ca funcționarii prevariatori să fie judecați de Curtea de casațiune.

Uciderile cele mai crunte, asasinatele cele mai sumețe s'au înmulțit la noi într'un grad amenințător pentru societate, de când s'a ridicat pedeapsa morții și de când juriul prin indulgența sa le asigură impunitatea.

Astfel am văzut într'un sat aproape de Iași o familie întreagă, tatăl, mama și trei copii, între cari și un copil de trei sau patru ani, uciși cu toporul. Traupmann nu a făcut mai mult, însă la noi crima a rămas nepedepsită.

Un membru al Clerului mai înalt, un archimandrit, vine la capul său spiritual, la Mitropolitul, cu un revolver în buzunar și descarcă patru focuri în Prea sfinția Sa cu premeditația cea mai sumeată. Juriul achită pe acest paricid, căci osânda la închisoare corecțională de doi ani nu se poate privi ca o pedeapsă serioasă pentru o așa crimă; și pentru a pune vârf inichității, îl achitează după ce asasinul a fost apărut în fața juriului și a publicului cu calomniile aruncate asupra victimei sale. Conștiința publică se revoltă în contra unor nedreptăți atât de monstruoase.

Un fapt de o însemnătate foarte gravă și care vădește simptome foarte periculoase pentru Țara noastră, este următorul: Un revoltat încearcă cu arma în mână a face o lovire de stat și proclamă la noi republica, pe când forma legală a statului nostru este monarhia constituțională. Acel criminal este achitat de juriu și în urmă nu numai primit în sânul său de fosta adunare, dar încă îngăduit de a o reprezenta înaintea Domnitorului, ca membru al comisiunii însărcinate cu răspunsul la mesagiul Tronului. Ni se pare, că impunitatea și nerușinarea nu pot să meargă mai departe.

Pentru asemenea cazuri siguranța statului și a Constituțiunii reclamă neapărat de a se proclama „Starea de asediu“. De

aceea cerem ca să se introducă în Constituțiune un asemenea articol, care să răspundă la această mare trebuință a oricărei societăți constituite.

Decând s'a introdus juriul, prădăciunile și omorurile au luat la noi o întindere înspăimântătoare și se produc cu o sumeție neauzită. Astfel am văzut formându-se bande de douăzeci, treizeci de hoți chiar prin rezidențele ținutale, și ceea ce este încă mai grav, acele bande s'au recrutat în parte chiar printre agenții puterii publice, cari sunt chemați a apăra societatea în contra făcătorilor de rele.

În timpul Principelui Mihail Sturdza, după ce s'au spânzurat câți-va hoți, securitatea persoanelor a devenit absolută și nu s'au mai produs nici o prădăciune, nici un omor. Experiența este aci mai presus decât niște teorii, a căroră consecuențe la noi au fost omorârea celor buni și asigurarea impunității celor răi.

Și apoi oare toate Statele civilizate, Anglittera, Franța, Germania, Italia, Belgia, nu au astăzi pedeapsa morții?

Și dacă în viitor națiunea română va cunoaște, că poate ridica cu totul pedeapsa morții fără pericol pentru societate, oare nu poate să o ridice prin o anume lege, or când va voi? Însă până atunci propunem să se modifice art. 18 din Constituțiune în chipul următor: „Pedeapsa morții nu se va putea reînființa, afară de casurile prevăzute în Codul penal militar și pentru asasinat“.

Cât pentru juriu, având în vedere răul,

ce l-a produs la noi până acuma, măsura cea mai rațională este de a-l suspenda, până când se va forma la noi un spirit public mai conștiincios. Atuncea va fi ușor Adunărilor a reînființa juriul prin o anume lege. Iar dacă nu s'ar hotărî acuma Adunarea la desființarea timporară a juriului, apoi trebuie să adopte pentru îndreptarea lui cel puțin următorul corectiv: „Când Procurorul general apelează la Curtea de Casațiune în contra verdictului juriului, atunci această Curte are facultatea, sau de a casa verdictul numai în interesul legii, sau de a trimite cauza spre o nouă judecare înaintea secțiilor unite a unei Curți de Apel“.

Să trecem acuma, Domnilor Deputați și Domnilor Senatori, la legea electorală înscrisă în Constituțiune. Acea lege, după ce sancționează un principiu salutar, adică acelea de a fi reprezentate în Adunare toate interesele legitime și vitale ale Țării, pentru care sfârșit împărțește corpul electoral în patru colegiuri, apoi în dispozițiunile sale falsifică acest principiu.

Il falsifică, fiindcă în colegiul întâi, care trebuie să întrunească pe marii proprietari, pune și pe acei cu venit de trei-sute galbeni, când este cunoscut de or cine, că la noi o moșie care dându-se în posesie aduce un venit de șaptesute galbeni, este o proprietate abea de mijloc.

Legea electorală mai falsifică încă acel principiu, fiindcă sub cuvânt de venit fonciar vâra între proprietarii de moșii și pe acei, cari au un venit dela o bină sau dela o

întreprindere industrială, când locul cuvenit al acestora nu este nicidecum între proprietarii de moșii. Pe de altă parte pe posesori, ale căror interese sunt strâns legate cu proprietatea, îi pune să voteze în colegiul orașelor.

Pe urmă dă legea electorală din Constituțiune colegiului al treilea al orașelor un drept abuziv, fiindcă nesocotind cu totul pe proprietarii și industrialii mari și de mijloc de prin orașe, lasă toată alegerea în mâinile celor mai puțin impuși. Pentru a face o justă reparațiune a drepturilor electorale de prin orașe, ar trebui ca aceste trei clase de contribuabili să aibă o deopotrivă înrâurire asupra alegerii deputaților orașelor. Pentru acest sfârșit vă propunem mai jos măsuri care le cunoaștem cu toții că vor fi foarte eficace.

Vom mai observa, în ceea ce privește numărul de deputați ai orașelor, că el este prea mare în proporțiune cu interesele, ce le represintă. Astfel ar fi destul, ca Bucureștii să dea patru deputați, Iașii trei, Craiova, Galații, Focșanii, Bârladul și Botoșanii câte doi; iar celelalte orașe câte unul.

Pentru aceste cuvinte, vă propunem următoarele modificațiuni la legea electorală înscrisă în Constituțiune:

„Articolul 59. Fac parte din întâiul colegiu proprietarii de moșii, al cărora câștig anual este dela șaptesute galbeni în sus.“

„Articolul 60. Fac parte din al doilea colegiu proprietarii de moșii, al cărora câștig

anual este dela șapte sute galbeni în jos până la două sute galbeni inclusiv“.

„Fac parte din acest colegiu și toți posesorii pământeni care, fără a avea vre-o proprietate, țin în posesie moșii, al căror câștig anual este dela cinci sute galbeni în sus.

„Articolul 61. Colegiul al treilea al orașelor este alcătuit de trei clase de alegători“.

„Fac parte din clasa întâia toți proprietarii de case, a căror chirie ar fi dela una sută galbeni în sus. Asemenea fac parte din această clasă și toți comercanții și industrialii, care plătesc patentă de clasa întâia“.

„Fac parte din clasa a doua toți proprietarii de case, a căror chirie este de la una sută galbeni în jos până la 20 inclusiv. În această clasă intră și toți industrialii și comercanții, cari plătesc patentă de clasa a doua“.

„Fac parte din a treia clasă comercanții și industrialii, cari plătesc către Stat o dare de 30 lei noi cel puțin. Sunt scutiți de cens în această clasă toate profesiunile libere, oficerii în retragere, preoții, profesorii și pensionarii statului“.

„La orașele, unde are a se alege numai un deputat sau doi, aceste trei clase de alegători ale colegiului al treilea aleg fiecare câte un candidat; acești trei candidați convin în unanimitate, care din ei să fie deputatul colegiului acela; iar dacă nu se unesc, sorțul decide“.

„La orașele, unde sunt de ales trei deputați, fiecare clasă din colegiul al treilea își

alege deputatul său. Iar unde sunt patru deputați de ales, a treia clasă alege doi deputați și celelalte două clase fiecare câte unul“.

„Articolul 62. Aceste trei colegiuri aleg direct:

„Cele două dintâi câte un deputat fiecare, iar cel de al treilea, precum urmează:

„Bucureștii patru; Iașii trei; Craiova, Galații, Ploeștii, Focșanii, Bârladul, Botoșanii câte doi; iar celelalte câte unul; peste tot patruzeci și patru.“

„Toate orașele unui district formează un singur colegiu cu orașul de residență.“

Să trecem acum la alcătuirea Senatului. În toate țările constituționale, Senatul trebuie să fie un corp conservator și ponderator între Tron și Adunare. Pentru a răspunde la acest scop, trebuie ca atât alegătorii cât și aleșii să aibă o avere teritorială însemnată, și un număr oarecare de senatori trebuie să fie numiți cu anume condițiuni de admisibilitate direct de către Domnul. Acest drept îl au și Suveranii din Englitera, care este țara cea mai constituțională.

Pentru aceste cuvinte Vă propunem, Domnilor, următoarele modifițiuni la secțiunea II din Constituțiune, care tratează despre Senat:

„Articolul 68. Membrii Senatului se aleg câte unul de fiecare județ de proprietarii de moșii, al căror câștig anual este de cel puțin dela una mie galbeni în sus.

„Venitul se dovedește prin rolurile de contribuțiune.“

Articolul 69, 70 și 71 să se suprima ca

unele ce nu mai înseamnă nimic, dar se modifică articolul 68, după cum îl propunem.

Articolele 73 și 72 trebuie să rămâie cum sunt, iar la articolul 74 punctul al 5-lea, care hotărăște ce avere să aibă cineva spre a putea fi ales la Senat, trebuie modificat în chipul următor:

5. „a fi proprietar de moșie cu câștig anual cel puțin de una mie galbeni.“

„Art. 75. Domnul are dreptul de a numi direct șasesprezece senatori dintre persoanele, care întrunesc însușirile arătate la articolul precedent sau și dintre persoanele mai jos însemnate, care sunt dispensate de acel cens:

„a) Președinții sau vice-președinții vreunei Adunări legislative.

„b) Deputații cari au făcut parte din trei sesiuni.

„c) Generalii.

„d) Colonelii, cari au o vechime de trei ani.

„e) Cei ce au fost miniștri sau agenți diplomatici ai Țării.

„f) Cei ce vor fi ocupat în timp de un an funcțiunile de Președinte de Curte, de Procurori generali, de consilieri la Curtea de Casațiune“.

Să vă vorbim acuma, Domnilor, de un articol interesant pentru desvoltarea noastră agricolă.

Articolul 3 ar trebui modificat în chipul următor:

„Nu se poate face nici o colonizare cu

„populațiuni străine în teritoriul României, decât în puterea unei anume legi“.

Noi socotim că ar fi foarte de folos pentru sătenii noștri români, să aibă sub ochii lor exemplul salutar, ce l-ar da câteva colonii germane, precum sunt în Basarabia. Asemenea colonii laborioase și iscusite în cultivarea pământului și în căutarea vitelor, dacă ar fi așezate pe unele din moșiile sterpe ale statului, ar produce un mare bine la noi.

Iar cât pentru pericolul de a se înmulți prea tare la noi asemenea colonii cu populațiuni de ginte străină, el nu există de loc, de vreme ce Adunarea și Senatul au deciziunea în mâna lor la fiecare caz de colonizare.

Articolul 131, care desființează Consiliul de stat, ar trebui suprimat. Experiența ne-a dovedit, că nici ministrii nici Adunarea nu au liniștea trebuitoare pentru a elabora, după cum se cuvine, proiectele de legi. Prin aceasta noi nu voim a zice, ca să li se ia inițiativa legislativă, ci din contră acel mare drept trebuie să le rămâie în toată întregimea sa; dar un Consiliu de stat compus din oameni capabili, cu misiunea specială de a elabora proiecte de legi prezentate de guvern, ar înlesni mult lucrările legislative și ar produce un adevărat bine.

Acuma ne rămâne, Domnilor, să vă mai facem încă o propunere.

După legea comunală în vigoare, alegerile consiliilor comunale sunt date cu totul în mâna mulțirii. Acest sistem rău și nedrept a produs la noi cele mai rele re-

sultate. Consiliile comunale de prin orașe au devenit privilegiul unei clice și au tras după sine demoralizarea și feluri de abusuri. Iar consiliile rurale de prin sate, compuse numai din săteni fără învățătură și fără o pozițiune socială mai înaltă, sau sunt inerte; sau dacă voesc a exercita o acțiune proprie, atuncea caută a lovi interesele cele mai legitime ale proprietății mari. Această rea stare de lucruri decurge dela o nedreptate flagrantă.

Principiul equitabil, care cere ca toate interesele vitale ale țării să fie reprezentate, acest principiu salutar care s'a respectat în compunerea corpurilor legiuitoare, este încălcat în compunerea consiliilor comunale.

Pentru aceste cuvinte vă propunem, Domnilor Deputați și Domnilor Senatori, următoarea dispozițiune legislativă:

„Consiliul comunal se compune în următorul mod: o treime se alege de către proprietarii de case, care ar justifica o chirie de cel puțin una sută galbeni. În această clasă intră și comercanții și industrialii, care plătesc o patentă de clasa întâia. A doua treime se alege de către proprietari de case, cari justifică o chirie dela 99 galbeni până la 20 inclusiv. În această clasă intră și comercanții și industrialii, cari plătesc patentă de clasa a doua. A treia treime se alege de către proprietarii, comercanții și industrialii, care plătesc statului o dare de 20 lei noi cel puțin. Sunt scutiți de cens în această clasă toate profesiile liberale, ofițerii în retragere, preoții, profesorii și pensionarii statului“.

În acest chip toate elementele vitale vor

fi reprezentate în consiliile comunale ca și în Adunare.

Primarii trebuie să fie numiți de-a-dreptul de Domn, pentru ca să aibă și guvernul reprezentantul său în acest Consiliu, dela care atârnă atât de mult liniștea și prosperitatea orașelor.

Cât pentru comunele rurale, ca să fie reprezentată în ele și proprietatea mare, trebuie a se adopta următoarea dispozițiune:

„În comunele rurale acela, care are singur în proprietatea sa atât pământ, cât toți ceilalți locuitori ai comunei împreună, acela este de drept membru al Consiliului comunal. El se poate reprezenta prin delegațiune“.

Domnilor Senatori și Domnilor Deputați, noi vă facem aceste propuneri cu deplina încredere, că le veți lua în serioasă considerațiuni și le veți introduce la instituțiunile și legile noastre. Dacă însă ele nu s'ar admite, noi alegătorii vom face o propagandă activă pentru a nu mai fi realeși pe viitorime acei deputați, care nu vor fi susținut propunerile noastre. În acest chip sperăm, că vom dobândi în fine o adunare, care să răspundă la trebuințele Țării.

Iar dacă veți adopta aceste măsuri legislative, care singure pot scăpa Țara noastră de anarhie și de peire, atunci veți dobândi recunoștința publică pentru binele ce veți fi făcut patriei noastre.

Am reproduș aci textual întreaga petiție dela Iași, fiindcă ea a avut oare care răsunset în discuțiile din presă și din parlament. Cu ușurința, cu care se fabrică și

se lătesc la noi legendele false, faimoasa adresă a fost atribuită junimiștilor, în special lui P. Carp, mai ales din partea numeroșilor politiciani, care nici nu o citiseră sau nu-și mai aduceau aminte de cuprinsul ei. În fapt, P. Carp a fost cu totul străin de chestie. Absent din Iași, precum era, dânsul nu a cunoscut adresa decât după prezentarea ei la Cameră și, îndată ce a cunoscut-o, s'a pronunțat cu desăvârșire în contra ei, având convingerea, că nu prin reforme constituționale se putea îndrepta relele de care suferea țara.

Dar și printre câți-va din junimiștii, care au luat parte la discutarea petiției în ședințele dela Beizadea Grigore, era împotrivire. Unii nu primeau idea colonizării străine, alții (în deosebi Pogor și Negruzzi) erau absolut în contra pedepsei cu moartea. Disensiunea amenința să producă o ruptură, când, pentru a o evita, autorul acestor rânduri a produs compromisul, care ș'a și adoptat: ca acei membrii, care primeau toate ideile adresei, să o subscrie; iar deputații partidului (căci în răstimp alegerile pentru Cameră se terminaseră), care nu voiau să o subscrie în întregul ei, să se declare cel puțin uniți cu tendența ei generală și să se însărcineze a o prezenta Camerei.

Făcându-se această deosebire, adresa a fost direct subscrisă de: „Gr. M. Sturdza, D. Korne, P. Rosetti-Bălănescu, L. Cantacuzino, C. D. Sturdza, general G. Ghyka, I. Străjescu, general N. Mavrocordat, St. Mavrodi, C. Carp, Gr. Carp“. etc. etc. Nici

un junimist nu se află printre semnatarii adresei. Dar în josul semnăturilor urmează fraza: „subscriși deputați, unindu-ne cu tendința acestei petiții. o vom prezenta Adunării legislative“, și numai aici figurează iscăliturile: „C. D. Sturdza, B. Pogor, M. Kostaki, General N. Mavrocordat, Iacob C. Negruzzi, (colonel) G. Sturdza, G. Racoviță, T. Maiorescu“.

Astfel a fost depusă „petiția dela Iași“ în una din primile ședințe ale Camerei dela 1871 și — zace încă în cartoanele archivei. Căci n'a avut nici măcar soarta de a fi citită în parlament. Indată după sosirea noastră în capitală, am avut la „Beizadea“ Dimitrie Ghica, președintele Camerei conservatoare, o convătuire cu unii membrii marcanti ai partidului guvernamental din București, printre care și B. Boerescu. Aceștia, în contact mai intim cu ministerul, au fost de părere să se lase chestia în suspensie. Hotărârea guvernului, preocupat mai cu seamă de afacerea Strousberg și de situația financiară, era de a căuta îndreptarea lucrurilor țără revizuirea Constituțiunii.

Înțeleaptă hotărâre — se poate! Dar ea reclama o cu atât mai chibzuită acțiune pe căile ordinare și presupunea o lungă durată a cabinetului. Prin o mai strânsă disciplină trebuia să dispară relaxarea organelor administrative, ce se simția pretutindeni în urma efemerelor ministere de pân'atunci; prin o energică combatere a opoziției în parlament și prin modificări parțiale în legile existente trebuia introdusă înfrânarea agită-

rilor sterile. Era de temut, că după vechiul obicei al partidelor dominante încercarea de reformă va începe cu înăsprirea codului penal în materie politică; era de dorit, că se va alege calea mai înceată, dar mai sigură, a îndreptării economice și a unei mai bune direcții în învățământul public.

Așa se înfățișa starea spiritelor la începutul primei sesiuni a legislaturii dela 1871—1875. Și după ce în paginile precedente am căutat să ne dăm seama de mișcarea noastră politică dela 1866 până la Junie 1871, în paginile următoare ne vom mărgini în reproducerea discursurilor parlamentare, ținute de autorul acestei publicări sub ministru Lascăr Catargi până la căderea lui în primăvară anului 1876, însoțindu-le numai de câteva note explicative.

În această mărginire reproducerea nu poate avea decât o valoare foarte modestă, presupunând că are vre-una. Discursurile ținute se refer, firește la chestii izolate, și numai din când în când apare legătura lor cu starea generală a țării. Așa cum sunt, ele rămân însă cel puțin mărturie imediate despre momentele politice, în care au fost rostite, și pot servi drept elemente pentru înțelegerea mai exactă a unei interesante epoci de tranziție.

După terminarea acestei prime serii și înainte de reproducerea discursurilor ulterioare, vom încerca să dăm o privire generală asupra situației politice la începutul ministerului Ion Brătianu dela 1876.

III

Căderea și darea în judecată a Ministerului Lascar Catargiu la 1876

Am arătat ¹⁾ sub ce împrejurări L. Catargiu a fost adus la disolvarea Senatului și la alegerile din Martie 1876, în urma cărora a trebuit să se retragă dela guvern.

A fost căderea ministerului conservator justificată și spre folosul țării în acel moment?

Noi credem că da.

A provenit ea din acțiunea opoziției crescânde în parlament și a opoziției coalizate în afară de parlament?

Noi credem că nu.

Cercetarea adevăratelor cauze ale acestei schimbări de guvern se impune or cui vrea să-și dea seamă de mersul politicei noastre contemporane.

Ministerul dela 11 Martie 1871, în guvernarea sa de 5 ani, își îndeplinise cu succes prima misiune de a menține ordinea monarhică și de a inaugura epoca unei sta-

¹⁾ *Discursuri parlamentare*, vol. I, p. 580-582.

bilități relative în afacerile publice. La meritele relevate mai înainte (vezi pagina 32 și 33) se adaugă crearea și sporirea veniturilor din monopolul tutunurilor, din licențe și din timbre spre a răspunde trebuințelor militare și întinderii căilor ferate, precum și importanta introducere a rentei române pe piețe occidentale — semnul creditului nostru în afară. Această bună politică financiară este opera lui P. Mavrogeni. (Emisiunea efectivă a primei rente de 29 milioane se face însă în Aprilie 1875 de succesorul său d-l G. Gr. Cantacuzino. Vezi vol. I, pag. 541¹⁾).

Nu mai puțin efectivă joncțiunea a drumului de fier la Vârciorova și pregătirea joncțiunii la Predeal dovedesc energia, cu care Ministerul L. Catargi știa să mai susțină avântul economic al țării. Ce e drept, concesiile date lui Crawley în 1875 pentru linia Ploești-Predeal a aruncat o pată asupra majorității conservatoare, înjghebate atunci sub conducerea lui Vasile Alecsandri, și a format trista paralelă a concesiilor Strousberg date la 1868 de majoritatea liberală în urma aceluiaș manopere condamnable. Dar cel puțin la 1875 ministerul s'a împotrivit cât a putut în contra lui Crawley și a majori-

¹⁾ Menționatele impozite indirecte sunt de mult obișnuite în alte state. Meritul regimului conservator stă în curajul de a le fi introdus în contra curentului de impopularitate, creat prin agitarea opoziției liberale, care promitea alegătorilor abrogarea lor, și acuza monopolul tutunurilor chiar de violarea art. 12 din Constituțiune, confundându-l cu monopolul de clasă socială. Se înțelege, că după venirea liberalilor la guvern nu a mai fost vorba de abrogare; din contra toată administrarea de aproape 12 ani a ministerului Brătianu, în ceea ce privește finanțele, s'a întemeiat mai ales pe creșterea succesivă a acelor venituri ale statului.

tății sale, și din chiar sânul partidului conservator s'a format sub conducerea lui P. Carp opoziția celor 44 deputați în contra acestui soi de concesi: vorba de *Sultan-Mezat*, cu care au fost stigmatizate în ședința de la 21 Iunie 1875, e a lui Ioan Lahovari. De atunci încoace s'a și părăsit sistemul întreprinderilor concesionate direct de parlament.

La activul ministerului L. Catargi (mărginindu-ne în politica lui generală și fără a intra în resorturile speciale, unde s'au făcut unele îmbunătățiri durabile) se cuvine să mai adăogăm convenția comercială cu Austro-Ungaria, negociată sub ministerul de externe al lui B. Boerescu și semnată la 10/22 Iunie 1875 de G. Costaforu, agentul diplomatic la Viena, și de contele Andrassy, ministrul de externe al Austro-Ungariei. Ori care ar fi fost valoarea economică a acestei convenții, de altminteri limitată la 10 ani și denunțată în lăuntru acestui termen, valoarea ei politică a fost din cele mai semnificative. Pentru a o înțelege, trebuie să ne aducem aminte, că în chiar firmanul pentru investitura Principelui Carol din 23 Oct. 1866 înalta Poartă pune anume condiția, ca statul nostru să nu încheie nici o convenție directă cu vreo putere străină, și că prin art. 7 și 19 a tractatului de comerț din Constantinopol dela 3 Februarie 1862, Turcia stipulasese un drept vamal de 8% *ad valorem* dela toate articolele importate „în Principatele unite Moldova și Valahia“, dispunând astfel de noi fără a ne întreba. Iar acum o Mare Putere occidentală, sub inspirarea unui ade-

vărat om de stat, recunoștea în mod ostentativ emanciparea economică a României de sub suzeranitatea Porții și prevestea recunoașterea deplinei independențe.

Fată cu un asemenea pas făcut întru realizarea ultimei aspirări naționale din programul divanului ad-hoc, împotrivirea opoziției coalizate și demisionarea din Cameră a membrilor ei (M. Kostaki, Kogălniceanu, I. Brătianu, Vernescu, A. G. Golescu, Chițu, Stolojian, Candiano-Popescu, Fusea și Furculescu) la 30 Iunie 1875, nu a putut însemna nimic, precum nimic nu au însemnat nici violentele expresii ale ziarului *Românul* din aceeași zi („30 Cireșar — 12 Cuptor“): „Ieri 29 Iunie s'a înfipt cuțitul până la mâner în pântecul României: corpul ei palpitând încă, fu îmbrâncit la picioarele contelui Andrassy. Conte Andrassy este Domn, suveran absolut al robitei României¹⁾).

După menționatele merite ale cabinetului L. Catargi, părăsirea lui succesivă din partea unor foști aderenți pe motive nevalabile, nu l-a putut sdruncina. Eșirea lui Manolache Kostaki din minister și trecerea sa la liberali, fiindcă nu se primise ideea unui credit fonciar cu capitaliști străini, a rămas în defavoarea demisionarului și nu a ministerului. Atacul generalului Tell în contra d-lui Lascar Catargi pentru chestia Mavrogeni când cu procesul Offenheim s'a

¹⁾ Și acest număr al *Românului* este încadrat în negru, ca și numărul dela 17 Februarie 1871 când cu intrarea armatei germane în Paris: amândouă datele se cuvine în adevăr să poarte doliul vechiului organ liberal ca semn a două mari erori politice ale partidului său.

răsfrânt asemenea asupra celui ce a atacat. Demisiunea lui Mavrogeni a slăbit — ce e drept — cabinetul în acțiunea sa de guvern, dar Mavrogeni, consecvent în politică cum eră, ori câte motive legitime de nemulțumire personală ar fi avut, a rămas un susținator credincios al ministerului până la sfârșit. Nici trecerea în opoziție a lui B. Boerescu nu putea fi o zdruncinare pentru guvern. Boerescu, pricepând foarte isteț noua situație economică, precum stăruise la înființarea legii creditelor fonciare, își îndreptase, acum activitatea și spre alte întreprinderi (societatea de asigurare „Dacia“) și tindea să creeze „Banca de București“, din al cărei comitet dirigent voia să facă parte ca membru fondator împreună cu G. Gr. Cantacuzino, pe când amândoi erau încă miniștri. În contra acestei participări incompatibile s'au opus ceilalți colegi din minister. Gr. Cantacuzino a avut atunci tactul de a părăsi banca de comerț și nu banca ministerială; dar B. Boerescu, în concediu la Paris, și-a dat asupra acestui incident demisia din minister, iar decretul pentru funcționarea „Băncii de București“ cu membrii fondatori Principele Dimitrie Ghica, B. Boerescu, Ștefan Ioanid, Salomon Ascher, etc. s'a publicat în Monitorul dela 25 Noemvrie 1875. Firește că așa ceva nu putea să fie în defavoarea unui guvern. Cu atât mai puțin îl putea slăbi atacurile unor deputați, ca Aristid Pașcal, Meitani, G. Brătianu, Gr. Ventura, care nu aveau nici o greutate. Și dovadă pentru cele zise mai sus este, că după de-

misionarea *pro forma* a cabinetului Catargi la 29 Ianuarie 1876, în urma votului de blam în contra ministrului școalelor „Beizadea“ Dimitrie Ghica, președintele Camerei, nu a fost în stare să formeze un cabinet cu B. Boerescu, mai ales din pricina refuzului lui Mavrogeni de a participa, și tot Lascar Catargi a mai continuat vre-o două luni. Iar când au trecut și Beizadea Dimitrie Ghica și Gr. Cantacuzino în opoziție, fapta lor a fost numai semnul exterior, că guvernul era ca și căzut—din alte cauze, a căror cercetare rămâne să o facem, îndată ce ne vom fi dat seamă de acțiunea opoziției extra-parlamentare.

Opoziția extra-parlamentară, numită coaliția „dela Mazar-Pașa“ după locul unde se aduna (o casă din strada Biserica Ieni, pe atunci a englezului Lakeman, fost în serviciul turcesc sub numele de Mazar-Pașa și căsătorit cu o româncă), se compunea în 1875—76 din C. A. Rosetti, M. Kogălniceanu, frații Brătianu, Man. Kostaki, I. Ghica, D. A. Sturdza, G. Vernescu, colonel Lécca, colonel Dabija, P. Grădișteanu, G. Mârzescu, E. Stătescu, I. Câmpineanu, A. Candiano-Popescu, etc., etc.

Toate manifestările ei politice, întrucât nu s'au sfiit a se arăta în public, n'au avut vre-o însemnătate reală. Plângerile în contra pretinselor violări de Constituțiune și în contra falsificării alegerilor erau încă de pe atunci armele tocite ale oricărei opoziții bogate în dorințe și sărace în idei. Combaterea convenției comerciale cu Austro-Ungaria nu

avea mai multă valoare și agitarea nehibzuită în contra a chiar promulgării convenției votate de corpurile legiuitoare din amândouă statele s'a răsbunat îndată prin faptul, că membrii coaliției ajunși la guvern au promulgat-o ei înșiși. Demisionarea colectivă din parlament a fost și de astă dată, ca totdeauna, o greșeală de procedare politică și s'a răsbunat și ea prin faptul, că aceeași membrii ai coaliției s'au văzut siliți de împrejurări să ia parte la alegerile din Martie 1876 sub acelaș guvern și să reintre în legalitatea constituțională.

Dar ieșirea din parlament era poate numai simptomul exterior al unei alte acțiuni, care trebuia să rămâe mai secretă și care schimba coaliția dela Mazar-Pașa în conspirație. Acțiunea aceasta avea de scop răsturnarea Principelui Carol și înlocuirea sa printr'un Domnitor indigen. Se pare chiar, că bietul colonel Dabija era designatul succesor și că Dimitrie A. Sturdza, prin anticipație, se și purta înaintea lui ca un supus înaintea Suveranului¹⁾.

Rolul de a face plausibilă această tendență prin publicitatea din țară și din Austria (căci în Germania ar fi fost înzadar și în Franța nu mai avea pe atunci importanță, de și se strecurau și acolo articole anti-dinastice prin *tablettes d'un spectateur* și prin alte ziare) și l-au luat Dimitrie A. Sturdza și Gheorghe Mârzescu, alături cu ziarele *Românul*, *Alegătorul liber*, *Ghim-*

¹⁾ În casa colonelului Nicolae Iamandi la Iași, în prezența a vr'o 20 de coalizați, îl intitula cu „Măria Ta“.

pele, etc. Iar rolul declarărilor „sincere“ pare a-l fi avut Ioan Cămpineanu, care într'o şedinţă a Camerei (vezi vol. I, pag. 39) rostise cunoscutele cuvinte: „între Ţară şi Tron este un abis“¹⁾.

D. Sturdza scria în *Politik* dela Praga, organul important al feudalilor din Bohemia, sub pseudonimul Erdmann von Hahn, îşi traducea cele scrise acolo şi le republica prin *Românul* (8 şi 9 Octombrie 1875), le scotea apoi în broşură sub titlul „Germania, România şi Principele Carol de Hohenzollern“. Aicea zicea între altele: „Când Principele Carol de Hohenzollern se urcă pe tronul României, or cine era convins, că de aci înainte va prinde rădăcini în ţară cultura germană, sinceritatea germană şi simţul german pentru datoria, ştiinţa şi arta germană. Ori cine va observa cu inteligenţă cele ce se petrec în România, trebuie să mărturisească, că din acele speranţe nici măcar una nu s'a împlinit şi că influenţa germană asupra poporului român s'a nimicit cu desăvârşire“.

Fireşte, în Austria de atunci D. Sturdza trebuia să bată în struna germană pentru a ataca pe Principele Carol, pe când în ţară *Românul* (26 Noemvrie 1875) îl ataca prin acuzarea, că îmbrânceşte România „în prada

¹⁾ Abisul lui Cămpineanu a fost destul de mic pentru a se acoperi cu cel dintâi portofoliu ministerial, atribuit la 27 Ianuarie 1877. În sensul notelor din vol. I, pag. 9, 21 şi 25 se cuvine să adăogăm, că de atunci Ioan Cămpineanu şi-a schimbat simţimintele şi a fost până la sfârşitul vieţii sale cel mai dinastic ministru, primar al Capitalei şi guvernator al Băncii Naţionale.

Un exemplu analog ni-l va mai da mai târziu Nicolae Blaremburg.

lacomului vultur german“ — două linii diferite, convergente spre acelaș scop.

Și domnul Sturdza continua: „De s'ar imputa Românilor cât de mult pe drept sau nedrept, trebuie să li se recunoască, că nu ei singuri sunt vinovați de trista lor situațiune, ci că mai mult sînt responsabile relele apucături ale Principelui Carol în prima linie“. Și apoi vorbește de reaoa administrare a finanțelor dela 1871 încoace, de menținerea la guvern a ministerului Lascar Catargi și cu ajutorul oamenilor „celor mai necinstiți și mai pătați“, de și „Principele Carol ar putea găsi în România bărbați, a căror onestitate și spirit de dreptate, etc.“ și menționează în deosebi cu laudă pe ministrul de finanțe dela sfârșitul anului 1870, care era însuș Dimitrie A. Sturdza în cabinetul Ion Ghica. Apoi impută Domnitorului de a se fi înconjurat de o „camarilă nedemnă“ și sfârșește prin a declara: „Așa dar Românii n'au găsit în Principele de Hohenzollern pe omul ce căutau“ ¹⁾.

Paralel cu d-l Sturdza în atacul contra Domnitorului și contra „oamenilor necinstiți și pătați“, scria d-l Mârzescu pentru țară cele 24 de pagine ale broșurei sale „Spionul prusian sau Principele Carol de Hohenzollern, Domn al României“. Cruțăm pe cititori cu extrase din această broșură; titlul ei o caracterizează îndestul ²⁾.

¹⁾ În contra d-lui Sturdza-Erdmann von Han au apărut atunci paginile intitulate „asupra broșurei Germania, România și Principele Carol de Hohenzollern“ (Iași, 1875), scrise de autorul publicărei de față.

²⁾ Fără temei s'a atribuit lui Dimitrie A. Sturdza paternitatea „Spionului Prusian“.

Alături cu broșurile de calibru mai gros agitau în țară micile articole din ziarele partidului. *Românul* combătea orice încercare de a regula chestia din nou pendentă a căilor ferate Strousberg, și pe de altă parte, prevăzând izbucnirea crizei orientale, reproducea și scria (2 și 15 Noemvrie 1875):

„În Europa nu mai este un secret pentru nimeni, că Principele Carol are veleități de glorie militară, de mărire politică, și în aceste veleități Basarabia ar fi sacrificată în schimbul altor prețioase avantagii... Se înțelege, ce sorginte de reardicare ni s'a redat prin Basarabia, ce bine imens este pentru noi această Basarabie. Basarabia este cheia propășirii și puterii României. Ce este aspirațiunea de a ne emancipa de darul anual ce facem Turciei; ce sunt vanitoasele preocupări ca șeful statului român să se întituleze prin

Pe coperta roșie a broșurei figurează ca autor pseudonimul „Iordache Vulpescu“. Inspirată de atmosfera dela Mazar-Pașa, scrisă în întregul ei de Mărzescu, broșura a fost adusă cu precauțiune în București și de aci pretutindeni împrăștiată, mai ales prin activitatea, întru toate neobosită, a lui Dimitrie A. Sturdza. — Deci paternitate nu, însă conivență da.

În sensul notei dela pag. 9 suntem datori să menționăm, că acelaș d. Dimitrie A. Sturdza, mai ales dela reintrarea în ministerul I. Brătianu la Noemvrie 1878, s'a distins prin dinasticismul său manifestant, s'a folosit și se folosește de orice ocazie, în minister și la Academie, spre a-și arăta venerațiunea pentru Regele Carol și Regina Elisabeta Carmen-Sylva, și—având fericita însușire de a uita trecutul—declară în parlament: „Dinasticismul meu e foarte solid, dinasticismul meu este ca religiunea mea și nu-mi este rușine nici de Christos nici de dinasticismul meu“ (ședința Camerei din 30 Noemvrie 1887).

Pe o treaptă mai jos și Mărzescu, astăzi ministru (Martie 1897), a devenit credinciosul sūpus al Regelui Carol, pe care îl recunoaște acum ca pe cel mai înțelept Domnitor al Europei.

imitațiune străină Majestatea Sa Regele în loc de a-l numi pe românește Măria Sa Vodă; ce sunt acestea! Deșărtăciune — pe lângă măreața aspirațiune de a păstra Basarabia!“

Și la 10 Ian. 1876, vorbind de a dreptul de schimbul Basarabiei pentru Dobrogea, cu Constanța — port la Marea Neagră, zice, că dacă ar primi Principele Carol aceasta, el „ar subscrie propria sa detronare“.

Iar *Alegătorul Liber*, noul organ inspirat de liberali ca Eugeniu Stătescu, M. Pherchide, I. Câmpineanu, scria (23 și 27 Februarie 1876): „Dela 1870 mai ales nu este demers în întru și chiar în afară, care să nu se fi făcut spre a aduce de nu răsturnarea, cel puțin prefacerea Constituțiunii cerută chiar sub amenințare de abdicare... Vina opoziții, vina țării este dar, dacă lupta din anti-ministerială să prefacă din zi în zi mai mult în lupta anti-dinastică?“

Și pentru cei mai de rând o foaie zisă umoristică, *Ghimpele*, sub redacția lui Orășeanu și cu colaborarea vremelnică a lui G. Dem. Teodorescu, publica poezii de batjocură în contra dinastiei și da ilustrații ca cea din numărul de 9 Noemvrie 1875, unde se insultă viața privată a Domnitorului¹⁾.

Din cele arătate mai sus se înțelege pe deplin programul politic al partidului liberal, coalizat la Mazar-Pașa cu alte elemente.

¹⁾ Orășeanu a primit și purtat mai pe urmă medalia Bene-Merenti dată lui din inițiativa Principelui. Iar G. Dem. Teodorescu este astăzi directorul „Fundațiunii universitare“ a Regelui Carol I.

Primul punct al programului era așa dar răsturnarea Principelui Carol și înlocuirea sa cu un domn indigen, adecă iarăș surparea unuia din fundamentele politiceii naționale hărăzite dela divanurile ad-hoc.

Dar dacă ideea acestei răsturnări era absurdă la August 1870 când cu revolta dela Ploești, și la Martie 1870 când cu mișcarea dela sala Slătineanu, ea era și mai absurdă, era politicește imposibilă în iarna 1875—1876. După dovada de stabilitate dată în țară prin guvernul conservator de 5 ani, iar în privința situației externe după înțelegerea dintre Rusia, Germania și Austria (*Drei-Kaiserbund*) asupra chestiei orientale față cu revolta Bosniei și Herzegovinei din vara anului 1875, soarta României era identificată cu domnia lui Carol I. Nici un om cumințe nu putea avea îndoială asupra acestui punct, și de altminteri, în urma unei călătorii de informații a lui M. Kogălniceanu prin străinătate, însuși capii coaliției dela Mazar-Pașa părăsiseră orice asemenea gând, și Dimitrie A. Sturdza și Gheorghe Mârzescu cu broșurile dumnealor precum și cei ce mai scriau articole anti-dinastice prin ziarele menționate, erau întrebuițați numai ca niște sperietori lipsiți de conștiința scopului urmărit de adevărații conducători. De aceea coaliția și-a luat drept șef în acel moment pe Manolache Kostaki, semnul și garanția atitudinii schimbate, prin mijlocul căruia putea să ajungă la guvern.

Celelalte puncte din manifestările opoziției dela Mazar-Pașa erau tot așa de puțin

valabile. Și combaterea promulgării convenției comerciale cu Austria, și împotrivirea la noua soluțiune a chestiei drumurilor de fier, și opunerea la idea generală a unei revizui a Constituțiunii, și repudiarea gloriei militare și a Regatului pentru risicul de a pierde Basarabia..... toate aceste idei, denunțate de coalizații dela Mazar-Pașa încă în primăvara anului 1876 ca trădare națională, au fost realizate sub însuși partidul național-liberal după ce a ajuns la guvern.

Este dar vederat, că nu prin acea acțiune a opoziției din iarna 1875—1876 a putut să cadă Ministerul Lascar Catargi. Un guvern cade de regulă prin propriile sale greșeli, dar nu prin greșelile adversarilor. Acțiunea opoziției în genere, necum acțiunea rătăcită a coaliției dela Mazar-Pașa cu toate articolele din ziare, cu toată violența expresiilor, cu toate neadevărurile răspândite, cu toate întrunirile sgomotoase, nu ajunge la nici un rezultat practic, câtă vreme guvernul nu comite însuși erori sau nu dovedește însuși insuficiență în chestiile mai importante ale momentului.

Revenind acum la adevărata cauză a căderii ministerului Catargi în Aprile 1876, vom ști după cele zise mai sus, că avem să o căutăm în vre-o insuficiență sau vre-o eroare a lui în privința unor chestii de însemnătate, a căror rezolvire era neapărat cerută de situația politică de atunci.

Aceste chestii erau două:

Era mai întâi noua complicație a vechei greutăți cu drumul de fier Roman-Vârcio-

rova. După insolvabilitatea concesionarului Strousberg, administrarea marelui întreprinderi trecuse asupra societății acționarilor din Berlin reprezentată mai ales prin Bleichroeder și Hansemann. Pentru terminarea construcțiilor și darea întregii linii în circulare (Ianuarie 1875), societatea era silită să facă un nou împrumut de 78 milioane franci și spre garantarea obligațiilor cu prioritate voia să obțină dreptul de inscripție ipotecară asupra liniei. Acest drept nu i se putea concede, cu toată stăruința consilierului intim Reinhard trimis la București. Din partea guvernului nostru s'a dus la Berlin ministrul lucrărilor publice, Teodor Rosetti, pentru a discuta alte soluțiuni, precum și modalitățile răscumpărării cel puțin parțiale a liniei ferate (a trunchiului Roman-Galați sau Galați-Vârciorova). Deocamdată era vorba să înainteze statul român suma de 78 milioane, scăzând-o din capitalul de 248 milioane. Teodor Rosetti ajunsese în Berlin la o înțelegere cu societatea, însă mandatul său era numai *ad referendum*, și când s'a întors în București, majoritatea consiliului de miniștri nu s'a putut hotărî pentru nici o soluțiune.

Chestia se târâgănea într'un mod intolerabil. După o convorbire cu d-nii de Bülow și de Radowitz în Reichs-Kanzleramt din Berlin, autorul acestei publicări face lui Catargi o dare de seamă asupra necesității politice a unei grabnice deslegări (scrisoare de la 5 August 1875, citită mai pe urmă în Camera de ministrul de externe

al Cabinetului Brătianu, ședința de la 12 Ianuarie 1880). De la Septembrie înainte numeroase discuții în consiliul de miniștri se ocupă de această afacere. La 12 Decembrie 1875 agentul nostru diplomatic de la Berlin ne telegrafiază, că în Reichs-Kanzleramt se vorbește chiar de ruperea relațiilor diplomatice, dacă nu ajungem la o decizie. Toate în zadar: mai ales ministrul de finanțe, G. Gr. Cantacuzin sta la îndoială, și toată chestia rămâne în starea ei amenințătoare¹⁾. Această lipsă de hotărâre dovedește insuficiența guvernului de a face față situației în una din cele mai importante cerințe ale ei.

Un amănunt caracteristic: când cu citata misiune a lui Teodor Rosetti la Berlin, Principele Bismarck, în decursul convorbirii asupra acelei afaceri, îl întrebă deodată, dacă este înrudit cu C. A. Rosetti, relevând însemnătatea acestui om politic. Indiciul era clar, și aici nu era vorba de presiune, ci de prevedere: dacă partidul lui Teodor Rosetti nu putea să rezolve chestia, rămânea să o rezolve partidul lui C. A. Rosetti. Căci rezolvită trebuia să fie.

Și Principele Bismarck avea dreptate în stăruința sa, atât pentru interesul țării sale, cât și pentru interesul țării noastre. Nu numai marile angajări ale unor persoane influente din aristocrația germană, ci și micile capitaluri ale multor burghezi din Ber-

¹⁾ Vezi și memoarele Regelui „Aus dem Leben König Karls von Rumänien“, vol. II, pag. 484).

lin erau prinse în acțiunile căilor ferate, tot creditul statului nostru era în joc, și bunele raporturi dintre Germania și România atârnavă dela o convenabilă lichidare a afacerii tocmai în momentul, în care se aștepta izbucnirea crizei orientale și în care sprijinul puternicei Germanii era de cea mai mare importanță pentru noi.

Și astfel chestia drumurilor de fier se complicase iarăși cu altă chestie, mult mai gravă, care apăsa asupra situației politice din iarna 1875—1876: cu atitudinea statului nostru în războiul inevitabil dintre Rusia și Turcia. Luptele din Bosnia și Hercegovina, întreținute cu mijloacele panslaviștilor, nu se mai potoleau. Concentrarea trupelor rusești la granița Basarabiei în Noemvrie și Decembrie 1875 nu era un secret pentru nimeni. Ignatiev îndrăznește să spue agentului nostru la Constantinopol, că Rusia după împrejurări va putea fi silită să ocupe România ca zălog. Și cu toată dușmănia cunoscută între Ignatiev și cancelarul Gorciacov (cazuri analoage sunt frecvente în diplomația rusească), direcția reprezentată prin Ignatiev era pe atunci evident predominantă. Domnitorul nostru era în curent cu multiplele incidente în perspectiva războiului, care însă nu avea să izbucnească decât mai târziu, în primăvara anului 1877, anul 1876 fiind ocupat cu zadarnicile tratative diplomatice, cu mișcarea Softalelor pentru detronarea Sultanelui Abdul Aziz și înlocuirea lui cu alie-

natul Murad II, căruia îi urmează în curând fratele său Abdul Hamid, etc.

Numai agentul nostru din St. Petersburg, G. Philippescu, pe la Noemvrie 1875 în concediu la București, era de părere, că deocamdată Rusia nu voia războiul.

Dealtminteri Zinoviev, consulul general al Rusiei, întorcându-se de la o întrevedere cu Ignatiev din Constantinopol (tot în Noemvrie 1875), ne-a pus deadreptul întrebarea: ce atitudine va avea România în viitoarea criză orientală? În multe consilii de miniștrii din ultimele săptămâni ale anului 1875 am discutat asupra gravei întrebări și asupra gravei răspunderi. Ar fi de prisos să arătăm aici părerile individuale ale fiecărui ministru; pentru înțelegerea mersului politicei noastre și a schimbării de guvern intervenite în curând, este de ajuns să consemnăm rezultatul discuțiilor: rezultatul a fost inacțiunea. A predominat vechea idee a neutralității.

Dar ce sens mai putea avea neutralitatea noastră în anul 1876? Neutralitatea garantată de cine? Și cum respectată în poziția noastră geografică? Cele trei Imperii erau înțelese în contra Turciei, Franța nu conta încă, Italia nu conta destul, Anglia sub isteța conducere a lui Disraeli se asigurase până la oarecare punct prin cumpărarea majorității acțiunilor canalului de Suez (Noemvrie 1875), și energica agitare în contra Turciei din partea opoziției liberale sub impulsivitatea lui Gladstone nu putea rămâne fără efect asupra politicei engleze. Și

apoi nu eram noi un stat cu aspirări de independență? Și care alt moment ni le putea îndeplini, dacă nu tocmai izbucnirea crizei orientale? Iar dacă independența trebuia să o dobândim, se cuvenea junelui stat să o aștepte în pasivitatea smerită de la vre-o combinare viitoare a diplomației străine, care cine știe cum ar fi ieșit, sau era datoria, onoarea și dovada să de vitalitate de a si-o cuceri cu sângele armatei sale?

Evident, singura politică indicată de interesul nostru național în anul 1876 era: ca — întemeiați pe sprijinul Germaniei și al Austro-Ungariei — să ne înțelegem din vreme cu Rusia asupra participării noastre la războiu.

Dar majoritatea ministerului Lascar Catargi nu se gândea decât la neutralitate; și această eroare politică a fost al doilea fapt, care a justificat căderea cabinetului conservator.

Și poate a fost bine că s'a întâmplat așa. Nu e vorbă, un minister conservator ar fi răscumpărat căile ferate probabil în condiții financiare mai bune; și cât pentru participarea la războiu, armata condusă de Domnitorul Carol ar fi fost tot așa de biruitoare sub ministerul Catargi, ca și sub ministerul Brătianu. Dar dacă și cu un guvern conservator se putea lua Plevna, numai cu un guvern liberal se putea pierde Basarabia fără o adâncă sdruncinare înăuntrul țării.

Și aici se vede odată mai mult folosul alternării guvernelor într'o monarhie reprezentativă.

In orice caz retragerea ministerului Că-

targi s'a produs constituțional corect în urma alegerilor senatoriale de la sfârșitul lui Martie 1876, la care s'a prezentat cu succes opoziția coalizată, și după un scurt minister de tranziție (curios compus de generalul I. Em. Florescu cu Dim. Korne la externe, generalul Tell la finanțe, generalul Tobias Ghergheli la lucrări publice, P. Vioreanu la justiție și Al. Orăscu la culte), în ziua de 27 Aprilie 1876, în urma alegerii lui Manolache Kostaki la vice-prezidența noului Senat, al cărui Președinte era Mitropolitul Primat, vine ministerul opoziției coalizate, astfel format:

Manolache Kostaki, președinte și lucrări publice.

M. Kogălniceanu, externe,

I. C. Brătianu, finanțe,

G. Vernescu, interne,

Colonel G. Slăniceanu, războiu,

G. Chițu, culte,

M. Pherekyde, justiție ¹⁾.

Noul minister disolvă Camera la 3 Maiu 1876, și din alegerile de la începutul lui Iunie iese o covârșitoare majoritate, aproape

¹⁾ Mihail Pherekyde, care la 27 Iunie 1875, într-o adunare de la *Alegătorul Liber*, propusese și apoi prezentase Domnitorului o petiție cu multe iscălituri în contra chiar promulgării convenției comerciale cu Austro-Ungaria, nu se sfiește de a contrasemna însuș această promulgare în decretul dela 20 Maiu 1876. Să fi luat măcar concediu pe câte-va zile! — Acelaș Pherekyde ca deputat, când cu răscumpărarea drumurilor de fier, prezintă importantul amendament ca sediul interimarei direcții a căilor ferate să fie de îndată la București, și după 3 săptămâni, în ședința Camerei de la 12 Ianuarie 1880, tot el susține respingerea amendamentului său. — Dar vezi și nota de la pag. 88,

unanimitate liberală. Prezident al Camerei devine C. A. Rosetti.

Care eră să fie cel dintâi act al partidului liberal ajuns astfel la stăpânire?

Lunga durată de peste 5 ani a ministerului conservator — fapt unic până atunci în tinerele noastre anale parlamentare — în loc să fi fost primită de toți oamenii politici ca o dovadă de progres, nu făcuse decât să aprindă în majoritatea liberalilor setea de răsbunare, deșteptată încă din August 1870 și din Martie 1871, de când cu năbușirea turburărilor și a veleităților republicane.

Dar setea de răsbunare este un rău sfătuitor: ea a îndemnat Camera la darea în judecată a tuturilor miniștrilor de la 11 Martie 1871 până la 3 Aprilie 1876, cu excepția lui I. Bălăceanu și I. Strat, și firește a lui Manolache Kostaki. În primul moment se exceptase și Teodor Rosetti numit de la 31 Martie 1876 membru al Curții de Casație. Dar după o scrisoare a sa către Prezidentul Adunării Legiuitoare, prin care reclama „dreptul și onoarea de a figura în acest proces“ (scrisoarea e publicată în „Timpul“ de la 23 Iulie 1876), Camera are naivitatea de a-i face pe plac și de a hotărî și acuzarea sa.

Astfel prin voturile de la 20, 21 și 22 Iulie 1876, după o propunere semnată de 80 deputați, în cap cu Eugenie Stătescu, citită de Stolojian în ședința de la 10 Iulie. Camera liberală dă în judecată pe foștii miniștri în număr de unsprezece: Lascăr Catargi, I. Em. Florescu, P. Mavrogeni,

Al. Lahovari, B. Boerescu, N. Kretzulescu, G. Costaforu, P. Carp, Teodor Rosetti, G. Gr. Cantacuzin și T. Maiorescu, iar pe al doisprezecelea, pe generalul Tell, deși cuprins în propunerea de la 10 Iulie, îl scoate din proces... Prea era de la 48!

Și cu toate aceste, programul ministerului liberal cetit la 25 Aprilie 1876 în Cameră și Senat declarase anume: „Venim la guvern fără recriminațiuni, fără spirit de răsbunare, venim cu via dorință de a potoli patimile și urile din țară“. Și chiar în Mesagiul de deschidere al Camerei nou alese, cetit în prima ședință de la 20 Iulie 1876, se zicea: „Fac cu atât mai mult apel la patriotismul și la moderațiunea dv. în momentele actuale, cu cât la hotarele noastre agitațiunile durează și orizontul politic este departe de a fi senin“. Și în asemenea momente și deabia 20 de zile după asemenea declarare solemnă a guvernului susținut de Cameră, aproape unanimitatea Camerei cere și apoi votează darea în judecată a miniștrilor partidului advers.

În comitetul de acuzare se aleg (24 și 25 Iulie 1876), șapte membrii: Dimitrie Brătianu (prezident), N. Voinov (vice-prezident), A. Stolojian, N. Fleva, D. Giani, Emil Costinescu și G. Misail (secretar).

Asupra atribuțiilor acestui comitet parlamentar se nasc cele mai grele discuții. Articolele 101 și 102 din Constituție prescriu, că fiecare din ambele Adunări precum și Regele, au dreptul de a acuză pe miniștri și a-i trimite dinaintea Curții de casație și

justiție, însă cer o lege specială, care să determine casurile de responsabilitate și modul de urmărire; iar până atunci, tot Curtea de casație să aibă și puterea de a caracteriza delictul și de a hotărî pedepsele.

Legea specială asupra responsabilității ministeriale și a modului de urmărire nu era încă făcută (ea a fost promulgată deabia la 2 Mai 1879), deși Papiu-Ilarianu în calitate de procuror general al Curții de casație, o ceruse formal încă dela 16 August 1866, sub ministerul Ion Ghica, ce e drept cu adaosul cuvintelor: „Eu cred, că simțul legalității peste puțin va deveni simțul României întregi în guvern și în popor, și nu voiu să am cea mai mică îndoială, că sub domnia lui Carol I, Alesul Românilor, sabia lui Goliath va sta suspensă în templu justiției române, spre a fi deapururea în vederea și aducerea aminte a tuturor celor ce se cuvine, dar că nici odată nu se va simți nevoie de a o întrebuința“. Se vede, că răposatul Papiu-Ilarianu nu-și cunoștea partizanii, precum pare a nu fi cunoscut nici unele date istorice, când în citatul de mai sus confundă pe grecul Damocles cu filisteanul Goliath din testamentul vechiu.

În starea legislației dela 1876 un Comitet de acuzare ministerială, ales de Cameră, avea fără îndoială dreptul și datoria de a culege toate informațiile, precum le poate culege orice anchetă parlamentară; dar procedura mai departe, procedura judiciară în înțelesul strict, revenea de drept Curții de casație, care avea și singură chemarea de

a caracteriza delictul. De altminteri art. 104 din Constituție prescrie formal: „Nici o jurisdicțiune nu se poate înființa decât numai în puterea unei anume legi. Comisiuni și tribunale extraordinare nu se pot crea sub nici un fel de numire și sub nici un fel de cuvânt“.

Însă această restricție legală nu convenea pornirilor majorității liberale. Camera decide din contră (ședința dela 22 Iulie 1876) să dea Comitetului său de acuzare toate atribuțiile ce acesta și le va crede necesare pentru conducerea instrucției: și dreptul mandatelor de aducere cu sila și dreptul arestului preventiv în contra acuzaților. (Că în fapt foștii miniștri conservatori nu au fost arestați, se datorește intervenirii personale a Domnitorului).

Primul efect al exorbitantei decizii de la 22 Iulie 1876 este demisionarea miniștrilor Kogălniceanu și Pherekyde¹⁾. Împreună cu ei se retrag din minister și Manolache Kostaki, care și fără de aceasta nu mai putea sta la guvern după darea în judecată a foștilor săi colegi conservatori și declarase în aceeaș ședință a Camerei, că se află în mijlocul ei ca „un copil orfan“ — lucru firesc pentru cine își părăsește părinții fără a fi fost adoptat în regulă de alții.

La 24 Iulie 1876 se reconstituie ministerul astfel:

I. C. Brătianu, prezident și finanțe.

¹⁾ După cele constatate mai sus în nota din urmă această tărie a convingerilor juridice din partea lui M. Pherekyde merită să fie cu atât mai mult semnalată.

G. I. Vernescu, interne.

D. A. Sturdza, lucrări publice.

Eugenie Stătescu, justiție.

Colonel G. Slăniceanu, războiu.

G. Chițu, culte.

N. Ionescu, externe.

Înaintarea lui Ioan Brătianu la prezidența Consiliului de miniștri, pe când fratele său Dimitrie rămânea șters la prezidența comitetului de acuzare, era în toate privirile indicată de situație. La justiție se cădea să vie în asemenea împrejurări Eug. Stătescu, de oarece fusese în capul propunerii pentru darea în judecată a foștilor miniștri. Și Dimitrie Sturdza intra natural în noul minister: și el, și Ion Ghica, de care era încă subjugat, se aflau totdeauna dispuși să acuze pe alții. Pentru a mai avea un moldovean în minister, Ion Brătianu s'a adresat la Nicolae Ionescu, profesorul fracționist de Istorie al Universității din Iași — indiciu sigur, că evenimentele importante nu se mai așteptau pentru anul 1876.

După o așa reformare a cabinetului, noul ministru de justiție Stătescu și vechiul ministru de interne Vernescu se grăbesc a pune parchetul, judecătorii de instrucție și organele puterii executive la dispoziția Comitetului de acuzare.

Comitetul începe acum faimoasa instrucție, care durează peste 6 luni și (precum arată în voluminosul său raport de 946 pagini imprimate în 40!) „cere de pe la diferitele autorități din țară peste 500 de dosare, memorii și informațiuni, se pune în relațiune,

cu toate ministerele, cu toate prefecturile, tribunalele, parchetele, consiliile județene și comunale, în fine cu tot ce se poate zice o autoritate constituită... face perchezițiunile necesare la prefectii, de care s'au servit miniștrii dați în judecată ¹⁾).

Pune să se descifreze și copieze 140 dosare de corespondență secretă a fostului guvern, primește 600 comunicări de la autoritățile publice și persoane private" etc.

Ce emoție, ce teroare răspândită prin toate districtele! Căci mulți erau adânc impresionati de procedura comitetului de acuzare și nu puteau împărtăși ironica indife-

¹⁾ Aceste „perchezițiuni“ se făceau, după însărcinarea Comitetului de asigurare, de judecătorul de instrucție și de procurorul tribunalului local, cărora li se asocia câte un deputat liberal. La Vaslui, în contra fostului prefect D. Donici, percheziția a fost condusă de Deputatul A. Vizanti, profesor la Universitatea din Iași. Aici i s'au secestrat lui Donici și scrisorile private, care n'aveau aface cu politica, întrele alte și următoarea:

Domnule prefect,

Sunteți ordonat, ca la minut după primirea acesteia să vă luați tărăbușele și în interesul serviciului să veniți cu dâsele la gazdă la d-l ministru al lucrărilor publice, unde aveți totdeauna o odaie care vă așteaptă și un tacâm la dejun și masă. Vi se face tot odată aspră luare aminte la necuviința de a vă duce la crâșmă, în loc de a veni după datorie la superiorul dv. care vă sărută dulce.

Ministru Secretar de Stat
la departamentul Ticăloșilor publice

T. Rosetti.

Această glumă prietenească se vede publicată la pag. 207 a marelui raport al lui Misail printre „actele“ de acuzare cu titlul pompos de „idea ce avea d-l Teodor Rosetti de înalta pozițiune ce i se încredințase ca ministru al țării!“

Despre percheziția neizbutită la fostul prefect de Neamț Colonelul Roznovanu, (vezi mai jos).

rență a unora din miniștrii dați în judecată, care aveau destulă cunoștință de oameni și împrejurări pentru a prevedea rezultatul lucrării lui Misail și celor deopotrivă cu el.

În decursul acestei lungi instrucții comitetele trebuie să se hotărască, în sfârșit a da cu ochii și de înșii miniștri acuzați, și la 7 Decembrie 1876, după 6 luni dela acuzare, le trimite „mandate de înfățișare“ pentru termenul de 16 Decembrie. Spre ilustrarea acestui curios episod al Istoriei noastre contemporane reproducem mandatul în *facsimile*.¹⁾

ADUNAREA DEPUTAȚILOR

Comitetul de acuzare a foștilor miniștri dați în judecată

MANDAT DE INFĂȚIȘARE

În baza rezoluțiunilor Adunării și a art. 101 din Constituțiune, subscrișii membri ai comitetului, chemăm pe d-l *Titu Maiorescu, fost ministru de Culte și Instrucțiune publică* de profesiune *advocat*, domiciliat în comuna *București* a compare înaintea noastră pentru ziua de *șasesprezece (16) Decembrie, 1876, la ora unul post-meridiane* în localul Adunării Deputaților, spre a fi interogat asupra faptelor ce i se impută și pentru cari este dat în judecată prin votul Adunării dela 21 Iulie, cunoscând că la caz de neurmărire se va da în contră-i mandat de aducere.

Făcut în pretoriul nostru din localul Adunării, astăzi la *șapte Decembrie, 1876 în București*.

N. 514

A. Stolojian, E. Costinescu,
G. Misail, D. Giani, N. Fleva.

Se 'nțelege, că nici unul din noi nu s'a înfățișat, pentru motivele cuprinse în urmă-

¹⁾ Vezi ediția I.

toarea adresă, trimisă comitetului la 12 Decembrie 1876:

Domnilor,

La chemarea ce-mi adresați de a mă înfățișa înaintea d-voastră în ziua de 16 ale curente, mă grăbesc a întâmpina, că — în lipsa unei legi — nu vă pot recunoaște drepturile și atribuțiunile de judecatori de instrucțiune și că prin urmare sunt hotărît a nu răspunde la nici un fel de interogatoriu ce mi-ați face.

Astfel fiind, este de prisos de a veni înaintea d-voastră. Voiu răspunde și mă voiu apăra numai înaintea judecătorilor mei legali, adică înaintea Inaltei Curți de Casațiune și Justiție

Primiți, d-lor, încredințarea deosebitei mele considerări.

T. Maiorescu,
fost ministru.

Asemenea adrese au fost trimise și de ceilalți acuzați.

După câteva zile, la 21 Decembrie dimineața, se prezintă la autorul acestei scrieri comisarul „colorii de roșu“, C. Vasilescu, însoțit de d-l locotenent de jandarmi Fănuță, și-i dă următorul „mandat de aducere“, adăogând în termeni politicoși invitarea de a se înfățișa de bună voie, căci altfel ar fi obligat să întrebuinteze forța.

ADUNAREA DEPUTAȚILOR

Comitetul de acuzare a foștilor miniștri dați în judecată

MANDAT DE ADUCERE

În baza rezoluțiunilor Adunării și a articolului 101 din Constituțiune, mandăm și ordonăm tuturor agenților puterii publice, că în temeiul acestui man-

dat, să aducă înaintea noastră pe d-nul Titu Maiorescu, de profesiune avocat, domiciliat în comuna București, pentru a fi interogat asupra faptelor ce i se impută ca fost ministru de Culte.

Cerem de la toți depozitarii puterii publice de a da mână de ajutor la caz de necesitate, spre executarea mandatului de față.

Făcut în pretoriul nostru din localul Adunării, astăzi la 16 Decembrie 1876, ora 3 p. m. în București.

Vice președinte (semnat) **N. Voinov**,
Membrii (semnați) **N. Fleva**, **D. Giani**,
Secretar (semnat) **G. Misail**.

Pentru conformitate cu originalul:
Com. coloarea roșie, *C. P. Vasilescu*.

Totdeodată se cere subscrierea unei dovezii de primire astfel concepute:

DOVADĂ

Am primit copie după mandatul de aducere al comitetului de acuzare a foștilor Miniștri dați în judecată a Adunării Deputaților sub No. 527 din 16 Dec. anul 1876 dela d-l Comisar al Culoarei roșie, atestată că este conformă cu originalul, și mă oblig că astăzi 21 Dec. a. c. până la ora 3 după amiază să mă prezint înaintea Comitetului Adunării Deputaților din Curtea Mitropoliei, conform textului mandatului făcut pe persoana mea.

1876, Dec. 21, București.

Dar subsemnarea acestei dovezii se refuză de cel citat și se înlocuește cu următorul text: scris pe aceeași pagină.

Am primit copia, despre care se vorbește mai sus, iar obligația de a mă prezenta înaintea suscitului „Comitet“ o iau numai față cu agenții forței publice, d-l Comisar de roșu și d-l Locotenent de jandarmi Fănuță, cedând puterii unei autorități constituite, de la care și d-lor au primit ordin, adică Prefecturii Poliției Capitalei.

T. Maiorescu.

21 Decembrie 1876, (2 Ianuarie 1877).

Prefect al poliției lui G. Vernescu era pe atunci răposatul Protopopescu Pake.

Tot pentru acea zi și cu forme identice a fost citat Lascar Catargi și pe la orele 3 ne-am dus împreună în aceeaș trăsură la Cameră. Acolo ne-a întâmpinat deputatul locotenent-colonel Ghergheli, care vestind pe membrii Comitetului despre sosirea noastră, a pofit întâi pe Lascar Catargi la Comitet (Comitetul lucra într'un mic cabinet al Preșidentului Camerei, în fundul sălii la stânga. Nu se făcuseră încă reparațiile lui Dimancea).

După o jumătate de oră plecând Catargi, a fost introdus autorul acestei publicări înaintea Comitetului. A găsit prezenți în odăiță pe Fleva, Giani, Costinescu, și Misail șezând în jurul unei mese.

Scurta scenă, ce se petrece acum, o reproducem după consemnarea făcută în aceeaș zi:

N. Fleva (foarte politicoș). Binevoiiți a ședeă, D-le Maiorescu.

T. Maiorescu (salută în tăcere și face un gest de refuz).

N. Fleva. Sunteți dat în judecată de Adunarea Deputaților pentru mai multe fapte ce vi se impută împreună cu colegii d-voastră și mai întâi că ați falsificat alegerile, lipsind pe cetățeni de la liberul exercițiu al dreptului lor electoral. Ce aveți de răspuns?

T. Maiorescu. Precum am avut onoare a vă declara în scris, nu vă pot recunoaște atribuțiunile unor judecători de instrucțiune, fiindcă nu vi le-a dat nici o lege. Prin urmare nu voi răspunde la întrebările d-voastră.

N. Fleva. Acesta este tot răspunsul d-voastră și pentru celelalte capete de acuzare?

T. Maiorescu. Da.

N. Fleva. Atunci binevoiiți a scrie răspunsul pe această coală (ii prezintă un formular tipărit ca al judecătorilor de instrucție).

T. Maiorescu. Scrieți d-voastră dacă vă interesează. Eu nu scriu.

N. Fleva. (după ce a scris). Vă rog iscăliți, dacă vă pare exact.

T. Maiorescu. Nu pot iscăli un act, a cărui legalitate o contest.

N. Fleva. Atunci se va face mențiune, că ați refuzat iscălitura.

T. Maiorescu. Faceți cum credeți. Pe mine nu mă privește.

N. Fleva. Vă puteți retrage, D-le Maiorescu

T. Maiorescu (salută în tăcere și iese).

Cam în acelaș mod se vor fi petrecut lucrurile și cu Generalul Florescu și Alexandru Lahovari, chemați cu 3 zile înainte, și cu Mavrogeni, chemat la 22 Ianuarie 1877.

De abia în ziua de 10 Martie 1877 (oare fiindcă era tocmai aniversarea turburărilor de la sala Slătineanu?) se depun în sfârșit pe biroul Camerei 3 volume din raportul final al Comitetului de acuzare și la 15 Martie se depune al 4-lea și cel din urmă volum. Cu redactarea întregului raport a fost însărcinat G. Misail¹⁾.

Cine a citit vreodată ceva de Misail (căci multe scrieri au eșit din călimările acestui autor), își poate inchipui stilul și mai ales lungimea raportului.

„Vin astăzi“, zice Misail, „cu aceeaș

¹⁾ Bună alegere, când era vorba de acuzarea lui Lascăr Catargiu și Petru Mavrogeni, de vreme ce Misail fusese în copilărie adăpostit la curtea lui Costin Catargi din Mărășești, tatăl d-nei Olga Mavrogeni!

imparțialitate, de care a fost dominat Comitetul de lucrările sale, a vă supune rezultatul laboarei noastre de 6 luni“...

„Mandatul Comitetului d-voastră a fost onorator însă greu și plin de răspundere. Punând în practică niște principii, niște aforisme cu totul noi pentru noi, etc.“

„Înainte de orice, permiteți-ne a ne da seamă despre înalta idee de stat și de conservare, care a dominat la darea în judecată a acestui minister“.

Cu „înalta idee de stat“ și cu „aforismele cu totul noi pentru noi“ ale lui Mișail, comitetul de acuzare, după „laborarea“ de 6 luni, ajunge la următorul rezultat:

Din cei 11 miniștri dați în judecată, comitetul scoate de sub acuzare:

pe P. Carp, fiindcă în contra d-sale „nu a găsit nici un cap de acuzare“;

pe G. Costaforu, fiindcă a murit;

pe N. Kretzulescu, fiindcă „descoperirile făcute în povara sa nu sunt de natură a provoca un verdict de condamnare“.

Cât pentru G. Gr. Cantacuzino, pe care îl acuză de ingerințe în alegeri, de călcarea Constituției, de falsificarea budgetului și de risipa banilor publici.

Teodor Rosetti, pe care îl acuză de ingerințe în alegeri, de violarea Constituției, de modificarea traseului drumului ferat Ploești-Predeal și de acordarea unor subvențiuni nepermise de lege, și

Boerescu, pe care îl acuză de complicitate cu colegii săi „la crimele, delictele și risipele enumerate“ :

Comitetul se referă la aprecierea suverană a Adunării.

Definitiv se menține acuzarea numai în contra celorlalți 5 miniștri în ordinea următoare: L. Catargi, Al. Lahovari, I. Em. Florescu, T. Maiorescu, P. Mavrogeni, pentru călcare de Constituțiune, ingerințe și corupere în alegeri, vărsare de sânge „al cetățenilor bivolari din Giurgiu“ risipa banilor publici, etc. etc. (pag. 246, 247).

Camera în ședințele de la 19 și 21 Martie menține acuzarea acelor 5 miniștri, admite scoaterea celorlalți, afară de a lui B. Boerescu, în privința căruia, după două voturile, se decide la al treilea scrutin cu 49 de voturi contra 17 să rămâie sub acuzare.

Iar *Românul* de la 13 Martie 1877 laudă lucrarea partidului liberal ca făcută „cu lealitate, cu dreptate și cu cea mai rară și nobilă moderațiune“.

Dar de aci mai departe întreaga acțiune lăncezește. Actele instrucțiunii terminate nu se înaintează Curții de casație, de și însuș prezidentul Camerei C. A. Rosetti o cere încă în ședința de la 16 Martie. Inșă în locul procedurii regulate se aplică pe cale administrativă o altă procedură, o manoperă, pentru a cărei calificare nici un cuvânt nu este prea tare. După propunerea lui N. Dimancea, rezumatul punctelor de acuzare, fără să se fi comunicat vreodată celor dați în judecată, se afișează pretutindeni pe la comunele din țară, pentru ca militarii, școlarii, sătenii să afle învinuirile aduse în contra guvernului conservator.

Și cu toate aceste înscenări de imitație jacobină, țara, de câte ori se poate manifesta în mod legal, se pronunță fără șovăire în contra pornirilor de răsbunare ale partidului liberal. Căci pe lângă foștii miniștri se văd dați în judecată și unii din funcționarii lor administrativi, aceștia în procedură regulată la tribunale și la curți. Inșă toți fără excepție sunt desvinovațiți.

Relevăm cazul colonelului Roznovanu, fost prefect la Piatra-Neamț, care, văzându-și domiciliul călcat de deputatul Șoarec pentru percheziția ordonată de comitetul de acuzare, a dat afară pe acel deputat „liberal“ și apoi, fiind acuzat pentru această rezistență, a fost achitat de Curtea de Apel din Iași prin deciziunea de la 17 Septemvrie 1876, care a recunoscut percheziția nelegală și prin urmare rezistența îndreptătită¹⁾.

Mai relevăm pe cei trei foști Prefecți, Iacovakî, Nicolaide și Popescu, achitați în 1877 de curțile cu jurați, și pe fostul director al imprimeriei statului, I. A. (Zizin) Cantacuzin, în favoarea căruia chiar judecătorul de instrucție din București, cu toată intimidarea magistraturei amovibile din acel timp, nu a putut decât să dea o ordonanță de neurmărire (4 August 1875). Toți patru

¹⁾ Unul din judecătorii Curții de Apel, N. Casimir, precum și Președintele Tribunalului de Roman, G. Balș, care se pronunțase pentru condamnarea deputatului Șoarec, au fost îndată depărtați din funcție de ministrul Stătescu. Celălalt judecător de la Curte, E. Filipescu-Dubău, a demisionat. Acelaș ministru a mai destituit pe judecătorul de instrucție de la Tribunalul Piatra-Neamț, Iuliano, care refuzase să facă împreună cu deputatul Șoarec percheziția la colonelul Rosnovanu.

au fost apărați de autorul scrierii de față, el însuș fiind încă sub acuzare (pentru Iacovaki a pledat și Cantilli).

Cazul lui I. A. Cantacuzin merită să fie menționat și în altă privință. El fusese dat în judecată de G. Vernescu, ministru de interne, sub grava acuzare de „delapidare de bani publici“, fiindcă tipărise în Imprimeria Statului ziarele *Curierul Bucureștilor* și *Économiste Romain*, de și Vernescu văzuse din chiar dosarul ministerului său, că această tipărire era executată din ordinul expres al ministrului de interne (jurnalul consiliului de miniștri No. 2 din 1875) și deși era evident, că directorul imprimeriei statului nu avea cădere să examineze și să refuze manuscriptele trimise la tipar de ministrul său. Fapta lui Vernescu era așa de abuzivă, încât Cantacuzin, îndată ce a primit ordonanța de neurmărire, a acționat la rândul său pe Vernescu dinaintea tribunalului Ilfov pe temeiul art. 298 din codul penal, care pedepsește pe cel ce aduce o „acuzare mincinoasă“.

Plângerea a fost primită de primul-prezident al tribunalului Ilfov (dosar No. 1544 din 1876), trimisă spre judecare la secția II și sorocită pe ziua de 15 Aprilie 1877, pentru care Cantacuzin a și primit citația No. 8973. La ziua sorocită Cantacuzin, însoțit de autorul acestei publicări, se prezintă la Tribunal. Spre marea noastră mirare de pe rolul proceselor din acea zi lipsește procesul Cantacuzin-Vernescu. La in-

trarea Tribunalului în ședință publică, președintele ne spune, că procesul este „scos din rol“ după o adresă a primului-președinte (pe temeiul jurnalului No. 5432, încheiat de Trib. secția I la 24 Noemvrie 1876, în Camera de Consiliu, fără citarea părților și cu toate că procesul aparținea secției II). Protestarea noastră e întreruptă de președinte cu sunarea clopoțelului și cu vorbele: „nu admit nici o discuție“.

Pentru orice cunoscător de legi acest nepilduit incident nu mai are trebuință de comentariu; el dovedește starea, în care ajunsese tânăra magistratură încurajată de partidul liberal din acele vremuri, după ce în Aprilie și Maiu 1875 — ca demonstrație în contra alegerilor făcute sub ministerul L. Catargi cu Al. Lahovari la justiție — vr'o 23 de magistrați, în cap cu președinții tribunalului Ilfov I. Pretor și M. Poenaru-Bordea, cu procurorii Ciru Economu și I. Vilacros și cu asociații dela Curtea de Apel, C. Nacu și B. Arvenesso, își daseră demisia, fuseseră sărbătoriți la un banchet public prin discursurile lui Ion Ghica, I. Brătianu, G. Vernescu, N. Blaremburg și E. Stătescu, și apoi toți câți au găsit de folosul lor să reintre în magistratură la venirea regimului liberal din 1876, înaintați de acest regim, deși chiar faptul demisionării lor sub forma unei manifestări politice dovedea, că le lipsește una din calitățile indispensabile magistratului. (Câțiva din ei, Ciru Economu, M. Zenide, B. Arvenesso, M. Poenaru-Bordea sunt și cei dintâi martori as-

cultați de comitetul de acuzare ai foștilor miniștri conservatori).

Firește, dacă întreaga magistratură ar fi fost amovibilă și la dispoziția guvernului, cum fusese în cazul lui I. A. Cantacuzin, s'ar fi continuat și procedura în contra celor 6 miniștri rămași sub acuzare. Dar Curtea de Casație în judecata căreia trebuiau să fie trimiși, era inamovibilă, și guvernul liberal, cu toată presiunea ce a încercat-o, nu era sigur de verdictul ei. Ideea de a desființa câțiva judecători, propusă în comisia bugetară a Camerei, sau de a alcătui o majoritate *ad-hoc* prin adăogarea unei întregi secții la Curtea de Casație, se părăsise ca prea greu de realizat, și de altminteri Eugeniu Stătescu, capabil de așa ceva, fusese înlocuit la justiție, cu Câmpineanu (28 Ianuarie 1877).

De aceea, după faimoasa afișare prin comune, nu se mai face nimic. În zădar stăruesc acuzații să fie înșfârșit trimiși înaintea judecătorilor lor naturali, în zădar se adresează pentru aceasta chiar la Domnitor prin petiția colectivă de la 21 Maiu 1877: partidul liberal nu îndrăznește să urmărească procesul mai departe. Din contră, membrii comitetului de acuzare demizionează unii după alții. Incetează întâi mandatul lui Voinov, fiindcă nu mai e deputat, demisionează apoi formal D. Brătianu, E. Costinescu, Fleva și Misail, acest din urmă cu motivarea interesantă, că mai curând își dă demisia din Cameră decât să susție acuzarea înaintea Curții de Casație „având convingerea că nu

e bine privit de unii membrii de la înalta Curte (ședința dela 21 Martie 1877). Asupra acestor demisii Camera alege și realege pe E. Stătescu, G. Vernescu (amândoi acum simpli deputați), N. Fleva, G. Misail și G. Danielopolu. Dar toți (afară de N. Fleva) declară că nu primesc și atunci demisionează și D. Giani. Camera nu-și mai dă osteneala să aleagă pe alții în locul lor, ci le respinge numai demisiile. Inșă ei de fapt refuză de a participa la o lucrare, pe care declaraseră, că nu vor s'o ia asupra-le. Numai Anastasie Stolojian rămâne neturburat membru al comitetului știrbit.

Astfel foștii miniștrii dați în judecată, după o instrucție de 9 luni, mai rămân alte 10 luni în situația fantastică a unor oameni definitiv acuzați, dar indefinit nejudecați. Nu acuzații, ci acuzatorii dosesc dela judecată, și toată acțiunea, precum fusese începută în mod nechibzuit, se termină în mod ridicol. Guvernul liberal pândește cu nerăbdare prilejul de a scăpa din impas, nerăbdare cu atât mai explicabilă, cu cât la începutul anului 1878, precum vom vedea din capitolul următor, situația internațională a țării devenise îngrijitoare și răspunderea guvernului foarte grea.

Acest prilej i se dă însfârșit, dar i se dă cum nu se aștepta: sub forma unei nouă manifestări semnificative a opiniei publice. In ziua de 24 Ianuarie 1878 aveau să se facă mai multe alegeri parțiale de deputați, printre care una la colegiul I din Iași și alta la colegiul I din Romanați. In amândouă

colegiile se aleg iarăş doi din foştii miniştri rămaşi sub judecată: la Romanaţi generalul Florescu, la Iaşi autorul acestei scrieri, după ce încă în Aprilie 1877 Lascar Catargi şi B. Boerescu (împreună cu P. Carp şi G. Gr. Cantacuzin) fuseseră aleşi la Senat.

Dacă în spiritul şi litera Constituţiei, deputatul ales nu reprezintă numai colegiul său electoral ci întreaga ţară, verdictul ţării era acum pronunţat; şi imediat ministrul-prezident I. Brătianu, în şedinţa dela 26 Ianuarie 1878, cere Camerei „să sfârşească odată cu această nenorocită chestiune“, iar Camera, cu toată împotrivirea lui Pantazi Ghica, votează fără discuţie retragerea acu-zării miniştrilor conservatori. Votul se dă cu 55 bile contra 6. *Monitorul* constată aplauzele deputaţilor, aceloraş deputaţi, care cu un an şi jumătate în urmă aplaudaseră darea în judecată.

IV

Sub ministerul Ioan Brătianu. — Răsboiul și proclamarea Regatului.

24 Iulie 1876—14 Martie 1881.

Pe când înăuntrul țării, Camera liberală își pierde vremea cu incidentele acuzării ministeriale, în urma cărora Manolache Kostaki, prezidentul Cabinetului dela 27 Aprilie 1876, după deabia trei luni de slabă guvernare, cedează locul ministerului mai omogen format de I. C. Brătianu, evenimentele istorice din Orient se desfășură cu necesitatea prevăzută.

Răscoala din Bosnia și Herzegovina se repercutează în primăvara anului 1876 până în Bulgaria, unde se lățește, cu toate sălbaticile încercări de înnăbușire din partea turcilor (Gladstone: *Bulgarian atrocities*). Marile Puteri, în scop de a preveni sau cel puțin de a localiza un eventual războiu regulat, încercau acum obișnuita acțiune diplomatică asupra Turciei, uneori cu aparența deplinei înțelegeri între ele, adeseaori însă cu transparența diversității intereselor).

După o primă intervenire formală, prezentată înaintea Porții de contele Andrassy în numele Austro-Ungariei, al Germaniei și la Rusiei (Ianuarie 1876), conferența celor „trei cancelari” Bismarck, Andrassy și Gorciacov, adunată în Berlin, stabilește la 1/13 Mai 1876 așa numitul *memorandum dela Berlin*, primit și de Italia și de Franța, nu însă de Anglia, din cauza căreia se zădărnicesc cele 5 puncte de reforme împăciuitoare¹⁾.

În Iulie 1876 Serbia și Muntenegrul, ajutate cu arme și voluntari (Generalul Cernaiev) trecuți din Rusia prin România, încep și ele războiul în contra Turcilor. Muntenegrenii rămân biruitori, dar Sârbii sunt îndată bătuți la Timoc („24 Iulie”). Puterile propun un simplu armistițiu, Turcia îl refuză, luptele continuă; însă în momentul pericolului unei desăvârșite nimiciri a Serbiei, Rusia intervine la 16/28 Octombrie cu un *ultimatum*, în care cere Turciei armistițiul necondiționat pe 6 săptămâni. Guvernul englez, sub conducerea Lordului Beaconsfield (Disraeli), ia o atitudine amenințătoare în contra Rusiei; pentru a preveni conflagrația generală, ambasadorii Puterilor se

¹⁾ Autorul acestei scrieri (trimis de ministerul L. Cargi în Martie 1876 pentru negocierea convenției comerciale cu Germania, după a cărei încheiere prealabilă a demisionat la 2 Iulie față cu situația schimbată în țară) se afla în timpul memorandumului ca agent diplomatic la Berlin. Felul primirii sale, în deosebire de primirea puțin simpatică făcută noului ambasador turcesc Edhem Pașa, era un simpton al bunelor dispoziții pentru România în contra Turcilor și a fost și astfel semnalat într'o scrisoare către ministrul de externe ca o prevestire a rolului nostru în războiul viitor.

adună în conferință la Constantinopol, 11/23 Decembrie. De astădată Puterile Europene ajung la o înțelegere și la 3/11 Ianuarie, 1877 Lordul Salisbury, al doilea trimis al Angliei, citește propunerile convenite în privința Muntenegrului, a Serbiei, a Bosniei, Herțegovinei și Bulgariei.

Dar Inalta Poartă sub noul Sultan Abdul Hamid, înscenează în acelaș timp curioasa constituție a lui Midhat Pașa cu libertatea presei, a religiei, a întrunirilor (o ironie contra Rusiei), cu un fel de Cameră (Marele Sfat), compusă din 225 membrii, etc. și o promulgă în chiar ziua deschiderii conferinței ambasadurilor; iar propunerile diplomatice le supune acum „Marelui Sfat“, care le respinge. Turcia acordă numai Serbiei și Muntenegrului un armistițiu până la 19 Februarie, în răstimpul căreia încheie pacea cu Serbia, dar nu cu Muntenegrul.

Calculul politic al Inaltei Porți se arată greșit, fiindcă se bizue prea mult pe antagonismul dintre Anglia, Rusia și Austria, care tocmai în acest moment este înlănzit, aproape înlăturat. Anglia, desaprobând rezistența Turciei în contra diplomației Puterilor, așteaptă acum mai mari foloase de la slăbirea Rusiei și a Turciei în urma unui războiu între ele: iar Rusia, incredințată de amiciția Germaniei (Bismarck în ședința *Reichstagului* de la 5 Decembrie 1876; „câtă vreme vom sta noi la acest loc, nimic nu va putea atinge amiciția noastră seculară cu Rusia“), își asigurase și binevoitoarea neutralitate a Austriei prin înțelegerea se-

cretă de la Reichstadt (8 Iulie 1876), care încuviința viitoarea ocuparea a Bosniei și Herzegovinei de către Austria ¹⁾.

Puterile Europene mai fac o ultimă încercare pentru a evita Turciei izbucnirea conflictului cu Imperiul de la Nord. Toți reprezentanții lor afară de cel otoman se adună într'o nouă conferință, la Londra, și semnează acolo la 19/31 Martie 1877 un „protocol“, ale cărui concluzii însă Turcia le refuză iarăș, și acum Rusia declară formal războiul.

Care este, în mijlocul acestor peripeții diplomatice, atitudinea statului român?

Ministrul-prezident Ioan Brătianu, înălțat la guvern în fruntea unui partid numeros și bine disciplinat, începe a-și simți și a-și desvolta încetul cu încetul calitățile omului de Stat, pe care în tot partidul său el singur le avea. Părăsind în curând frazele și apucă-

¹⁾ Probabil și reluarea Basarabiei noastre de către Rusia. Este de mirare, cum un diplomat consumat ca Benedetti, cu toată dubioasa reputație ce i-a rămas din timpul funcționării sale ca ambasador la Berlin 1864—1870, a mai putut să scrie în *Revue des deux mondes* de la 1 Ianuarie 1897 (ce e drept, la vârsta de 79 de ani): *Au congrès de Berlin on se concerta pour limiter d'une façon dérisoire les avantages stipulés par la Russie à San-Stefano.... On a ravi à la Porte la Bosnie et l'Herzegovine, dont on confia l'administration temporaire à l'Autriche.... M. de Bismarck a été, dans une pensée intéressée, le promoteur des avantages faits à l'Autriche qui, pour prix de ses bienfaits, nous l'année suivante une étroite alliance avec l'Allemagne.* Bismarck a fost așa de puțin promotorul acestor avantaje, că din contră prealabila înțelegere directă între Rusia și Austria la Reichstadt trebuia, în intenția Rusiei, să rămâie ascunsă Germaniei și nu i-a fost descoperită decât ceva mai târziu, printr'o confidență din partea Austriei provocată de alte descoperiri curioase asupra planurilor rusești. (Vezi între altele și *Neues zur Bismarck'schen Politik* în *N. Fr. Presse* dela 4 Noemvrie 1896,

turile revoluționare, cu care se desprinsese în tinerețea sa turbulentă, marele său simț politic, care adeseaori i-a putut acoperi lacuna unei culturi mari aprofundate, îi înlesnește înțelegerea situației: el devine mai accesibil sfaturilor Principelui Carol în chestiile internaționale și poate pentru prima oară își da seamă de toată importanța Domnului hereditar dintr'o casă suverană a Europei.

Principele Carol, după 10 ani de domnie, ajunsese a cunoaște oamenii și lucrurile din țară, și precum își însușise înțelesul istoric al limbei noastre, în contra neologismelor pripite, se pătrunsese de toată aspirarea națională a generației divanului ad-hoc, și în această privință devenise, a rămas și este recunoscut ca cel mai român dintre români.

Pricepător al politicei europene, în poziție de a afla amănunțele ei mai intime, el a avut din capul locului simțământul, că în această criză orientală, România era chemată să-și manifeste puterea ei militară și valoarea ei de Stat, prin care să-și dobândească adevărata suveranitate a independenței ¹⁾.

Însă Domn constituțional precum era, el nu putea să impue politica sa ca un autocrat, ci trebuia să caute a o inspira miniștrilor săi. În deosebire de prea prudentul

¹⁾ Această atitudine a Domnitorului merită cu atât mai mult recunoștința țării, cu cât era în contradicere cu sfaturile ce i le da însuș tatăl său, Principele Anton, din Sigmaringen și marele strateg Moltke din Berlin (vezi *Deutsche Revue*, Aprilie 1897, *Zur Vorgeschichte des Krieges von 1887*).

cabinet Lascar Catargi, la care întâmpinase credința în neutralitatea absolută, găsește în ministerul liberal un guvern mai mlădios, și Ioan Brătianu se identifică treptat-treptat cu nouă și curajoasa concepțiune.

Numai treptat, și nu de îndată, și nu cu toată energia. În primele 6 luni politica externă a lui Ioan Brătianu e prea șovăitoare. Încă în Decembrie 1876, la conferința ambasadurilor din Constantinopol, trimisul țării, Dimitrie Brătianu, insistă cu tot dinadinsul asupra garantării neutralității noastre, pe care o ceruse în Noembrie și memoriul lui Ion Ghica către guvernul englez. Precum era de așteptat, cererea României întâmpina refuzul Puterilor.

Poate Ioan Brătianu sta la îndoială și din cauza părerilor lui Ion Ghica și Dimitrie A. Sturdza. Ion Ghica, fiindcă fusese câțva timp Bey de Samos, trecea de cel mai bun cunoscător al intrigilor orientale, iar Dimitrie A. Sturdza era pe atunci simplul său adept, amândoi partizani hotărâți ai neutralității și văzând numai în această atitudine scăparea.

Poate era în defavoarea cabinetului liberal și faptul, că avea ca ministru de externe pe Nicolae Ionescu, care fusese primit cu gândul prea ușor, că deocamdată nu vor fi interese mai grave de îngrijit. Locul era aici și atunci indicat pentru Mihail Kogălniceanu, care însă nu reintră în cabinet decât la 3 Aprilie 1877.

Cu asemenea dispoziții nehotărâte, călătoria lui Ioan Brătianu la Livadia, în Octom-

vrie 1876, nu pare a fi avut tot succesul ce poate l-ar fi avut în alte împrejurări.

La Livadia Impăratul Alexandru al II era însoțit de cancelarul său Gorciacov, de ministrul de războiu Miliutin și de ambasadorul din Constantinopol Ignatiev. Pe Ioan Brătianu îl însoțește numai ministrul de războiu, colonelul Slăniceanu, firește nu și ministrul de externe Nicolae Ionescu.

Totuș faptul acestei întâlniri a lui Brătianu cu Impăratul Rusiei dovedește începutul unei mai bune înțelegeri a necesității politice române în fața crizei orientale.

Ce se va fi desbătut la Livadia este greu de constatat în toate amănuntele. Ioan Brătianu nu era om de condeiu; raporturi scrise, necum memoare personale, nu a lăsat din timpul ministerului său. Suntem dar reduși la simple conjecturi¹⁾. Că s'a stabilit un fel de înțelegere prealabilă asupra trecerii armatelor rusești prin teritoriul nostru, ne pare sigur: ieșirea la iveală a convenției formale de la 4 Aprilie 1877 o mărturisește.

¹⁾ De când am scris aceste rânduri, au apărut în *Deutsche Revue* (Aprilie și Maiu 1897), câteva relevări asupra tratatelor premergătoare războiului de la 1877. Ele nu sunt de natură a modifica textul de mai sus. Extragem din ele următoarele: „La 16 Oct. se întoarce Brătianu din Livadia și raportează, că războiul trece de inevitabil... Conte Ignatiev i-a explicat necesitatea neapărată a unei convenții pentru trecerea armatei rusești prin România, el însă a răspuns evasiv... La plecare i-a zis Prințul Gorciacov: dacă e războiu, ne vom înțelege noi cumva, România nu poate decât să câștige, și Brătianu i-a răspuns, că o înțelegere este desigur în interesul amândoror statelor și că el este dispus a cerceta chestia mai de aproape... În ministerul român D. Sturdza susținea neutralitatea absolută ca cea mai bună politică, pe când Brătianu vedea din contră în înțelegerea cu Rusia cea mai înțeleaptă măsură. Principele Carol împărțase părerea ministrului prezident.“

Dar care a fost contra-valoarea cerută de Brătianu? A insistat el asupra unei alianțe întru deplina cooperare a armatei noastre alături cu cea rusească în contra Turciei? Sau o asemenea politică energică nu era încă hotărîtă în propriul lui cuget și în orice caz nu fusese diplomaticeste destul de pregătită pentru a avea și sprijinul Germaniei și al Austriei pe lângă Țarul Alexandru? S'a preocupat îndestul de soarta Basarabiei, a cărei pierdere o prevedea *Românul* încă din 15 Noemvrie 1875? Sau — ceeace ar fi mai grav — Brătianu s'a întors de la Livadia cu impresia, că Basarabia tot era pierdută pentru noi, și redactarea cam vagă a convenției de la 4 Aprilie 1877, despre care vom vorbi mai jos, și declararea ulterioară a Parlamentului, că nu cedează Basarabia și nu admite nici un schimb de teritoriu, erau numai niște inscenări de ocazie pentru a scăpa aparențele și a-și păstra popularitatea față cu periculoasa atitudine, ce o luase coaliția de la Mazar-Pașa tocmai asupra acestei chestii?

După răspunsul, ce un om nepărtinitor, cunoscând odată exact toate amănuntele, îl va da la aceste întrebări, va atârna judecata asupra meritului sau demeritului acțiunii politice a guvernului liberal din acest timp.

Or cum ar fi, realitatea evenimentelor, care este mai puternică decât inchipuirile individuale, impune în curând lui Ioan Brătianu linia de conduită și însăș Turcia se însărcinează să-i grăbească hotărârea, cel puțin în ceeace privește relațiile noastre cu Puterea suzerană.

Căci faimoasa Constituție, plăsmuită de Midhat-Pașa și promulgată la 11 Decembrie 1876, neîntind seamă de capitulațiunile, la a căror respectare Inalta Poartă se angajase și prin convenția dela Paris, vorbește în art. 1, 7 și 8 de „provinciile“ privilegiate ale Imperiului Otoman și, după cum declară ministrul de externe Savfet Pașa guvernului nostru, înțelege să supue și România sub această denumire.

Acum era destul! Pe de o parte sfaturile stăruitoare ale Principelui Carol, pe de alta nevoița Marilor Puteri de a ne garanta neutralitatea și însfârșit nechibzuita vătămare a drepturilor noastre prin Constituția lui Midhat, produc în cugetul lui Brătianu hotărârea definitivă, și dela 21 Februarie 1877 înainte, politica guvernului liberal tinde spre ruperea relațiilor cu Turcia și spre cucerirea independenței prin arme.

Fixăm data de 21 Februarie 1877 după un termometru caracteristic pentru șovăirile anterioare ale lui Brătianu: acest termometru este Dimitrie A. Sturdza. Sturdza se apropia sau se depărta de guvernul liberal, după cum acesta se apropia sau se depărta de Turcia. Intrat în cabinetul lui Ioan Brătianu la 24 Iulie 1876, Sturdza îl părăsește la 7 Ianuarie 1877, reîntră în cabinet după 20 de zile, dar îl părăsește iarăși după alte 24 de zile, adică tocmai la 21 Februarie 1877, și rămâne adversar al politicii partidului liberal în tot timpul războiului și până târziu după încheierea păcii dela Berlin.

Sturdza, ca și Ioan Ghica, sunt și rămân

partizani absoluți ai neutralității, și chiar pe la Martie 1877, cu o lună înaintea începerii războiului Ion Ghica în broșura sa „Uă cugutare politică, 1877“ ne dă sfatul: „Ideia, care ni s'ar părea mai nimerită ar fi de a nu încurajă prin atitudinea și prin cuvintele noastre nici pe Turci nici pe Ruși, a nu arătă nici unuia nici altuia nici simpatii nici antipatie. A păstra, cum s'au rostit corpurile legiuitoare, neutralitatea noastră, o neutralitate adevărată, iar nu o neutralitate cu meșteșuguri, a nu înlesni nici împiedică trecerea, iar în caz de trecere fie a unuia fie a celuilalt să protestăm sus și tare înaintea Europei în contra violării teritoriului nostru și să ne rezervăm acțiunea pe viitor, retrăgând armata noastră din ochii trupelor străine; să ne manifestăm dorințele și speranțele ca să obligăm pe Europa să ne garanteze pe viitor acea neutralitate, de care avem atâta trebuință, și care îi este chiar ei atât de necesară. Dar aci se deșteaptă un sentiment de cavalerism rău înțeles. Și apoi să te mai ții cuvintele cele mari! „Nu voiu să las țara mea să fie umilită“, zice unul. „Nu eu voiu consimți ca după atâtea sacrificii ce am făcut cu brava și iubita noastră armată să las pe străin“... zice altul. „Să protestăm cu sânge“, strigă mulți; și o mie de alte cuvinte frumoase pe care le-ar invidia Racine și Corneille, care atrag aplaude și străngeri de mână patriotice, dar care din nenorocire nu pot fi decât cuvinte“.

Și apoi mai adaogă — parcă în rându-rile de mai sus nu era destulă smerenie:

„Cât pentru onoarea armatei, le răspundem că nu credem, că onoarea unei armate, care se retrage dinaintea altei armate, cu care nu se poate măsura în luptă, să fie compromisă, nici că ar fi mai umilitor de a se retrage dinaintea numărului decât de a fi bătută sau silită a depune armele dinaintea inamicului“.

Ce slab sfătuitor, ce rău prooroc a fost Ion Ghica! Și această „cugetare politică“ era pe atunci evanghelia lui Dimitrie A. Sturdza; și așa de înrădăcinat era Sturdza în credința sa, încât chiar mai târziu, pe timpul discuțiilor parlamentare pentru aplicarea tractatului dela Berlin, rostește în ședința Senatului dela 28 Septemvrie 1878 un discurs de opoziție în contra guvernului lui Ion Brătianu și atribue acestui act politic al său destulă importanță pentru a-l scoate și a-l răspândi în broșură deosebită sub titlul „Bassarabia și Dobrogea“ (București, 1878¹).

¹) Un om public de însemnătatea lui Dimitrie A. Sturdza se cuvine să fie judecat după exacta constatare a diferitelor sale faze. Dela 1 August 1882, când a părăsit pe Ion Ghica și a reintrat în cabinetul lui Ioan Brătianu, sub a cărui influență a rămas, și mai ales dela 1894, de când a ajuns în capul partidului național-liberal, Sturdza vorbește mereu de credința sa în Ioan Brătianu și de scumpătatea, cu care îi păstrează tradiția. Dar pentru respectul adevărului, fără a insista asupra vechei scrisori, ce a publicat-o împreună cu Bălăceanu în contra lui Brătianu la 15 Martie 1869 (vezi „Indépendance Roumaine“ dela 4 Ian. 1887), este necesară amintirea că în una din acțiunile principale ale lui Brătianu, în care s'a manifestat valoarea acestuia ca om de stat, adecă în participarea la războiul ruso-turc, Dimitrie Sturdza i-a fost adversar hotărât și că poate această ostilitate a sa și a lui Ion Ghica a împiedicat partidul liberal de a apuca mai de timpuriu calea cea dreaptă în criza orientală și de a dobândi pentru țară mai multe foloase decât s'au dobândit după atâta șovăire.

Din norocire Ioan Brătianu de pe la sfârșitul lui Fevruarie 1877 își hotărăște atitudinea politică în contra părerii lui Ion Ghica și Dimitrie Sturdza, și pentru a avea față de gravitatea situației externe un Parlament mai mlădios, disolvă Senatul, ales încă sub ministerul Lascar Catargi, și convoacă pentru zilele 21—26 Aprilie colegiile electorale. Însă evenimentele se precipită peste așteptarea guvernului rău informat. Deabia se disolvase Senatul la 23 Martie, și începea războiului ruso-turcesc, prin urmare necesitatea trecerii armatei rusești peste teritoriul nostru, se anunță ca iminentă. În toată pripa guvernul trebuie să dea acum o formă legală înțelegerii asupra intrării trupelor dela Nord în România, despre care se vorbise la Livadia cu 6 luni înainte și a cărei redacție se stabilise (la spatele titularului dela externe, Nicolae Ionescu) încă de pe la sfârșitul lui Noemvrie între Ioan Brătianu și Nelidov. (Nelidov sosise în secret dela Constantinopol și rămăsese ascuns la baronul Stuart în consulatul rusesc din București).

La 4 Aprilie 1877 se subscrie formal convenția cu Rusia de baronul Dimitri Stuart și de Mihail Kogălniceanu, numit în ajun ministru externe¹⁾.

¹⁾ Spre a-și ușura răspunderea, Ioan Brătianu îndeamnă pe Prințipele Carol la consultarea mai multor oameni politici din diferite partide, care însă constată numai predominarea părerii lui Ion Ghica și Dimitrie A. Sturdza pentru neutralitate (2 Apr. 1877).

Caracteristică este recenta polemică iscată în ziarele

Reproducem aci textul oficial al memorabilul act:

Lucrând în înțelegere cu celelalte mari Puteri pentru a ameliora condițiunile de existență ale creștinilor supuși dominațiunei Sultanului, guvernul imperial al Rusiei a atras atențiunea Cabinetelor garante asupra necesității de a asigura într'un chip eficace executarea reformelor cerute dela Poartă.

„De oarece întărătarea Musulmanilor și slăbi-

noastre (Mai 1897) asupra participării conservatorilor și în deosebi a lui Lascar Catargi la această consultare. Ea dovedește o slabă cunoaștere a celor petrecute în țară și prea puțină judecată. Lascar Catargi nu a fost chemat la acea consultare, și nici nu putea să fie chemat. Deabia cu 12 zile înainte Camera liberală votase acuzarea definitivă a celor șase miniștri conservatori pentru „crime și delictes”. Ar fi fost o monstruositate constituțională ca în acelaș timp să fie chemați de guvern la o consultare politică! Dacă ar fi fost chemați, unii din ei de și nu Lascar Catargi, s'ar fi arătat de sigur partizani ai războiului în contra Turcilor. Este știut, că generalul Florescu a făcut toate încercările putincioase ca să ia parte la acțiunea armatei, dar — cu o rară cruzime-i s'a refuzat vechiului militar îndeplinirea acestei supreme datorii patriotice. Uitat-au publicisții noștri strigătul de indignare ce poetul național al Românilor, Vasile Alecsandri, l-a adresat generalului Florescu?

Din sânul Țării noastre o mândră oaste-apare!
 Menită ca să'ntreacă a lumii așteptare
 Prin fapte glorioase din timp de altădată,
 Ea zboară'n foc și iese cu fruntea'n coronată!
 Si însă tu, victimă de-o oarbă prigonire,
 Ai fost ca un netrebnic lăsat în părăsire!
 Netrebnic, tu, netrebnic!.. Decând, o! Doamne'n lume
 Lumina zilei poartă al nopții negre nume?
 Decând netrebnic este acel ce cu iubire
 Consacră-o viață întreagă l'a patriei mărire?
 Decând netrebnic omul cu inima măreață
 Ce'n luptă pentru țară oferă braț și viață?
 Decând netrebnic șeful ce, or cum bate vântul,
 Iși apără stindardul și-și ține jurământul?...
 Acum, în loc de arme curate, lucitoare,
 Eu văd că se preferă hulirea mânjitoare.
 Or cine stă 'n arenă, de tină are parte.
 Eu, nedeprens cu tina, mă țin de ea departe
 S'aștept să văd sub trăsnet hidoasa pocitură
 Care-au sădit în țară invidie și ură.

ciunea învederată a guvernului otoman nu lasă a se spera măsuri serioase de executare din partea autorităților turce, o intervențiune militară din afară poate deveni necesară. În cazul când desvoltarea ulterioară a afacerilor politice în Orient ar sili pe Rusia să ia asupra-și această sarcină și a dirige armata sa spre Turcia din Europa, guvernul imperial, dorind a respecta inviolabilitatea teritoriailor a Statului Român, s'a înțeles de a încheia cu guvernul Alteței Sale Domnitorul Carol I o convențiune specială relativă la trecerea trupelor ruse prin România.

„Prin urmare a fost desemnați ca plenipotențieri :

Din partea Majestăței Sale Imperatorul tuturor Rusiilor, baronul Dimitri Stuart, consilier de stat, agent diplomatic și consul general al Rusiei în România, cavaler al ordinului Sf. Vladimir clasa III, al Sf. Anei clasa II, al Sf. Sanislas clasa II și al ordinilor străine: Leul și Soarele clasa II cu placă, Medgidie, clasa III, Muntenegru clasa II cu placă, și al Crucii de ofițer al Mântuitorului;

Din partea Alteței Sale Domnitorul României, M. Kogălniceanu, ministrul Său al afacerilor străine, mare Cruce al ordinului Sf. Ana clasa I, al Vulturului roșu clasa I, al Medgidiei clasa I, al Coroanei de fier clasa I.

Cari, după ce și-au preschimbat deplinele lor puteri, găsite în bună și regulată formă, s'au învoit asupra articolelor următoare :

Art. 1. Guvernul Alteței Sale Domnitorul României Carol I asigură armatei ruse, care va fi chemată a merge în Turcia, libera trecere prin teritoriul României și tractarea rezervată armatelor amice.

Toate cheltuețele, care ar putea fi ocașionate de trebuințele armatei ruse, de transportul său precum și pentru satisfacerea tuturor trebuințelor sale, cad bine înțeles în sarcina guvernului imperial.

Art. 2. Pentru ca nici un inconvenient sau pericol să nu resulte pentru România din faptul trecerii trupelor ruse pe teritoriul său, guvernul Majestăței Sale Imperatorul tuturor Rusiilor se obligă a menține și a face a se respecta drepturile politice

ale Statului român, astfel cum rezultă din legile interioare și tractatele existente, precum și a menține și a apăra integritatea actuală a României.

Art. 3. Toate amănunțele relative la trecerea trupelor ruse, la relațiunile lor cu autoritățile locale precum și toate învoelile, cari ar trebui să fie făcute pentru acest sfârșit, vor fi consemnate într'o convențiune specială, care va fi încheiată de delegații ambelor guverne, și ratificată în acelaș timp ca și cea de față, și va intra în lucrare de odată.

Art. 4. Guvernul Alteței Sale Domnitorul României se îndatorează a obține pentru Convențiunea de față, precum și cea menționată la art. precedent, ratificarea cerută de legile române, și a face imediat executorie stipulațiunile coprînse într'insele.

Drept aceea plenipotențiarii respectivi au pus pe convențiunea din față semnăturile lor și sigiliul armelor lor.

Făcută în București la 4 (16) Aprilie anul mântuirii una mie opt sute șapte-zeci și șapte.

Pentru deosebita importanță a articolului 2 de mai sus, dăm și textul oficial al redacției franceze:

Art. 2. Afin qu'aucun inconvénient ou danger ne résulte pour la Roumanie du fait du passage des troupes russes sur son territoire, le Gouvernement de Sa Majesté l'Empereur de toutes les Russies s'engage à maintenir et à faire respecter les droits politiques de l'Etat Roumain tels qu'ils résultent des lois intérieures et traités existants, ainsi qu'à maintenir et à défendre l'intégrité actuelle de la Roumanie.

Când recitim astăzi acestea și ne aducem aminte de mărturisirea făcută de Kogălniceanu în ședința Camerei din 30 Sept. 1878, că încă la Iunie 1877, puțin după încheierea convenției și înainte de trecerea armatei noastre peste Dunăre în ajutorul

Rusiei, cancelarul Gorciacov îi spusese la Ploești că ne cere Basarabia: ne revin asupra acțiunii diplomatice a guvernului liberal toate îndoielile, de care am vorbit mai sus.

Prea este curioasă redactarea convenției dela 4 Aprilie. Faimosul articol 2 zicea, că Rusia „*s'engage a maintenir les droits politiques de l'Etat Roumain tels qu'ils résultent des traités existants* (așa dar supunerea sub suveranitatea Turciei?), *ainsi qu'a maintenir l'intégrité actuelle dela Roumanie.*

Acest text cuprindea pericolul unei *reservatio mentalis* din partea Rusiei și putea da loc la o interpretare contrară celei presupuse de Români. Căci Rusia, prin tratatul Pontului, semnat în Londra la 1/13 Martie 1871 obținuse anularea tratatului dela Paris din 1856 în cecece privea Marea Neagră. Și pe de altă parte noi înși-ne îl știrbisem prin Unirea dela 1859 și prin instituirea Domnului hereditar străin dela 1866, amândouă aceste acte fiind admise de Puteri în fapt, dar nu recunoscute în drept. În așa stare de lucruri, mai erà oare tratatul dela Paris, pentru Rusia față de noi, *un traité existant?* Și *l'intégrité actuelle dela Roumanie*, interpretată cu oarecare șiretenie, mai erà integritatea cea dela 1856 până la 1870, adecă cea conformă cu tratatul dela Paris, care ne dase Basarabia? Dealtminteri chiar art. 21 al tratatului dela Paris zicea: *Le territoire (en Bessarabie) cédé par la Russie sera annexé à la Prin-*

cipauté de Moldavie, sous la suzeraineté de la Sublime Porte. E semnificativă relevarea suzeranității în acest articol. Care e puterea *Suzeranului* asupra teritorului? Cuvântul, ca termen de drept internațional, nu are înțeles precis. Ca precedent istoric, Austria ne luase la 1775 Bucovina și Rusia la 1812 Basarabia prin înțelegere directă cu Turcia. Gorciacov ne va aduce aminte de aceasta la 1878.

Dacă erà vorba să se previe o așa interpretare ingrată din partea Rusiei, atunci textul articolului 2 trebuia să cuprindă anume garantarea *Basarabiei*.

Iar dacă erà vorba să rămâie redacția așa de vagă, fiindcă tot numai puteam păstra Basarabia față de pretențiile puternicei Rusii, atunci trebuia din vreme pregătită compensația de bună voie, care ar fi fost incomparabil mai mare, decât partea rău limitată din Dobrogea, pe care am primit-o mai la urmă cu deasila.

Și un asemenea act guvernul lui Ioan Brătianu se vede nevoit să-l încheie și să-l publice în lipsa Parlamentului; iar după 7 zile, la 11 Aprilie, primele trupe rusești trec peste Prut și intră în țară.

Art. 123 din Constituție prescrie, că „nici o trupă străină nu va putea trece pe teritoriul României decât în puterea unei anume legi.” Cum să îndeplinească guvernul liberal această prescriere constituțională, când din lipsă de prevedere tocmai în acest moment Senatul era dizolvat și epoca alegerilor fixată de abia la 21—26 Aprilie?

Pentru a reintra mai curând în legalitate, cel puțin în această privință, ministerul comite o nouă violare de lege și, scurtând termenul minimal de 21 zile prevăzut de art. 46 din legea electorală, modifică prin decretul dela 3 Aprilie 1877 convocarea colegiilor și o fixează între 9 și 13 Aprilie.

Alegerile dau o mare majoritate guvernamentală, însă din foștii miniștri conservatori intră în noul Senat Lascar Catargi, P. Carp, B. Boerescu și G. Gr. Cantacuzin.

Parlamentul se deschide la 14 Aprilie 1877, și la 16 și 17 Aprilie amândouă Corpurile legiuitoare primesc convenția cu Rusia și dau ministerului un bil de indemnitate pentru violările de lege comise.

Atitudinea opoziției conservatoare în acest moment important al Istoriei noastre contemporane merită să fie relevată. În organul lor recunoscut *Timpul*, conservatorii publică la 26 Aprilie următoarea declarație demnă:

„Imprejurările sunt de o gravitate excepțională. Armatele rusești ocupă teritoriul nostru. O convenție iscălită de guvernul român și aprobată de majoritatea corpurilor legiuitoare, a fixat rolul, ce România este chemată a juca în situația actuală. Constatăm, că această convenție a fost supusă Camerei și Senatului, după ce armata imperială a Rusiei trecuse Prutul și ocupase o parte a țării.

„În fața acestor fapte împlinite, în fața unor împrejurări, dela care poate atârna viitorul Statului nostru, noi conservatorii credem, că *ar fi și nepatriotic și inoportun de a crea guvernului, căruia enenimentele i-au încredințat soarta țării, dificultăți în chestiile exterioare.*

„Opinia noastră despre acest guvern este cunoscută; ea nu s'a schimbat întru nimic. Pentru moment însă credem, că o polemică în contra politicei sale din afară nu este la locul ei“.

Cu toată convenția dela 4 Aprilie, relațiile noastre cu Rusia sunt foarte precare.

Fratele Impăratului Alexandru II, Marele Duce Nicolae, căruia îi eră încredințat comandamentul suprem al armatei, își permite a adresa la 11 Aprilie un *manifest* către „locuitorii români“, în care le zice între altele:

Prin porunca Majestății Sale Impăratului tuturilor Rusiilor, armata intră astăzi în țara voastră, care nu pentru întâiaș dată a întâmpinat cu hucurie oștirile rusești.

Vestindu-vă aceasta, vă declar că venim la Voi ca vechi prieteni și voitori de bine; nădăjduesc să găsec la Voi aceiaș sufletească primire care au arătat străbunii Voștri oștirilor noastre în trecutele resbele ce le-am avut cu Turci....

Vă invit dar prin aceasta a vă urma în pace indeletnicirile și a ușură armatei chipul de a satisface noile și trebuințele sale, etc.

Par'că suntem încă sub protectoratul dela Akerman și Balta-Liman! Rusia și de astădată consideră tractatul dela Paris din 1856 ca ne mai având ființă.

Pe de altă parte Turcia vede acum în statul Român un dușman, silește pe reprezentantul nostru să plece din Constantinopol și la 26 Aprilie începe din Vidin bombardarea Calafatului, căreia îi urmează până la 14 Mai și bombardarea Giurgiului, Olteniței, Islazului, Bechetului și Corabiei.

În astfel de situație, Parlamentul nostru ia act de începerea ostilităților efective din partea Turciei și, după o discuție prealabilă în ședința Camerei dela 29 Aprilie, care se termină cu primirea unei moțiuni de încredere, propuse de P. Grădișteanu (votează contra Nicolae Ionescu, Pantazi Ghica, A. Vizanti), Adunarea Legiuitoare hotărăște la 9 Mai 1877 cu unanimitatea voturilor exprimate (se abțin Nicolae Ionescu și N. B. Locusteanu): „Camera ia act, că războiul între România și Turcia, că ruperea legăturilor noastre cu Poarta și independența absolută a României au primit consacrarea lor oficială“.

În aceeași zi Senatul votează legea pentru instituirea ordinului „Steaua României“ ca semn al Suveranității, care lege se primește și de Cameră și se sancționează a doua zi, 10 Mai. La această serbare națională (Marți în 10 Mai 1877) o deosebită solemnitate accentuiază actul săvârșit; ministrul prezident Ioan Brătianu, Mitropolitul Moldovei și Sucevei Iosif Naniescu, viceprezidentul Senatului Dimitrie Brătianu, prezidentul Camerei C. A. Rosetti, primul prezident al Curții de Casație Al. Crețescu și prezidentul Curții de conturi Em. Grădișteanu țin discursuri înaintea Domnitorului și-l felicită pentru independența declarată.

E de notat, că această (cam acoperită) declarare a independenței provoacă în prima linie nemulțumirea Rusiei, care se și grăbește a o exprima prin o notă a d-lui de Nelidov. Politica rusească față cu micile

state era vedărată: Țarul voia să le aibă în decursul războiului la dispoziția sa și, după izbândă, să le procure oarecare foloase ca rezultat al generosității sale. La vreun ajutor din partea armatelor acestor state (adecă a României și a Greciei, căci Sârbii erau bătuti, și Muntenegrenii prea puțin la număr) nu se gândea Rusia: încercările guvernului român de a face să se admită cooperarea regulată a armatei noastre le respinge cu trufie.

Dar în curând soarta armelor aduce situația la expresia adevărată a valorilor reale. Căci Rusia se arată rău pregătită pentru un asemenea războiu. Influențată poate de iluziile lui Ignatiev, care față cu pretinsa decadență a Turciei vorbea de o simplă plimbare militară, Rusia trimite la început pe câmpul de războiu european, unde efectivul turcesc este de aproape 400.000 luptători, numai 150.000 care cu vr'o 10.000 cazaci din așa numitul corp combinat (svodny) și cu personalul tehnic însumează deabia un efectiv de 170,000 oameni¹⁾, iar intendența este concesionată unor întreprinderi private: pentru transporturi lui Warschawsky, pentru

¹⁾ *Aus dem Leben König Karls von Rumänien* vol. III pag. 156, Statul-major român dă cifra „de 135 la 140 de mii oameni“ vol. I pag. 54. Cartea statului nostru major este intitulată „Istoricul Războiului din 1877—1878. Participarea României la acest războiu. Lucrarea făcută de mai mulți ofițeri“. Partea I. (București, 1887). Lucrarea cuprinde atâtea neajunsuri de tot felul, încât se înțelege, pentru ce se prezintă sub o formă anonimă și oarecum ne oficială. Totuși este de regretat, că după 20 de ani dela război și 10 ani dela publicarea volumului întâi, n'a apărut încă volumul al doilea și cel mai important, în care a rămas să se descrie luarea Plevnei).

aprovizionări consortiului Horwitz, Gregr și Kohan, a căror exploatare ajunge după sfârșitul războiului în cercetarea instanțelor criminale.

Cu mișcarea întârziată prin ploile torențiale din primăvara anului 1877, armata rusească își face trecerea peste Dunăre deabia între 10 și 15 Iunie, iar la 16 Iunie trece și Impăratul Alexandru cu Marele Duce Nicolae. Centrul armatei, sub generalul Gurco, ocupă Târnova la 25 Iunie, străbate cu o surprinzătoare repeziciune Balcanii prin pasul Hainkioi și ajunge la 5 Iulie până la Cazanlâc. Însă Turcii se reculeg după prima amețală. Suleiman-Pașa bate pe Ruși la Eski-Zagra (18 Iulie), și la 23 Iulie trupele lui Gurco se întorc iarăș la Târnova.

Dar îndrăsneața înaintare eră și fără de aceasta periclitată prin evenimentele întâmplăte în acelaș timp la baza de operație lângă Dunăre. Spre a lărgi această bază, aripa dreaptă a armatei sub generalul Krüdener, lăsând deocamdată Plevna la o parte (de și Principele Carol, într'un Consiliu de război ținut la Marele Duce Nicolae în Ploești, arătase încă dela 20 Mai necesitatea de a pune cât mai curând mâna pe acest punct de încrucișare — ușor^{ru} lucru pe la sfârșitul lui Iunie, când erea ocupat numai de puține batalioane turcești), se îndreptase spre Nicopoli și după o scurtă bombardare, dar cu relativ mari pierderi, intrase la 3 Iulie seara în această cetățuie.

Însă în răstimp Osman-Pașa, ne mai putând sosi dela Vidin în ajutorul Nico-

polii și înțelegând pe de altă parte marea importanță strategică a Plevnei, concentrase aici toate trupele disponibile (dela început peste 15.000 oameni) și în câteva zile de o activitate febrilă izbutise să facă din această poziție, dela sine favorizată prin dealurile dimprejur și prin văile laterale, cea mai strașnică întăritură. Statul-major rusesc ordonă generalului Schilder-Schuldner să plece dela Nicopoli și să ia Plevna. Nefericitul general o atacă la 8 Iulie cu deabia 8.000 oameni, fără recunoașteri prealabile, fără trupe de rezervă, și este respins cu pierderea unei treimi din soldații săi.

Pentru a restabili cât mai curând prestigiul armelor rusești, generalii Krüdener, Șahovscoi și Scobelev atacă la 18 Iulie Plevna pentru a doua oară, de astădată cu vr'o 32.000 oameni infanterie, 3 brigade de cavalerie și 186 tunuri; dar și Osman-Pașa adunase până atunci în întăriturile sale cam acelaș număr de combatanți cu 54 tunuri. Rușii sufăr o a doua și mult mai crudă înfrângere și au să deplângă pierderea exorbitantă a vr'o 7.000 oameni cu aproape 200 ofițeri.

Situația lor devine din cele mai critice; în aceeaș zi este bătut și Gurco la Eski-Zagra în Balcani, toată soarta războiului e pusă la îndoială.

Acum încetează or ce trufie. Marele Duce Nicolae intervine deadreptul pe lângă Domnitorul nostru și-i cere ajutor prin memorabila depeșe dela 19 Iulie 1877, al cărei text îl vom reproduce mai jos. Totdeodată

se ordonă chiemarea unui spor de peste 100.000 oameni din Rusia, și ministrul rusesc la Atena primește însărcinarea de a provoca și intrarea Grecilor în război. Chiar și Sârbilor, cu toată înfrângerea din anul precedent, li se adresează pe la sfârșitul lui Octombrie aceeaș cerere. Iar Muntenegrenii reîncep dela sine lupta deabia întreruptă¹⁾.

Ce făcuse până atunci armata română?

Mobilizată în luna lui Aprilie 1877, cu un efectiv de 50.000 oameni și 180 tunuri (după ce în decursul iernei se construiseră cu bună prevedere întăririle dela Bărboși și Calafat), armata noastră este împărțită prin ordinea de bătae din 26 Aprilie în două corpuri, fiecare cu câte două diviziuni, sub

¹⁾ În contra Grecilor Turcia așezase un corp de observare la granița din Tesalia. În cazul unui atac efectiv din partea Greciei, acest corp trebuia întărit prin detașarea de trupe din Sudul Balcanilor, și astfel s'ar fi slăbit rezistența contra Rușilor din pasurile Șipca și Hainkioi. Dar Saburov, pe atunci ministrul Rusiei la Atena, cunoscând starea deplorabilă a armatei grecești și temându-se ca aceasta să nu fie îndată nimicită și atunci din contră trupele turcești din Tesalia să poată spori contingentul din Balcani, a luat asupra-și de a nu executa ordinul primit, ci de a sfătui pe Greci să rămâe în pace. Inteligența nesupunere, mărturisită mai târziu Țarului de însuș Saburov, i-a procurat înaintarea la ambasadă din Berlin. Deabia după încheierea armistițiului de la 19 Ianuarie 1878 între Ruși și Turci, când se stabiliseră și bazele păcii, Grecia declară războiul și intră cu 12,000 oameni în Tesalia, pentru a-și da aerul de beligerant și a putea reclama o sporire de teritoriu.

În ce privește Serbia, Principele Milan (spre marea nemulțumire a Împăratului Alexandru) nu se poate hotărâ la acțiune. Tocmai pe la Decembrie (6 zile după căderea Plevnei!) își pune armata în mișcare spre Sofia și spre Vidin, ocupă la 11 Decembrie Adlie și Mramar, la 16 Piro, etc.

Cât pentru Montenegrenii, ei continuă cu vechiul curaj micile atacuri locale în munții greu accesibili de la granița lor și silesc cetățuia Antivari să capituleze (27 Decembrie). Antivari se și anexează Montenegrului prin tractatul de la Berlin.

comanda supremă a Domnitorului Carol, având ca șef al statului-major pe colonelul G. Slăniceanu ¹⁾).

Primul corp de armată este comandat de generalul G. Lupu, al doilea de generalul Al. Radovici, iar comandanții celor 4 divizii sunt colonelii M. (Christodulo) Cerkez, I. Logadi, G. Angelescu și generalul G. Manu (numit general cu câteva zile mai înainte, împreună cu N. Haralambie, căruia i se încredințează comanda milițiilor).

Intr'o consfătuire ținută la Ploești (7 Mai), Marele Duce Nicolae își exprimă personal dorința unei cooperări a armatei române; Principele Carol se arată animat de aceeaș dorință, cere însă prealabila stabilire a condițiilor militare pentru o asemenea acțiune și în orice caz o bază proprie de operație în Bulgaria; deocamdată promite în princip ajutorul trupelor române la trecerea armatei rusești peste Dunăre.

Însă între dorința Marelui Duce Nicolae, militărește foarte justificată, și atitudinea diplomației rusești este o mare deosebire, precum este în dauna noastră, o deosebire, și între cuvintele mai rezervate ale Domnitorului și acțiunea petulantă a ministerului

¹⁾ Cifrele de 50.000 oameni și 180 tunuri le luăm din cartea citată *Aus dem Leben König Karls* (vol. III, pag. 149), care evaluează întreaga putere armată a țării din acel moment, cu miliții, cu garda națională cu tot, la 70.000. Publicarea statului nostru major (partea I. pag. 75) vorbește de un efectiv mobilizat de 58.700 oameni cu 190 tunuri, plus 33.000 din batalioanele de miliții, afară de garda orășenească și de depozitele trupelor de linie. Probabil cifrele statului-major erau pe hârtie, pe când relația asupra Vieței Regelui ne dă realitatea.

său. Acesta insistă prea mult asupra cooperării armatei române și se expune la nota d-lui de Nelidov dela 16 Mai, care zice între altele: „Le Gouvernement Roumain avait fait des démarches auprès du cabinet Impérial pour témoigner de son désir de coopérer à l'action de l'armée Russe au delà du Danube, et poser les conditions, auxquelles cette coopération serait possible. La Russie n'a pas besoin du concours de l'armée Roumaine. Les forces qu'elle a mises en mouvement pour combattre la Turquie, sont plus que suffisantes pour atteindre ce but élevé que l'Empereur s'est posé en commençant la guerre actuelle. D'autre part la sécurité extérieure de la Roumanie ne l'oblige guère à attaquer la Turquie. Si donc, par des considérations personnelles d'une nature différente, et que le gouvernement Roumain tient à ne pas dévoiler, mais qui ressortent assez clairement du langage de la presse locale, il se croit tenu d'honneur à entreprendre une action offensive contre l'Empire Ottoman, cette action ne doit en aucun cas gêner l'exécution du plan général des grandes opérations de l'armée Russe, à l'ombre desquelles exclusivement ont pu être jetées les bases des destinées futures de l'État Roumain“¹⁾).

¹⁾ Când unde și cu cine? La Livadia cu Ioan Brătianu? Dar Basarabia? Și dacă acolo, sau poate la București, în timpul tratărilor cu Nelidov pentru convenția dela 4 Aprilie, s'au așternut „bazele destinelor viitoare ale Statului Român“, nu era atunci, înainte de a fi intrat Rușii pe teritoriul nostru. momentul de a hotări și cooperarea armatei române, pentru, ca să nu se poată zice acum, că viitorul României este pus exclusiv la umbra operațiilor rusești?

Cu toate acestea, ajutorul făgăduit de noi pentru trecerea armatei rusești peste Dunăre se dă cu prisosință. În acel moment armata română este astfel așezată: divizia întâi la Calafat, a doua la Cetate, a treia la Băilești, a patra la Corabia-Izlaz. După înștiințarea despre timpul și locul trecerii (până atunci ținute secrete), bateriile române dela Izlaz până la Calafat întrețin în zilele de 14—16 Iunie un foc viu și neîntrerupt, și, ocupând astfel trupele turcești, apără transportarea materialului de pod (150 pontoane și 60 plute) din gura Oltului pe Dunăre în jos de Nicololi spre Zimnicea-Siștov. Cu acest material sosit intact la destinație și în asemenea împrejurări întregul corp VIII al armatei rusești începe să treacă Dunărea chiar în noaptea de 14 spre 15 Iunie și poate să ocupe Siștovul în seara de 15, iar a doua zi trece și Impăratul Alexandru II în Bulgaria.

Dar în lungul raport, ce Marele Duce Nicolae îl adresează Impăratului asupra întâmplărilor dela începutul războiului până la 15 Iunie, nu se zice nici un cuvânt despre armata română, ci se aduc numai plângeri în contra căilor noastre ferate!

Când și corpul IX al armatei rusești, părăsind Turnu-Măgurele, trece Dunărea, regimente române din divizia a patra se așează aici, și paza bateriilor rusești din această parte a malului stâng al Dunării le este încredințată. Astfel armata română formează în fapt continuarea aripei drepte a armatei rusești. După înțelegerea avută la Măgurele între generalul rus Stolypin și

generalul Manu, trupele noastre urmează cu bombardarea Nicopolii încă până la 30 Iunie, pentru apărarea altor plute rusești, care trec din gura Oltului spre Zimnicea.

Și la 3 Iulie, atacul generalului Krüdener asupra Nicopolii este puternic ajutat din partea noastră prin neîntrerupta bombardare dela bateriile din Flămânda, Măgurele și Islaz și prin focul de puști al infanteriei române asupra celei turcești din spre râul Osma.

Însă când Krüdener după cucerirea Nicopolii, spre a-și putea îndreptă toate trupele spre Plevna, cere de la generalul Manu să ocupe Nicopoli și să îngrijească de transportul celor 7.000 de prizonieri turci, generalul român cu drept cuvânt refuză, neavând dela Principele nostru autorizarea de a intra în Bulgaria. La intervenirea Marelui Duce Nicolae și chiar a Impăratului Alexandru, Principele Carol răspunde, că, fără stabilirea unei baze proprii de operație pentru armata română, aceasta nu va trece Dunărea.

Astfel generalul Krüdener e silit să reție o parte a trupelor sale la Nicopoli și nu poate trimite în contra Plevnei decât acei 8000 oameni sub comanda lui Schildner-Schuldner, care sufăr înfrângerea dela 8 Iulie despre care am vorbit.

Marele Duce Nicolae aruncă vina asupra noastră și se face că uită atitudinea diplomației rusești. Dar după o nouă intervenire a sa și a Impăratului Alexandru și după ce și cancelarul Gorciacov recunoaște acum trebuința neapărată a cooperării armatei ro-

mâne în Bulgaria, generalul Manu primește la 12 Iulie ordinul de a ocupa Nicopoli, și la 17 Iulie steagul român se înalță deasupra cetății turcești.

Cu toată considerabila sporire a trupelor de atac în contra Plevnei, Krüdener mai cere dela generalul Manu trimiterea a patru regimente române în ajutorul lor, ceea ce — în lipsa autorizării Domnitorului — se refuză iarăș. Rușii sunt pentru a doua oară bătuti la Plevna (18 Iulie), și în sfârșit Marele Duce Nicolae adresează Principelui Carol depeșa hotărîtoare pentru chemarea în ajutor. Depeșa este astfel concepută:

Mardi, 19/31 Juillet 1877.

PRINCE CHARLES DE ROUMANIE

A l'endroit où se trouve le Quartier-Général Roumain

Les Turcs ayant amassé les plus grandes masses à Plevna, nous abiment. Prie de faire fusion, sémonstration et, si possible, passage du Danube que Tu désires faire. Entre le Jiul et Corabia cette démonstration est indispensable pour faciliter mes mouvements.

Nicolas ¹⁾.

Un nou moment de grea cumpănă pentru politica română! Chiar acum, prin inoportuna insistență anterioară a guvernului nostru întru cooperarea armatei române (in-

¹⁾ E mare deosebire între acest text autentic și cuvintele apocrife traduse în publicarea statului-major român, în cartea lui T. C. Văcărescu, și în prelegerile generalului Fălcoianu asupra războiului. Expresiile exagerate, atribuite acolo Marelui Duce Nicolae („Treci Dunărea sub ce condițiuni vei voi“ „Cauza creștină este pierdută“) erau din capul locului suspecte.

sistență tardivă după încheierea convenției dela 4 Aprilie și prematură înainte înfrângerilor dela Plevna), situația României față de Rusia nu era atât de favorabilă, pe cât ar fi putut fi, și depeșa Marelui Duce Nicolae către Principele Carol vorbește de *passage du Danube que Tu désires faire*, par'că ajutorul invocat ar fi mai ales o împlinire a dorințelor noastre. Dar ori cum ar fi redactată depeșa Marelui Duce, rămâne totuși constatat, că Rușii cer acum formal conlucrarea armatei noastre în Bulgaria și că, fiind zdrobiți (*abîmés*) la Plevna, *această demonstrație le este indispensabilă pentru a facilita mișcările lor*.

Acțiunea militară ce ni se cerea, era pentru noi din toate punctele de vedere de o importanță supremă. Ea se cuvenea să fie însoțită de cea mai prevăzătoare acțiune politică, mai ales după declararea cancelarului Gorciacov din luna trecută în privința Basarabiei și după nota d-lui de Nelidov cu *destinées futures de l'Etat Roumain*. Dar pe când Principele Carol vrea să garanteze soarta Țării printr'un nou tractat cu Rusia, înainte de a intra cu toată armata în Bulgaria, Ioan Brătianu stăruie să le dăm „simplu și franc“ ajutorul putincios, fiindcă România, la o respingere a Rușilor peste Dunăre, ar fi în pericol de a deveni teatrul războiului și fiindcă un nou tractat ar desființa garanțiile și foloasele (!) convenției dela 4 Aprilie. (Aus dem Leben König Karls) (vol. III, pag. 213).

Domnitorul cerează ministrului său, dar

cel puțin asigură armatei române o situație cuviincioasă în contra multiplelor încercări ale generalilor ruși de a dispune de ea ca de propriile lor trupe. Cu o întârziere intenționată și cu neclintita hotărâre de a păstra comanda deosebită asupra armatei sale, Principele Carol mai așteaptă câteva interveniri din partea Marelui Duce Nicolae, care i se și adresează, și răspunde înfățișat la 10 August:

„Dans ses rapports avec l'armée Impériale, l'armée Roumaine devra conserver, ainsi que Votre Altesse Impériale a bien voulu le reconnaître Elle-même dans Sa dernière lettre, son individualité et son unité de commandement, tout en opérant bien entendu d'après le plan général et les dispositions de V. A. I. A cet effet je serai très heureux de pouvoir me rencontrer avec V. A. I. à Nicopoli ou ailleurs, afin de régler à titre définitif la marche de nos opérations contre Plevna. Je prie V. A. I. de vouloir bien fixer le jour et l'endroit de cette entrevue“.

Intrevederea se hotărăște pentru 16 August. În acea zi, spre 8 ore seara, Principele sosește în cartierul Imperial la Gornia-Studena, unde este întâmpinat de Impăratul Alexandru II și de Marele Duce Nicolae. Pe fața celui dintâi e întipărită durerea pentru pierderile suferite și grija de viitor. Cu mare cordialitate Impăratul își exprimă mulțumirea de a vedea pe Principele nostru în Bulgaria și speranța, că de acum înainte toate greutățile vor fi înlăturate. Iar Marele Duce întreabă îndată, dacă Principele are intenția de a comanda armata română în persoană. La răspunsul Principelui, că a-

ceasta „se înțelege dela sine“, Marele Duce întâmpină, că s'ar produce prea multe greutăți, fiindcă Principele Carol nu ar putea fi pus sub ordinele unui general rus. — „Fi-rește că nu“, răspunde Domnitorul nostru, „însă zece generali ruși ar putea fi puși sub ordinele mele“. — Impăratul Alexandru ascultă discuția în tăcere, apoi conduce pe Principele Carol la cortul ce-i eră pregătit; el însuș se retrage în simpla casă bulgărească, în care locuia. Peste puține minute sosește Marele Duce Nicolae în cort și, în numele Impăratului, ofere Principelui nostru *comandamentul superior asupra tuturor trupelor rusești dinaintea Plevnei*. — Mare onoare, și mai mare răspundere!

După un timp de reflecție, Principele primește, de și numărul soldaților ruși concentrați la Plevna nu trece peste 30.000 și din trupele române nu poate fi deocamdată adus în ajutor decât acelaș număr de oameni — slab contingent față cu armata și cu poziția lui Osman.

A doua zi Principele Carol pleacă înapoi și, putând deabia să se strecoare spre Șiștov prin nesfârșita mulțime de căruțe cu raniții dela Șipca și prin coloanele de tren, sosește seara la Zimnicea, găzduit în aceeaș casă, din care — cu puține săptămâni înainte — Impăratul Alexandru pornise peste Dunăre plin de încrederea într'o grabnică izbândă.

În Corabia, la 19 August, Principele ține un consiliu de războiu, la care iau parte Ioan Brătianu, generalul Cernat, colonelii Arion, Cerchez, Barozzi, Dabija, Slăniceanu

și maiorul J. Lahovari. Conform părerii maiorului Lahovari și a lui Ioan Brătianu, și în contra părerii celorlalți, Principele hotărăște trecerea trupelor române peste Dunăre chiar pentru a doua zi.

Trecerea avea să se facă pe podul cel mare de 800 metri, care cu învingerea atâtor greutăți deabia se construise de colonelul Eraclie Arion și loc.-colonelul Anton Berendei la Siliștioara-Măgura lângă Corabia și care acum, în înțelesul celor convenite la Gornia-Studena, trebuia desfăcut și reconstruit la Nicopoli, precum și toate căile de etape și proviant trebuiau altfel stabilite conform noiei baze de operație.

O ordine de zi dela 23 Iulie modificase organizarea armatei active prin împărțirea în armata de operațiuni și armata de observațiune. Remăind intact corpul II sub generalul A. Radovici (numai generalul Manu se numește comandant al artileriei armatei de operațiuni și este înlocuit la divizia a 4-a prin colonelul A. Angelescu), cele două divizii ale corpului I, formând armata de observațiune sub generalul Lupu, sunt încredințate colonelilor Pencovici și M. Holban, și din trupele lor se mai formează o rezervă generală, având aici colonelul Cerchez comanda infanteriei, colonelul Crețeanu a cavaleriei și colonelul E. Arion a artileriei.

În ziua de 20 August pela amiază, după serviciul divin celebrat sub cerul liber de Episcopul Râmnicului, divizia de rezervă și o brigadă a diviziei a 3-a încep trecerea peste Dunăre pe la Siliștioara. La capul po-

dului, în mijlocul emoției generale, sub arșița tropicală a soarelui, Principele Carol, însoțit de ministrul-prezident I. Brătianu și de prezidentul Camerei C. A. Rosetti, asistă ore întregi la marele eveniment.

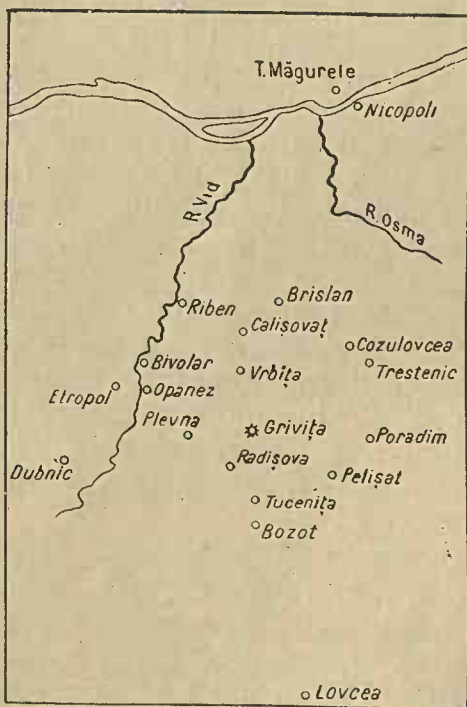
Trupele au ordin să continue toată noaptea marșul lor spre Plevna.

În aceeași zi generalul Cernat părăsește ministerul de războiu, înlocuit *ad-interim* de Ioan Brătianu, și este numit comandantul armatei române de operațiune sub ordinele imediate ale Principelui Carol.

La 21 August Domnitorul nostru pleacă din Turnu-Măgurele prin Nicopoli și sosește după amiază în sătulețul bulgar Poradim (40 kilom. spre Sud dela Nicopoli, 7 spre răsărit dela șanțurile turcești din Plevna), unde într-o casă părăginită, fără uși, cu hârtie lipită la ferestre, în aerul de putreziciune, ce-l răspândesc nenumăratele cadavre din jurul Plevnei până la Gornia-Studena, își stabilește cartierul general. Pe tot drumul este însoțit de bubuitul tunurilor în urma vigurosului atac de trei zile al lui Osman-Pașa în contra Pelișatului, la care însă Rușii pot rezista.

În aceeași seară și a doua zi primește raporturile generalilor Sotov, acum șeful statului său major, Krüdener, comandantul corpului IX rusesc, Krylov, comandantul corpului IV. În curând i se prezintă și generalii Imeritinski și Scobelev, sosiți dela Lovcea, pe care o luaseră la 22 August, întrerupând astfel comunicațiile lui Osman Pașa spre sud.

După sosirea armatei române, situația este considerabil îmbunătățită. Cel puțin în contra celor 65.000 soldați turci din Plevna (pe care însă Rușii îi evaluau greșit numai la 40—50.000) stă acum un efectiv de tot atâți oameni ai armatei aliate ruso-române, dintre care 35.000 (cu 108 tunuri) sunt români și 30.000 (cu 182 tunuri) ruși, astfel așezați în jurul Plevnei:

În Vrbița, pe un platou dinaintea Griviței, divizia 4 română; la spatele ei, în Calişovaț, divizia 3; în Brislan divizia de rezervă; cavaleria acestor divizii le acoperea la dreapta spre Vid. — În Pelișat corpul IX rus, divizia de cavalerie Loșcarev stabilea legătura cu divizia 4 română; între Pelișat și Radișova corpul IV; la spatele lui, în Tucenița, detașamentul Imeritinski.

Din primul moment al sosirii trupelor române, statul major al Marelui Duce Nicolae, în cap cu Nepocoicitzki, insistă asupra unui nou atac în contra Plevnei. Principele Carol se împotrivește. *Il faut attaquer absolument*, întâmpina însă Marele Duce, înainte ca armata lui Suleiman Pașa să poată sosi dela sud-vest în ajutorul lui Osman. Și astfel reîncepe la 26 August bombardarea întăriturilor turcești, bine întreținută de artileria română. (*Ils sont crânes, les petits Roumains*, exclamă colonelul Gaillard, atașatul militar francez). A doua zi, 27 August, bombardarea e deosebit de vie, 400 guri de foc cutremură cerul. În partea Românilor artileria diviziei 4 este împiedicată în acțiunea ei prin focul infanteriei turcești dintr'un redan de lângă tabia Abdul-Kerim (numită de noi reduta Grivița), numai la 900 metri distanță de poziția noastră. Regimentul 13 de dorobanți (Vaslui și Iași), condus de loc.-colonelul Sergie Voinescu, pornește la asalt sub ploaia de șrapnele din tabia Abdul-Kerim și, luptându-se piept la piept cu dușmanul oțărit, izbuteste să intre și să menție în acel redan

ilustrând astfel botezul de foc al armelor române ¹⁾).

Pentru 30 August cu toată părerea contrară a Principelui Carol, care arată puținul efect al bombardării de patru zile și găsește armata aliată încă prea slabă pentru o asemenea acțiune; dar rămâind singur de părerea sa, trebuie să cedeze, pentru a nu face să se creadă, că-i este teamă de valoarea tinerilor trupe române.

La 30 August se dă așa dar a treia bătălie înaintea Plevnei. Noaptea precedentă plouase și dimineața mai ploua, toată înconjurimea Plevnei era în ceață. Atacul fusese hotărât pentru ora 3 după amiază. Dar cu mult înainte, pe la 11 ore, încep a se auzi dela aripa stângă dinspre Radișova violente împușcături și o canonadă, care ține câteva ore. După felul nedisciplinat al generalilor ruși, trupele lui Scobelev atacaseră înaintea orei hotărâte și atrăseseră în luptă și batalioane din corpul lui Kyrilov. Pripita încercare este respinsă cu mari pierderi pentru Ruși.

¹⁾ Vasile Alecsandri: „Peneș Curcanul“:

Plecat-am nouă din Vaslui
 Și cu sergentul zece...
 Toți dorobanți, toți căciulari,
 Români de viță veche,
 Purtând opinci, suman, ȋtari
 Și cușma pe-o ureche.
 Ne dase nume de Curcani
 Un hâtru bun de glume,
 Noi am schimbat lângă Balcani
 Porecla în Renum!

Precum Alecsandri în poezie, așa Grigorescu în pictură au făcut din dorobanț tipul cel mai popular al ostașilor noștri).

Din punctul de observare deasupra satului Grivița, Principele Carol dă la ora 3 ordinul pentru asaltul general. Ceața se împrăștiase, dar reîncepuse ploaia. De unde se afla, Principele poate vedea o mare parte a câmpului de bătae; însă până la extrema stânga rusească sunt 16 kilometri. La dreapta, în partea română, obiectul de atac este reduta Grivița. Cu cel mai mare avânt diviziile 3 și 4 năvălesc asupra șanțurilor, dar focul Turcilor le nimicește, granatele plesnesc în pământul de lângă Principe; de două ori trupele înaintează până la șanț, de două ori sunt respinse, lăsând drumul lor acoperit de morți, printre care maiorul Șonțu și căpitanul Valter Mărăcineanu, ale căror cadavre sunt înfipte de Turci pe parapetul redutei ca trofee! Pe Principe nu-l mai rabdă la locul de observare; el se repede în mijlocul trupelor sale și le îmbărbătează la un al treilea atac. Acum se înțelesese cauza neizbândeii și a marilor pierderi: nu o singură redută avea Grivița, cum se părea și cum arăta harta rusească, ci două, legate între ele printr'un șanț formând un fel de cortină, dar a doua, mai spre răsărit, nu se putea zări decât după trecerea unei văi, de pe o înălțime dinainte-i. Sunt 5 ore trecute. Principele se îndreptează spre primele ambulante, încă sub focul turcesc; aici primește știrea, că atacul este respins pe toată linia! O singură speranță mai rămânea pentru un succes parțial: rezultatul ultimului atac al Românilor, asupra redutei No. 1 dela Grivița. Pentru a patra oară, în amurgul serii,

trupele rămase din divizia 4, sub conducerea locot.-colonelului Voinescu și a căpitanului Groza, se aruncă asupra teribilei redute, dinaintea căreia Rușii pierduseră a doua lor bătălie dela 18 Iulie. După cea mai crâncenă luptă batalionul 2 de vânători (maior Al. Candiano-Popescu), regimentele 14 și 16 de dorobanți și 5 de linie izbutesc să intre în redută, de unde Turcii se retrag pas cu pas în reduta a doua, încercând în zadar să câștige poziția pierdută. Un steag turcesc și trei tunuri cad în mâinile Românilor ¹⁾).

Onoarea zilei este scăpată, valoarea armatei română este de acum înainte dovedită în ochii tuturor; dar pierderile aliaților sunt enorme, peste 16.000 morți și răniți, dintre care în partea noastră 2.600 cu 59 ofițeri; mai ales brigada I a colonelului Ipătescu și în deosebi regimentul 8 (loc.-colonel Poenaru) sunt decimate.

Împăratul Alexandru e cuprins de descurajare. Dintr'un extrem în altul și Marele Duce Nicolae cu statul său major, generalii Nepocoicitzki și Levitzki, propun retragerea tuturor trupelor dinaintea Plevnei până dincolo de valea Osmei. Dar ministrul de războiu Miliutin se împotrivește și Principele Carol stăruie cu energie, ca armata aliată să rămână în pozițiile ocupate și să le întărească prin șanțuri sistematice, pentru care cel puțin armata română este înzestrată cu

¹⁾ Două din aceste tunuri sunt acum așezate lângă statuia lui Mihai Viteazul și unul la garda Palatului din București. (În timpul invaziei din 1916—1917 ele a fost luate),

săpe Liman și le poate împrumută și soldaților ruși. Altfel sunt acum ascultate sfaturile Principelui nostru; părerea lui preva-lează, și în consiliul de războiu dela 1 Septembrie se decide însfârșit, ca Plevna să fie investită prin blocare regulată, să se aștepte cu atacul final până la sosirea trupelor din Rusia și să se chieame îndată din Petersburg generalul Todleben, celebrul apărător al Sevastopolului dela 1854, pentru a dirige lucrările în contra noului Sevastopol turcesc dela 1877.

Luptele parțiale continuă neîntrerupt în jurul Plevnei. Turcii încearcă de mai multe ori să ne ia înapoi reduta Grivița, dar totdeauna în zadar. Reduta ocupată de noi fiind însă sub focurile turcești din reduta No. 2 Principele ordonă pentru 6 Septembrie un nou asalt asupra celei din urmă sub comanda colonelului Șachelarie; de patru ori trupele române (din regimentele 9 și 15 de dorobanți, 1 și 7 de linie) năvălesc până la glasiul redutei, dar sunt în definitiv respinse cu pierderea a 583 soldați și 20 ofițeri, morți și răniți.

Timpul trece cu greu; armatele rusești din celelalte câmpuri de războiu stau pe loc: toate privirile sunt ațintite asupra Plevnei. Aici, spre calamitatea trupelor aliate, plouă mereu și pe la sfârșitul lui Septembrie începe să și ningă. Trupele au mulți bolnavi. Cel puțin aprovizionarea armatei noastre este destul de bine îngrijită prin activitatea interimarului ministru de război Ioan Brătianu, dar și Osman-Pașa primește din spre

apus coloane de munițiuni și de proviant. Spre a-i tăia comunicările în această parte, Principele trimite pe Krylov cu cavaleria ruso-română peste Vid; dar generalul rus se arată incapabil și, după propunerea Principelui, este depărtat dela comanda sa.

La 15 Septemvrie sosește în sfârșit generalul Todleben și este numit adlatus al Principelui Carol, spre marea mulțumire a amândora, iar Prințul Imeritinski șef al statului major în locul lui Sotov. Acum începe blocarea întregii Plevne prin întărituri de pământ jur împrejur, ceea ce însă în deosebi pentru a închide cercul spre Vid, mai reclamă sosirea mult așteptatelor trupe din Rusia. La 26 Septemvrie încep a sosi și aceste. Trupele puse sub comanda Principele Carol se sporesc până aproape la 100.000 oameni, deabia de ajuns pentru blocarea și cucerirea Plevnei, cu toate iluziile Marelui Duce Nicolae.

De la 1 Octomvrie vreme frumoasă, dar și frig neobișnuit. La îmbolnăvirile de până acum se adaugă degerările. Ambulanțele noastre sunt însă relativ bine ținute, mulțumită energiei lui Davila și a medicilor militari de sub ordinile lui. Răniții și bolnavii transportabili sunt evacuați peste Dunăre, unde întâmpină deosebita îngrijire organizată de Elisabeta Doamna, despre care vom vorbi mai târziu.

În ziua de 7 Octomvrie regimentul 7 de linie, batalionul 1 de vânători și câte un batalion din regimentele 5 și 13 de dorobanți încearcă un nou atac în contra redutei

a doua dela Grivița, dar atacul este din nou respins cu pierderea a o mie soldați și 22 ofițeri, mai ales în urma nechibzuinței colonelului Al. Angelescu, care și este înlăturat dela comanda diviziei 4 și trimis îndărăt la corpul de observație din Calafat.

Spre închiderea cercului de blocadă la apus, se arată necesară luarea marei redute turcești dela Gorni-Dubnic, de-a stânga Vidului. Principele Carol ordonă această acțiune importantă pentru 12 Octomvrie și, spre a o masca, o combină cu o bombardare generală în jurul Plevnei. Atacul principal este încredințat gardei rusești sub conducerea lui Gurco: Românii participă la bombardare (colonelul C. Budișteanu e rănit în tranșee. Rușii se luptă înviersunat și izbutesc seara târziu să puie mâna pe Gorni-Dubnic prin surprindere, făcând pe Ahmed Hifzi Pașa prizonier cu 2.300 oameni și 53 ofițeri. Inșă pierderile Rușilor sunt iarăș excesiv de mari, din pricina obiceiului de a înainta fără lucrări simultane de acoperire și îndeobște din pricina lipsei de cruțare a trupelor din partea comandanților.

Dar ori cât de mari ar fi fost pierderile, rezultatul câștigat le covârșește căci acum Plevna este în adevăr blocată, iar dela soarta Plevnei atârnă soarta întregului război. Românii își întind liniile fortificate de dinaintea redutelor turcești dela Opanez până la Bivolar (unde comandează colonelul Roznoveanu), iar Rușii dela Etropol până peste Gurni-Dubnic. Vre-o 30 de întărituri, lunete, redane și redute se construiesc de trupele

noastre de geniu, sub conducerea colonelului Berendei și a maiorului Gheorghiu, în trei linii succesive de apărare între Grivița și Riben. Și dincolo de Vid, până aproape de Gorni-Dubnic, lucrează Românii câteva întărituri, în care se adăpostesc apoi grenadirii rusești. Generalul Manu, comandantul artileriei, recunoaște mereu pozițiile bateriilor.

Deprimatul Impărat Alexandru se mută la Poaradim, în casa deabia reparată a Principelui Carol, pe care i-o oferise acesta. Principele, se instalează într'o colibă sub acoperiș de paie, având numai o odaie cu vatră și o cămăruță umedă, lipită cu pământ. Zilele de 21-22 Octombrie le întrebuințează pentru inspecții dincolo de Vid, sub focurile ređutelor turcești, pe soseaua dinspre Sofia, de unde se vestește, că o parte a armatei lui Suleiman sub Mehmed Ali Pașa vrea să încerce deblocarea Plevnei. Intre aceste griji mai mari are să se ocupe și cu aplanarea neînțelegerilor dintre Marele Duce Nicolae și generalul Todleben. În acelaș timp Gurco desvoltă planul pentru a doua trecere peste Balcani ; însă Marele Duce Nicolae amână tot până după căderea Plevnei. Deocamdată se formează, sub conducerea lui Gurco, un mare detașament, căruia i se alipește brigada Cantilli din divizia 4, pentru a împiedică dincolo de Vid apropierea Turcilor dela Orhanie sau eventuala eșire a lui Osman Pașa, și se pregătesc în acelaș scop instrucțiile către trupele române pentru luarea Rahovei.

La 7 Noemvrie trupele române (6.000

oameni: regimentul 10 de dorobanți, câte un batalion din regimentele 1, 4, și 15, o companie din regimentul 6, o companie de geniu și regimentele 2, 7, și 9 de călărași (cu 22 tunuri) sub comanda colonelului Slăniceanu încep acțiunea în contra Rahovei, ajutate dinspre apus și sud de vreo 600 ruși sub generalul Mayendorf, care comanda și un regiment de ulani, o brigadă de roșiori și câte o baterie română și rusească, iar de pe malul stâng al Dunării de generalul Lupu cu regimentul 3 de dorobanți și 2 baterii postate la Bechet. La 9 ore dimineața toate bateriile dimprejur încep un foc concentrat asupra întăriturilor Rahovei, care ține trei ore; Turcii răspund cu vioiciune; regimentul 10 de dorobanți după mari pierderi ia cu asalt o mică redută înainte, și apoi reîncepe violenta canonadă, urmată de asaltul asupra celorlalte redute. Trupele înaintează până la șanțuri, dar nu pot rezista ploaiei de proiectile. Colonelul Slăniceanu ordonă retragerea și o execută așa de precipitat, încât lasă pozițiile Turcilor fără observare. Generalul Meyendorf, întărit de un batalion din regimentul 1 de dorobanți, se menține însă în bună poziție la râul Ogost, și maiorul de marină N. Dimitrescu-Maică scufundă monitorul turcesc din fața Canapei (un alt monitor, lângă Măcin, îl scufundase maiorul Murgescu la începutul războiului). A doua zi ceața împiedică reluarea operațiilor. Dar la 9 Noemvrie, încă de cu noapte, Turcii încearcă eșirea năvălind în contra dorobanților dela Ogost. Aceștia rezistă cu tărie,

și după energica ofensivă a căpitanului Merișescu, care înlocuește pe rănitul maior Mateescu, Turcii sunt siliți să se abată în josul podului dela Skit unde pierd jumătate din soldații lor; cealaltă jumătate scapă, neputând fi urmărită din pricina negurei. La amiază Românii intră în Rahova, primiți cu entuziasm de populația bulgară.

Românii au pierdut înaintea Rahovei 200 soldați și 5 ofițeri, printre aceștia maiorii Iene și Giurăscu. Colonelul Slăniceanu, care se arătase nedestoinic, e înlocuit prin colonelul Leca. De altminteri luarea Rahovei consfințește în ochii Rușilor prestigiul armatei române. Cu deosebită laudă sunt amintiți în raportul generalului Meyendorf colonelul Crățeanu, maiorul Mateescu, „eroicul“ căpitan Merișescu (pe care Principele Carol îl înaintează îndată la gradul de maior), căpitanul de artilerie Hepites și locotenentul de stat-major Lambrino, „la care activitatea, agerimea și bravura sunt trecute în obicei“. Iar Marele Duce Nicolae scrie Principelui Carol: *„Fait toujours été heureux de reconnaître la bravoure et les solides qualités militaires de l'armée Roumaine. Le succès de Rahova appartient tout entier aux armes Roumaines“*. Intr'un consiliu de războiu, ținut la Impăratul se hotărăște (13 Noemvrie), ca trupele noastre să continue operațiile în Bulgaria apuseană, și Rahova cu Nicopoli să rămâie ocupate tot de noi până la încheierea păcii. (Administrația civilă o păstrează Rușii). Dar încercările lui Brătianu de a ne asigura participarea la

viitoarele tratări de pace, nu primesc dela Impăratul Alexandru nici un răspuns lămurit.

În urma aceluia consiliu de războiu se face o nouă împărțire a armatei române: diviziile 2, 3 și 4 formează corpul I sub generalul Cernat înaintea Plevnei, divizia I și divizia de rezervă din Calafat, corpul II sub generalul Haralambie cu menirea de a opera în Bulgaria dela apus. Colonelul St. Fălcoianu fusese numit încă din Octombrie șef al statului-major general în locul colonelului C. Barozzi, trecut ca director la ministerul de războiu.

Cu sosirea iernii comunicația spre România devine nesigură, podul dela Nicopoli e zilnic amenințat de ghețuri, cel de fier (de mult comandat în Rusia) se întârzie prin obișnuita neglijență a administrației rusești; trupele sufăr de lipsa lemnului de foc. Pe de altă parte însă mijloacele de rezistență ale lui Osman-Pașa, de când i s'a tăiat orice legătură cu lumea din afară.

De la 26 Noembrie, tunurile turcești își slăbise focul; la 27 îl încetară cu totul.

În sfârșit în memorabila zi de 28 Noembrie (10 Decembrie) 1877, la 7¹/₂ ore dimineața, prin negura deasă, care împedea vederea, bubuitul tunurilor din bateriile turcești de pe înălțimile de lângă Vid semnalează începutul acțiunii finale. În curând coloane de trupe din armata lui Osman trec peste cele două poduri de lângă Opanez și năvălesc asupra redutei dela Gorni-Etropol. Odată cu eșirea din Plevna, Turcii părăsesc tabiile dela nord, și faimoasa redută No. 2 de lângă

Grivița, în care intră Români. Principele Carol dase disdedimineată ordin generalului Cernat de a trimite 4 batalioane cu 3 baterii ale brigădei Sachelarie spre întărirea diviziei 4 peste Vid. Acum aleargă în a doua redută a Griviței și aflând aici, că și Bucova e evacuată (locot.-colonelul Algiu intrase acolo), poruncește diviziei 2 să înainteze pe toată linia.

În acest timp grenadirii rusești dela Etropol nu pot rezista surprinzătorului atac al Turcilor și pierd reduta cu 8 tunuri. Reduta următoare este de asemenea luată de asaltul turcesc. Dar peste puțin cele două divizii de grenadiri se reculeg, artileria începe a lucra cu putere, năvala Turcilor este oprită. Însă desperatele lor încercări de a-și sparge drumul înainte aduc diviziile rusești în cea mai critică situație. Se făcuseră 10 ore. În acest moment sosesc trupele române în flancul drept al dușmanului, pe când o brigadă a diviziei a doua de grenadiri îl atacă dela stânga. Turcii sunt siliți să se apere din trei părți, iar alte cete ale lor, vr'o 12.000 oameni, coborându-se cu grămada din redute, îi înghesue dela spate și le împiedecă întoarcerea înapoi. Bătălia se învârtește în loc și acopere câmpul înghețat cu mii de morți și de răniți. Măcelul continuă până la amiazi. Trupele române din divizia 3 luaseră două redute dela Opanez cu asalt (brigadele Borănescu-Sachelarie și maiorul C. Pruncu, artileria comandată de generalul Manu); a treia redută dela Opanez se predă cu 7.000 oameni și 6 tunuri; iar divizia noastră 4, înaintând spre Vid, se întâlnește cu brigada rusească de

grenadiri, care înconjurase flancul stâng. Astfel armata turcească se vede pretutindeni împresurată. Să înainteze nu mai poate, și drumul spre Plevna înapoi îi este tăiat. Osman-Pașa, sărind de pe calul împușcat sub el, e rănit la piciorul stâng și transportat într'o căsuță lângă podul de piatră peste Vid. La ora 1 după amiazi apărătorul Plevnei, pierzând orice nădejde de scăpare, poruncește să se ridce steagul alb și trimete un sol la cel mai apropiat comandant al trupelor protivnice.

Acesta e colonelul Cerchez, care prin focurile turcești înaintase dela Bucova spre Vid. Colonelul Cerchez, însoțit de colonelii Arion și Berendei urmează pe trimisul turcesc și împreună intră în căsuța de lângă pod, unde dau de Osman. Cu respect salută ofițerii români pe marele ostaș; acesta le declară predarea sa și a armatei, și, oferindu-și sabia, încredințează mărinimiei biruitorilor pe soldații săi și pe locuitorii din oraș. Colonelul Cerchez, adânc mișcat, refuză sabia eroului dela Plevna până va hotărî Principele Carol; dar sosind generalul Ganetzki împreună cu adjutantul Împăratului, generalul Strucov, acesta cere lui Osman-Pașa sabia și necondiționata predare a întregii armate. În starea desperată, în care se află, Osman stă câțva timp pe gânduri, apoi fără a zice un cuvânt își descinge sabia împodobită cu pietre scumpe — un dar al Sultanului — și o predă în mâinile rusești.

Principele Carol, la știrea predării lui Osman, trece prin Opanez, unde e primit

cu entuziasm de divizia a treia, și îndreptându-se spre Vid, deabia poate înainta prin învălmășala neînchipuită a coloanelor de prizonieri cu escortele lor, a transporturilor de răniți, a miilor de care cu locuitorii fugari din Plevna. Aproape de pod se întâlnește cu trăsura păzită de călărași din regimentul 3, care ducea pe Osman spre orașul pustit; lângă el se afla Tevfic Pașa, iscusitul inginer-constructor al întăriturilor de pământ din jurul Plevnei. Osman, sprijinindu-se de coșul trăsurii, se ridică în picioare, iar Principele îi întinde mâna și-i exprimă cu căldură admirarea sa pentru eroica apărare.

A doua zi, 29 Noemvrie, Domnul României însoțește pe Impăratul Alexandru II și pe Marele Duce Nicolae la intrarea solemnă în Plevna și primește din toate părțile felicitări pentru partea ce a luat-o armata română la mult așteptata cucerire. Osman-Pașa este adus înaintea lor. Impăratul îi restituie sabia, și numeroșii ofițeri ruși și români, care umpleau curtea îi fac ovațiuni. Ilustrul prizonier este apoi escortat până la București și de aici spre Kiev în Rusia, unde rămâne pe timpul cât mai ține războiul. La întoarcerea în Constantinopol (Martie 1878), Padișahul, hărăzindu-i numele de Gazi, îi încinge sabia vechiului Sultan Abdul-Hamid I, „biruitor ca tine“.

Cu luarea Plevnei soarta războiului este ca și hotărâtă, iar participarea armatei române se apropie de sfârșit. La 1 Decemvrie

1877 Principele Carol, printr'un ordin de zi cetit de Prințul Imeritinski, depune comanda peste armata rusească dela Vest, și la 5 Decemvrie Impăratul Alexandru sosește în București, de unde își continuă drumul spre Petersburg. In ultimele două consilii de războiu, ținute la Impăratul între Principele Carol și Marele Duce Nicolae cu generalii Todleben, Miliutin, Obrucev și Nepocoicitzki, se dispune pe de o parte reînceperea acțiunii lui Gurco și a lui Radetzki în Balcani, lăsându-se în observarea Corpului Zimmermann din Dobrogea cadrilaterul Rusciuc-Silistra-Șumla-Varna; pe de alta se menține planul ca trupele române, care încă dela 17 Noemvrie ocupaseră Lom-Palanca, să atace Vidinul spre a curăți țărmlul drept al Dunării de rămășițele armatei turcești. Totdeodată se iau măsurile necesare pentru prizonierii dela Plevna: 40.000 de soldați cu 10 pașale și 2.128 ofițeri căzuseră aici în mâinile aliaților. Dintre ei, 15.000 de oameni aveau să fie internați în România, ceilalți să fie escortați de una din diviziile noastre până la granița rusească.

Conform acestor dispoziții Principele Carol, după ce a înaintat generali pe colonelii M. Cerchez și G. Anghelescu și a distins pe generalul Manu și mulți alți ofițeri pentru meritele lor în război, ordonă la 7 Decemvrie ultima împărțire a armatei române. Corpul de Vest, sub comanda generalului Haralambie cu diviziile 1 și 4 (colonel Lecca și general G. Anghelescu, șefi de stat-major Băicoianu și Argentoianu, artileria sub Horbațchi), ceva

mai târziu și cu divizia 2 (general Cerchez), e destinat să opereze spre Vidin; o divizie de rezervă sub colonelul Slăniceanu rămâne în Calafat; iar divizia 3 sub generalul Racoviță e întrebuințată la escortarea prizonierilor până la Prut.

Acum în sfârșit Domnitorul se poate întoarce la București. De 6 luni lipsea din capitala țării. Dar tocmai în zilele de 7, 8 și 9 Decembrie un ne mai pomenit viscol acopere întreaga vale a Dunării, din Balcani până în Carpați, cu dealuri de zăpadă. Gerul ajunge la 22 grade, și precum aduce tuturor trupelor active cele mai grele suferințe, pricinuește moartea multor răniți și prizonieri. Liniile de etape dela Plevna spre București sunt însemnate cu cadavrele celor degerați.

Deabia la 10 Decembrie Principele poate porni din Poradim și spre noapte ajunge până la Nicopoli. Cu primejduirea vieții trece a doua zi Dunărea într'o șalupă (sloiurile de ghiață rupseră podul) și nu sosește decât târziu în seara de 14 Decembrie la Pitești. Aici primește adresele Parlamentului, deschis dela 15 Noembrie (adresele erau să-i fie aduse pe câmpul de război, dar delegațiunea parlamentară se troienise în Caracal), și la 15 Decembrie își face cea mai sărbătorită intrare în capitală.

Intre aceste, pe țărmul drept al Dunării, armata română înaintează spre Vidin. Divizia 1 ocupă la 10 Decembrie Arcer-Palanca, și la 12 Decembrie recunoașterile regimentului 2 dela Călărași se întind până la Vitbol, aproape de Vidin. În aceeași zi generalul

Gurco cu 80.000 oameni sosește la Orhanie : în timp de 9 zile, după grozave opintiri și cu pierderea a mii de soldați, își termină faimoasa a doua trecere peste Balcani în mijlocul iernei și ocupă Sofia. Și generalul Radetzki străbate pasul Șipca, silind pe Vezel-Pașa cu 25.000 oameni să capituleze, și la 29 Decembrie intra în Cazanlic.

Tot la 29 Decembrie colonelul Lecca, după o luptă de două ore, alungă pe Turci din Nazir-Mahala și Vitbol și încinge astfel blocarea Vidinului, desăvârșită spre sud-vest prin ocuparea Adliei de către Sârbi. Cetățuia Belgradjic, la 50 kilometri în sudul Vidinului, inatacabilă în vârfurile ei de stâncă, rămâne sub observarea brigadei Cantilli.

În ziua de 12 Ianuarie 1878, pentru a mai strânge împresurarea Vidinului, apărut de 12,000 turci sub Izet-Pașa, se face un atac general asupra redutelor înaintate. Era iarăși o zi de ceață. Divizia 1 izbutește în curând să ia Rupcea și Rainovcea. Divizia 4 operează în contra Tatargicului și Noveselei, dar brigada Cruțescu fiind slab condusă, numai Tatargicul se poate lua, Novosela rămâne în mâinile Turcilor. Însă cele mai importante obiecte ale atacului erau Smârdanul și Hinova. Aceste poziții, alcătuiau cheia Vidinului. După amiază, în urma acțiunii diviziilor 1 și 4, generalul Haralambie dă ordin diviziei 2, sub generalul Cerchez, să înceapă asaltul. Dintre trupele de atac, comandate de locot.-colonelul Cotruț, regimentul 4 de linie, în cap cu maiorul Stoilov, năvălește la centru asupra celor două re-

dute dela Smârdan, pe când maiorul Teleman din regimentul 6 de linie ocolește poziția și sosește în momentul cel mai critic pentru a întări lupta crâncenă a regimentului 4; atunci și regimentul 8 de dorobanți, dat de divizia 1 și condus de locot.-colonelul Holban cu maiorul Stroja, se repede prin apa și ghețurile pârâului Delena și cu mari pierderi ocupă reduta Hinova. — La 6 ore seara succesul însemnatului atac este asigurat.

Aceasta a fost cea din urmă isbândă a armatei române, căci de și mai ales acum bombardarea Vidinului reîncepe cu energie, toată acțiunea este întreruptă prin încheierea armistițiului. Luptele încetează la 19 Ianuarie pretutindeni. După o convenție încheiată între generalul Manu și Izet-Pașa, trupele române intră la 12 Februarie în Vidin; la 13 Februarie Suleiman-Efendi cedează colonelului Cantilli garnizoana Belgradjicului.

În contrast cu glorioasele fapte de război, povestite în paginile precedente, acțiunea diplomatică, de care trebuie să ne ocupăm acum aruncă o altă lumină asupra politicii guvernului nostru liberal.

Încă dela 27 Decembrie ministrul de război turcesc deschisese cu Rușii vorba de armistițiu. Dar Marele Duce Nicolae răspunde, că fără stabilirea simultană a condițiilor de pace nu poate trata. După ce la 8 Ianuarie și Adrianopolul cade în mâinile Rușilor, Turcia nu mai rezistă, și în ziua de 19/31 Ianuarie 1878 se semnează la Adria-

nopol protocolul „constatând acceptarea bazelor prealabile de pace și convenția de armistițiu“.

Guvernul român, neliniștit îndată ce află despre începerea tratărilor, stăruie din nou să participe la ele. Pentru aceasta trimite la 2 Ianuarie pe colonelul E. Arion în cartierul general rusesc de peste Balcani, a cărui cancelarie diplomatică se afla sub direcția d-lui de Nelidov. Dar la notificarea misiunii colonelului Arion, Nelidov răspunde (9 Ianuarie), că dorințele noastre trebuesc adresate direct la Petersburg. Din Petersburg însă ne telegrafiază agentul nostru diplomatic, generalul I. Ghica, că după vederile rusești România nu poate figura la tratările de pace, nefiindu-i încă recunoscută independența din partea Puterilor europene, și că până atunci datoria de a-i reprezenta interesele cade în sarcina Rusiei.

Și în adevăr, protocolul dela Adrianopol se semnează fără știrea necum participarea noastră, și tot astfel se încheie între Rusia și Turcia tractatul „preliminar“ dela San-Stefano (19 Februarie 1878), care la art. 2 stipulează recunoașterea independenței României din partea Inaltei Porți, însă la art. 18 atribue Rusiei „sandjacul Tulcea“, cu rezerva facultății de a-l schimba contra Basarabiei noastre.

În zadar mai intervine guvernul român pe lângă diplomația rusească și pe lângă reprezentanții celorlalte Puteri. Nelidov răspunde colonelului Arion, cu oarecare ironie, că -- după presupunerea sa -- toate condi-

țiunile Românilor trebuiau să fi fost stabilite de ministrul Brătianu în întrevederile cu Impăratul Alexandru la Poradim! Iar Gorciacov întâmpină că redobândirea Basarabiei e o chestie de demnitate pentru Rusia, că dealtminteri acel teritoriu nu fusese dat „României“, ci „Moldovei“, și că — în lipsa unei bune înțelegeri cu noi — stipularea definitivă o va face cu Puterea Suzerană.

Față cu atitudinea hotărâtă a Rusiei în această chestie, ce ne puteau folosi guvernele statelor mai îndepărtate? Austria se gândea la interesul său imediat și aștepta îndeplinirea celor convenite la Reichsstadt (Bosnia și Herzegovina); Principele Bismark se rezerva pentru rolul de „samsar cinstit“ în viitorul congres; ambasadorul Angliei din Viena explica lui Bălăceanu, că Puterile nu au obiceiul să interviev în certele dintre „aliați“, și Lordul Lyons spunea lui Calimah-Catargi la Paris, că retrocedarea Basarabiei o crezuse de mai înainte aprobată de guvernul român.

Firește! Cine să-și fi închipuit, că, după cunoașterea pretențiilor rusești asupra Basarabiei, armata română trecuse Dunărea în ajutorul celor „abimați“ la Plevna, fără o prealabilă înțelegere precisă asupra condițiilor politice și teritoriale?

Așa fiind lucrurile, nici rezoluția unanimă a Parlamentului nostru dela 26 Ianuarie 1878 în contra ori cării înstrăinări și compensări teritoriale, nici platonice amenințare cu rezistența armată nu schimbă situația.

Atât numai, că ne învrăjbește raporturile cu Rusia și înlătură dela sine interesanta încercare făcută prin Ignatiev de a ne ademeni cu propunerea tronului Bulgariei pentru Domnitorul României.

Dar și cu alte puteri raporturile Rusiei ajung la oarecare tensiune. Partea ce și-o făcuse Imperiul dela Nord în tractatul dela Stefano era excesivă și atingea interesele generale ale Europei. Crearea unui principat bulgar de o așa mare întindere da puterea asupra peninsulei balcanice în mâinile panslavismului; iar îndărătul cedării Dobrogei și a retrocedării Basarabiei se ridica întreaga chestie a Dunării.

În Austria crește rezistența în contra tendențelor rusești, și Ungurii se dedeau la manifestări zgomotoase în favoarea Turciei. Anglia încurajă protestul Grecilor în contra proiectatei preponderanțe bulgare și o notă a lordului Salisbury (numit ministru de externe în cabinetul Beaconsfield) dă tuturor nemulțumirilor cea mai energică expresie (1 Aprilie 1878).

Rușii se văd siliți să admită întrunirea unui congres al Marilor Puteri, în care să se revizuiască stipulările numai bilaterale dela San-Stefano și să se încheie pacea printr'un tractat european. De altminteri Rusia prevăzuse însăși această eventualitate și calificase actul dela San-Stefano din capul locului de preliminar. Astfel se deschide la 2/14 Iunie 1878 congresul dela Berlin.

Înainte însă de a vorbi, în acest scurt

rezumat istoric, despre cele petrecute la congresul din Berlin, trebuie să ne coborîm privirile spre Camera noastră din București, pe care la sfârșitul capitolului precedent o lăsasem în momentul, când își retrăgea acuzarea în contra miniștrilor conservatori după alegerea de deputat a generalului Florescu și a autorului acestei scrieri.

Ce soartă au avut cele două alegeri în Camera liberală, ar fi de prisos să mai spunem, dacă incidentul nu ar fi cu deosebire caracteristic pentru nivelul intelectual al majorității guvernamentale de atunci; iar cunoașterea acelei majorități chieată să reprezente „țara legală“ în una din cele mai grele situații istorice, este necesară pentru explicarea celor întâmplante la noi în timpul tractatului dela Berlin și a aplicării lui.

Generalul Florescu fusese ales la 24 Ianuarie 1878 de colegiul I din Romani. În ședința Camerei dela 13 Februarie comisia de verificare propune proclamarea deputatului; dar majoritatea, cu toată împotrivirea lui Costinescu, Chițu și Vernescu, numește un comitet judiciar pentru cercetarea alegerii contestate. Deabia la 16 Martie se prezintă raportul comitetului. Și atunci Camera liberală, în acele excepționale împrejurări politice, când Țara după terminarea războiului se afla în fața complicațiilor premergătoare congresului dela Berlin și când, în urma retragerii acuzării ministeriale, era în drept să se aștepte anume la conlucrarea tuturor bărbaților ei de valoare, invalidează cu 57 voturi contra 17 alegerea generalului

Florescu pe temeiul discursurilor unor deputați ca Andrei Vizanti, Pantazi Ghica și Eliodor Vergati.

Ce însemnătate mai putea avea Camera, dacă nici acele grave împrejurări generale nu fuseseră în stare să-i dea un grăunte de simț politic!

Alegerea deputatului colegiului I din Iași ajunge în desbaterea Camerei la 6 Februarie. Comisia de verificare propune și aici proclamarea deputatului; însă Camera primește, cu 47 voturi contra 36, o propunere a lui Al. Holban (pe atunci tot fracționist), care, începând cu fraza „contestez alegerea“, sfârșește cu fraza „conchid la invalidare“. În zadar G. Vernescu și P. Grădișteanu, în corect parlamentarism, cer conform acestui vot proclamarea deputatului, de oarece invalidarea propusă nu întrunise cele două treimi regulamentare. Holban, Dimancea și Pantazi Ghica, în urma anunțării votului, schimbă sensul propunerii, Camera numește iarăși un „comitet judiciar“, compus din Locusteanu, Pătărlăgeanu, Dimancea, Pantazi Ghica și Fraclide. Comitetul trăgănează lucrarea; de abia pe la Martie se duce să facă „ancheta judiciară“ asupra alegătorilor din Iași. Rezultatul e un raport final, care se pronunță firește pentru invalidare. La noua discuție, în ședința dela 1 Aprilie 1878, Holban atacă iarăși alegerea ieșană și vorbește, ca și în rândul trecut, în contra unor preținse teorii filosofice ale candidatului ales. Atunci însă intervine președintele Camerei, C. A. Rosetti, și sfârșitul fenomenalei dis-

cuții merită să fie reprodus din *Monitorul oficial*:

A. Holban. Domnilor, nu voiu să trec nici de filosof nici de învățat universal, dar țiu să constat că tol ceea ce zic este exact, țiu să probez că am dat o interpretare justă, veridică înaintea d-v. în privința doctrinei acestei scoale funeste, care în Moldova se numește „nouă direcție“ și al căria d. Maiorescu este și fundatorele și marele profet. Eacă am aci evanghelia acestei scoale, „*Convorbiri literare*“, unde sunt traduse și propagate de d. Maiorescu principiile lui Schopenhauer.

D. președinte. Să-mi dea voie d. oratore a-i atrage atențiunea, că, dacă ne vom pune pe tărâmul acesta, ne-am putea pe toată ziua exclude unii pe alții sub pretextul opiniunilor ce profesăm. (Zgomot)

Voci. Prea bine.

D. președinte. Nu este permis, mai cu seama unui partid democratic, să atace o alegere pentru opiniunile filosofice ale candidatului, și protestez din parte-mi.

A. Holban. Înainte de toate, partidul național democratic și liberal are de cea întâi datorie să apere proprietatea, onoarea și castitatea familiei, patria... are de datorie să propage în popor onoarea, moralitatea, virtutea, iar nu materialismul abjectului Schopenhauer, care propagă concubinatul, dreptul de bătăi cu biciul, disprețul amorului de patrie și sentimentelor de onoare... Aceste lucrări sunt bune la sălbatici, nu la noi...

D. președinte. Și noi am fost acuzați că suntem contra proprietății, contra familiei, și de multe altele, și cu toate acestea faptele noastre au desmintit acele acușări. Eu protestez contra acestei discuțiuni, protestez pentrucă se aduce la bara acestei Adunări opiniunile filosofice ale aleșilor. Cu toate acestea, dacă Adunarea primește discuțiune pe acest tărâm, nu am decât a mă supune.

Voci. Nu, nu, protestăm și noi.

D. președinte. Pun la vot, dacă Camera primește să se discute opiniunile filosofice.

A. Holban. Nu mai puneți la vot, d-le președinte căci atunci renunț la cuvânt.

— Se pune la vot închiderea discuțiunii și se primește.

— Se pune la vot concluziunile raportului, și rezultatul scrutinului este cel următor:

Votați	71
Majoritate de două treimi .	48
Bile albe pentru conclusii .	45

Mai lipsesc trei voturi pentru invalidare, când însuși președintele Camerei, coborându-se de pe scaunul său, pune ostensibil în urnă o bilă neagră în contra raportului, ceea ce mai atrage câteva bile în acelaș sens; și astfel autorul acestei scrieri este proclamat deputat al colegiului I de Iași 68 de zile după alegere.¹⁾

Dela o asemenea Cameră ce ajutor putea primi guvernul în așa grea situație internațională?

Era fără îndoială om politic Ioan Brătianu, dar istoric era numai Kogălniceanu, iar C. A. Rosetti era agitator de idei revoluționare; lor le lipsea pe atunci orice afinitate cu guvernele europene conduse de conservatori. Inșă prin nefericita acuzare ministerială se deschisese un abis între liberalii și conservatorii din România. Nici o

¹⁾ În două articole, publicate în *Timpul* de la 8 Februarie și 9 Aprilie 1878, Eminescu — redactorul ziarului — cu neîntrecută virulență a stilului său, caracterizează acea discuție a Camerei, precum și ignoranța celor ce falsificau pe idealistul Schopenhauer. — De atunci încoaie au dispărut din Parlamentul nostru doctrinele filosofice. Numai d. Dimitrie A. Sturdza mai continuă tradiția, pe care însuși d. Holban a părăsit-o de mult, și ne mai atacă (Ședința Senatului dela 22 Decemvrie 1895) pe tema „pesimismului“ lui Schopenhauer.

consfătuire măcar nu se încercase. Și într'un moment, când conlucrarea tuturor capacităților țării de abia ar fi fost de ajuns, guvernul era cu desărvârșire înstrăinat de o parte însemnată a lor. În chiar partidul său, ministrul prezident în urma convenției cu Rusia, se desbinase de Dimitrie Brătianu, de Ion Ghica, de Dimitrie Sturdza. Ce e drept, în timpul tratărilor pentru convocarea congresului dela Berlin, Sturdza a publicat în limba germană o broșură bine intenționată, deși scrisă cu prea multă ură în contra Rusiei. Și Ion Ghica a fost înduplecat să primească o misiune în Anglia; poate își mai făcea iluzii asupra sprijinului englez. Dar ce ne putea folosi o broșură și cum era să ne ajute Anglia? Istețul Disraeli-Beaconsfield aflase despre pretențiile Rusiei asupra Basarabiei încă din Mai al anului trecut 1877 (înainte chiar de Kogălniceanu sau cel puțin înainte de epoca mărturisită de Kogălniceanu în Cameră), și dacă în memorandumul dela 18/3° Mai 1878 mai vorbește de Basarabia, este numai ca presiune în contra Rusiei, cu care ajunge îndată la o înțelegere secretă asupra modificării tratatului dela San-Stefano în interesul englezesc. Și cu Turcia încheie Beaconsfield la 4 Iunie 1878 o convenție secretă, și-și asigură insula Cipru. Cu aceste două tractate în buzunar, Englezul se duce liniștit la congres, fără a se mai preocupa de soarta României.

Și astfel în tața areopagului european guvernul nostru se află redus la insuficiența

partidului său. Sub asemenea auspicii, Ioan Brătianu și Mihail Kogălniceanu sosesc la Berlin și în preziua deschiderii congresului cer dela Principele Bismark, prezidentul designat, să fie admiși *au sein du Congrès, afin d'y exposer et défendre les droits de leur pays*; înainte de a primi un răspuns, îi mai prezentă la 12/24 Junie un memoriu, *ou sont résumés les points dont la Roumanie sollicite l'adoption par l'Europe*.

Aceste puncte erau cinci. Patru se impuneau dela sine și ar fi fost formulate de orice guvern român. Le cităm din memoriul delegaților noștri în ordine inversă: 1. Recunoașterea sau „consacrarea definitivă“ a independenței. Memoriul mai adaugă aici cererea neutralizării teritoriului, de și era de prevăzut, că nu ni se va acorda, și Rusia ne declarase de mai înainte, că ar considera cererea ca o ofensă. 2. Indemnizarea pentru cheltuelile războiului. 3. Insulele din Delta Dunării și Insula Șerpilor. 4. Oprirea armatelor rusești de a trece peste teritoriul român în timpul aproximativ de doi ani, ce Rusia și-l rezervase la San-Stefano pentru ocuparea Bulgariei.

Dar în privința punctului al cincilea, care în memoriu este pus cel dintâi, există pe atunci în țară și există și astăzi în judecata oamenilor politici cea mai pronunțată controversă. Era vorba de greaua alternativă: sau de a refuza retrocedarea celor 3 districte din Basarabia, sau de a consimți la inevitabilul fapt, primind însă o mare compensație teritorială și finanțiară. Bismark ne sfătuia

să ne hotărâm pentru a doua parte a alternativei. (*Tenez la dragée haute!*). În acest caz chiar Rusia, scăpând de imputarea ingratitudinii și a răstălmăcirii convenției dela 4 Aprilie cu „integritatea teritoriului“, ne-ar fi ajutat să obținem o foarte largă despăgubire (se vorbea de atribuirea Dobrogei cu teritoriul de sud-vest până la Varna-Rusciuc și de 200 milioane franci). Principele Carol pare a fi înclinat spre această soluțiune; și Kogălniceanu ar fi preferit-o. Dar Ioan Brătianu a stăruit cu toată puterea în sensul celălalt, și astfel memoriul cere dela Congres, ca nici o parte a teritoriului actual să nu fie deslipită de România. Așa zicea și moțiunea lui Vernescu, votată de Parlament la 26 Ianuarie.

Aceste 5 puncte le mai susțin amândoi delegații noștri și din viu graiu înaintea Congresului, în unica ședință, la care sunt admiși, în cea dela 19 Iunie (1 Iulie).

Și rezultatul?

Când după multele deliberări reprezentanții Puterilor europene semnează la 1/13 Iulie 1878 tractatul definitiv dela Berlin, care modifică pe cel preliminar dela San-Stefano, precum și pe cel dela Paris din 30 Martie 1856, ei prevăd în articolele 22 și 43 până la 56 dispozițiile relative la România și din cele 5 puncte cerute ne atribuesc Delta Dunării cu Insula Șerpilor, ne impun retrocedarea districtelor din Basarabia, ne dau Dobrogea cu o linie de graniță (mai pe urmă defavorabil fixată) dela răsărit de Silistra până în sud de Mangalia spre nou creatul Principat

al Bulgariei, nu admit vreo altă despăgubire pentru cheltuelile noastre de război, ne obligă să suferim trecerea trupelor rusești pe timp de un an, până când aceste vor avea să evacueze Bulgaria; iar recunoașterea independenței Statului nostru, pentru care ni se admite acum însfârșit numele de *România* o supun — pe lângă condiția retrocedării Basarabiei — și la condiția modificării articolului 7 din Constituția noastră în sensul toleranței religioase la exercitarea drepturilor politice.

Hotărârile congresului european produc o adâncă decepție în țară. La pierderea Basarabiei se aștepta lumea noastră politică; dar că, după o așa jertfă, nici independența nu ni se recunoștea fără condiții prealabile, aceasta trecea peste temerile celor mai pesimiști. Nu e vorba, inflența ce o avusese fracția „liberă și independentă“ asupra Constituantei dela 1866 întru nechibzuita redactare a articolului 7 trebuia să se pedepsească odată, dar în chiar acest moment, în mijlocul avântului general al țării, după o glorioasă participare la război, dispoziția tractatului dela Berlin ni se înfățișa ca o umilire nemeritată.

Cu un asemenea rezultat al diplomației sale, situația ministerului Ioan Brătianu devine foarte grea în țară. Crescândă opoziție îl face răspunzător de toată neizbânda politice externe și acuză partidul liberal pentru temeritatea de a fi voit să conducă Statul român, în cele mai grele momente, cu excluderea desăvârșită a conservatorilor prin o acuzare ministerială, care ea însăși după fe-

lul ei trebuia să slăbească încrederea Puterilor străine în desvoltarea noastră viitoare.

Brătianu însă se menține cu orice preț la guvern, nu numai până la îndeplinirea condițiilor tractatului dela Berlin, ci și mai pre urmă, caută deocamdată să arunce vina asupra lui Kogălniceanu, care iscălise convenția dela 4 Aprilie (de și o cunoștea numai de câteva ore, pe când Brătianu o dezbătuse și stabilise cu luni întregi înainte!), împacă elementele recalitrante din partidul liberal prin chemarea lui Sturdza în minister și trimiterea lui Dimitrie Brătianu la Constantinopol, știe să ademenească pe foștii miniștri acuzați N. Kretzulescu și B. Boerescu, pe care îi introduce în cabinet, spre a obține cu ajutorul lor cele două treimi ale voturilor cerute pentru revizuirea articolului 7 din Constituție, și înprospătând astfel — cu puțin scrupul, dar cu multă abilitate — vaza partidului liberal, izbutește la 14 Martie 1881 să încoroneze aspirarea națională dela divanurile ad-hoc încoace prin proclamarea Regatului.

De aceea, ori câte întâmpinări se pot face și le-am făcut și noi în paginile precedente în contra acțiunii politice a guvernului liberal din acea epocă, meritul lui Ioan Brătianu de a fi participat la război și de a fi provocat proclamarea și recunoașterea Regatului, rămâne covârșitor. Numele său este pentru totdeauna împreunat cu cel mai mare eveniment al Istoriei noastre contimporane.

Intrerupând aici șirul acestei expuneri,

pentru a-l continua în volumul al 3-lea până la căderea ministerului Ioan Brătianu, ne mărginim cât pentru volumul de față la reproducerea discursurilor ținute de noi în Cameră dela 16 Martie, 1881, fiindcă din ele se vor înțelege mai bine diferitele faze ale mișcării politice, mai ales în cece privește aplicarea tractatului din Berlin, primirea Dobrogei și revizuirea articolului 7 din Constituție.

Înainte însă de a termina, se cuvine să ne dăm seama de progresul, ce l-a făcut țara după războiul dela 1877 întru consolidarea monarhiei hereditare, a cărei importanță am încercat să o arătăm din primele pagini de introducere ale acestei scrieri.

Principele Carol, de abia hotărât să-și continue domnia în urma celor întâmplăte la 10 Martie, 1871, se văzuse, după 5 ani de minister conservator, din nou amenințat prin conspirația dela Mazar-Pașa. Cu o rară prudență politică, în prevederea izbucnirii crizei orientale, Domnitorul își formează ministerul dela Iulie 1876 din chiar mijlocul conspiratorilor și încredințează lui Ioan Brătianu și lui C. A. Rosetti conducerea țării. Dar prudența politică e o însușire personală (și însușirile personale sunt o condiție neapărată pentru prima întemeiere a unei Dinastii) care nu bate la ochi, care nu poate fi apreciată în valoarea ei decât după o vreme mai îndelungată și numai de un număr restrâns de oameni. Și tenacitatea Principelui în urmărirea țelului, răbdarea și indulgența sa, înălțarea peste orice simțământ de răz-

bunare, neobosita regularitate în îndeplinirea zilnicelor datorii, lipsa de orice intrigi, de orice camarilă, de orice amestec în relațiile private, exemplara viață casnică — toate aceste semne de caracter, în așa contrast cu unele Domnii precedente, erau prea intime prin natura lor pentru a produce un efect imediat în publicul cel mare. Pe de altă parte curentul economic al țării nu avusese încă timp și mijloace să se deștepte; rețeaua căilor ferate era de abia terminată în linia principală. Iar armata, de și foarte mult sporită și îmbunătățită în organizarea ei, sta tot apăsată sub greutatea nopții dela 11 Fevruarie 1866. Nimic nu se întâmplase ca să-i regenereze spiritul din fundament.

Raportul între Domn și Țară nu era dar încheșat. Lipsea ceva hotărâtor, ceva care să poată contopi cugetul poporului cu Dinastia ce și-o alesese de formă.

Atunci intervine războiul, și deodată starea lucrurilor se schimbă. Ostași din toate unghiurile țării, adunați sub conducerea Domnitorului se întâlnesc cu el dela om la om. El le stă înaintea ochilor ca o pildă vie la grelele nevoi. Impreună cu ei suferă și el și se îmbărbătează și el. Sub acoperișul de paie al colibeii dela Poradim, pe ploaie și pe ger în câmpul liber, când mai bine când mai rău hrănit, mergând ziua și noaptea în mijlocul lor, expunându-se la gloanțele dușmanului, căutând de răniți, dar și poruncind unei armate rusești și stând alături de pravoslavnicul Impărat, deopotrivă cu el: pe acest Domnitor Românul din popor

il simte pentru întâiaş dată ca Domnitorul său, la El se uită, de El este mândru, în El a prins încredere. Şi când se întorc dela război, soldaţii şi ofiţeri, cu fala biruinţei smulse după atâtea jertfe, statul român are o armată şi un popor, care a început să-şi simtă misiunea, să se priceapă ca un întreg şi să-şi împământească pe Domnitorul până atunci străin, iar de acum înainte întrupat cu aspirarea naţională ca o nădejde şi o cheazăşie a viitorului.

Şi pe când Principele Carol devine în adevăr Domnul României pe câmpul de război, înăuntrul ţării Principesa Elisabeta devine Doamnă. Mai înainte încă, Principesa se deosebise de toate semenele ei din Europa prin o neobişnuită indeletnicire în ale literaturii şi ale artelor frumoase. Sosită în ţară şi învăţând în curând limba română, ea contribuise prin numeroase traduceri să lătească în străinătate cunoaşterea literaturii noastre, şi scrierile sale originale, al căror cuprins era adese luat din legendele române, atrăseseră interesul oamenilor culţi, mai ales din Germania, asupra vieţii unui popor până atunci prea ignorat. Dar în starea, în care ne aflăm noi încă, activitatea literară era preţuită într'un cerc foarte restrâns. Mai apropiată de ţară fusese o altă cugetare a Princesei, şi aceasta se şi respândise pe alocurea în popor: îngrijirea de a face să se păstreze frumosul port naţional al ţărăncilor române, care începea să dispară, stăruinţa de a-l introduce la Curte şi de a obliga damele române şi străine să se împodobească

la certe ocazii cu el. Și gustul și mica industrie casnică și întărirea simțimentului etnic au câștigat prin buna inițiativă.

Dar ceea ce în adevăr a pătruns în simțirea maselor celor mari și le-a cucerit inima, a fost acțiunea personală a Doamnei întru căutarea răniților aduși de pe câmpul de război. Cea mai grea sarcină umanitară se impusese deodată unei țări, până atunci așa de puțin pregătită. Căci unde era să ajungă pentru covârșitoarea mulțime a victimelor unui crâncen război obișnuita organizare a serviciilor medicale militare, care dealtminteri lucrau mai toate în Bulgaria? Cu miile soseau de peste Dunăre în România soldații răniți, degerați, bolnavi, atât români și ruși cât și turci, și cu sutele se cereau oameni pentru îngrijirea lor în ambulantele improvizate. Aici societatea civilă era chemată să dea ajutorul său în cea mai largă măsură, și eforturile spitalelor din țară, precum și societatea *Crucea-roșie* (prezident Prințul Dimitrie Ghica) au făcut tot ce au putut ele, era departe să fie de ajuns. Atunci Elisabeta Doamna, cu excepționala sa putere de muncă, a organizat alături cea mai întinsă rețea de suplinitură. Pe de o parte folosindu-se de relațiile ce avea la curțile din Berlin și din Dresda, ne-a adus de acolo medici militari și surori de caritate, pe de alta a știut să deștepte, în femeile române o activitate fără seamă întru alinarea suferințelor. Ce bine venea acum ușorul acces la Curtea noastră (în această privință cea mai democratică din Europa), prin care Princesa Eli-

sabeta se aflase de mult în contact personal cu întreaga societate! Dame și domnișoare din toate treptele, dar mai ales și mai neașteptat din cele de sus, multe prin îndemnul compătimirii, altele prin măgulirea de a lucra alături de Doamna Țării, se devotează celor mai grele îndatoriri. Stăpânindu-și aversiunea firească, asistă pe medici la operațiuni, învață să schimbe pansamentele, se îngrijesc de măsurile igienice, dau doctoriile prescrise, se fac secretare pentru corespondența holnavilor. Căci nu ca aparență de modă, ci în aspră realitate le deprinde Doamna la serviciul ambulanțelor Ea însăși supuindu-se cea dintâi în baracele spitale, ce și le alcătuisese la Cotroceni sub conducerea doctorului Kremnitz, tuturor îndatoririlor. Cu nepilduită abnegațiune îmbărbătează pe cei supuși la operațiile chirurgicale, liniștește în brațele Ei proprii pe cei cuprinși de tetanos, dă celor în agonie o ultimă mângâiere.

După un asemenea exemplu pornit de sus, damele române instituesc ambulante în Iași, în Ploești, la Buftea, la Iepureni, în multe alte locuri slujesc pretutindeni ca surori de caritate, unele însoțesc trenurile cu răniți pe căile ferate, zi și noapte, dela Turnu-Măgurele la București, dela București la Iași.

Cum să nu fi rămas neștearsă în amintirea Țării această faptă a Doamnei? Nu e sat locuit de Români, în care să nu fi pătruns renumele ei și să nu fie pomenită cu recunoștință „mama răniților“.

În așa chip Elisabeta Doamna, dacă n'a avut fericirea să nască pe urmașul Tronului,

a contribuit totuși pentru partea sa la întemeierea Dinastiei în țara noastră. Și când la 1881, ca rezultat al războiului și al noiei situații create statului, România se proclamă Regat, coroana de oțel este în toată însemnătatea cuvântului o coroană populară.

V

Sub Ministerul Brătianu. Dela proclamarea Regatului până la tratatul dela Londra.

14 Martie 1881 — 26 Fevruarie 1883

Cu recunoaşterea României independente şi proclamarea Regatului se încheie prima epocă a renaşterii noastre naţionale şi începe o Eră nouă a politicii externe şi interne.

Vechiul program al Divanurilor *ad-hoc* de la 1857 se vede realizat şi prin chiar aceasta încetează de a mai fi program, iar întărita viaţă publică îşi caută o nouă formulare a politicii viitoare. Pe când în cele interne activitatea de pân'acum nu putea tinde decât la aşezarea fundamentelor generale ale Statului monarhic-constituţional, de-acum înainte se impune organizarea administrativă şi reforma socială.

O schimbare incisivă se face şi în relaţiile internaţionale. Formal dependentă până atunci de suzeranitatea Turciei şi pusă sub un fel de ocrotire a Marilor Puteri, România este acum de sine stătătoare şi, fiind lipsită de garantarea neutralităţii sale, trebuie să-şi aleagă pe a sa răspundere linia de purtare în politica europeană, întrucât se atinge de

Dunăre și de Marea Neagră, de Carpați și de Balcani, adică de interesele ei vitale.

Cea mai apropiată din aceste chestii oriental-europene, totdeauna grave pentru noi și acum îndoit de grave după deslipirea de Turcia, era chestia Dunării. Căci dacă, după tratatul dela Londra din 1871, Comisia Europeană a Dunării avea să fie reînviată în Aprilie 1883, prin tratatul dela Berlin această Comisie, la care ia acum parte și România, primise noua îndatorire de a elabora regulamentele de navigațiune *dela Porțile de fier până la Galați*. Încă dela 1879 și în chiar anul 1881 al proclamării Regatului aceste regulamente, care atingeau deopotrivă prestigiul suveranității noastre și interesul nostru material, preocupau statele reprezentate în Comisia dela Galați, și România trebuia să-și hotărască din vreme o atitudine a politicei sale externe, care, în mijlocul conflictului de interese ale Marilor Puteri, să-i asigure sprijinul celor preponderante.

În linia dintâi sarcina unei asemenea hotărâri cădea asupra guvernului și a partidului său; dar nici opoziția nu se putea scuti de ea. Căci atitudinea de luat în politica externă era de o însemnătate așa de capitală pentru țară, încât toate partidele trebuiau să conlucreze la discutarea și fixarea ei.

Cât pentru partidul conservator, constituirea lui formală în București se făcuse pe la începutul anului 1880 prin înființarea unui Club, al cărui comitet, după statute, avea să fie și comitetul dirigent al partidului.

Prezidentul Clubului Bucureștean în anul 1880 era Manolache Kostaki Iepureanu. În această calitate el însoțește publicarea primelor statute cu un așa numit „program” al partidului conservator, în care — ce e drept — recunoaște marea însemnătate și „răspundere” a noiei situații, însă nu trece întru nimic peste obișnuitele generalități, cerând în locul „formelor seci și fraselor goale, ființa adevărului”, „protejarea” proprietății mici, „armonia” între proprietari și muncitorii agricoli, „sfînțenia obligațiunilor”, etc.; iar în privința relațiilor externe cere „o politică modestă și chiar respectuoasă către toate Puterile, dar demnă și stăruitoare”..... „o politică onestă și consecventă, care să ne concilieze bună-voința și să inspire încrederea” — fraze anodine, lipsite de or-ce preciziune și pe care le puteau subscrie și membrii partidului opus. Ce deosebire între acest elaborat și programul național dela 1857! Și în ce șovăire și confuzie s’ar fi aflat direcția politică a țării dela 1857 până acum, dacă Divanurile *ad-hoc*, în locul celor 5 puncte precize, s’ar fi mulțumit cu fraze despre „sfînțenia obligațiunilor” și „ființa adevărului!”

Insistăm asupra insuficienței primului „program” publicat de Manolache Kostaki în numele partidului conservator, fiindcă el caracterizează starea spiritelor conducătoare din generația veche (și Kostaki Iepureanu era de sigur unul din cei mai spirituali reprezentanți ai acestei generații) în momentul când România independentă reclama o

nouă formulare lămurită pentru o nouă direcție politică¹⁾.

Dar Manolache Kostaki încetează din viață la 7 Septembrie 1880, și la 20 Decembrie acelaș an se alege Lascar Catargi președinte al Clubului. În această constituire mai normală comitetul dirigent al partidului conservator se compune la începutul anului 1881, pe lângă Catargi, din generalii Florescu și Manu, Al. Lahovari, T. G. Rosetti, Prințul Al. Stirbei, Menelas Germani, Gr. Triandafil, Gr. Păulescu, P. Teulescu și autorul acestei scrieri. Organul partidului este *Timpul*, sub redacția lui Mihail Eminescu. P. Mavrogeni stă la o parte, atât pe vremea președinției lui M. Kostaki, cât și mai târziu după admiterea în Club a generalului Tell (vezi vol. I, pag. 192 și 255). Între membrii comitetului nu figurează și nu voiau să figureze nici P. P. Carp, nici G. Gr. Cantacuzin.

În sânul acestui comitet trebuia acum să fie discutată atitudinea viitoare a partidului conservator, în deosebi în politica externă. Aici situația partidului cerea mai ales o clarificare. Căci un fost membru al său, care în grelele momente ale formării cabinetului Lascar Catargi dela Martie 1871 avusese un rol mai însemnat ca președinte al comitetului conservator din Iași, Beizadea

¹⁾ De altminteri, câtă vreme Manolache Kostaki a președinit Clubul conservator, autorul acestei scrieri nu a luat parte la ședințele lui. Ușurința, cu care vechiul fruntaș eșise din ministerul Lascar Catargi pentru a trece în capul coaliției dela Mazar-Pașa și a reveni apoi în capul partidului conservator, nu-i părea admisibilă.

Grigorie Sturdza, înființase un organ al său *Democrația națională*, își atrăsese dintre foștii miniștri ai cabinetului Catargi pe generalul Tell și în iarna 1880 — 81 propaga idea unei gravități a României spre politica rusească.

Autorul scrierii de față, crezând tendința *Democrației naționale* periculoasă pentru țară, iar pe de altă parte convins de inconvenientul unei atitudini pasive (și experiența din anii 1875 — 76 cu nehotărîrea guvernului conservator în chestia rescumpărării căilor ferate și în privința crizei orientale era doveditoare), a publicat într'o revistă germană un articol, în care — presimțind formarea triplei alianțe — indica alipirea României de Puterile centrale ale Europei ca cea mai sigură politică în împrejurările date. Dacă și intrucât Rusia, prin silnica reluare a Basarabiei dela Români, la a căror ajutor făcuse totuș apel în ultimul război în contra Turciei, își manifesta tendința de cucerire panslavistă, României nu-i rămânea decât să-și caute sprijinul existenței sale naționale în sfera de acțiune a poliglotei Austriei, care tocmai la acea epocă formase cu Germania (în curând și cu Italia) un puternic scut de apărare în contra veleităților de expansiune europeană a colosului dela Nord. — Articolul, apărut în *Deutsche Revue* dela 1 Ianuarie 1881, semnat de autor, scris pe a sa proprie răspundere, nu în numele partidului conservator, pe care nu-l consultase, dar arătând comunitatea de vederi cu unii membri conducători ai „junei drepte“ (la 1881

nu se între buința încă numele de „junimist“ în politică), a fost îndată tradus de Eminescu, reprodus în *Timpul* și, pentru polemică, și în *Românul*.

Românul, pe atunci încă organul guvernului liberal, în vre-o cinci articole de fond, apărute între 12 Ianuarie și 5 Februarie 1881, combate cu violență ideea politică expusă mai sus. Trecem cu vederea obișnuitele insinuări personale și ne mărginim a reproduce partea finală a atacului din ziarul lui C. A. Rosetti:

Sau Muscali sau Austro-Ungari, dar Români niciodată!

Iacă conservatorii d'acum ca și conservatorii trecuți: când cu fes, când cu ișlic, când cazaci, când usari; dar Români niciodată și cu nici-un preț!

Ei bine, onorați domni. Dacă n'aveți iubire pentru această țară, care v'a născut și v'a hrănit, dacă nu simțiți mândria de a fi Români și fericirea d'a face ca mama voastră să fie liberă și onorată, cum cel puțin n'aveți rușine de străinii la cari vă adresați cu asemenea propuneri?

Cum nu simțiți ce vor zice străinii văzând această țară împărțită în două partide și zicându-i:

Una, prin Senatorul Grigorie M. Sturdza:

— Mergeți cu Slavii; trebuie să vă învățiti în jurul slavismului sau să pieriți.

Cea-l-altă, prin bătrâna și juna dreaptă:

— Mergeți în sfera puterii Austro-Ungariei sau pieriți.

D'aceea vă plângem și cu iubire vă zicem:

Intrați în națiune și veți vedea inși-vă în curând că iubirea și puterea ei este atât de mare încât veți fi cu dânsa Români, fericiți și mândri, ear vecinii noștri *toși, fără Țosebire*, vor iubi această națiune; căci se vor convinge că ea este un element de ordine, de progres și *fără ură nici chiar pentru cei cari mult rău i-au făcut*.

Nu uitați, și nici un Român să nu uite următorul mare adevăr scris, nu mai ținem minte de care om de Stat:

„O națiune ocupă în lume un loc material în raport cu mărirea ei morală“.

Firește mărirea morală a națiunii, iubirea de neam și mândria de a fi român! Dar tocmai aceste ne impuneau o hotărîre în privința politicei externe, mai ales la 1881, când se agita din nou chestia Dunării, iar hotărîrea cerută de interesul României în acel moment era, după convingerea noastră, intrarea în sfera de acțiune a Puterilor centrale, precum cu 4 ani mai înainte fusese intrarea în sfera de acțiune a Rusiei în contra Turciei.

Nu aceasta a fost însă părerea majorității comitetului conservator. În ședința de sâmbătă seara 24 Ianuarie 1881 generalul Florescu mai ales, dar și generalul Manu, Al. Lahovari și alții, fac autorului din *Deutsche Revue* imputări pentru articolul lui, care—după modul d-lor de a vedea—nu ar fi trebuit publicat de loc și în or-ce cas nu ar fi trebuit publicat fără autorizarea partidului.

Față cu această divergență, „junimiștii“ erau hotărîți să-și dea demisia din comitet, când chiar a doua zi, duminică, P. Carp convoacă la Triandafil acasă pe T. Rosetti, Al. Lahovari, N. Gane, Gr. Păucescu și T. Maiorescu pentru a se pronunța asupra unei importante propunerii a Ministrului-Prezident. Ioan Brătianu propunea reconstituirea Cabinetului său cu participarea a trei conservatori, pentru ca într'o așa compunere să procedă

la proclamarea Regatului. După lungi discuții, mica adunare decide să se refere mai întâi la comitetul dirigent al partidului, și în asemenea împrejurări nu mai putea fi vorba de chestii personale.

Propunerea se desbate în comitetul conservator la 27 Ianuarie și produce o impresie foarte împărțită. Generalul Manu și Gr. Păucescu se pronunță în contra ei, Al. Lahovari stă pe gânduri, generalul Florescu o consideră ca lipsită de serioșitate și ca o simplă manoperă a lui Ioan Brătianu pentru a-și scăpa propria situație. În sfârșit se ia hotărârea: „Propunerea lui Carp se poate pune în discuție, când se va adresa întregului partid conservator așa cum este reprezentat prin comitetul său“. — Hotărârea, comunicată a doua zi lui Carp și prin acesta Ministrului-Prezident, este considerată de amândoi ca un refus.

Totuș actul proiectat era de prea mare însemnătate pentru a nu autoriza mai multe încercări spre cea mai puternică realizare a lui. E de presupus, că îndeosebi Domnitorul dorea pentru proclamarea Regatului un minister format din reprezentanții tuturor partidelor constituționale. Peste o lună, la 26 Februarie 1881, Brătianu stăruie din nou pe lângă partidul conservator, tot prin intermediarea lui Carp. De astădată comitetul răspunde, că Lascar Catargi e gata să ceară o audiență, dacă Domnitorul va manifesta însuș dorința de a vorbi cu șeful partidului conservator¹⁾. La 3 Martie, Carp comunică Princi-

¹⁾ Trebuie adăugat, pentru înțelegerea aceste condiții, că Lascar Catargi de aproape 5 ani de zile, de când cu darea în

pelui Carol deciziunea majorității comitetului, Principele însă răspunde evaziv, că va lua înțelegere cu Ministrul-Prezident.

Astfel s'a terminat încercarea lui Ioan Brătianu de a dobândi participarea la guvern a conservatorilor pentru proclamarea Regatului. După câteva zile, la 14 Martie 1881, marele act se săvârșește de partidul liberal în împrejurările arătate la sfârșitul volumului precedent, și conservatorii nu pot decât să declare adevărul lor prin puținii reprezentanți ce-i au în parlament.

Autorul acestei scrieri și amicii săi junimiști, care încă dela discuția asupra articolului din *Deutsche Revue* se văzuseră în divergență de păreri cu conducătorii partidului conservator, se simțeau cu atât mai înstrăinați prin hotărîrea luată în chestia proclamării Regatului. La un asemenea act se cuvenea cea mai manifestă participare a conservatorilor anume, și dacă însuș Ioan Brătianu se simțea obligat să le deschidă drumul pentru aceasta, era datoria lor să se folosească de ocazie și totdeodată să nu lase în țară impresia, că un act de o

judecată dela Iulie 1876, nu mai ceruse audiență și nu dase cu ochii de Principele Carol, pe când ceilalți foști miniștri acuzați, îndată după retragerea acuzării la sfârșitul lui Ianuarie 1878, se prezentaseră Domnitorului. Catargi a adresat numai Principelui Carol la 9 Februarie 1878 o scrisoare, în care îi aducea aminte de împiedecarea abdicării dela 11 Martie 1871, se declara nemulțumit cu simpla retragere a acuzării ministeriale din partea Camerei și cerea dela Domnitor trimiterea în judecata Curții de casație—lucru imposibil, de oarece Domnitorul fusese dela început în contra acuzării și prin urmare nu i se putea cere să dea El însuși pe foștii miniștri conservatori în judecată.

aşa mare însemnătate pentru înălţarea monarhiei se putea efectua fără conlucrarea lor, prin singurul partid liberal.

Nu este de mirare, că, după o astfel de greşală a adversarilor, guvernul lui Brătianu să se fi întărit într'un mod extraordinar şi să se fi putut sta la cârma ţării încă 7 ani, mai ales după inteligenta lui acomodare finală la politica triplei alianţe, despre care vom vorbi mai jos.

Deosebiri de vederi în sânul comitetului conservator de atunci produceau în câţiva din noi impresia unei lipse de orientare politică din partea vechilor conducători ai partidului, şi îndeosebi pentru junimiştii dela Iaşi, care la 1871 intraseră în acţiune ca partizani ai guvernului conservator pentru a contribui, precum s'a arătat în volumul I al acestei scrieri, la realizarea cerinţelor Divanului *ad-hoc*, se impunea acum, după îndeplinirea acelor cerinţe, întrebarea noului program pentru viitor. Cine nu face politică cu gândul la budgetul funcţiilor şi la nepotism, nici nu-şi poate închipui o activitate publică fără un asemenea ideal.

Dealtminteri simţimântul unei schimbări adânci în starea ţării era aşa de general, încât cuvântul de *Èra nouă* se lăţise pretutindeni. Caracteristic în această privinţă este articolul de fond al *Timpului* dela 21 Martie 1881, scris de autorul publicării de faţă în numele şi după însărcinarea partidului conservator, din al cărui comitet dirigent făcea încă parte. Reproducem sfârşitul articolului conceput imediat după proclamarea Regatului:

Sântem convinși, că astăzi, când Rosetti și Brătianu au propus coroana regală pentru Carol I de Hohenzollern, dâșii și adepții lor politici își vor aduce aminte cu recunoștință de fapta partidului conservator și în deosebi de ministerul Lascar Catargi dela 12 Martie 1871, care, în momentul când Principele Carol de Hohenzollern și Augusta Sa soție erau gata să părăsească tronul României, le-au garantat siguranța publică și mersul regulat al puterilor constituționale în România, i-au înduplecat să rămână în fruntea acestei țări, și numai astfel au dat putința lor Rosetti și Brătianu de a felicita la Martie 1881 de Rege al României pe Principele dela Martie 1871.

Sântem convinși asemenea că atunci, când în șirul natural al schimbărilor constituționale se vor retrage dela guvern liberalii de astăzi și se vor afla în opoziție cu un guvern conservator, vor continua a fi și în această fază a formelor constituționale supuși tot așa de credincioși ai Majestății Sale Regele României.

În această convingere salutăm încă odată ziua de 14 Martie 1881 ca o zi fericită pentru Statul Român și sperăm, că precum ea este de cea mai mare însemnătate prin actul săvârșit, așa va fi bogată în roade și în învățăminte pentru toată dezvoltarea noastră politică în viitor.

O întrebare rămâne acum de deslegat: *care mai este deosebirea de principii între partidul numit liberal, astăzi la guvern, și partidul numit conservator, astăzi în opoziție?*

Dar pe când deslegarea acestei întrebări cu toată preciziunea unui program de idei practice și de acțiune conformă nu înainta în sânul partidului conservator, astfel cum era pe atunci organizat: în cercul mai restrâns al junimiștilor programul fusese de multe ori desbătut, nu numai ca teorie, ci și cu privire la amănuntele aplicării. În aceste desbateri se deosebise mai ales P. P. Carp

prin cea mai larg cugetată și cea mai consecvent urmărită concretizarea ideilor de reformă necesară, și dacă până la 1881, pe temeiul vechiului program al Divanului *ad-hoc*, noi ne putuserăm supune șefilor partidului conservator în toată acțiunea politică, de acum înainte gruparea noastră începe delasine să fie mai închiegată în jurul lui Carp, care nu mai departe decât la sfârșitul lui Martie 1881, cu prilejul discuției generale asupra bugetului pe 1881 — 82, își dezvoltă o parte însemnată a vederilor asupra reorganizării politice și sociale, împărtășite și de noi. *Timput* s'a grăbit să reproducă discursul lui Carp în numărul dela 2 Aprilie 1881.

Era și lucrul cel mai firesc, ca bărbații politici, care în ultimii zece ani lucraseră împreună și împreună trecuseră prin atâtea greutăți, să se găsească și de acum înainte uniți în aceeaș direcție, și din partea lui Carp și a amicilor săi s'a pus toată stăruința, ca evoluțiunea spre formularea și realizarea nouelor cerințe ale Statului modern să se facă în sânul vechiului partid conservator, în a cărui organizare centrală, la cas de înțelegere, avea să intre și Carp. După închiderea sesiunii parlamentare și în decursul verei 1881 consfătuirile au fost întrerupte; dar în toamna aceluiaș an s'a reluat firul discuțiilor, și în mai multe întruniri, ținute la autorul scrierii de față între Carp, general Manu, Al. Lahovari, Teodor Rosetti, Prințul Al. Stirbei, Gr. Păucescu și Gr. Triandafil, s'a desbătut programul conceput de Carp. Cuprinsul acestui program este astăzi

cunoscut din desbaterile parlamentare, dar mai ales din publicarea lui în *Monitorul oficial* pe la 3 Septembrie 1888 sub guvernul junimist al lui Teodor Rosetti și din realizarea parțială în decursul anilor 1888 până la 1895, de care se va ocupa al patrulea volum al scrierii de față. Pentru moment este destul să spunem, că asupra punctelor principale se putuse stabili o înțelegere în acele întruniri prealabile, și după vederile unora din noi avea să înceapă de acum înainte și pe un asemenea temei o nouă alcătuire a partidelor politice în România independentă. Căci deosebirea de până acum între conservatori și liberali, care după proclamarea Regatului își pierduse în mare parte înțelesul și se continua mai mult ca un rezultat al obișnuinței și al unei nepotrivite imitări de formule străine, trebuia să dispară în forma ei cea veche și să fie înlocuită cu adoptarea sau combaterea unor idei fundamentale de reformă.

Față cu această necesitate a situației părea indicată și o schimbare a persoanelor conducătoare. Insuficiența așa numitului program conservator elaborat de Manolache Kostaki la 1880 dovedea, că fruntașii din generația dela 1857, care își încordaseră și poate își consumaseră puterile în lupta pentru constituirea Statului român până la realizarea independenței lui, întâmpinau o prea mare greutate de a-și însuși noiele cerințe ale Statului constituit. Experiența făcută atât cu Ioan Brătianu în ultimii 5 ani ai guvernului său, cât și cu șefii opoziției

unite Lascar Catargi — Dimitrie Brătianu — Gheorghe Vernescu în acelaș timp, cu generalul Florescu la 1891 și cu Dimitrie A. Sturdza dela 1895 încoace, nu militează în favoarea lor. Ce e drept, Lascar Catargi, pe lângă marea experiență în ale țării, ce o avea în comun cu Ioan Brătianu, și pe lângă neobosita stăruință, ce o are în comun cu Dimitrie A. Sturdza, avea și buna însușire de a fi accesibil la ideile altora și de a fi lipsit de îndărătnicia autoritară, care împedică adaptarea unui guvern la necesitățile situației. Și dealtminteri demnitatea sa personală și autoritatea sa oare-cum istorică erau în deobște recunoscute.

Cu toate aceste, pentru a se învedera și mai mult în ochii tuturilor, că acum începea în adevăr o *Eră nouă* în politica română, părea, cel puțin pentru moment, preferabilă și reprezentarea partidului conservator prin o persoană nouă, indiferent care ar fi fost acea persoană în limitele celor prezentabile din generația mai tânără, nefiind aici vorba decât de marcarea externă a profundei schimbări în situația partidelor din țară.

La cea dintâi atingere a acestui punct delicat din partea noastră, Lascar Catargi și-a dat cu cea mai aparentă bunăvoință demisia din prezidența comitetului și s'a retras la Golășei spre a lăsa toată libertatea încercărilor pentru reconstituirea partidului. Generalul Florescu, vice-prezident, s'a retras asemenea din comitet, împreună cu casierul Teulescu; iar ceilalți membri, în ședința de Vineri 6 Noemvrie 1881, hotăresc alegerea

Prințului Alexandru Știrbei de prezident, asistat de un comitet, care să fie propus și recunoscut într-o adunare generală a clubului. Procesul-verbal al acestei ultime ședințe a vechiului comitet e semnat de Alex. B. Știrbei, Al. Lahovari, T. G. Rosetti, Gr. G. Păucescu, Gr. Triandafil și T. Maiorecu. Nu a asistat la ședință generalul Manu, dar avea cunoștință de cele ce erau să se hotărască. Adunarea generală, convocată pe Duminică 15 Noemvrie seara, se vede de astădată compusă, pe lângă persoanele cunoscute prin activitatea lor politică, de o sumă de alți membri obscuri, introduși pe temeiul unei mici cotizații statutare. Asistă și generalul Florescu, însoțit de generalul Tell, care părăsise acum pe Beizadea Grigorie Sturdza și intrase în clubul conservator. Noua hotărâre a comitetului, explicată și susținută de Al. Lahovari și de autorul acestei scrieri, este combătută mai ales de generalul Tell și de undomm Tacian. Majoritatea adunării respinge demisia lui Lascar Catargi și Florescu și hotărăște convocarea unei noue adunări pentru Duminică viitoare, care să fie prezidată de L. Catargi și care să introducă și unele modificări în statute. Totdeodată generalul Tell, cu aprobarea generalului Florescu, indică adunării, în locul preocupărilor de program, apropierea de celelalte elemente ale opoziției, în prima linie de grupul lui G. Vernescu.

Noua adunare de la 22 Noemvrie este în adevăr prezidată de Lascar Catargi, care își reia locul în fruntea partidului conservator

împreună cu generalul Florescu și cu un comitetul modificat, iar Grigorie G. Păucescu devine dela 1 Ianuarie 1882 redactorul *Timpu-
lui*. În curând partidul intră în înțelegere cu G. Vernescu ; cu acesta, cu fracționiștii moldoveni și cu Dimitrie Brătianu formează mai târziu marea coaliție numită opoziția-unită.

În decursul aceleiași luni Teodor Rosetti și autorul scrierii de față își dau demisia din clubul conservator ; odată cu ei ies din partidul astfel organizat și toți junimiștii din Iași. Nu atât neizbutirea alegerii unui nou prezident, cât mai ales îndrumarea anunțată spre confuzia unei coaliții opoziționiste și convingerea dobândită cu acest prilej, că într'o asemenea stare a partidului nu se putea pregăti terenul pentru o adevărată politică constituțional-conservatoare, le-a impus junimiștilor datoria de a se retrage și de a forma o grupare deosebită, cu speranța, că într'un viitor mai îndepărtat se va ajunge la o mai bună înțelegere.

Firește că această disensiune în sânul unui partid nu se putea produce fără recriminări reciproce, și lupta politică în anii următori este între altele caracterizată prin deosebirea din ce în ce mai vizibilă între felul de opoziție al vechilor conservatori cu aliații lor de ocazie și felul de opoziție al junimiștilor conducători, în contra acțiunii și inacțiunii guvernului liberal.

Dealtminteri o disensiune se anunță și în sânul partidului liberal. Ioan Brătianu, precum se desparte de fratele său, se va despărți în curând și de C. A. Rosetti ; și

dacă liberalii, după căderea lor dela guvern și după încetarea din viață a lui Rosetti și a fraților Brătieni, apar între anii 1888 și 1895 uniți în opoziție, revenirea lor la guvern sub Dimitrie A. Sturdza dă pe față o nouă desbinare.

Toate aceste sunt urmările neapărate ale modificatei situații politice a țării, simptomele conflictului necesar între Era nouă și rămășițele neadaptabile din vechime.

Este un semn bun pentru partidul conservator, că în mijlocul lui s'a manifestat conflictul mai întâi și cu mai multă claritate în idei.

Dar este timpul să revenim la acțiunea guvernului și la debaterile parlamentare după ziua de 14 Martie 1881, până când le-am expus în volumul precedent.

Dacă ne aducem aminte (vol. II, pag. 467), că ministerul de atunci avea pe Ioan Brătianu prezident și pe Vasilie Boerescu ministru de externe, pe când toți ceilalți miniștri erau oameni fără importanță (Teriachiu interne, etc.), vom înțelege, că accentul situației sta pe relațiile internaționale. În adevăr, chestia Dunării se agita între Puteri, și discuția asupra regulamentului de navigația dela Porțile de fier până la Galați, pe care am atins-o la o pagină precedentă și o vom expune mai jos, începuse să ia proporții amenințătoare. În țară se vestește deodată (și *Democrația națională* a Beizadelei Grigorie Sturdza dă cel dintâi strigăt de

alarmă), că pentru supravegherea poliției fluviale în apele noastre Austria cere, pe lângă Comisia Europeană dela Galați, înființarea unei alte comisii, în care ea — Austria —, de și nu este Stat riveran dela Porțile de fier în jos, să aibă prezidența și vot preponderant.

Pentru tractarea acestei chestii de cea mai mare însemnătate, și acum și pentru negocierea diplomației a recunoașterii, noului Regat, partidul liberal se vede nevoit să menție la externe pe fostul ministru conservator.

Este straniu să vedem, că în ast-fel de împrejurări guvernul a procedat la proclamarea Regatului. Fără îndoială, înălțarea externă a țării era firească după îndeplinirea tractatului dela Berlin. Dar faptul că se întâmplă tocmai la 14 Martie 1881, în mijlocul greutăților cu chestia Dunării și după neisbutirea încercărilor lui Brătianu de a forma un minister cu partidul opus, nu rămâne mai puțin surprinzător.

Să fi crezut Brătianu, că prin sgomotul serbărilor Regatului va face o diversiune la agitarea opiniei publice din țară în chestia Dunării? Să fi voit Boerescu o mai ușoară dobândire a recunoașterii Regatului definitiv drept compensație la concesiile vremelnice în privința compunerii acestei comisii de supraveghere?

Or-cum să fie, guvernul pare a fi mers prea departe cu concesiile promise, de și nu formal stipulate. Căci deodată, cu o lună înaintea primei serbări Regale dela 10 Mai,

în absența Camerei, prin urmare fără nici-un incident parlamentar, fără vre-o explicație în foile oficiale, ministerul demisionează, Ioan Brătianu se retrage la Florica, fratele său Dimitrie se aduce în pripă dela Constantinopol, și la 10 Aprilie 1881 se formează următorul minister:

Dimitrie C. Brătianu, președinte și externe,
 Eugeniu Stătescu, interne,
 General G. Slăniceanu, război,
 M. Pherekyde, justiție,
 Colonel N. Dabija, lucrări publice și ad-
 interim finanțe,
 V. Alexandrescu-Urechia, culte.

La 27 Aprilie redeschizându-se parlamentul în sesiune prelungită, noul ministru-președinte îi citește de îndată un fel de program, devenit celebru prin ingenuitatea sa. El începe cu cuvintele:

Sarcina, care mi-a dat-o M. S. Regele, am primit-o și a trebuit să o primesc. Primind această sarcină, am luat deciziunea, colegii mei și eu, a ne pune toate silințele *spre a face binele...* Dar ca să facem aceasta, trebuie ca fiecare să fie la locul său: *hoțul în pușcărie; acei, cari speculă binele public în interesul lor, în carantină; iar omul onest la lucru...* Chiar dacă aș admite, că n'avem oameni onesti, îi vom face. *Românul are facultatea de a se schimba cu o mare înlesnire, și în bine și în rău.*

Iar după ce a întrebuințat cuvintele semnificative:

Cred că ar fi o pierdere de timp ca de pe acum să ne cereți seamă de fapte, *pe care nu le-am săvârșit noi,*

declararea ministerială zice în privința Dunării :

Putem să vă încredințăm că din ziua intrării noastre în minister, ne-am ocupat și ne ocupăm să asigurăm, pe cât se va putea, o soluțiune a acestei cesiuni, care să fie conformă cu tractatele și cu libertatea absolută a navigației pe acest fluviu...

De altminteri, atât în afară cât și în intru, vom căuta a fi pe cât se va putea mai concilianți, și a da vecinilor binevoitorul nostru concurs în tot ce n'ar atinge propriile noastre interese. Dar dacă cineva s'ar încerca a întrebuița silnicia, a atinge un singur păr al României, oh, atunci puteți fi siguri, voiu apăra-o cu pasiune, *cu furia tigresei care își apără puii*, căci și eu, în curs de o jumătate secol, am purtat pe sânul meu, am încălzit cu a mea suflare pe mândra și draga noastră Românie

Firește că un asemenea minister nu poate dura. Agitația cu chestia Dunării crește, *Indépendance Roumaine*, care se zicea pe atunci inspirată de legațiunea rusească, întreține alarma dată de *Democrația națională*, *Românul* se crede și el chemat să bată în struna patriotică, ședințele Camerei și Senatului dela 28 Aprilie, 22 și 26 Mai sunt pline de interpelări aprinse, și nu Dimitrie Brătianu este omul, care să stăpânească agitarea și să dea guvernului o direcție bine cumpănită în gravul conflict de interese. Cu fraze à la „tigresa cu puii“ și „purtarea dragei României pe sin“ nu se mai poate face politică în România independentă¹⁾.

¹⁾ Câteva luni mai târziu, ca prezident al Camerei, Dimitrie Brătianu, în audiența solemnă a deputaților, felicită

La 9 Iunie 1881, după de abia 8 săptămâni, Dimitrie Brătianu este silit să demisioneze, Ioan Brătianu revine dela Florica, dovedit ca omul indispensabil al partidului liberal, și formează un minister cu aparențe de tărie, iar fratelui mai mare i se îmblânzește pentru moment cugetul prin alegerea sa la prezidența Camerei, care se și închide în 18 Iunie. La redeschiderea normală dela 15 Noemvrie 1881, în prima sesiune ordinară sub Regat, Dimitrie Brătianu este reales prezident iar vice-prezidenți se aleg generalul Lecca, G. Chițu, P. Aurelian, și N. Fleva (G. Mârzescu cade la balotaj).

Mesagiul de deschidere este contrasemnat de miniștrii dela 9 Iunie:

Ioan C. Brătianu, prezident, finanțe și ad-interim rășboi.

C. A. Rosetti, interne,

E. Stătescu, externe,

M. Pherekyde, justiție (numit însă a doua zi ministru-plenipotențiar la Paris în locul lui N. Calimachi-Catargi, iar d. Stătescu luând ad-interim și justiția)

Colonel N. Dabija, agricultură, comerț și lucrări publice,

V. Alexandrescu-Urechia, culte.

Din nenorocire, ministerul de externe al

pe Rege cu perspectiva unei Români delà Nistru până la Tisa și până dincolo de Balcani, în momentul, în care începutul Regatului cerea să fie consolidat în ochii Europei prin cea mai prudentă atitudine. A trebuit o intervenție puternică pentru a-l face pe (dealtminteri respectabilul) bătrân să renunțe la plăcerea de a-și vedea discursul tipărit în *Monitorul oficial*.

lui E. Stătescu, care se inaugurase prin violenta *destituire*, publicată în *Monitor*, a reprezentantului nostru dela Paris N. Calimachi-Catargi pentru atitudinea sa prea kogałnicenistă în chestia Dunării¹⁾, introduce această chestie în Mesagiu prin următorul alineat de o nervositate neobișnuită în asemenea acte:

Ingrijirile ce a deșteptat în țară chestiunea libertății Dunării, sunt legitime. Necesitatea de a atrage cât mai mult în porturile noastre, în sus ca și în jos de Galați, vasele de comerț străine și pavilioanele de orice naționalitate, este cu atât mai viu simțită, cu cât comerțul nostru întâmpină adesea, la exportul pe fruntariile de uscat, felurite piedici, și cu cât, dela un timp încoace, *sub cuvânt de epizootie*, el este chiar amenințat de a-și vedea închise cu desăvârșire acele fruntarii în ce privește exportul de vite mari.

Atacul ce se aduce astfel prin actul solemn al Mesagiului în contra Austro-Ungariei, în deosebi în contra administrației maghiare (care dealtminteri aplica în adevăr rău convenția comercială dela 1876), este și mai accentuat în textul frances, care se distribuie miniștrilor străini la deschiderea Parlamentului. Aici vorbele „sub cuvânt de epizootie“ sunt traduse prin *sous prétexte d'épizootie*.

Guvernul austriac întrerupe îndată (24 Noemvrie 1881) relațiile diplomatice cu România, și Eugenie Stătescu se vede silit să facă scuze, în urma cărora relațiile se restabilesc la 16 Decemvrie²⁾.

¹⁾ Vezi mai jos, discursul 56.

²⁾ Acesta este al doilea și cel mai ușor cas, în care un guvern liberal al țării noastre se pune în poziție de a

Se înțelege dela sine, că prin asemenea incidente tratativele în chestia Dunării nu sunt înlesnite, și zilele d-lui Stătescu ca ministru de externe sunt numărate.

În comisia de răspuns la Mesagiul Tro-nului Camera alege de astădată (19 Noem-vrie 1881) și doi membri din opoziție, pe G. Vernescu și pe autorul scrierii de față. De oarece chestia pendentă a Dunării fusese în-trodusă în chiar Mesagiul Regal, cei doi membri ai minorității, pentru a putea da un răspuns în numele opoziției, cer în prima ședință a delegaților pentru Adresă comu-nicarea, fie și confidențială, a actelor diplo-matice relative. Guvernul însă refuză, și atunci amândoi membrii se retrag din comisie.

Când la 3 Decemvrie 1881 proiectul de Adresă al majorității, redactat de Emil Costi-nescu, vine în desbaterca publică a Camerei, alineatele privitoare la Dunăre formează obiectul celor mai vii discuții. În deosebi G. Vernescu și N. Ionescu atacă chestia cu obișnuita violență, întemeindu-se mai ales pe articolele din *Românul* și pe o broșură a destituitului N. Calimachi-Catargi cu reve-larea câtorva acte diplomatice; P. Carp in-tervine în mod foarte moderat, însă efectul întregii desbateri este o nefolositoare înăs-prire a situației. Fazele ulterioare ale chestiei Dunării și rezultatul ei final le vom resuma în paginile de mai jos.

face scuze Austriei. Cel dintâi este menționat în vol. I, pag. 19. Al treilea exemplu, și cel mai grav, ni-l va da Dimitrie A. Sturza odată cu ajungerea sa în capul guvernului la Octomvrie 1895.

Mai nainte trebuie să menționăm, că junimiștii din Cameră (P. Carp, I. Negruzzi, N. Gane și T. Maiorescu), de oarece în chiar zilele din urmă se manifestase disensiunea în sânul partidului conservator, se cred datori pentru clarificarea luptelor politice să propue cu prilejul acestor discuții asupra Adresei un contra-proiect al lor, citit de Carp în în ședința Camerei dela 3 Decemvrie 1881 și comentat de autorul scrierii de față în aceeaș ședință (vezi discursul 55). Orcât de dominată ar fi fost situația momentană a parlamentului prin chestia Dunării, preocuparea permanentă a reorganizării țării înăuntru nu putea lipsi dela ordinea zilei, și astfel contra-proiectul expune în câteva trăsături precize programul său de acțiune pentru noua Eră a Statului nostru. Acest program fusese destul de explicat și desbătut în întrunirile prealabile cu unii din conservatorii rămași în organizarea partidului, pentru a fi acum semnat în Cameră și de Gr. Triandafil, ce e drept nu și de Al. Lahovari. Contra-proiectul cu programul este reprodus în volumul de față, la nota de introducere a discursului 55.

În ce privește chestia Dunării, ea continuă să pricinuească guvernului I. Brătianu mari greutateți. Cea mai urgentă trebuință era deocamdată aflarea unui bărbat politic capabil de a reprezenta țara la Viena în asemenea împrejurări. Partidul liberal, cu tot numărul cel mare al aderenților săi, se arată într'o stare foarte precară. Oamenii lor publici, în general de o cultură îndoioasă, sunt exclusiv

formați la școalele franceze din vremea lui Napoleon al III-lea. De cultura, de istoria, de viața politică a Austriei și a Germaniei au rămas cu desăvârșire străini. O excepție fac numai Dimitrie A. Sturdza și Mihail Kogălniceanu; Sturdza se și numește la 1 August 1882 ministru de externe în locul lui Stătescu, dar Kogălniceanu luase anume în chestia Dunării cea mai pronunțată atitudine de adversar; cele două broșuri ale sale din 1882 sunt deadreptul un act de acuzare în contra miniștrilor Brătianu — Boerescu. Iar prin articolele din *Românul*, prin Mesagiul dela 15 Noemvrie 1881 și prin discutarea în Cameră situația se agravase mult.

Pe de altă parte chestia Dunării era de o importanță prea generală pentru a fi o simplă chestie de partid. Din contră aici, ca în multe dificultăți internaționale, deosebirile partidelor trebuiau să dispară, și numai așa se putea conduce politica spre cea mai bună garantare a intereselor țării.

Precum Ioan Brătianu se adresase pentru proclamarea Regatului la concursul activ al conservatorilor, dar fără succes, se adresează acum la P. Carp pentru ocuparea legațiunii dela Viena. După desbaterea și fixarea unei atitudini conforme cu vederile sale în politica externă, Carp, în înțelegere cu amicii săi junimiști, primește propunerea și pe la începutul lui Noemvrie sosește la locul, unde este acreditat.

Mergerea lui Carp la Viena a fost criticată de cei mai mulți membri ai opoziției, după vechiul obicei al luptelor de partid.

Noi credem însă și ne-am explicat în ședința Camerei dela 12 Noemvrie 1882 (vezi discursul 58), că Carp a fost pe deplin corect în această acțiune a sa și tot așa de corectă a fost primirea lui P. Mavrogheni pentru legațiunea din Constantinopol și a lui N. Krezzulescu pentru cea din Petersburg.

În deosebi activitatea lui Carp la Viena în așa grele împrejurări a adus țării cel mai mare serviciu și constituie un titlu de onoare în viața politică a acestui om de Stat. Mai târziu, când se vor afla amănuntele, o vor recunoaște toate partidele. Chiar astăzi, după starea normală, în care de fapt se află poliția și supravegherea fluvială dela Porțile de Fier până la Galați, se poate întrevedea, prin ce inteligentă diversiune a trebuit să fie scăpată chestia Dunării din starea amenințătoare, în care se găsea la 1882 și la începutul anului 1883.

Dar să rezumăm acum, pentru înțelegerea situației, fazele din urmă ale mult discutatei și puțin cunoscutei chestii Danubiane.

Tractatul dela Berlin din 1 (13) Iulie 1878 prescrie:

„*Art. 53.* Comisia Europeană a Dunării, în sânul căreia va fi reprezentată România, e menținută în funcțiile sale și le va exercita de-acum înainte până la Galați într'o completă independență de autoritatea teritorială.

„*Art. 54.* Cu un an înainte expirării termenului asignat pentru durata Comisiei Europene (până la 12 (24) Aprilie 1883, după tractatul dela Londra din 1871), Puterile se vor pune de acord asupra prelungirii funcționării sale sau asupra modificărilor ce ar crede de trebuință să le introducă.

„*Art. 55.* Reglementele de navigație, de poliție fluvială și de supraveghere dela Porțile de Fier până la Galați se vor elabora de Comisia Europeană, asistată de delegații Statelor riverane, și se vor pune în armonie cu cele ce au fost sau vor mai fi edictate pentru parcursul în jos de Galați.“

Pe temeiul articolului 55, Comisia Europeană dela Galați, întrunindu-se în Decembrie 1879, însărcinează un comitet cu elaborarea ante-proiectului acestor regulamente ca bază a discuțiilor. Se face în adevăr un ante-proiect, însă în Iunie 1880 Comisia îl respinge și hotărăște să elaboreze ea însăși un regulament cu asistența reprezentanților Statelor riverane, adică a Serbiei și Bulgariei, care de altminteri nu fac parte din Comisia Europeană. Chestia cea grea era supravegherea aplicării în apele și pe țărmurile Dunării dela Porțile de Fier până la Galați, care sunt sub suveranitatea României și a Serbiei și sub semisuveranitatea Bulgariei.

România propune întâi — și idea era cea mai firească și cea mai legitimă — ca pentru acea supraveghere să fie instituită o comisie compusă din delegați ai României, Serbiei și Bulgariei. Austria însă, de și neriverană, cere să facă și ea parte din Comisia de supraveghere, să aibă chiar prezidența permanentă și vot preponderant. Rusia din contră voeste să excludă cu desăvârșire brațul Chilieii de sub autoritatea a chiar Comisiei Europene dela Galați — consecvență naturală a suveranității sale pe acel braț. Pe de altă parte se agită ideea unei întinderi

a funcționării Comisiei Europene până la Brăila.

În deosebi pretenția Austriei era o gravă atingere a suveranității României, o umilire a noului Regat. Dacă în urma tractatelor dela Paris și dela Berlin am putut primi competența unei Comisii Europene asupra Dunării dela Galați până la Marea Neagră, unde erau lucrări tehnice costisitoare de executat și de menținut, cel puțin ne-am supus autorității celor 7 Mari Puteri împreună. Dar preponderanța exclusivă a Austro-Ungariei în apele Dunării noastre dela Porțile de Fier până la Galați nu o puteam primi fără a recunoaște punerea noastră sub un fel de tutelă a mării Puteri vecine.

În această privință, după șovăirea ministerului de externe din timpul lui B. Boerescu ¹⁾, rezistența guvernului român nu se mai desminte, și Carp la Viena în multe discuții, totdeauna anevoioase, îi dă cea mai energică expresie.

Cu toate aceste Austria mersese prea departe, se angajase și prin declarații înaintea Delegațiilor sale, pentru a mai da înapoi, și celelalte Mari Puteri nu o părăsesc. Din desbaterile Comisiei Europene dela Galați, terminate la 2 Iunie 1882, iese un *Réglement de navigation, de police fluviale et de surveillance, applicable à la partie du Danube située entre les Portes de Fer et Galatz*,

¹⁾ Broșura lui M. Kogălniceanu, *Chestiunea Dunării* partea II, afirmă categoric (pag. 53), că ministerul din Viena primise scrisori autografe dela B. Boerescu, prin care se accepta Comisia mixtă dorită de Austria.

cu peste o sută de articole, împărțite în 3 titluri, din care cel din urmă se ocupă de *Exécution et surveillance*. Aici delegatul român propune ca text al hotărâtorului articol 97: *L'exécution du présent Règlement est placée sous la surveillance d'une autorité fluviale, dite Commission de surveillance, dans laquelle la Commission Européenne du Danube sera représentée par deux délégués et les Etats riverains, à savoir la Bulgarie, la Roumanie et la Serbie, chacun par un délégué.*

Însă propunerea României cade. Majoritatea primește următoarea formulare concepută de delegatul francez Barrère: *L'exécution du présent Règlement est placée sous l'autorité d'une Commission, dite Commission mixte, dans laquelle l'Autriche-Hongrie, la Bulgarie, la Roumanie et la Serbie seront chacune représentées par un délégué. La présidence de cette Commission appartiendra au délégué d'Autriche-Hongrie. Un membre de la Commission Européenne du Danube, délégué pour une période de 6 mois, par ordre alphabétique des Puissances, prendra part aux travaux de la Commission mixte.*

Astfel se înfățișează Regulamentul înaintea reprezentanților celor 7 Puteri, întruniți la Londra în anul următor, și este primit, cu neînsemnate modificări, prin art. VII al Tractatului de la Londra din 10 Martie st. n. 1883 ¹⁾. Totdeodată, după ce s'a scos brațul

¹⁾ România nu a fost invitată la conferință cu voi deliberativ de și, în urma tractatului dela Berlin, ea face

rusesc al Chilieii de sub autoritatea Comisiei Europene dela Galați, tractatul dispune la art. I: *La juridiction de la Commission Européenne du Danube est étendue de Galatz à Braila*; iar la art. II: *Les pouvoirs de la Commission Européenne sont prolongés pour une période de 21 ans à partir du 24 Avril 1883. A l'expiration de cette période, les pouvoirs de la dite Commission seront renouvelés par tacite réconduction de 3 en 3 ans, sauf le cas où l'une des Hautes Parties contractantes notifierait, un an avant l'expiration de l'une de ces périodes triennales, l'intention de proposer des modifications.*

parte ca Putere suverană din Comisia Europeană dela Galați. Interesate sunt în această privință explicările Lordului Granville în nota circulară dela 2 (14) Martie 1883, prin care dă seamă de lucrările conferenței dela Londra (vezi *Staatsarchiv, herausgegeben von Dr Hans Delbrück*, vol. 41, pag. 365): „Guvernul Majestății Sale ar fi admis cu plăcere un reprezentant al României pe același picior cu reprezentanții celorlalte Puteri, rămânând bine înțeles că admiterea ar fi fost acordată numai în vederea marilor interese ce le avea România în obiectul supus desbaterilor, și fără ca prin aceasta să se creeze un precedent pentru consultarea guvernului Român în chestii de interes European general, în care el nu ar avea interese materiale. S'a ridicat însă obiecția, că oarecum conferența este o continuare a articolelor 54 și 55 din tractatul dela Berlin și că în asemenea împrejurări caracterul European al întrunirii trebuie menținut. Aceste argumente se aplică în mod egal și Serbiei. Prin urmare majoritatea Plenipotențiarilor se declară în favoarea admiterii reprezentanților României și Serbiei numai cu vot consultativ, pe când în privința reprezentantului Bulgariei se propune, că observările sale să fie exprimate în propriile lor cuvinte prin ambasadorul turcesc. Așa și decide Conferența.“

„Guvernul sârbesc a acceptat această situație făcută reprezentantului său; însă guvernul român și cel bulgar au protestat. Refuzând să ia parte la Conferență cu vot numai consultativ, ei au adăugat declararea, că nu se vor considera obligați prin nici-o decizie luată fără participarea lor“.

Prin urmare „chestia Dunării era pierdută“ pentru noi? cum o prezisese broșura lui Kogălniceanu din 1882 și cum o credeau cei mai mulți din țară în primul moment?

De loc! Pe când Serbia declară adeziunea sa la tratatul dela Londra, România nu-și slăbește rezistența, cu toată șovăirea intermitentă a lui Dimitrie A. Sturdza. Ministrul nostru în Anglia, Ion Ghica, timid ca totdeauna, se vede în definitiv obligat prin ordine repetate ale guvernului din București să remită Conferinței din Londra un protest cu declararea, că România nu se va recunoaște legată prin deciziuni luate fără participarea ei. — Și Marile Puteri? Când vine vorba despre mijloacele de a *impune* regulamentul, ambasadorul Germaniei, contele Münster, declară, că nu este admisibilă nici-o măsură de coercițiune, și nici una nu e prevăzută în tratat. Cu această lipsă, faimosul regulament devine literă moartă. De 15 ani, de când este prescris în teorie, el nu s'a aplicat în practică și nu se poate aplica, poliția și supravegherea fluvială o are tot România în apele sale dela Porțile de Fier în jos, autoritatea Comisiei Europene s'a îndepărtat dela Chilia, și din tot tratatul dela Londra nu a rămas decât art. II, cu prelungirea funcționării ei până la 12 (24) Aprilie 1904.

Cum se explică aceasta? — Pe când Carp în 1882 la Viena continua discuțiile cu ministrul de externe contele Kalnoki asupra regulamentului Danubian, el atingea alături, dar în mod constant, o materie mai gene-

rală și înainta încetul cu încetul spre o mai bună înțelegere în privința rolului României în orientul Europei. Aceleași convorbiri le avea și cu ambasadorul Germaniei, Prințul Reuss. Importanța dobândită de noul Regat trebuia relevată împreună cu momentele, în care o comunitate de interese în politica orientală îl puteau apropia de Austria și de Germania. Necesitatea acestei atitudini în relațiile noastre internaționale, pe care *Românul* o combătea încă la începutul anului 1881, o admisesese acum și Ioan Brătianu. Rezultatul este apropierea României de vederile Triplei-Alianțe, formate tot pe atunci și declarate în Parlamentul italian (27 Februarie 1883), iar un semn al acestei apropieri este întrevederea lui Ioan Brătianu cu Principele Bismarck la Gastein în 26 August 1883. Decizive trebuie să fi fost explicațiile ce le-a avut Regele nostru cu Impărații Germaniei și Austriei în călătoria sa la Berlin și la Viena (4—16 August 1883) pentru botezul fiului al doilea al actualului Impărat german.

Față cu modificarea situației în politica generală, Austro-Ungaria renunță la pretențiile sale în chestia specială a Dunării (15 Septembrie 1883), și astfel regulamentul de supraveghere din Tractatul dela Londra dispăre.

VI.

Revizuirea Constituției și căderea Ministerului Brătianu

dela 1883 până la 23. Martie 1888

Rezumarea situației internaționale până la 1883 ne-a făcut să anticipăm asupra mișcării politice interne, pe care trebuie să o reluăm acum dela primăvara anului 1882.

Sesiunea parlamentară se încheie la 31 Mai. In decursul ei, după aprinsele debateri ale Adresei și câteva interpelări în chestia Dunării, nu se mai lucrează mult. Se votează repede budgetul pe 1882—83, tot așa togmele agricole și pripita regulare a proprietății în Dobrogea; în colo aproape nimic. Din proiectele anunțate în Mesagiu pentru dreptul comunelor rurale de a vinde băuturile spirtoase „în profitul școalelor și al bisericei“, pentru modificarea legislațiunii asupra tutelelor, pentru îmbunătățirea codului de procedură, pentru dockuri și întreprinderi, etc., unele nici nu se supun parlamentului.

Complicările cu regulamentul de navigație pe Dunăre ocupă toată luarea aminte a ministrului de externe și poate a ministrului-prezident. Dar ceilalți miniștri?

De pe acum se simte, și din an în an

devine mai vădită, insuficiența partidului liberal pentru orice lucrare legislativă, necum pentru conceperea și înfăptuirea unui program de idei corespunzătoare Erei nouă. Cu toată solemnă relevare a acestei Erei din partea guvernului, nu se face nimic în sensul ei, și multe din proiectele menționate prin Mesagii nu sunt nici măcar elaborate. Importanța constituțională a Mesagiului pentru organizarea lucrărilor legislative din fiecare sesiune parlamentară se pierde cu desăvârșire. Mesagiul sub guvernul liberal devine în mare parte un simplu exercițiu de stil. Ioan Brătianu își schimbă mereu miniștrii după micile agitări personale înăuntrul partidului, fără nici o privire la competența de resort.

Se înțelege, că față de asemenea colegi, Brătianu devine în curând singurul ministru. El și numai el administrează toate resoriturile (afară de al școalelor, unde Dimitrie A. Sturdza, părăsind externele, e ministru dela 2 Februarie 1885—1 Martie 1888); în fiecare minister își are câte un funcționar de încredere, de regulă pe director; miniștrii titulari cu responsabilitatea lor înaintea Parlamentului sunt numai niște figuranți *pro forma*, „umbrele“ prezidentului de consiliu, cum au fost calificați în Cameră (discursul 73) ¹⁾. Incepe epoca așa numitului „viziriat“,

¹⁾ Memorabil a rămas exemplul cu drumul de fier Piatra-Bacău. Ministrul lucrărilor publice, Colonelul Dabija, îl voia în formă de cale largă, cumera și rețeaoa principală. Dar Brătianu pune pe deputații din majoritate să-l voteze cu calea îngustă, pentru care Carada pregătise materialul. Cu mare cheltuială a trebuit mai târziu să fie prefăcută în cale largă.

caracterizată între altele și prin înstrăinarea de C. A. Rosetti.

Deocamdată însă C. A. Rosetti mai poate da ultima dovadă a vechiei sale influențe în partid: lui i se datorește agitarea ce se naște acum pentru revizuirea Constituțiunii, mai ales a colegiilor electorale — agitare, de care este deodată cuprins partidul și căreia guvernul îi cedează cu atât mai ușor, cu cât în lipsa altor concepțiuni de legiferare practică se pot întinde mai mult nebulozitățile „principiilor generale de reformă liberală“.

Când se redeschide Parlamentul la 17 Octombrie 1882 pentru a patra și cea din urmă sesiune, Mesagiul este foarte sobru în privința lucrărilor legislative, el constată numai importanta răscumpărare definitivă a căilor ferate Strusberg; iar răspunsul Camerei este o simplă parafrază de curtenie, pe care de astădată o poate vota și autorul scrierii de față, ales în comisia de Adresă ca membru al opoziției. Sfârșitul legislaturii de 4 ani și perspectiva indicării prealabile a articolelor de revizuit din Constituțiune explică, dacă nu justifică, această sobrietate. Dealtminteri nimeni din Cameră nu votează în contra Adresei, dar se abțin 15 deputați, printre cari și Dimitrie Brătianu. Președinte al Camerei se alesese generalul Lecca.

În 22 Decembrie 1882 se face prima lectură a propunerii de revizuire relativă la 25 de articole din vechea Constituțiune. La a doua lectură, în ședința Camerei din 16 Ianuarie 1883, autorul scrierii de față expune argumentele de împotrivire în contra or-cărei

revizuirii (vezi discursul 59). Dar la a treia lectură Camera și Senatul votează cu mare majoritate revizuirea în princip, și terminându-și astfel legislatura la 5 Martie, alegerile cele nouă se fac la sfârșitul lui Aprilie, iar Parlamentul revizionist este convocat pe ziua de 10 Mai 1883.

În acest timp conducătorii vechiului partid conservator apucă din ce în ce mai mult o direcție incompatibilă cu vederile junimiste. În perspectiva alegerilor, ei formează cu grupul Vernescu, dar și cu M. Kogălniceanu, G. Mârzescu, N. Blaremburg, cu fracționiștii Gheorghiu, Tacu, Misail, etc., așa numitele „Comitete-Unitede ale opozițiunii din București și Iași“, și sub acest titlu publică la 1 Februarie 1883 un manifest în momentul când se răspândește știrea despre dispozițiile defavorabile ale conferenței dela Londra în chestia Dunării. Manifestul este un rechizitoriu în contra politicii externe și interne a guvernului și culminează în declararea naivă, că opoziția coalizată este „gata a lua răspunderea situației“.

Însă numai foarte puțini dintre cei coalizați isbutesc în alegeri, de abia vre-o 12, printre cari Lascar Catargi, M. Kogălniceanu, generalul Tell, A. Lahovari, G. Vernescu și N. Blaremburg. Calculul cu amintirea succesului opoziției din anul 1879, când era vorba de revizuirea articolului 7, și cu agitarea chestiei Dunării, pe cari anume le relevă manifestul, se arată greșit. Articolul 7 privea chestia Evreilor, care în adevăr putea deștepta o mișcare generală în țară. Dar acum, nici

amănuntele regulamentului Danubian, nici articolele speciale propuse pentru revizuire nu erau destul de pricepute în obștia alegătorilor pentru a produce o mișcare populară și a da izbânda coaliției. Iar printre cei ce erau în stare să priceapă chestia Dunării, vor fi fost mulți, care în reprezentarea Țării la Constantinopol, la Londra și la Viena prin P. Mavrogeni, Ion Ghica și P. Carp vedeau mai multă garanție pentru o inteligentă susținere a intereselor Statului, decât în schimbarea acestei reprezentări prin venirea la guvern a opoziției coalizate. Aici numai M. Kogălniceanu putea să atragă privirile; dar violența broșurelor sale din anul precedent întuneca perspectiva vre-unui succes diplomatic. Frazele și rezoluțiunile platonice din Parlament ne-ar fi folosit tot așa de puțin în chestia Dunării pe lângă conferința dela Londra, pre cât ne-au folosit în chestia Basarabiei pe lângă congresul dela Berlin.

Va să zică primirea legațiunilor din partea lui Carp și Mavrogeni a contribuit la întărirea guvernului liberal din acest moment? Se poate, și dacă acest rezultat, după vederile exclusive ale interesului de partid, părea condamnabil în ochii conservatorilor, el era inevitabil din ziua în care s'au lăsat să fie conduși spre confuzia opoziției coalizate, care nu putea da un guvern în stare de a rezolvî greaoa chestie internațională.

Infrângerea opoziției coalizate în alegerile revizioniste produce, după un vechiu

și rău precedent, hotărîrea partizanilor aleși de a demisiona din Parlament și a transporta lupta politică în publicul din afară.

Dintre junimiști se aleg numai patru, între cari și autorul acestei scrieri. De și într'un apel către alegătorii colegiului I din Vaslui, publicat la 16 Aprilie 1883, așa dar înainte de alegere, se declară adversar al revizuirii și-și rezervă deplina libertate față de guvern, administrația nu-l combate și atât conservatorii cât și liberalii îi dau voturile. Era și greu guvernului să combată pe toți junimiștii în momentul, în care Carp îl reprezenta la Viena.

Această indirectă susținere din partea guvernului liberal a pus pe junimiști pentru câțva timp într'o situație defavorabilă față de opinia publică. Cu atât mai tare se manifestă nemulțumirea partidului conservator încontra lor, și pe când *Timpul* dela 2 Iunie 1883, în limbajul, la care se coborîse pe atunci, întrebuintează cuvântul de „prostituțiune“, Alexandru Lahovari aruncă junimiștilor vorba de „oposiție miluită“, o expresie pe cât de literaricește fericită, pe atât de politicește neîntemeiată. Căci întâmplătoarea apropiere sau depărtare de vederile momentane ale altor partide nu putea și nu trebuia să schimbe întru nimic atitudinea junimiștilor provenită din urmărirea propriei lor convingeri politice.

Însă crescîndul conflict între vechii amici, care deabia după 10 ani va începe să se aplaneze, dovedește odată mai mult, cu câtă

anevointă se face în evoluția vieții publice
 tranșiția salutară dela o fază la alta.

Camerele revizioniste își încep dar activitatea la 10 Mai 1883 fără opoziția coalizată, care după 3 zile demisionează, iar la 27 Ianuarie 1884 se retrage și Dimitrie Brătianu. După desbaterea Adresei, la care autorul scrierei de față ia parte în ședința Camerei dela 27 Mai 1883 și critică din punct de vedere conservator demisia opoziției (vezi discursul 61), se aleg în Senat și în Cameră delegații însărcinați cu noua formulare a celor 25 de articole supuse revizuirii. O asemenea lucrare nu se putea face fără discuții îndelungate. Pentru fiecare articol trebuia redactat între delegații Camerei și ai Senatului un text comun, care să aibă și aprobarea Coroanei, conform prescrierii exprese a art. 129 din Constituțiune. Astfel lucrarea prealabilă ține aproape un an, și proiectul efectiv nu ajunge în desbaterea publică a parlamentului decât la sfârșitul lui Martie 1884. Până atunci, ca și în timpul votării, Camerele revizioniste îndeplinesc lucrările Camerelor ordinare, discută și votează budgetul, etc.

Dintre articolele supuse revizuirii, 13 priveau principiile legii electorale, celelalte 12 se refereau la noul titlu de Regat al României cu încorporarea Dobrogei, la libertatea presei, la introducerea unei comisii legislative permanente, la desființarea gardei naționale. Dacă modificarea unora din aceste articole a putut fi primită fără multă discuție,

principiile legii electorale și întinderea și mai mare a libertății presei au dat loc la o desbinare pronunțată în sânul majorității liberale. Când a fost vorba de a ieși din frazele abstracte și de a concretiza ideile în textul articolelor, ciocnirea a trebuit să se întâmple și a devenit pentru câteva momente așa de violentă, încât la 26 Martie 1884 ministerul și-a dat demisia și nu a retras-o decât după un anume vot de încredere al majorității, cu oarecare concesiuni făcute Rosettiștilor în privința presei.

Cea mai mare greutate o pricinuia compunerea colegiilor electorale. Asupra sporirii numărului senatorilor și deputaților (de la 70 și 148 la 120 și 183) toți liberalii erau — din nefericire — de acord; asemenea — și asemenea din nefericire — asupra desființării vechiului colegiu I, care se arătase mai puțin dependent de guvern. Dar de aici încolo încetează armonia: guvernul vrea 3 colegii în locul celor 4 de mai nainte, alți liberali (E. Stătescu se gândesc la 2, C. A. Rosetti cere unul singur, P. Grădișteanu vorbește de reprezentarea proporțională și a minorităților. În jurul ideei unui singur colegiu se grupează vr'o 35 de deputați, printre cari apare pentru prima oară G. Panu ¹⁾:

¹⁾ La începutul carierei sale politice om de încredere al partidului liberal ca prim-procuror la tribunalul din Iași, având să redacteze de pe la sfârșitul lui Noemvrie 1880 (când V. Conta era ministru de Culte) un ziar guvernamental, numit apoi în Iunie 1881 șef de cabinet al ministrului de interne C. A. Rosetti, iar în Dec. 1881 avocat al episcopiei Sf. Spiridon în locul lui T. Mândru, care trece prefect la Botoșani, Gheorghé Panu este la 1883 ales deputat revizionist și se arată în Cameră aderent al lui C. A. Rosetti. În curând

Dar în fine majoritatea obligată de două treimi votează, cu oarecare violentare a regulamentului, cele 3 colegiuri așa cum sunt astăzi în Constituțiune, și de reprezentarea minorităților nu se face pomeneală.

La chestia presei insistența Rosettiștilor are mai mult efect. Într'un proces privat de calomnie, ce-l intentase creditul rural în contra ziarului *Indépendance Roumaine* înaintea tribunalelor ordinare, nu pentru represiunea penală, care neapărat ar fi fost de competența juraților, ci numai pentru despăgubiri civile, Curtea de casație făcuse tocmai din motivul competenței o divergență prin paritate de voturi. În această controversă pendentă, care, dacă se hotărea în sensul competenței tribunalelor ordinare, ar fi pus oarecare frâu calomniilor private și ar fi contribuit poate la ridicarea prestigiului presei, Rosettiștii se folosesc de ocazie pentru a cere din contră modificarea dispoziției constituționale în sensul că și despăgubirile civile să fie date în exclusiva competență a juraților. Ministerul se împotrivește la început; Ioan Brătianu, cu experiența a 7 ani de guvern, începuse a deveni foarte conservator, Dimitrie A. Sturdza nu fusese nici odată liberal, raportorul delegaților din Cameră, Stolojian, formulase articolele 24 și 105 din Constituțiune destul de restrictiv și le comentase și mai restrictiv. Dar în fața iritării Rosettiștilor guvernul și majoritatea

se va izola de vechile partide și va închiega noul grup al „radicalilor”, cu care însă va trece la 1897 în clubul conservator.

cedează, raportul lui Stolojian rămâne des-
 mințit (vezi discursul 64), art. 105 se votează
 după dorința lui C. A. Rosetti, se admite
 însă ca un fel de compromis adaosul la art.
 „24: „(Delictele de presă se judecă de juriu)
 „afară de acele, cari s'ar comite în contra
 „persoanei Regelui și a familiei Regale sau
 „contra Suveranilor statelor străine. Aceste
 „delicte se vor judeca de tribunalele ordinare
 „după dreptul comun“, adaos poate folositor
 în privința Suveranilor străini, pentru a evita
 conflicte diplomatice, dar foarte contestabil
 în privința Suveranului Țării ¹⁾.

În sfârșit Camera și Senatul, în ședințele
 dela 1 și 7 Iunie, termină votarea celor 25
 de articole revizuite, care se promulgă la 8
 Iunie 1884.

Asupra diferitelor curente în atmosfera
 parlamentară din timpul desbaterilor rivi-
 zioniste dau oarecare lămurire discursu-
 rile 59—65 publicate în volumul de față. Mai
 mult nici nu este nevoie să insistăm. Toată
 revizuirea a fost o zadarnică frământare de
 un an și jumătate. Sporirea numărului de-

¹⁾ Căci ce vrea să zică o asemenea excepție? Onoarea
 este mai garantată înaintea tribunalelor ordinare decât
 înaintea juraților, de aceea calomniile în contra Regelui le
 dăm în judecata tribunalelor, iar colomniile în contra celorlalți
 cetățeni le lăsăm în prada incertitudinii juraților? Curioasă
 dispoziție. Pe temeiul ei G. Panu, devenit adversar al guver-
 nului Brătianu, a fost condamnat în lipsă de Tribunalul și
 de Curtea de Apel din București (15 Aprilie și 15 Mai 1887)
 la 2 ani închisoare și 5000 lei amendă pentru insultarea
 Regelui prin ziarul *Lupta*, dar s'a sustras dela pedeapsă
 prin mergerea în străinătate, până când a fost ales deputat
 în Ianuarie 1888 și, întorcându-se în țară, după un scurt
 arest s'a văzut grațiat la 27 Fevruarie 1888. Exemplul nu
 vorbește în favoarea inovației din art. 24 al Constituțiunii.

putaților și senatorilor (cu nou introdusă diurnă a acestor din urmă) a îngreuiat fără nici o necesitate lucrările Corpurilor legiuitoare, iar calitatea discuțiilor parlamentare a scăzut în proporție firească cu creșterea cantității mandatarilor; decapitarea vechiului colegiu I a făcut alegerile și mai dependente de influența guvernului; licența presei în trivialitatea colomniilor private s'a văzut și mai încurajată; idea cu comisia legislativă s'a arătat în împrejurările date lipsită de valoare practică; numai desființarea gardei naționale a rămas ca merit negativ. Dacă s'ar fi introdus măcar în Constituție inamovibilitatea magistraturei pe toate treptele ei și, într'o altă ordine de idei, o compunere mai cuminte a Regenței pentru cazul minorității succesorului la Tron! Dar cu magistratura guvernul s'ar fi desbinat și mai mult de C. A. Rosetti, care cerea un fel de electivitate politică, și la marele neajuns al articolelor 88 și 89 cu Regența nici nu avusese prilej să se gândească. Ele rămân o datorie a viitorului.

Astfel revizuirea dela 1884 nu poate fi judecată decât ca opera cea mai stearpă a partidului liberal.

Cu adoptarea modificărilor constituționale Camerele revizioniste își terminaseră misiunea. Înainte însă de a le disolva, guvernul le mai dă în ultimele zile o sarcină de îndeplinit: votarea domeniului Coroanei, propusă în ședința Camerei dela 4 Iunie 1884 sub forma inițiativei parlamentare (generalul Lecca, N. Gane, trecut acum în par-

tidul liberal, A. Vizanti, C. F. Robescu, etc.). Vorba despre domeniul Coroanei se lăţise cu câteva zile mai înainte. Fireşte că vechii conservatori, în coaliţia lor cu atâtea elemente nepotrivate, îl atacă de îndată prin presă, şi cu toţii se pun să exploateze în contra ministerului Brătianu această coardă de o falsă popularitate. Dar ceea ce este mai semnificativ: în prezioa propunerii îşi dau şi Rosettiştii P. Grădişteanu, Take Gianni, V. A. Urechia, Gr. Serurie, etc., demisia din Cameră, iar C. A. Rosetti şi-o renoeşte irevocabil. A doua zi demisionează şi Nae Pop, fiindcă nu este lăsat să vorbească de „îngrijirile Craiovenilor“ asupra proiectatului domeniu înainte de a se fi cetit chiar propunerea. Camera respinge demisia lui C. A. Rosetti, nici nu votează pe a lui Pop, dar primeşte pe a Rosettiştilor, şi astfel ruptura în partidul liberal e desăvârşită. Cu separarea de *Românul* se înfiinţează *Voinţa Naţională* ca organ al guvernului şi partidului „naţional-liberal“ (primul număr la 10 Iulie 1884).

După ce, în şedinţa dela 4 Iunie, Vizanti ceteşte motivarea acelei iniţiative în favoarea Coroanei, Camera — în contra obiecţiunilor lui Nicolae Ionescu — decide trecerea de urgenţă în secţiuni, unde propunerea se primeşte, se aleg îndată delegaţii, şi chiar a doua zi vine proiectul de lege în desbateră publică. Raportor e Nicu Gane. P. Cernătescu şi N. Ionescu combat proiectul ca fiind anti-constituţional, autorul scrierii de faţă îl susţine, precum şi trebuia să-l

susție din punct de vedere conservator (vezi discursurile 66 și 67), iar Camera îl votează cu 77 voturi contra a 16 și 4 abțineri.

La 8 Iunie se încheie și la 23 Septembrie se disolvă parlamentul revizionist. Primele alegeri după noua lege electorală se fac la începutul lui Noiembrie 1884.

Momentul era hotărâtor pentru partidul liberal dela guvern, rămas sub exclusivă conducere a lui Ioan Brătianu. Instrăinat de vechi fruntași liberali ca C. A. Rosetti, Dimitrie Brătianu, Mihail Kogălniceanu și de aderenții lor destul de numeroși, pe de altă parte având în față opoziția condusă de Lascar Catargi și Gheorghe Vernescu spre abținere pe temeiul declarării formale, afișate la 20 Iunie 1884 și pe strade, că ei consideră Constituțiunea revizuită și dotațiunea Coroanei „ca o violare a pactului fundamental și iau *angajamentul* de a lucra pentru a reintra în legalitate“, partidul guvernamental trebuia să producă în nouele alegeri cu 3 colegiuri cel puțin aparența, că reprezentarea parlamentară a Țării a devenit mai adevărată, mai independentă și mai inteligentă, și să se gândească totdeodată la împlinirea golului lăsat prin retragerea atâtor foști partizani. Era chestie de existență pentru partid.

Din atmosfera acestei îngrijări se nasc acum două curente, care vor să ajungă la acelaș rezultat al întăririi guvernului: pe de o parte atragerea în sânul „colectivității“¹⁾

¹⁾ Stătescu caracterizase cu numele de „colectivitate“ pe aderenții lui Ioan Brătianu, care — în urma desbi-

a unor elemente tinere din cele mai capabile, care până atunci nu intraseră în cariera parlamentară, pe de alta o reformare a partidului prin unirea cu un grup de oameni politici, care, de și puțini la număr, aveau însemnătatea de a fi contribuit la schimbarea direcției guvernului în politica externă. Acest grup erau junimiștii sub conducerea lui P. Carp.

În privința dintâi, mai ales după îndemnul lui Câmpineanu și sub auspiciile lui Stătescu sunt aduși pentru prima oară în Cameră Take Ionescu, C. C. Arion, Al. Djuvara și (ceva mai târziu) C. Dissescu; în privința a doua Ioan Brătianu, cu deosebita stăruință a lui Dimitrie A. Sturdză, propune lui P. Carp, și alături de dânsul lui Teodor Rosetti și T. Maiorescu, intrarea în minister. La 14 Iunie 1884 des de dimineață, într'o odaie a otelului Broft, unde trăsesse Carp chemat din străinătate, se încinge între Ioan Brătianu, Carp și autorul scrierii de față o lungă dezbateră. Ministrul-prezident o începe prin declararea, că partidul său nu mai poate rămânea în starea în care se află, arată motivele desbinării de C. A. Rosetti și propune reconstituirea guvernului cu junimiștii. Noi răspundem, că în princip, după proclamarea Regatului prin liberali și față de necesitatea preschimbării vechilor partide, nu vedem o

nării — nu mai puteau monopoliza expresia de partid național-liberal. Cu această poreclă, ca și cu „sub cuvânt de epizootie“ din Mesagiul dela 15 Noemvrie 1881 și cu fraza „opozitia a pierdut dreptul la protectia legilor“, Eugenie Stătescu a îmbogățit dicționarul politic al României contemporane.

greutate absolută în conlucrarea cu un partid liberal reformat, dar că prima condiție este adoptarea și punerea în lucrare a programului de reorganizare internă, indicat de noi în contra-adresă dela 3 Decemvrie 1881.—Brătianu primește.—Carp adoagă îndată a doua condiție, cea mai urgentă în împrejurările de atunci: reformă Băncii Naționale pe temeiul etalonului de aur, pentru stârpirea agiului, care amenința finanțele statului.—Brătianu răspunde, că aici trebuie să se consulte cu amicii săi.—Mai cerem însășit încetarea „satrapiilor“ din districte (vezi discursul 70) și, odată cu intrarea lui Teodor Rosetti în minister, dacă ar primi, o prealabilă înțelegere și asupra numirii celorlalți colegi, iar când Brătianu ne vorbește de Radu Mihai (pe atunci numai prefect al poliției), noi îl declarăm inacceptabil.—Brătianu, de altminteri în tot decursul desbaterilor de cea mai simpatică înfățișare, se arată foarte mirat: prea fusese deprins cu omnipotența în partidul său.—La sfârșitul convorbirii autorul scrierii de față îi exprimă impresia, că încercarea sa nu va isbuti (vezi discursul 77).

Și în adevăr după câte-va alte întruniri între Brătianu, Sturdza, Carp și Rosetti, tratările sunt și rămân întrerupte. Brătianu declară, că nu poate primi atâtea condiții ale junimiștilor, iar junimiștii răspund, că fără aceste condiții nu poate fi vorba de o înțelegere cu partidul liberal.

Din nouele alegeri dela Noemvrie 1884 ies deputați junimiștii P. Carp, care după

îndeplinirea scopului misiunii sale dela Viena se întorsese definitiv în țară, V. Pogor, Iacob Negruzzi, D. A. Laurian (redactorul *României libere* declarată dela 16 Ianuarie 1885 organ junimist), I. M. Melik, I. Ianov, Teodor Nica, B. Bossy și autorul acestei scrieri, iar senatori Dimitrie G. Rosetti, Leon Negruzzi și I. Diamandi. Dintre alți deputați aleși pentru prima oară se alipesc de junimiști Al. Marghiloman și Toma Cămărășescu.

Se hotărăște și Mihail Kogălniceanu să-și pue candidatura la colegiul I din Brăila și este ales. Pe când toți ceilalți membri ai opoziției coalizate (numite după contopirea cu grupul Dimitrie Brătianu din Noemvrie 1885 „opoziția-unită”) persistă în declararea de abținere, Kogălniceanu recunoaște greșala acestei tactice și intră în Cameră ca adversar al lui Ioan Brătianu și al celor ce s'au apropiat de el. Pe tinerii liberali, întroduși de Câmpineanu și Stătescu, când îi vede defilând la discuția Adresei întru lauda lui Brătianu, îi compară cu Irozii din Vicleim; pe junimiști îi atacă pentru susținerea guvernamentală a alegerii lor și le declară poziția, echivocă. Discursul 68 de mai jos răspunde la acest atac, și discuțiile și voturile parlamentare dovedesc din prima zi, cu câtă independență junimiștii înțelegeau să-și menție atitudinea lor de opozanți, cunoscută de mai nainte. Anume asupra *agiului* noul deputat junimist, Teodor Nica, pe temeiul ideilor lui P. Carp și a convorbirilor cu T. Rosetti, publică la 1886 importantul său studiu cu acelaș titlu, și aici condamnă fundarea Băncii

Naționale pe stokul de argint, care tocmai fusese o cauză principală a ruperii tratărilor cu Brătianu.

În afară de aceste lămuriri ale atitudinilor politice, activitatea parlamentară în toată legislatura următoare de 4 ani lăncezește cu desăvârșire. În loc ca partidul liberal delat guvern, redus acum după deslipirea atâtor foști aderenți și după neizbutita încercare cu junimiștii la singurele sale elemente, să solicite în ele cea mai intensivă încordare la muncă și să găsească priceperea și energia cerute pentru opera de legislație organică, toate promisiunile de reforme de prin Mesagii rămân neîmplinite. Proiecte peste proiecte, anteproiecte și propuneri se discută în diferite comisii prealabile, *ut aliquid fieri videatur*. Dimitrie A. Sturdza pune vr'o 3 ani dearândul o stăruință grozavă în pregătirea reformei învățământului public — toate rămân zădărnice și nu trec peste stadiul preliminar. Se promulgă numai la 12 Aprilie 1887, sub ministerul de justiție al lui E. Ștătescu, un Cod de comerț tradus din italienește după tipicul fabricii de legi din vremea Statutului lui Cuza-Vodă. Despre o adevărată și largă împrăștiere a țăranilor prin vinderea de loturi mici din domeniile Statului, pentru care domeniile se crease la 30 Martie 1883 un minister deosebit cu I. Cămpineanu ca prim titular, despre vre-o reformă decentralizatoare a legilor comunale și județene, despre inamovibilitatea magistraturei...nimic! Nici măcar simpla îngrijire de a da tinerelor capacități introduse în partid prilejul la o

activitate mai conformă cu legitima lor ambiție nu se vede în guvern, și după câțva timp Take Ionescu, C. C. Arion și Al. Djuvara se deslipesc și ei de majoritate și trec în opoziție.

În golul lăsat prin o așa de nepilduită inacțiune legislativă se întinde și mai mult exploatarea situațiilor publice în folosul privat al celor ce susțin guvernul. Cât de departe trebuie să fimers lucrurile se poate înțelege din faptul, că însuș Ioan Brătianu printr'o izbucnire iresistibilă de sinceritate exclamă încă la 25 Martie 1884 în plină ședință a Camerei: „Cu toate neorânduiriile ce s'au făcut — asasinate, procese scandaloase — am tăcut și am luat răspunderea“ ¹⁾.

Cum se poate explica îngăduirea unei asemenea situații din partea lui Brătianu? — Nu e vorbă, delicată în materie de bani nu a fost democrația niciodată, și milionul „pentru încurajarea virtuților civice“, alături de certe recompense „reversibile“, sunt curioase simptome de slăbire a respectului pentru decența publică.

Dar în definitiv Brătianu era om cinstit, și acum se afla în joc întreaga situație politică a liberalilor, la a căror întărire lucrase toată viața. Să fi fost el încă de pe la 1884 atins de începuturile boalei, care nu mult după căderea lui dela guvern. i-a curmat zilele? (În convorbirea dela 14 Iunie 1884, relatată mai sus, autorul acestei scrieri

¹⁾ Așa sunt reproduse, cu oarecare atenuare, cuvintele ministrului-prezident în *Monitorul Oficial*.

observase cu surprindere la Brătianu un fel de absențe intermitente, eclipsuri de câte-va secunde ale atenției). Să fi fost el așa de sceptic în privința partizanilor săi, pe care nu-i prea cruțase nici în convorbirea dela 14 Iunie, încât să prefere inacțiunea lor legislativă unei acțiuni, în valoarea căreia nu avea încredere?

Dacă este să judecăm numai politicește, ne pare, că evidenta lâncezire parlamentară provenea din convingerea, ce o dobândise Brătianu în urma întrevederii cu Bismarck la Gastein, că un nou război era iminent, de astădată în contra Rusiei, — război pe care Brătianu îl prevedea din toamnă în toamnă pentru primăvara următoare. Regele, mai exact aprețiator al politicei internaționale, va fi căutat să combată prevederea lui Brătianu. Tocmai încheerea triplei alianțe cu alipirea României era un mijloc puternic pentru garantarea păcii. Brătianu însă persista în părerea sa, și atunci se explică întru câtva, cum de i se depărtase gândul dela reformele interne. (Vezi și pag. 17 de mai sus).

Dealtminteri, în legătură cu noua politică externă, i se impun multe alte preocupări. Unirea revoluționară a Rumeliei cu Bulgaria (6 Sept. 1885), războiul între Serbiași Bulgaria (2—16 Noemvrie 1885), terminat prin pacea dela București din 19 Fevruarie 1886, înstrăinarea Bulgariei de Rusia, detronarea Principelui Alexandru Battenberg la 9 August 1886, agitările ministrului Rusiei din București, Hitrovo, în urma caroră mulți agenți ai poliției rusești, ascunși sub înfățișarea

de iconari, jugănari, etc., trec în Bulgaria și caută să se încuibeze și în România; atentatul, ajutat de ei, în contra prefectului Mantov din Rusciuc (19 Martie 1887); intenția regenței Stambulov-Karavelov-Mutkurov de a ajunge la unirea personală a Bulgariei cu România sub Regele Carol ¹⁾; urcarea Principelui Ferdinand de Coburg pe tronul Bulgariei (25 Iunie 1887) și atățările rusești în contra lui: toate aceste evenimente reclamă cea mai încordată atenție a guvernului român.

Oricare ar fi fost cauzele atitudinii lui Brătianu, stagnarea Corpurilor Legiuitoare și întinderea corupției administrative sporesc nemulțumirile în țară; opoziția din Cameră crește, și tonul mai agresiv al discursurilor dela sfârșitul volumului de față oglindește agravarea situației. Opoziția-unită primește prin Dimitrie Brătianu nota amară a unei dușmăanii de familie, și de pe la Mai 1886 convoacă în orașele din provincie întruniri publice, care au un răsunset din ce în ce mai puternic. Toate incidentele sunt exploatare pentru excitarea spiritelor; după senzația produsă în Septemvrie 1885 prin expulsarea câtorva Români Transilvăneni ²⁾

¹⁾ Vezi și vol. II, pag. 116. Dar de astădată Rusia pare a fi amenințat cu ruperea relațiilor diplomatice în asemenea cas, cel puțin dacă se poate pune temei pe actele publicate de Jacobsohn. Vezi *Geheime Documente der russischen Orient-Politik, nach dem in Sofia erschienenen russischen Original herausgegeben von R. Leonow* (Lipsca, editor Arwed Strauch) și în deosebi la pag. 150.—155 adresa confidențială a lui Hitrovo dela 20 Mai 1887 și telegrama cifrată a ministrului de externe din Petersburg dela 10 Iunie 1887.

²⁾ Ciurcu tatăl și fiul, Ocășanu, Secășanu

(expulsare cerută de Dimitrie A. Sturdza și pe atunci cu atât mai surprinzătoare, cu cât totel îndemnase și sprijinea pe Ioan Slavici la redactarea *Tribunei* din Sibiu începută la 15 Aprilie 1884), vine convenția consulară cu Germania, încheiată la 22 Mai 1886, care stârnește atâta rezistență în opinia publică, încât guvernul e nevoit să o retragă din Cameră (Iunie 1886) — prima atingere gravă a autorității sale în afară și înăuntru. Acum și Fleva, totdeauna pornit spre agitare, își dă demisia dela Primărie (5 Iunie 1886) și trece la adversari, iar tinerii deputați liberali încep a ataca guvernul cu vidiciune, mai ales Alexandru Djuvara pe Eugenie Stătescu.

Ioan Brătianu, dominat de simțământul omnipotenței sale, se arată tot mai rar în Cameră; la atacurile opoziției or nu răspunde de loc, or răspunde cu violență: pe Fleva îl numește „butoi fără fund“, lui Kogălniceanu îi zice că-i dă „tot ce-i cere“. Inchis în micul cerc al unei camarile de familiari, el se ocupă cu toate amănuntele administrației și devine cu atât mai inaccesibil la observările puținilor membri independenți din partid, cu cât toți ceilalți l-au deprins la cea mai oarbă supunere. Semnalul îl dase de mult Dimitrie A. Sturdza prin cuvintele rostite de pe banca ministerială: „Or de câte ori Brătianu mă va chema pe această bancă, voi veni, și de îndată ce-mi va zice: e bine să lucrezi aiurea și să vie altul în locul d-tale, totdeauna voi face așa“. (Ședința Camerei dela 11 Noemvrie 1882).

Pe lângă aceste, pentru nefericirea partidului liberal, C. A. Rosetti moare la 8 Aprilie 1885, iar câțiva membri mai marcanti se văd siliți să se retragă din luptă. Gheorghe Ghițu e atins de o boală incurabilă, peste puțin Ioan Câmpineanu are aceeaș soartă; mai târziu starea sănătății condamnă și pe Eugenie Stătescu la rezervă.

Viața constituțională este ca și paralizată. Brătianu își face și își desface miniștrii dela Florica fără nici o explicare parlamentară; după admiterea în Cabinet a lui Radu Mihai (2 Februarie 1885), căruia la 1887 îi încredințează chiar ministerul de interne, are nefasta inspirație de a numi pe generalul Alexandru Anghelescu ministru de război (21 Februarie 1886. — Vezi și vol. II, pag. 99).

În proporția, în care se întind manifestările de nemulțumire, crește și violența încercărilor de reprimare din partea celor dela guvern. După un nou atentat în contra ministrului prezident, la 4 Septembrie 1886, în care din norocire arma lui Stoica Alexandrescu nu atinge decât placa bandajului lui C. F. Robescu, procurorii printr'o instrucție absurdă caută să implice între culpabili împreună cu Oroveanu și pe Dimitrie Brătianu. Iar a doua zi, sub pretextul că sunt „cetățenii indignați“, o ceată de bătăuși, organizați de Primărie, năvălesc asupra câtorva redacții dela ziarele opoziționiste din Capitală (vezi discursul 76)¹⁾.

¹⁾ Atacul s'a făcut cu îngăduirea poliției, dar pare a fi fost plănuț de Ioan Câmpineanu, pe atunci primar. Prefectul poliției, D. Moruzi, era prea cuminte pentru așa ceva.

Faptul, că sub un regim „liberal“ s'a putut comite o asemenea agresiune încontra presei după îndemnul unei administrații publice, este poate indiciul cel mai clar al decadenței partidului din acest timp. Dacă trăia C. A. Rosetti, cu toată înstrăinarea sa de guvern, vandalismul dela 5 Septemvrie nu se întâmpla.

Dar violența naște contra-violență. Sângeroase încăerări pe stradă se produc la alegerile comunale din Botoșani (1 Noemvrie 1886), ele se repetă (5 Mai 1887) la Galați, apoi la Buzău, la Turnu-Severin, la Râmnicu-Vâlcei. Ministrul de externe M. Pherkyde provoacă la duel pe N. Fleva și-l rănește (14 Ianuarie 1887). La intrarea solemnă a Regelui în Iași pentru sfințirea Bisericei Mitropolitane (22 Aprilie 1887) alte scene de bătăi și răniri între agenții poliției și cei puși de opoziție ca să fluere (Costea P. Balș, G. M. Șendrea, C. Penescu, etc.). Sosirea la Iași este precedată de un afiș al Comitetului opoziției-unite locale, îndemnând pe cetățeni să nu întâmpine pe Rege, care ar fi numai Regele unei „coterii politice“. Printre cei semnați pe afiș (Alexandru C. Mavrocordat, Iancu Corjescu, Scarlat Pastia, Alecu Balș, Alex. D. Holban, Panaite Balș cu fii, Nicu Ceaur Aslan, etc.) se află și profesorii universitari Gheorghe Mârzescu și Miltiade Tzony. Pentru acest fapt ministrul Cultelor, Dimitrie A. Sturdza, îi dă în judecata universității din București și cere destituirea lor, însă juriul universitar (compus din doctorii Kalinderu, Măldărescu, Șuțu și

din Cernătescu și Crăciunescu) își declină competența de a judeca acest delict politic (13 Iunie 1887). În lista apărătorilor figurează N. Ionescu, G. Vernescu, N. Fleva, Alexandru Lahovari, G. Pallade, iar când acuzații ies din edificiul universității cu acel verdict favorabil lor, sunt duși în triumf la clubul „Unirea”, unde N. Fleva, Alexandru Lahovari și G. Pallade țin discursuri pentru lauda lor și „însuflețirea” studenților adunați acolo.

Era cu neputință ca parlamentul să nu se resimtă de această strămutare a luptei politice pe terenul manifestărilor de stradă. Rare ori se mai aude o discuție convenabilă; pe când între deputații guvernamentali Dimancea dela Pitești câștigă ascendent și ajunge chiar la Vice-prezidența Camerei (precum la 1898 va ajunge Iepurescu dela Giurgiu), între deputații din opoziție se semnalează Pallade dela Bârlad prin neînfrânarea limbajului său, de a cărui exuberanță majoritatea nu poate scăpa decât părăsind sala de ședințe, iar alți tineri liberali, ca Caton Lecca dela Bacău, introduc obiceiul de a întrerupe pe ministrul-prezident prin izbirea băncilor cu capacele de pe saltare. La prima ivire a acestei necuviințe, Ioan Brătianu tresare într'un gest de desgust — o neuitată scenă de tragică ironie în mult frământata noastră viață parlamentară.

Nu mai e acum vorba de meritele lui Brătianu din trecut; cele mai înverșunate atacuri le primește dela foștii săi partizani. Profesorii Gheorghe Mârzescu și Mildiade

Tzony își întitulează broșura despre procesul dumnealor „Regimul corupțiunii și al teroarei sau Guvernul lui I. C. Brătianu“ (Iași, tipografia națională, 1888), și „sinistrul bătrân“ este calificarea obișnuită a încăruntitului bărbat de stat. Nu se mai ține seamă de stăruința sa pentru întinderea căilor ferate, a școalei de poduri și șosele și a institutelor de credit, nicide importanta lucrare a fortificațiilor, începută pe teren la 10 Septembrie 1884 (încontra căreia, prin o nouă greșală, se declară opoziția-coalizată): se accentuează numai părțile rele ale administrației sale, viziriatul, satrapiile, creșterea agiului, corupțiunea.

Și Ioan Brătianu tot nu vrea să înțeleagă, că venise momentul retragerii, venise de mult. Uitând marele adevăr zis de Bismarck la Versailles în fața delegaților francezi: *la patrie veut être servie et non pas dominée*, el persistă cu orce preț la guvern, și mulți din partizani sunt convinși, că Brătianu e ministru pe viață.

Rezultatul persistenței este o agravare caracteristică în lupta dintre guvern și opoziția-unită: atacurile își urcă ținta și, trecând peste capetele miniștrilor, se îndreptează spre capul Statului. Incidentele menționate cu sosirea Regelui la Iași și cu procesul lui Mârzescu și Tzony sunt o dovadă. Mai înainte încă se arătase un simptom de degenerare al mișcării constituționale. Între ținării conservatori, cari urmau pe Lascar Catargi, începuse de pe la 1885 să se distingă Nicu Filipescu prin cea mai vie activitate.

D-a fundase ziarul *Epoca*, în jurul căruia știuse să grupeze mulți alți tineri inteligenți. La un banchet pentru aniversarea fundării ziarului, Ressu dela Galați, localizând fraza lui Gambetta *se soumettre ou se démettre*, vorbește de Rege cu cuvintele „să se plece sau să plece”. (23 Noemvrie 1886) și este felicitat în cercul *Epocei*, de atunci.

Pe acest povârniș alunecă acum mișcarea politică din ce în ce mai mult.

La 15 Noemvrie 1887, în momentul în care Regele cetește în cameră mesagiul pentru deschiderea ultimei sesiuni a legisla-turei de patru ani, opoziția-unită distribue pe stradă un manifest către cetățeni, un fel de contra-mesagiu, care se termină ast-fel:

Țara pare asvârlită în grozava alternativă de a alege între Despotism și Revoluțiune.

Dar nu.

Un factor important există încă în sistemul nostru constituțional, Regele are dreptul și datoria de a veghia la libera expresiune a voinței alegăto-rilor, la exercițiul franc și sincer al acestui drept de Suveranitate națională.

El este în drept și dator să înlătore dela pre-zidarea alegerilor un guvern prevaricator, sugrumă-tor al tuturor libertăților, falsificator al tuturor prin-cipiilor, înjositor și pervers, care nu se menține de cât prin corupțiunea ridicată în sistem și prin cinismul forței brutale.

El știe, trebuie să știe, că alegerile sub acest guvern nu pot fi de cât o parodie nerușinată, sau o dramă săngeroasă.

Suveranul, căruia Țara i-a încredințat destinele sale, știe, trebuie să știe, că dacă nu-i va cruța această dureroasă încercare, Poporul Român, blând și lung îndurător, va arunca în fine răspunderea, nu asupra acelora ce înconjoară Coroana, ci asupra. Aceluia ce o poartă!

Subscris este manifestul de „capii opozițiunii-unite“ Dimitrie Brătianu, Lascar Catargi, G. Vernescu și de „Delegațiunea Comitetului executiv al opozițiunii“ General Florescu, N. Fleva, Alexandru Lahovari, Constantin Boerescu, Petre Grădișteanu, G. Pallade.

În aceeaș seară se adună la Take Ionescu, în strada Știrbei-Vodă, deputații opozanți de toate nuanțele, N. Fleva, C. C. Arion, Al. Djuvara, Caton Lecca, etc. și junimiștii P. Carp, Al. Marghiloman, Laurian, Nica, Stroici, și Maiorescu. Se fac încercări pentru atragerea junimiștilor în opoziția-unită, precum se mai făcuseră la începutul anului de Alexandru Lahovari și de alții cu succesul de a fi readus atunci sub conducerea lui Lascar Catargi pe Pogor, Leon și Iacob Negruzzi, Dimitrie G. Rosetti și I. Diamandi. Carp însă declară, că nu numai nu va intra în opoziția-unită, ci din contră, după manifestul ei de astăzi, refuză orice împreună-lucrare cu deputații din Cameră, care aprobă un asemenea pamflet. La declararea lui Carp se asociază și ceilalți junimiști prezenți. Față însă cu părăsirea din partea atâtor amici dela Iași, Carp nu se mai poate considera ca șef de grup și, cu sinceritatea sa obișnuită, o și declară peste două zile în ședința publică a Camerei, în care — pe acest motiv — demisionează din comisia Adresei. Cu atât mai neclintiți rămân în jurul lui Carp ceilalți deputați junimiști (afară de Alexandru Marghiloman, care mai târziu subscrie apelul din seara de 14 Martie 1888,

despre care vom vorbi mai jos). Tocmai supra-excitarea spiritelor trebuia să învedereze în curând necesitatea unor oameni cumpătați, care păstrau respectul ordinii constituționale și nu o compromitea prin agitări de pe stradă.

Situația guvernului devine intolerabilă. În zadar Ioan Brătianu disolvă Camera la 19 Decembrie 1887, în zadar alegerile dela 23—25 Ianuarie 1888 îi dau cea mai mare majoritate. Cu slăbiciunea colegiilor electorale din Țara noastră, majoritățile guvernamentale nu însemnează nimic în momentele de criză; din contră ele ațâță și mai mult opinia publică prin contrastul între aparență și realitate.

Intrunirile opoziției-unite din București sunt regulat urmate de manifestări provocatoare. Pe de altă parte corupția partidului guvernamental îi sapă existența; strigătul de onestitate resună pretutindeni. Un caz concret se prezintă în administrația ministerului de război: se constată abuzuri cu furniturile armatei. Însă deabia stăruința a vr'o 14 ofițeri (căpitanul Dimancea, colonelul Serghie Voinescu, etc.) silește pe Brătianu să dea în judecată pe generalul și pe colonelul Maican-Dumitrescu (2 Februarie 1888). Instrucția dovedește și complicitatea generalului Alexandru Angheliescu. Pe acesta, ca fost ministru de război, îl trimite Senatul (23 Februarie și 16 Martie) înaintea Curții de casație. Toți trei sunt în definitiv condamnați la închisoare.

Acum însărsit Ioan Brătianu începe

să simtă, că nu mai poate merge înainte, și vrea să cedeze guvernul. În sara de 21 Fevr. 1888 Beizadea Dimitrie Ghica convoacă la P. Carp pe Teodor Rosetti și pe autorul scrierii de față și le propune formarea unui minister cu ei, cu Menelas Germani, cu Prințul Alexandru Știrbei, împreună cu Sturdza și Pherekyde, luați din Cabinetul Brătianu; o asemenea combinare ar avea, după încredințarea lui Brătianu, sprijinul Camerei. Carp insistă în prima linie asupra imediatei reformări a Băncii Naționale pentru a scăpa finanțele de agiul exorbitant. După două zile combinația cade; Brătianu declară, că reforma Băncii ar fi respinsă de majoritatea sa. Beizadea Mitică mai încercară o altă compunere ministerială cu Protopopescu-Pake, profesorul Al. Șendrea, etc., dar tocmai pe când noii candidați așteptau la Eforia Spitalelor ora fixată pentru a depune jurământul înaintea Regelui, combinarea se zădărnicește din cauza refuzului lui Germani de a participa.

Mișcarea publică este întreruptă prin călătoria Regelui (1—13 Martie 1888), care se duce la Berlin pentru înmormântarea Împăratului Wilhelm.

În ziua plecării, 1 Martie, Brătianu e nevoit să-și schimbe câțiva miniștri, și în locul lui Eugenie Stătescu, Radu Mihai și Vasile Gheorghian se numesc *in extremis* Constantin Nacu la interne, Take Gianni la justiție și Nicu Gane la domenii. Se vede, că Ioan Brătianu și Dimitrie A. Sturdza tot nu-și dau pe deplin seamă de inevitabila necesitate

a retragerii, un simplu răspuns de politeță al Principelui Bismarck la o telegramă a ministrului-prezident Brătianu este cu nechibzuință interpretat ca o încurajare la guvern.

Dar în chiar ziua întoarcerii Regelui în țară, Duminică 13 Martie 1888, se ține o nouă întrunire zgomotoasă a opoziției-unite la „Orfeu“.

A doua zi, Luni, aniversarea proclamării Regatului, manifestările continuă. De astă dată soldații ocupă sala „Orfeu“. Publicul gonit pătrunde cu grămada de prin dosul stradei Academiei în curtea Palatului, strigând „jos Brătianu“. În înghesuiala produsă prin șarjele jandarmilor călări sub comanda lui Fănuță, se sloboade un pistol, mulțimea năvălește spre scara palatului, geamul dela ușa intrării se sparge, se întâmplă multe răni. Printr'o nenorocită coincidență, pentru aceeaș seară e pregătit în sala teatrului național un banchet dat lui Ioan Brătianu de comercianții capitalei. Invitații la sinistrul ospăț se strecoară prin cordonul militar, care înconjură toată piața. În acelaș timp opoziția-unită răspândește în public un apel „cătrecetățenii Capitalei“:

Guvernul a provocat astăzi măcel. Aniversara proclamării Regatului Român a fost pătată de sânge!

Pe când poporul era măcelărit pe ulițe, în sala Teatrului, la adăpostul unui cordon de baionete, îmbuibații regimului, beți de sânge și de trufie, serbătoreau gloria șefului lor.

Cetățeni!

Sângele fraților voștri n'a curs în zadar.

Curaj înainte, pentru lege și pentru Țară!

Apelul poartă vr'o 50 de semnături din opoziția-unită, pe lângă cele știute ale capilor și comitetului executiv, cu N. Fleva, P. Grădișteanu, G. Pallade etc., și pe acele ale lui N. Blaremburg, Prințul Alexandru Știrbei, Take Ionescu, Al. Djuvara, Nicu Filipescu, Ioan Lahovari, Caton Lecca, Gheorghe Panu, ale lui Mârzescu și Tzony, Ressu și Robescu, ale lui Iacob Negruzzi și Alexandru Marghiloman.

Lipsește semnătura lui Menelas Germani, care demisionează din comitetul și clubul conservator.

În dimineața zilei următoare, Marți 15 Martie, se văd pe ulițe mici placarde, încadrate în negru, cu inscripție redactată de Fleva:

In semn de doliu
pentru
Sângele nevinovat vărsat eri de guvern
Deputații opozițiunii
vor merge azi în corpore, pe jos cu capetele
descoperite, dela clubul „Unirea” de pe Bulevard
la Cameră.

Pe la amiazi, procesiunea anunțată începe a se mișca încet. Puțin numeroasă până în strada Carol, ea crește dela podul Dâmboviței încolo și ajunge în grămadă compactă la bolta de sub turnul Mitropoliei. Aici se vede oprită de sergenți și vânători cu un procuror înaintea lor. Numai deputații sunt

lăsați să pătrundă. Se produce o mare învâlmășeală. O companie de vânători înaintază din cealaltă parte a Mitropoliei și ocupă curtea dealungul intrărilor Camerei. În momentul, în care N. Fleva urcă treptele dinaintea ușei rezervate deputaților, se aud detunături de pușcă și de revolver. Alături de ele, un ușier al Camerei, lovit de glonțul unui soldat, cade mort; peste sângele lui, împrôscat în tindă, trebuie să treacă deputații, care mai sosesc. În fața cadavrului Carp apostrofează pe ministrul Sturdza cu o violență, care pentru mult timp le-a întrerupt relațiile personale. În chiar sala ședințelor o scenă ne mai pomenită: printre deputații emoționați la culme, sub strigătele de spaimă ale damelor dela tribună, înaintază deodată procurorii și judecătorii de instrucție, și încep să caute după arme în buzunarele mandatarilor națiunii bănuți de opoziție. Președintele Camerei, generalul Lecca, precum chiasmase armata în curtea Mitropoliei, îngăduise și profanarea Adunării. Deputații Fleva și Filipescu se văd arestați sub pretext de flagrant delict și conduși în temnița dela Văcărești. Era vorba să se arunce asupra lor vina omorului.

Analele parlamentare ale altor țări de o sută de ani încoace cuprind și ele multe scene de violență, dar e violența de fapt a deputaților între ei sau a forței militare în contra lor. Însă ca sub aparența Legalității judecătorești să pătrundă magistrații în Adunarea legiuitoare pentru a începe în contra deputaților cu grămada o instrucție penală:

acest spectacol a fost rezervat României sub un regim liberal.

La începutul ministerului Brătianu în 1876, deputații delegați ai comitetului de acuzare, prin o procedare jacobină, violează dreptul magistraților; la sfârșitul ministerului Brătianu în 1888 magistrații dependenți de ministerul justiției, prin o procedare reacționară, violează dreptul deputaților.

Ce mai rămânea după un asemenea extrem?

Consiliile de miniștri nu se mai țin decât sub paza soldaților postați în dosul edificiului din strada Academiei. — La 20 Martie izbucnește în satele din jurul Capitalei și revolta țăranilor. — În prezioa izbucnirii Ioan Brătianu demisionează.

Se mai pierde 48 de ore cu o nouă încercare a Prințului Dimitrie Ghica, dar Marți în 22 Martie 1888, la 5 ore după amiazi, ministerul junimist cu prezidentul Teodor Rosetti la interne și P. Carp la externe depune jurământul în mâinile Regelui.

Formalitățile pentru liberarea deputaților arestați erau făcute în aceeași zi, și pe la 6 ore seara, sub o ploaie torențială cu fulgere și grindină, mii de oameni însoțesc pe Nicolae Flea în triumf prin ulițele Capitalei. Noul ministru de interne se duce la Ioan Brătianu, în casa din strada Colței, pentru a lua la față locului măsurile de ocrotire încontra unei posibile agresiuni.

Astfel se sfârșește regimul de 12 ani al lui Ioan Brătianu. Ieșit din agitările coa-

liției dela Mazar-Pașa, adus la guvern prin insuficiența ministerului conservator din anii 1875—76, el ajunge la culmea puterii prin proclamarea Regatului după un război glorios, se slăbește în revizuirea Constituțiunii și cade, cu ocazia turburărilor opoziției-unite, din cauza propriilor sale greșeli în ultimii ani.

VII.

Sub regimul Conservator. Dela Ministerul Teodor Rosetti-Carp până la formarea Ministerului Lascar Catargi- Carp.

23 Martie 1888 — 7 Decembrie 1891

Ministerul conservator „junimist“ dela 23 Martie 1888¹⁾, chemat să înlocuiască regimul îndelungat a lui Ioan Brătianu, este astfel compus:

Teodor G. Rosetti, prezident și interne,
Petre P. Carp, externe și (dela 4 Iunie
până la 11 Noemvrie 1888) ad-interim domenii,
Titu Maiorescu, culte și (până la 3 Iunie
1888) ad-interim domenii,
Menelas Ghermani, finanțe,
General Const. Barozzi, rășboi,
Prințul Al. B. Știrbei, lucrări publice,
Al. Marghiloman, justiție.

Din cele arătate în capitolul precedent se înțelege, pentru ce la căderea lui Ioan Brătianu guvernul nu a fost încredințat opoziției-unite reprezentate prin triumviratul Di-

¹⁾ Aceasta este data decretului de numire, însă miniștrii depun jurământul și intră în funcție Marți la 22 Martie după amiazi. (Vezi pag. 80 a volumului din *Discursuri parlamentare*).

mitrie Brătianu—Lascar Catargi—Gheorghe Vernescu. Un minister de coaliție poate fi indicat în împrejurări excepționale pentru a semnala un moment istoric, a cărui importanță îl înalță deasupra partidelor, cum a fost primul minister al Principelui Carol dela 11 Mai 1866 și cum ar fi trebuit să fie ministerul, care a proclamat Regatul la 14 Martie 1881. Dar la sfârșitul lui Martie 1888, când guvernul avea mai întâi de toate să îndrumeze țara spre o altă direcție a politiceii interne și să facă alegerile, o coaliție de elemente contrare s'ar fi paralizat ea însăși și n'ar fi putut nici să prezideze la alegeri cu destulă hotărîre, pentru a împiedeca deslănțuirea urelor ațâțate împotriva lui Ioan Brătianu. Iar programul negativ, în privința căruia putuse conveni opoziția-unită și la a cărui executare se angajase, adevărată numita „reîntrare în legalitate“ prin abrogarea constituției revizuite și desființarea dotațiunii Coroanei, în forma în care fusese creată: acest program devenise o piedecă mai mult pentru ajungerea la guvern a semnatarilor lui, cărora nu le rămânea decât să caute prilejul de a se desface de el și chiar de a se desface unii de alții.

Prilejul îl da ministerul Teodor Rosetti-Carp, care eră luat din opoziția ne-coalizată și își manifestase din capul locului direcția sa conservatoare, deschizând astfel perspectiva unei reconstituiri a întregului partid după eliminarea elementelor heterogene.

Că așa a și fost interpretat și recunoscut ministerul Rosetti-Carp de către conservatorii

din opoziția-unită, se dovedește și prin mărturisirea generalului Gheorghe Manu, care în ședința Camerei dela 26 Noemvrie 1890 declară următoarele:

D-nii șefi ai partidului liberal-conservator n'au găsit nimic a opune, ba încă au recomandat chie-marea la putere, ca foarte constituțională, a lui Rosetti...

G. Vernescu. Noi l-am recomandat?

General Manu. Poate nu d-voastră, dar, eu l-am recomandat, și Constantin Grădișteanu, delegatul de a duce Regelui moțiunea opozițiunii-unite, l-a recomandat. După aceasta cei mai mulți dintre noi, cei mai mulți dintre liberalii-conservatori, în-contra voinței personale a șefului, Lascar Catargi, au fost de opinie că nu se poate să mai continue coalițiunea, care era formată ca opozițiune-unită pentru răsturnarea guvernului liberal-național. S'a format astfel atunci guvernul lui Teodor Rosetti, adică un guvern conservator.

O altă întrebare este, pentru ce Regele, dacă în acel moment critic a recunoscut necesitatea unui minister conservator junimist, nu a însărcinat cu formarea lui pe însuș Petre Carp, care încă din anul 1881 prezentase parlamentului programul distinctiv al acestei grupări politice și se afla deputat în Cameră, ci s'a adresat lui Teodor Rosetti, care, ca membru al curții de casație, era retras din politica militantă. Poate tocmai această situație a lui Rosetti a contribuit la chie-marea înaltului magistrat. În fața violenței crescânde, cu care opoziția-unită combătuse regimul lui Ioan Brătianu și care acum se traducea în strigăte de răzbunare, a putut părea preferabil un ministru-prezi-

dent mai puțin accentuat și mai ușor dispus la concesi.

Dealtminteri pentru „junimiștii“ inșii chestia personală devenea indiferentă din momentul, în care li se da puțința unui început de înfăptuire a programului lor politic. Și numai cu gândul la această înfăptuire au primit guvernul în ziua de 22 Martie 1889, începând de îndată punerea în lucrare a ideilor manifestate în Camera dela 1881, cu adaosele indicate de împrejurările ulterioare. Astfel ministerul Teodor Rosetti-Carp, în care unii nu vedeau decât un simplu cabinet de tranziție pentru alegeri, a câștigat o altă însemnătate în evoluțiunea tânărului Regat.

Convingerea, că viața constituțională nu consistă în alternarea la guvern a diferitelor grupări de persoane numai pentru a se bucura de foloasele puterii, făcând din activitatea legislativă și administrativă un pretext și o ocupație secundară, trebuia acum generalizată și trebuia desrădăcinat simțimântul rămas dela domnia seculară a fanarioților, că schimbările politice se fac mai ales pentru căpătuirea clientelei.

Lipsa de sfială, cu care guvernul Brătianu de câțiva ani încoace anunța la fiecare început de sesiune câte un program de activitate legislativă, a cărui realizare nici nu o încerca, pe când și în ceailaltă parte se propuneau drept idei politice niște generalități fără aplicare, iar dacă se propuneau și idei aplicabile, ele erau destinate numai pentru agitare în opoziție, nu pentru reali-

zare la guvern: toate aceste deprinderi trebuiau combătute și încetul cu încetul înlăturate pentru a aduce statul pe cale normală la acea cultură apuseană, spre care tinsese dela început mișcarea sa națională, când își adusesese aminte de originea latină, respingând de o potrivă suzeranitatea dela miazăzi și protecția dela miazănoapte.

Deocamdată însă ministerul Rosetti-Carp avea să se înfățișeze înaintea unui parlament compus din adversari și în acelaș timp să restabilească ordinea turburată de o mișcare a țăranilor, a cărei izbucnire precedase cu câteva zile intrarea în funcțiune a guvernului.

Camera liberală, de și se afla la sfârșitul lui Martie, nici nu începuse discuția publică a bugetului pentru anul dela 1 Aprilie 1888 la 31 Martie 1889, și ministerului i se impunea datoria de a asigura mai întâi mersul regulat al administrației financiare. Însă unii membri ai opoziției-unite, nemulțumiți de soluțiunea dată crizei ministeriale, căutau să împedice această regulare a situației, atacând guvernul din prima zi a înfățișării lui în Cameră. Gheorghe Panu și Nicolae Blaramberg, ultimii reprezentanți ai unui anti-dinasticism, care era pe cale de a deveni o armă prea tocită, imputau formațiunii Rosetti-Carp că este ministerul Palatului sau, cu formula întrebuițată pe acele vremuri, un „guvern personal“.

Generația tânără dela începutul secolului actual nu mai aude acest strigăt de atac;

dar în epoca dela 1885 la 1895 opoziția liberală de toate nuanțele, îl îndrepta adese ori în contra guvernelor adverse, deplângând în acelaș timp violarea Constituțiunii¹⁾. Faptul merită să ne atragă luarea aminte și stă în legătură cu una din temele studiului nostru, care este „transiția României dela starea precară a unor Principate electivă spre consolidarea unui Regat hereditar“ (vol. I, pag. 2). În capitolul următor, odată cu cercetarea împrejurărilor, care în Octomvrie 1895 aduc pe Dimitrie Sturdza la putere, vom arăta interpretarea constituțională, cu care liberalii din opoziție căutau să justifice acea critică. Pentru moment trebuie să ne mărginim la situația ministerului dela 23 Martie 1888.

Este instructiv de constatat, că îndeosebi „junimiștii“ din acest minister erau priviți ca fiind într’o particulară intimitate cu Palatul, și din această închipuire li se aplica mai ales lor epitetul de curtezani, pentru a nu cita un alt cuvânt mai trivial împrumutat din vocabularul francez.

Aplicarea acestui epitet era nedreaptă față de junimiști.

Din momentul, în care politica lor recunoscuse necesitatea programului național al divanurilor *ad-hoc* dela 1857, susținerea

¹⁾ Într’un discurs din ședința Camerei dela 16 Noemvrie 1890 Take Ionescu, pe atunci liberal, explică pentru ce, de și liberal, recunoaște că nu se poate imputa ministerului Teodor Rosetti că ar fi fost „personal“. Însă *Voința Națională* încă în Fevruarie 1894 publică în contra diferitelor cabinete conservatoare articole de fond intitulate „Șase ani de regim personal“, „Armata și regimul personal“, etc.

și întărirea Dinastiei alese în Aprilie 1866 era unul din punctele de căpetenie pentru toată concepțiunea despre noul stat român, și asupra acestui punct nu mai putea să încapă nici o șovăire, precum nu a încăput nici asupra celorlalte: unirea, independența, sistemul reprezentativ. Tocmai această consecvență neabătută trebuia să-i apere de imputarea servilismului, de oare-ce ei, și în afară de realizarea programului constitutiv dela 1857, erau cunoscuți prin formularea unui program de organizare internă și prin cererea ca toate partidele să aducă la cunoștința țării ideile lor politice precize, de care să se ție atât în opoziție cât și la guvern.

Oamenii publici, cari se caracterizează prin o asemenea atitudine, stau și cad cu programul lor și dau astfel mai multă garanție de independență. În idea lor despre respectul absolut cuvenit Regelui inviolabil și neresponsabil, datoria omului de stat este de a avea și de a manifesta de mai nainte programul său de acțiune în privința chestiilor însemnate la ordinea zilei, iar dreptul Coroanei este de a aduce acești oameni cu acest program la guvern, dacă îi crede în interesul țării, firește cu aprobarea ulterioară sau anterioară a parlamentului, și de a-i îndepărta dela guvern, când nu-i mai crede în interesul țării, cu acelaș acord între Coroană și parlament.

Din contră, cine nu are și nu arată de mai nainte convingerile sale asupra viitoareii acțiuni de guvern, sau dacă le are și le arată în opoziție, este gata să le părăsească

la guvern, acela se va învățî totdeauna după voința altora: în opoziție se va pleca înaintea suveranității de jos, la guvern înaintea celei de sus. Și astfel antidinasticii din opoziție devin adeseori lingușitorii de la guvern, cu marele pericol că, sub pretext de a atribui Regelui toate meritele, îi atribue în fapt toată răspunderea și slăbesc simțimântul dinastic, deabia statornicit după atâtea peripeții¹⁾.

Mai constituțional admisibilă decât aceea

¹⁾ Dintre „junimiștii“ politici se tăgăduște anume fruntașului lor, lui P. Carp, lealitatea statornică față de Dinastie, și prin unele ziare (nu în parlament și în prezența lui Carp, căci atunci faptul ar fi fost de mult lămurit și rectificat) i se arintește colaborarea la ziarul *Le Pays Roumain*, despre care se găsesc în cartea *Aus dem Leben König Karls von Rumänien*, vol. II, pag. 85, o notă și câteva rânduri dintr'o scrisoare dela 1870 a Principelui Anton de Hohenzollern către Domnitorul nostru, unde se vorbește de P. Carp și de „perfidia“ acelu ziar „antidinastic“.

Nu e de mirat ca Principele Anton de Hohenzollern, nedeprius cu exuberanța de stil a ziarelor noastre și judecând din punct de vedere occidental, să fi rămas impresionat de unele articole anti-dinastice din *Le pays Roumain* și să fi presupus lui Carp asemenea porniri, de vreme ce îl vedea figurând pe frontispiciul foaii ca unul din redactori.

În fapt lucrurile stau altfel. *Le pays Roumain* a fost o anexă franceză hebdomadară a ziarului român *Tara* („Terra“), fundat în Noemvrie 1867 de un comitet al partidului conservator, compus din Manolache Kostaki, P. Mavrogeni, Prințul Dimitrie Ghica, generalul Tell, Al. Plagino, B. Boerescu, care a incredințat redacția lui N. Blaramberg și Aristid Pascal, iar pentru a avea și un reprezentant moldovean, s'a adresat lui P. Carp, pe atunci în Paris. Propunerea fiind făcută în numele întregului partid conservator, Carp a primit să figureze în redacția noului ziar, și astfel a apărut la 12 (24) Noemvrie 1867 *Le Pays Roumain, revue hebdomadaire*, cu notița:

„La direction politique du *Pays Roumain* est confiée à Mm. Nicolas Blaramberg, Aristide Pascal et Pierre Carp. La direction littéraire, à M. Ulysse de Marsillac.“

Cum a înțeles comitetul fondator al ziarului atitudinea sa față de Coroană, se vede din următoarea declarație pu-

imputare de guvern personal era cererea lui P. Grădişteanu ca parlamentul, deabia ales în Ianuarie, să fie îndată dizolvat și

blicată tot în acel număr începător dela 12 (24) Noemvrie 1867:

„Qu'il soit bien entendu que, tout en combattant le ministère actuel (Golesco-Brătianu), nous professons le respect le plus profond pour l'auguste fondateur de la dynastie à qui la nation a confié ses destinées, et que nous regarderions comme une trahison indigne de nous toute atteinte portée au trône sur lequel nous sommes si heureux et si fiers de saluer le dévouement patriotique, les vertus publiques et privées, la générosité sans bornes du fils de l'antique maison des Hohenzollern devenu le chef de la nation roumaine.“

În *Le Pays Roumain*, ca și în *Țara* (încetate de altminteri în decursul anului 1870), articolele nu erau semnate. Dintre puținele articole scrise de Carp nu se referă nici unul la Coroană, zilnica stăruință în redactarea ziarelor o punea N. Blaramberg, care însă peste puțin timp s'a aruncat în cunoscuta opoziție antidinastică. Că articolele antidinastice din *Pays Roumain* cad în răspunderea sa personală, se poate constata și dintr'o discuție a Camerei. Cu prilejul furtunoaselor debateri din Ianuarie 1871 relative la scrisoarea Domnitorului pretinsă către Auerbach, Aristid Pascal se arătase destul de respectuos pentru Coroană, pe când N. Blaramberg fusese cât se poate de agresiv în contra Domnitorului (în discursul său îi amintise soarta Împăratului Maximilian din Mexico); asupra unei asemenea deosebiri de atitudine între cei doi redactori dela *Le Pays Roumain* (Carp încetase orice relație cu ziarul după intrarea sa în ministerul Manolache Kostaki, la 20 Aprilie 1870) Nicolae Ionescu atacă pe Blaramberg, iar acesta îi răspunde cu următoarele cuvinte, zise „în chestia personală“ (ședința Camerei dela 30 Ianuarie 1871):

„D. Nicolae Ionescu a profitat de oarecare cuvinte zise de onor. d. Pascal spre a-mi adresa o diatribă din cele mai pasionate. Faptul de a fi colaborat cu acesta la redacțiunea unei foi, care — prin parantes — a încetat, este după d-sa de ajuns pentru ca vederile noastre să fie negreșit identice. Mai întâi de unde știe d-sa, dacă tocmai *aceste divergențe ce se manifest astăzi nu sunt cauza ce a contribuit mai mult la încetarea organului în chestiune*“.

Prin urmare nu este drept a atribui lui Carp articolele antidinastice din *Le Pays Roumain*. Cel mult i se poate imputa de ce nu s'a retras dela redacția ziarului, îndată

alegerile făcute în timpul cel mai scurt. Căci în adevăr ministerul Teodor Rosetti-Carp fiind luat din elementele opoziției, fie cât de moderate, având prin urmare înțelesul unei schimbări de regim, încrederea ce i-o acordase Regele trebuia să fie completată prin încrederea parlamentului, și P. Grădișteanu presupunea, că acel parlament Brătienist nu putea să susție nici un act al noului guvern.

Dar situația era prea încordată în momentul căderii lui Ioan Brătianu și teama de darea lui în judecată prea mare pentru ca majoritatea de atunci să nu fi fost accesibilă unor considerări de prudență, și pe de altă parte starea financiară periclitată prin creșterea agiului reclama cel puțin stricta păzire a normei budgetare, adecă votarea la timp a veniturilor și cheltueleur statului pentru anul viitor.

Firește că dacă membrii noului cabinet și-ar fi interpretat misiunea politică numai

ce au apărut asemenea articole. Dar și aici il scuză împrejurarea că însuș comitetul conservator, care îl chemase la colaborare și care era compus din bărbații cei mai autorizați ai partidului, nu crezuse de cuviință să facă vre-o manifestare contrară.

Am adăogat această lungă notă la textul expunerii de mai sus, fiindcă întregul epizod este caracteristic pentru ușurința, cu care și vechiul partid conservator trata pe atunci chestia dinastică. De altminteri toată critica adresată în contra colaborării lui Carp la acele ziare este îndiferentă pentru afirmarea din textul nostru, că atitudinea grupării politice numite „junimistă” nu a șovăit niciodată în privința respectului datorit Coroanei; căci această grupare ca grupare politică datează din primăvara anului 1871, precum se arată în volumul I, pag. 40—48, și numai de atunci începe a putut fi vorba de un program politic „junimist” și de consecvența lui respectare, iar ziarele *Tara* și *Le Pays Roumain* încetaseră în decursul anului 1870.

În sensul unui minister de tranziție, ar fi trebuit să disolve îndată parlamentul fără privire la situația financiară și la răsbunările politice de prevăzut. Dar tocmai în concepțiunea lor de guvern chestia financiară era de o însemnătate covârșitoare în acel moment, și datoria de a pregăti terenul favorabil pentru neapăratele reforme interne presupunea împiedecarea pornirilor de răsbunare politică, de care era turburată o mare parte a opoziției unite și pentru a căror legitimare se invoca exemplul partidului liberal dela 1876 cu darea în judecată a tuturilor miniștrilor conservatori.

Din aceste puncte de vedere prealabila regulare a budgetului și întârzierea disolvării parlamentului erau dela sine indicate. Prima condiție, cea relativă la budget, fusese și pusă de Carp și primită de demisionarul Ioan Brătianu în numele partizanilor săi. Astfel guvernul a cerut și a dobândit îndată dela Cameră votarea budgetului *en bloc*, și la 1 Aprilie în bună regulă constituțională s'a promulgat noul budget al statului. Din acel moment dispăruse chiar și pretextul de a mai vorbi de „guvern personal”: votându-i-se de Cameră budgetul, ministrul Rosetti-Carp a fost recunoscut ca o necesitate a momentului și a primit sancțiunea țării legale, și totdeodată i s'a întărit autoritatea în vederea importantelor măsuri de luat spre cea mai grabnică înlăturare a agiului.

Până a nu închide parlamentul, guvernul face să se voteze legea pentru răscumpărarea monopolului pulberelor, prezentată de minis-

terul Brătianu în ultimele sale zile ¹⁾, și o promulgă la 9 Aprilie, precum cu o zi mai înainte promulgase legea pentru continuarea fortificațiilor, accentuând îndată deosebirea de conservatorii din opoziția-unită, cari se pronunțaseră încontra acestor lucrări, dar pe care le-au continuat și ei când au ajuns la guvern.

Ministerul dela 23 Martie 1888 în primele zile ale funcționării sale, alături de lupta din parlament și de obișnuitele frământări ale schimbărilor de regim, este mai ales preocupat de răscoala țaranilor. Isbucnită în câteva sate din județul Ilfov, mișcarea se întinde curând și peste județele învecinate. Țăranii, unii ademeniți și de bună credință, alții ca pretext, cer cu sgomot pământ fie dela stat, fie dela particulari. Câtă vreme actele de violență se îndreptează numai încontra autorităților comunale, guvernul încearcă înlăturarea lor prin blândețe; când însă țăranii instigați atacă viața oamenilor și proprietățile particulare, o reprimare mai aspră devine inevitabilă, și guvernul se vede pus în trista necesitate de a trimite armata în contra celor răsvrățiți. La 12 Aprilie un comunicat al *Monitorului* poate anunța, că ordinea este pretutindeni restabilită.

Față de această grabnică potolire și de faptul, că răscoala n'a avut alte urmări, nu mai are importanță să cercetăm, cine au fost adevărații ei instigatori și dacă erau fondate învinuirile aduse de *Voința Națională*.

¹⁾ Vezi mai jos discursul 78.

incontra unor membri ai opoziției-unite și în contra conivențelor presupuse cu niște agenți rusești, nici dacă se amestecaseră și socialiștii.

Înainte de încetarea răscoalei țărănești, la 4 Aprilie, guvernul închide sesiunea parlamentară, și mesagiul se mărginește a releva „regularea la timp a situațiunii financiare“. Acum miniștrii pot întrebuința puținele luni ce le mai rămân până la începerea campaniei electorale, pentru discutarea în consiliu și elaborarea definitivă a principalelor proiecte de legi, nu numai a celor indicate pentru prima sesiune 1888—1889, ci și a celor destinate întregii legislaturi de patru ani, lucrare de cea mai mare însemnătate pentru un guvern, ai cărui membri propuseseră încă în Camera de la 1881 un program de organizare internă și vedeau în aplicarea lui treptată scopul principal al luptei lor politice în „Era nouă“ a Regatului Român. Totodată era o chestie de corectitudine constituțională ca programul legislativ să fie adus la cunoștința țării înainte de alegeri, pentru a deveni ceea ce se numește „platforma electorală“. Un stat cu sistem reprezentativ cere neapărat o educație politică a corpului electoral și trebuie să'i deștepte cât mai multă pricepere și considerare a problemelor de interes general. Astfel guvernul, disolvând parlamentul la 8 Septembrie și hotărând alegerile pentru începutul lui Octombrie 1888, publică totodată prin chiar *Monitorul oficial* principalele sale proiecte de legi și le însoțește de un

„Apel către alegători“, al cărui text îl reproducem aici:

În fața apropiatelor alegeri pentru Camera și Senat, guvernul se crede dator a expune Țarei vederile sale asupra situației interne și a reformelor ce le reclamă.

Generației, care ne-a precedat și din care avem încă în mijlocul nostru câțiva reprezentanți de frunte, i-a fost dat să-și îndeplinească marele ei program național. Puternica aspirarea a Românilor spre cultura occidentală a fost satisfăcută în formele ei generale. Pe felurite căi și după felurite idei de partid, a căror diferență însă era adeseori mai mult aparentă decât reală, premergătorii noștri au fondat monarhia constituțională a României sub Dinastia victoriosului Rege Carol I.

Opera trecutului este terminată.

Ceea ce se impune acum generației noastre este organizarea temeinică a Țarei în lăuntrul cadrului constituțional, în deosebi regularea situației economice, descentralizarea administrativă și independența magistraturei.

În ultimii ani ai luptelor parlamentare, cererea acestei opere de reformă, deja prea amânată, s'a produs cu stăruință și i s'au indicat și unele baze.

Acum în fine a sosit momentul de a concentra activitatea politică asupra reformelor necesare, și guvernul și-a îndeplinit datoria de a prezenta Țarei pe cele mai decizive, nu sub forma vagă și nefolositoare a unui program de dorințe generale, ci sub forma preciză a chiar proiectelor de legi elaborate în amănuntele lor.

Tendința acestor proiecte de primă necesitate, care, după convingerea guvernului, vor trebui să formeze obiectul dezbaterilor parlamentare în noua legislatură, se poate rezuma astfel:

Relativ la situația economică, cea dintâi preocupare a noastră a trebuit să fie soarta sătenilor și a meseriașilor. Între dânsii și elementele conducătoare ale unui popor există o solidaritate de interese,

care nu se poate ignora fără o grea răspundere națională. A stârpi și a preveni proletariatul în sate și în orașe este idealul pe care-l urmărim; și dând săteanului toate inlesnirile putincioase pentru improprietărire, căutând, pre cât atârnă de guvern, a introduce o mai mare echitate în raporturile dintre proprietari și săteni, procedând la o organizare administrativă, care să pună populația la adăpostul abuzurilor biurocrației inferioare, credem a realiza un progres serios. Cât pentru meseriași și lucrători, legea asupra meseriilor va stabili între dânsii o puternică asociare ce 'i va apăra în contra ignoranței, a neajunsurilor bătrâneței și a accidentelor.

În privința reformei administrative, prin proiectele de lege asupra organizării comunelor rurale și asupra organizării administrației generale s'a deosebit cu desăvârșire comuna rurală de cea urbană și s'au luat deasupra celei dintâi sarcinile și îndatoririle complicate ce o apasă astăzi și o împiedică a avea o viață proprie mai sănătoasă, bazată pe interesele ei firești. Siguranța publică greu compromisă se va spori în mod simțitor prin mărirea numărului și micșorarea circumscripțiilor agenților direct însărcinați cu paza ei și totdeodată se va reduce din administrația zilnică a comunelor acel formalism sec, care nu face decât a înlesni abuzurile și vexațiunile de tot soiul. Suprimând din organizarea județeană comitetele permanente și înlocuindu-le cu noile comitete instituite pe lângă fiecare căpitanie, cărora li s'a dat un cerc mai larg de acțiune, se va face un pas înainte pe calea adevăratei descentralizări și a participării reale a cetățenilor la afacerile administrative.

Instituirea căpitaniiilor generale întinde această descentralizare asupra tuturilor administrațiilor civile ale Statului, unde astăzi enorma îmbulzeală a lucrărilor în biurourile ministeriale face din ce în ce mai anevoioasă o soluțiune grabnică și dată în cunoștință de cauză a diverselor cestiuni. Proiectele de legi asupra organizării comunelor urbane, asupra înființării unei gendarmerii, asupra admiterii și ina-

intării în funcțiunile administrative, asupra percepției dărilor comunale și județene, în fine asupra modificărilor de introdus în legea actuală electorală comunală și județeană, vor complecta organizarea proiectată și vor forma un cod administrativ coordonat, care va căuta să desvolte instituțiunile fără a produce confuzia ce ar rezulta din o reformă prea radicală.

În justiție, guvernul propune Corpurilor Legiuitoare inamovibilitatea pentru curțile de apel, pentru președinții de tribunale și pentru judecătorii de instrucție, acestea în deosebi pentru a fi la adăpost de bănuiala influențelor guvernamentale. Întră firește în vederile guvernului de a întinde inamovibilitatea la toate organele legii, treptat cu învățămintele experienței, și de a complecta reforma prin ameliorarea retribuțiunii magistraților. Legea pentru organizarea judecătorească s'a mai preocupat a pune la dispoziția sătenilor justiția simplă și expeditivă ce nu i-au putut-o da judecătoriile comunale.

În adimistrarea finanțelor, guvernul își propune a remania unele din impozite pe baze mai echitabile, spre a putea desființa acele dări, pe care opinia generală le consideră ca mai îngreuitoare și mai nedrepte, precum taxa asupra rachiurilor și spiriturilor și taxa de 5% asupra funcționarilor; a reforma instituția creditelor agricole, a căror situație inspiră legitime îngrijiri, spre a micșora pagubele eventuale ce pot aduce Statului și spre a le pune în stare să răspundă în realitate la necesitățile cultivatorilor, pentru care au fost create; în fine, a restabili, valoarea monedei fi lăciare astăzi în circulație restituind datoria provenită din biletele ipotecare și luând toate celelalte măsuri necesare spre a scăpa comerțul și creditul public de neajunsurile agiului și a împedeca reîntorcerea sa.

În departamentul cultelor și al instrucțiunii publice sunt deocamdată două mari trebuințe de satisfăcut. Este întâi îmbunătățirea soartei clerului de mir; pentru acest scop Sf. Sinod își va termina

în sesiunea de toamnă proiectul început pentru organizarea eparchiilor; iar o parte a mijloacelor materiale cerute, se va procura din monopolizarea în favoarea preoților mireni a producerei și vânzării unor obiecte necesare cultului religios. A doua trebuință urgentă este întinderea învățământului real; actualele gimnazii reale vor fi complectate până la 7 clase (s'a și făcut începutul cu cel din Brăila), și absolvenților li se va deschide intrarea legală la facultățile de științe și de medicină, precum și la școala superioară de poduri și șosele. O asemenea direcție dată unei părți a învățământului public de la clasicismul exclusiv de astăzi spre studiile mai practice ne îndreptățește a spera accelerarea mișcării economice și industriale și înfrânarea tendinței spre funcționarism.

Acestea sunt reformele principale, pe care ministerul le crede indicate în starea actuală a Țării.

Rămâne acum ca d-v., d-lor alegători, să hotărâți prin reprezentanții ce-i veți alege, dacă primiți — în tendința lor generală — aceste idei de reformă, fără de care, după convingerea noastră, Țara va cădea în niște lupte sterile ce vor întârzia propășirea și întărirea națiunii.

Făcând acest apel, ne adresăm cu încredere la cugetul înțelept și cumpătat al poporului român.

T. G. Rosetti, P. P. Carp, T. Maiorescu
Al. Știrbei, General Barozzi, M. Germani, Al.
Marghiloman.

București, 12 Septemvrie 1888.

Cele mai multe proiecte de legi astfel anunțate au și fost înlăptuite în epoca de peste șapte ani a regimului conservator de la 1888 până la 1895 și li s'au putut adăoga și altele. Așa fiind, numeroasele obiecțiuni deșteptate prin apelul de mai sus și prin forma publicării lui, nu ne par decât simp-

tomele premergătoare ale or-cărui progres. Nu era lucru ușor de a înlocui abstracțiunile de până acum cu măsuri precize de organizare și de a cere, în contra ademenirilor electorale și a făgăduelilor zadarnice, onesta executare a unui program politic manifestat. Lupta era neapărată și prevăzută. Dar, cu toate împotrivirile, precedentul a prins rădăcini, și atât ministerul L. Catargi dela 18 Decembrie 1891, cât și ministerul Dimitrie Sturdza dela 14 Februarie 1901 au anunțat țării de mai nainte și cu preciziunea cerută vederile politice ale guvernului lor și le-au și realizat. Abaterea lui Dimitrie Sturdza la Octomvrie 1895, când în chestia transilvană a luat la guvern o atitudine contrară celei susținute în opoziție, a avut urmări așa de nefericite pentru d-sa, încât nu credem că de acum înainte se va mai repeta o asemenea eroare.

Și astfel putem afirma că s'a statornicit o îndreptare în chiar cugetul oamenilor noștri politici — lucru mult mai important de cât vremelnicele legi croite în controverse și modificate după împrejurări. În ceea ce privește însă legile, violentele critice ale liberalilor în contra proiectelor noului guvern, în contra legii meseriilor, taxată de reacționară, a jandarmeriei rurale, a monometalismului de aur, etc.; ele au fost în curând răsbunute prin necesitatea ce au simțit-o liberalii înșii de a le respecta și în parte de a le înfăptui.

În mijlocul acestor discuții se apropie alegerile generale. În afară de pregătirea operei legislative pentru organizarea internă,

a cărei însemnătate era prea puțin pricepută, guvernul în cele șase luni ale activității sale putuse atrage atenția prin alte fapte caracteristice. De relevat este depărtarea companiei străine „Lemberg-Czernowitz-Iassy“ dela exploatarea liniei ferate Iași-Roman-Ițcani și trecerea administrației ei asupra statului român — măsură de mult cerută, dar totdeauna ocolită de guvernul liberal de teama jignirii intereselor unor partizani frunțași ca Beizadea Dimitrie Ghica și Mihail Kogălniceanu, reprezentanții români ai acelei societăți abuzive; și este mai ales de relevat surprinzătoarea scădere și în curând desăvârșita stărpire a agiului obținută printr'o serie de dispoziții, despre cari vom vorbi în capitoul următor.

Dar toate aceste nu înlăturau impresia de nedomirire, de care erau coprinși mulți alegători față de guvernul „junimist“. În locul schimbărilor radicale în personalul administrativ și judecătoresc, cu care erau deprinși la venirea unui nou regim și pe care o cereau cu stăruință unii membri ai opoziției-unite („cu mătură și cu rășină!“ strigau ei pe atunci), ei vedeau acum ocrotirea multor funcționari ai regimului trecut și nu înțelegeau, că aceasta era din partea guvernului anticiparea marelui reforme, a cărei trebuință deabia peste vr'o 14 ani avea să fie mai obștește simțită: stabilitatea — pe cât se poate — a funcționarilor statului, județului și comunei. Pe de altă parte opinia publică nu putea rubrica noul guvern în nici una din vechile despărțiri de partide, așa cum

se prezentau în acel moment. Căci de și se știa că „junimiștii“ aveau principii conservatoare, reintrarea lor în organizarea partidului nu era încă făcută, de vreme ce vechii conservatori se aflau confunđați cu atâtea elemente disperate din opoziția-unită.

Aceste nedomiriri prevesteau, că rezultatul viitoarelor alegeri nu se va rezuma în formula obișnuită: atâți guvernamentali, atâția din opoziție, ci va cuprinde fermentul unei evoluții, din care deabia mai târziu se va înjgheba adevăratul minister al acestei epoci conservatoare: ministerul Lascar Catargi-Carp.

Deocamdată și în însăș campania electorală dela Septemvrie-Octomvrie 1888, opoziția-unită începe prin a și desminți declararea, că nu recunoaște revizuirea Constituției și este silită să i se supună.

Acum mai ales reiese importanța faptului, că guvernul „junimist“ este în esență un guvern conservator; el înlesnește apropierea elementelor similare din opoziția-unită și impune vechilor conservatori desfacerea de nefireasca legătură, mai întâi de coaliția cu Dimitrie Brătianu, apoi și de împerecherea cu grupul Vernescan. În curând toți conservatorii redobândesc și curajul și demnitatea de a se numi sincer ceea ce sunt, adecă partid conservator, părăsind confuzia etichetei de „conservator-liberali“ sau „liberal-conservatori“, la care îi coborâse teama de impopularitate și compromiterea cu grupuri politice străine de chemarea lor proprie.

Astfel alegerile generale, terminate la

14 Octombrie 1888, dau — precum se și prevedea — o mare majoritate de elemente conservatoare. Se aleg toți fruntașii vechiului partid de ordine, mulți „junimiști“, prea mulți „Vernescani“, dar se aleg și destui liberali, printre cari M. Kogălniceanu, Dimitrie Brătianu, D. A. Sturdza, Gh. Ghițu, N. Fleva, Take Ionescu, etc; se aleg și doi socialiști ¹⁾. Prin insistența energicului primar al Capitalei, Em. Protopopescu-Pake, căruia n'ar fi trebuit să i se cedeze, s'a opus lui Ioan Brătianu în București candidatura „liberal-conservatoare“ a bancherului Zerlendi ²⁾. Cu toate aceste, ca rezultat final, opoziția liberală a putut număra în Cameră și Senat vr'o 40 de membri, și acest număr apare ca o notă favorabilă în deosebire de „unanimitățile“ guvernamentale, cu care unele alegeri ulterioare, mai ales cele dela 1895 și 1901, au compromis regimul constituțional și au dovedit și mai mult sterilitatea revizuirii dela 1884.

Noul Parlament se deschide la 1 Noembrie 1888, cu 15 zile înainte de termenul ordinar. Față de rezultatul alegerilor și după toată tendența ministrului-prezident Teodor Rosetti, care lucrase în înțelegere cu Lascar Catargi, cabinetul trebuia să fie modificat în compunerea sa, pentru a exprima o primă fază a apropierii tuturilor conservatorilor. Modificarea se face însă cu multă greutate,

¹⁾ Vezi mai jos discursul 79.

²⁾ Precum de altminteri sub regimul liberal, de și printr'un contrast mai puțin supărător, se opusese odinioară lui C. Bozianu necunoscutul Dr. Severin.

și situația parlamentară devine dela început nesigură, precum se vede îndată la compunerea biuroului. Pe când în Cameră alegerea de prezident a lui Lascar Catargi, primită de guvern, izbutește cu mare majoritate, în Senat se alege generalul Florescu în contra candidatului guvernului Nicolae Krezzulescu.

În asemenea împrejurări tratările pentru reconstruirea Cabinetului sunt foarte anevoioase. Dar în sfârșit, după 11 zile și după ce „junimiștii“ fac concesiia de a primi alături de ei pe G. Vernescu, pentru care stăruia — pe lângă cei doi prezenți ai Corpurilor Legiuitoare — îndeosebi și generalul Manu, se convine asupra următoarei liste ministeriale, al cărei decret de numire apare la 12 Noemvrie 1888:

T. G. Rosetti, prezident fără portofoliu,
 G. Vernescu, justiție,
 General G. Manu, rășboi,
 P. P. Carp, afaceri streine,
 Al. Lahovari, domenii,
 T. Maiorescu, culte,
 Al. B. Stirbei, interne,
 Men. Germani, finanțe,
 Al. Marghiloman, lucrări publice.

Înainte de a se prezenta parlamentului guvernul astfel modificat, se petrece la Palat o scenă de o solemnităte excepțională. Regele convoacă (Vineri, 11 Noemvrie, 10 ore seara) pe cei doi prezenți ai Corpurilor Legiuitoare împreună cu toți miniștrii și, așezând în jurul mesei la dreapta sa pe Lascar Catargi

(probabil ca fost Locotenent Domnesc), la stânga pe generalul Florescu, deși prezident al Senatului, și după ei pe miniștri, întrebă întâi pe Lascar Catargi, arătând cu un gest circular persoanele designate pentru ministerul modificat, dacă acest guvern, astfel compus, este expresia majorității și va avea sprijinul său? La această întrebare L. Catargi răspunde afirmativ și declară că i va da tot sprijinul. În acelaș sens se exprimă și generalul Florescu.

După așa solemnitate și cu așa întărire se înfățișează a doua zi noul Cabinet înaintea parlamentului. Dar tăria este numai aparentă. În mesagiul deschiderii, care de astădată, conform cerințelor formulate de noi în opoziție, cuprinde în mod exact reformele propuse ca temă a lucrărilor pentru acea sesiune, se indicase proiectele de legi pentru înstrăinarea unor părți din bunurile statului în folosul țăranilor, pentru tocmelile agricole, pentru retragerea biletelor hipotecare și pentru organizarea judecătorească. După stagiunea ultimilor ani ai regimului liberal, mulți conservatori aleși aveau dorința sinceră de a contribui cu munca lor la îndeplinirea operei legislative, pentru care fuseseră chemați, și înainte de a se termina introducerea istorică a volumului de față, vom arăta rezultatul activității lor. Dar deabia începuseră secțiile parlamentului să se ocupe cu discutarea proiectelor de legi, când se văd împiedecate prin tot felul de incidente și constată cu mirare, că cei doi preșidenți sunt aceia cari fac greutăți guvernului. În-

deosebi Lascar Catargi caută prilejul de a'și arăta nemulțumirea și de a se retrage dela prezidența Camerei. Prilejul îl găsește ușor. Impreună cu N. Blaramberg propune „a se declara Brăila și Galații porturi-france pe 10 ani“, și când guvernul se pronunță contra (Al. Lahovari, în ședința dela 13 Ianuarie 1899, nu se poate opri de a zice; „Scenele triste, la cari asistăm de două zile, îmi aduc aminte un cuvânt ce l'am auzit adineori dela un spiritual coleg din Cameră: aici pare a nu mai fi vorba de porto-franci, ci de porto-folii“) și când Camera, după trei zile de debateri, respinge propunerea, Lascar Catargi își dă demisia din prezidență și, văzându-se reales, și-o reînnoește cu stăruință, așa încât Camera la 19 Ianuarie își alege un alt prezident în persoana fostului ministru „al junei drepte“ dela 1870, Constantin Grădișteanu¹⁾.

Incidentul cu Lascar Catargi este semnalul altor dificultăți parlamentare, cari se concentrează în cererea depusă de N. Blaramberg în numele a 22 deputați (printre cari G. Apostoleanu, G. Em. Lahovari dela *Indépendance Roumaine*, G. Panu) de a se da în judecată cabinetul „lui I. C. Brătianu în cele două ultime formațiuni ale sale“. Propunerea era cu atât mai insidioasă, cu cât se știa că „junimiștii“ din guvern erau adversarii ei hotărâți, pe când cei mai mulți con-

¹⁾ Și N. Blaramberg crede de cuviință să-și dea demisia din vice-prezidență, însă demisia îi este îndată primită și în locul său se alege E. Protopopescu-Pake.

Dealtminteri Lascar Catargi, ajuns însuși în capul guvernului, chiar după o nouă disolvare a Camerei, nu mai revine la cererea porturilor france.

servatori din opoziția-unită o aprobau, iar Lascar Catargi voia îndeosebi să-și răsbune pentru darea sa în judecată dela 1876. Desbaterile ce urmează slăbesc autoritatea guvernului și în decursul lor să trădează un fel de conivență între opoziție și cel puțin unul din membrii cabinetului modificat. Căci pe când la aprinsa discuție iau parte dintre deputați G. Panu, N. Blaramberg, Lascar Catargi, Al. Enacovici, vorbind pentru darea în judecată, și Take Ionescu, Gr. Chrisenghi, M. Kogălniceanu vorbind contra, dintre miniștri nu intră în luptă decât Carp și autorul scrierii de față, pronunțându-se firește în contra acuzării. Inșă în vremea, în care cel din urmă vorbea dela tribună și cita tocmai precedentul cu darea în judecată a lui Lascar Catargi dela 1876 ca o greșală a liberalilor ce nu trebuia imitată, se aude deodată întrerupt cu violență de un coleg al său de pe banca ministerială, de ministrul de justiție G. Vernescu, care vine în ajutorul lui N. Blaramberg (vezi mai jos discursul 92 în ședința Camerei dela 31 Ianuarie 1889). Din această singură scenă se poate înțelege mai bine decât din orice explicare situația anormală a ministerului Teodor Rosetti, modificat la 12 Noemvrie 1888.

Cât pentru înșăș propunerea Blaramberg, ea — după felul propuitorului — păcătuia dela început prin exagerare, cuprinzând între punctele de acuzație și chestia Basarabiei și a Dunării. Pentru a face propunerea mai acceptabilă în ochii majorității, Nicu Filipescu, Iacob Negruzzi, Ioan Marghiloman și

alții, se încearcă să o amendeze și să o mărginească la „violările de lege și delictele de drept comun, în afară de orice preocupățiune politică“. Ivindu-se însă îndoeli, dacă legea asupra responsabilității ministeriale admite asemenea amendamente, noul președinte al Camerei, C. Grădișteanu, în ședința dela 2 Fevruarie 1889 pune primitiva propunere Blaramberg la vot, și curiosul rezultat este, că — după ce se declară „votanți 160, abțineri 1“ — din urne ies totuși 161 bile, 80 albe și 81 negre. Pe când se aud strigăte că votul este nul, președintele îl declară valabil și prin urmare propunerea respinsă.

Însă în vederea numeroaselor incriminări și față de împărțirea Camerei în două tabere aproape egale, vernescanul Ilariu Isvoranu depune peste câteva zile o nouă propunere de acuzare (semnată și de Nicu Filipescu, C. M. Stroici, A. Cămărășescu, etc.) cu scopul de a fi cel puțin trimisă „în studiul unei comisii de informațiuni“, conform art. 15 al legii asupra responsabilității ministeriale. Propunerea se primește la 9 Fevruarie cu 101 voturi contra 41 — atât era de redus numărul „junimiștilor“ rămași credincioși; Dimitrie Brătianu, C. T. Grigorescu, G. D. Pallade declară că se abțin, dar nu votează contra. În comisia de informațiuni, compusă din 7 membri, se alege C. Olănescu, Vericeanu, Enacovici, Iancovescu, Pesiakov, G. Apostoleanu (în locul demisionatului Tzony); se alege — după a sa stăruință — și N. Blaramberg, cu toate că legea oprește

pe cel ce a semnat propunerea de dare în judecată de a face parte din comisia de informațiuni, dar politicianii interpretează, că vechea propunere căzuse și că propunerea Ilariu Isvoranu nu era semnată și de Blaramberg.

După lege comisia de informațiuni trebuie să înainteze raportul ei în 10 zile, poate însă cere dela Cameră prelungirea termenului. În fapt, raportul (făcut firește de N. Blaramberg) nu se depune decât în Ianuarie 1890, precum vom arăta mai jos.

Atmosfera parlamentară devine acum relativ mai liniștită; însă ultimele incidente scosese ră la iveală atâta deosebire de vederi în chiar sânul cabinetului încât puțința continuării lui sub aceeași formațiune se micșora din zi în zi. Dealtminteri pe când cei trei membri nou introduși în guvern declaraseră, că primesc reformele propuse de ministerul Teodor Rosetti dela început, și în deosebi Al. Lahovari ca ministru al domeniilor lucra cu bună credință la înfăptuirea legii lui Carp pentru vânzarea moșiilor la țărani, ministrul de justiție G. Vernescu amâna mereu legea judecătorească, cu toată însemnătatea și urgența ce o avea.

Înainte de izbucnirea inevitabilei crize, ministerul Teodor Rosetti mai poate contribui la consolidarea ordinii dinastice a Regatului, introducând formal pe moștenitorul presumpțiv al Coroanei în viața constituțională. Dacă Regele Carol rămânea fără descendenți direcți și de oarece atât fratele mai mare, Principele Leopold de Hohen-

zollern, cât și nepotul cel mai în vârstă notificaseră de mai înainte renunțarea lor, Principele Ferdinand, al doilea fiu al Principelui Leopold, devenea moștenitorul presumpțiv al Tronului României. Drept aceea în ședința Senatului dela 14 Martie 1889. Ștefan Greceanu, un vechiu membru al partidului conservator, cunoscut prin îndeletnicirile sale heraldice, face interpelarea cuvenită asupra înscrierii Principelui Ferdinand în lista senatorilor ca moștenitor al Coroanei, conform art. 76 din Constituțiune. Senatul votează cu unanimitate o moțiune în acest sens, în urma căreia Principele Ferdinand începe să ia parte la ședințele lui.

Latenta criză ministerială se declară în sfârșit cu prilejul unor numiri la curtea de casație, făcute de G. Vernescu fără o prea-labilă înțelegere în consiliul de miniștri și cu vizibila tendență de a'și favoriza partizanii personali. Ministrul-prezident, după îndemnul colegilor săi junimiști, înaintează Regelui demisia cabinetului, și la 29 Martie 1889 se formează un nou minister, a cărui compunere denotă, cu cescop și sub ce instigațiuni fusese introdus G. Vernescu în fostul cabinet:

Lascar Catargi, prezident și interne,
 G. Vernescu, finanțe,
 General G. Manu, rășboi,
 Al. Lahovari, externe și ad-interim lucrări publice,
 N. L. Gherassi, justiție,
 C. Boerescu, culte,
 Gr. Păucescu, domenii.

Că acest minister Catargi-Vernescu însemna, după vorba lui Carp, „un pas îndărăt în dezvoltarea normală a acestei țări“ și în evoluțiunea partidului conservator, s'a constatat îndată din prima sa declarare politică. Un adversar isteț, Take Ionescu, interpelează guvernul în chiar ziua înfățișării lui asupra politicei externe, și Lascar Catargi răspunde, că este pentru „neutralitate“ și adaogă următoarele cuvinte de necrezut din partea unui ministru român după războiul independenței: „Tot ce a căpătat o țară mică ca a noastră e prin bunăvoința Puterilor Mari“. (Ședința Camerei dela 30 Martie 1889). Cine și aduce aminte de discuțiile petrecute în sânul comitetului conservator când cu articolul din *Deutsche Revue* și mai ales de acțiunea lui Carp ca ministru plenipotențiar la Viena, după care a urmat întrevederea lui Ioan Brătianu cu Principele Bismarck la Gastein (vol. III, pag. 9, 39 și 40), înțelege tot anahronismul unei asemenea atitudini politice.

Dar și în afară de aceasta, însăș compunerea noului minister îi da o față hipocratică. Sporirea influenței lui G. Vernescu prin admiterea în cabinet a obscurului său amic Gherassi nu se potrivea cu vederile majorității, iar propria sa trecere la ministerul de finanțe însemna părăsirea bunei tradiții conservatoare de a pune în capul resorturilor mai importante oameni de competență, și era cu atât mai jignitoare, cu cât măsurile treptate pentru stârpirea agiului se aflau în curs de lucrare și reclamau o

deosebită pricepere finanțiară ¹⁾. Camera își și arată nemulțumirea, și în ședința dela 22 Mai 1889 improvizatu ministru de finanțe e în pericol să primească un vot de blam.

Lascar Catargi simte că nu poate guverna cu această Cameră, dacă nu se desparte de Vernescu, și nu vrea să se despartă, fiind pentru moment identificat cu el în pornirea comună de a da sub judecată pe Ioan Brătianu. Astfel după închiderea parlamentului (8 Iunie 1889) și înainte de a începe a doua sesiune legislativă, prezidentul consiliului, îndemnat de G. Vernescu, dar în contra părerii lui Al. Lahovari, încearcă să obție disolvarea Camerei, însă Regele, văzând divergența în consiliul de miniștri, ezită și, în urma demisiei lui Lascar Catargi, însărcinează cu formarea cabinetului pe generalul Manu, care se declară în stare să guverneze cu ajutorul „junimiștilor“. E probabil că în acel moment Regele s'a hotărît cu atât mai ușor în favoarea generalului Manu, cu cât participarea „junimiștilor“ la noua formațiune era o garanție (și P. Carp a și pus-o generalului Manu ca o condiție), că ministerul; lipsit acum de elementul Vernescan, va ști să împedice darea în judecată a lui Brătianu, oricare ar fi raportul comisiei de informațiuni, și că prin urmare se va evita țării la 1890 ceea ce nu i s'a evitat la 1876.

¹⁾ Deatunci răul precedent, obișnuit la liberali, s'a mai imitat de conservatori numai odată, când cu numirea generalului Manu la finanțe în a. 1899; însă rezultatul dezastros al acestei numiri a fost de natură a ne garanta pe viitor în contra unor rătăciri analoage.

Generalul Manu, după înțelegerea cu Carp, care îi promite tot sprijinul câtă vreme va continua realizarea programului din „Apelul“ dela Septembrie 1888, propune lui Teodor Rosetti, Menelas Germani și autorului scrierii de față intrarea în minister. Cel din urmă refuză, din motive private; și Rosetti refuză la început, însă după declararea generalului Manu, că din participarea sa face o *conditio sine qua non* a întregii formațiuni, primește să fie ministru de justiție cu rezerva, că îndată ce va fi trecut legea organizării judecătorești să se retragă.

Astfel se alcătuește la 5 Noembrie 1889 ministerul, numit „concentrat“, cu

Generalul G. Manu la prezidență și interne,

Teodor G. Rosetti la justiție și ad-interim la culte,

Al. Lahovari la externe,

Men. Germani la finanțe,

Al. Marghiloman la lucrări publice,

Gr. G. Păucescu la domenii, și

Generalul M. Vlădescu la război.

Că formarea acestui cabinet a deșteptat nu numai nemulțumirea lui Lascar Catargi și a Vernescanilor, dar și a altor fruntași conservatori, s'a văzut puțin timp după redeschiderea parlamentului. Generalul Florescu, servind în tot decursul frământărilor acestei epoci ca un termometru al atmosferei politice, își dă demisia de prezident al Senatului și în locul său se alege la 13 Decembrie Nicolae Krezzulescu.

Cu toate greutățile parlametare, ministerul o poate duce dela Noemvrie 1889 până la Fevruarie 1891, și cel puțin Teodor Rosetti și Menelas Germani mai realizează în acest timp o parte însemnată a reformelor propuse în Septemvrie 1888, iar P. Carp, în calitatea de prezident al unei comisii speciale, alcătuiește în vederea apropiatei expirări a tratatelor noastre de comerț tariful vamal autonom.

Totdeodată cabinetul Manu își împlinește misiunea de a împiedica darea în judecată a fostului guvern liberal. Când N. Blaramberg, ne mai putând spera disolvarea Camerei și alegerea unei majorități de mai înainte hotărâte pentru condamnare, se vede silit să înainteze raportul, care conchide la darea în judecată, găsește în întregul minister o energetică rezistență. Raportul, mai scurt și mai puțin banal, dar tot așa de violent ca cele 4 volume ale lui Misail dela 1877, vine în discuția Camerei la 17 Ianuarie 1890; cetirea lui ține 3 zile, iar debaterile alte 9. Vorbesc *pentru* darea în judecată G. Panu, G. Apostoleanu, A. Pesiacov, Lascar Catargi (cu acest prilej citește scrisoarea sa dela 9 Fevruarie 1878, menționată de noi în vol. III, pag. 11, nota) și N. Blaramberg, care ocupă tribuna Camerei 5 zile dearându-l cu atacurile sale; vorbesc *contra* dării în judecată Gr. M. Buicliu (actual membru la Curtea de cașație), P. Carp, Take Ionescu, M. Kogălniceanu și generalul Manu. La votul final și individual dela 31 Ianuarie 1890 se respinge darea în judecată a lui Ioan Brătianu cu 86

bile contra a 67 și 4 abțineri, a doua zi se respinge cu majoritate și acuzarea lui Dimitrie Sturdza, Aurelian, Stolojan, Cernat, Nacu, D. Giani; iar darea în judecată a lui Eugenie Stătescu — cel ce propusese acuzarea dela 1876 — și Radu Mihai întrunește o majoritate de voturi (la mult bănuitul Radu Mihai chiar 87 contra 59 și 7 abțineri), este însă respinsă, fiindcă nu ajunge la cele două treimi pe care le cere legea.

Ne mărginim la aceste notițe, mult mai scurte decât cele relative la darea în judecată a ministerului conservator din volumul II, de vreme ce încercarea de răsbunare politică dela 1889—90 n'a avut gravitatea celei dela 1876—78: mai întâi că la 1876, în lipsa legii de responsabilitate ministerială (promulgată deabia la 2 Mai 1879), Camera liberală își arogase atribuțiile judecătorului de instrucție, chiar și dreptul de perchiziție și de arestare, zdruncinând astfel temelia unui stat constituțional; dar apoi însăș acuzarea dela 1876 a fost primită de unanimitatea liberală, pe când cea dela 1889 a fost respinsă de majoritatea conservatoare, care a dovedit astfel mai multă maturitate și a confirmat vorba zisă de P. Carp în ședința Camerei dela 28 Martie 1888: „în politică greșelele se îndreptează, dar nu se răsbună“.

Cu înlăturarea dării în judecată a lui Ioan Brătianu și cu trecerea legii pentru reorganizarea magistraturei în sesiunea extraordinară dela 16 Aprilie la 9 Iunie 1890, încetează activitatea folositoare a ministerului „concentrat“. Generalul Manu crede însă,

că poate duce sarcina mai departe, și după ce la 15 Noemvrie, în chiar ziua deschiderii sesiunii a treia parlamentare, Teodor Rosetti își dă demisia, precum fusese convenit, se stabilește o nouă înțelegere cu P. Carp, în urma căreia la 16 Noemvrie 1890 ministerul este astfel modificat:

Generalul Gheorghe Manu, prezident și interne,

Al. Lahovari, externe,

T. Maiorescu, culte și ad-interim lucrări publice,

Men. Germani, finanțe,

Al. Marghiloman, domenii,

General Vlădescu, război,

Gr. Triandafil, justiție ¹⁾.

Rezervarea unui portofoliu prin interimatul lucrărilor publice nu putea să însemneze (și așa a și fost prealabil înțeleasă între generalul Manu și autorul acestei scrieri) decât o mai mare apropiere de P. Carp, principalul sprijin al ministerului în Cameră, și dacă Carp ar fi primit să intre în minister, ar fi reluat administrația domeniilor, iar Marghiloman lucrările publice.

Însă situația parlamentară la începutul

¹⁾ Eliminarea lui Grigore Păucescu a fost cerută de Carp, care îl văzuse rău ministru de domenii. Mai târziu însă (în ședința Camerei dela 29 Noemvrie 1899) generalul Manu s'a plâns de această separare impusă, numind pe Gr. Păucescu „cel mai bun prieten politic, conservatorul cel mai convins“. Acest „convins“ părăsește partidul conservator îndată după venirea la puterea a lui Dim. Sturdza în Oct. 1895, și trece la adversari, fiind recompensat cu o alegere de deputat, puțin timp înaintea morții sale.

nouei sesiuni se arată așa de precară, încât după câteva săptămâni nu mai poate fi vorba de complectarea ministerului, ci numai de retragerea lui. Alegerea de prezident al Senatului devine din nou simptomatică: generalul Florescu întrunește 53 de voturi și întrece cu un vot pe candidatul guvernului Nicolae Krezzulescu. Se discută între miniștri demisionarea cabinetului; generalul Manu însă declară, că alegerea prezidențială se va rectifica printr'un vot de încredere dat guvernului, dar că în cazul unei dificultăți viitoare e dispus să ceară disolvarea Senatului.

Noua dificultate nu întârzie de a se prezenta. Fără a ne opri la incidentele precursorii, în cari opoziția profită de slăbiciunea guvernului pentru a'i impune cheltueli exagerate, precum sânt cele 17 milioane ale liniei Galați-Bârlad și altele ¹⁾, trecem la însuș momentul căderii.

În discuția secțiilor Senatului rămăsese încă de pe vremea ministerului Rosetti-Carp proiectul unei reforme parțiale a învățământului public, propus de autorul scrierii de față. Ajungând acum legea la ordinea zilei, adversarii „liberali-conservatori“ ai guvernului, în deosebi generalul Florescu, ajutat între culise de Lascar Catargi și G. Vernescu, se pun în înțelegere cu „național-liberalii“, și în ședința dela 14 Februarie 1891 fac pe Senat să adopte cu 52 voturi contra 50 o moțiune de suspendare, „fiind că proiectul

¹⁾ Vezi discursul 107.

„nu corespunde la așteptarea generală în
 „privința rezolvării marilor cestiuni relative
 „la direcțiunea învățământului secundar și la
 „organizarea facultăților“.

Semnăturile acestei moțiuni, în care Constantin Esarcu și Petru Poni se întâlneau cu Zerlendi, Bușilă, Șoarec și Plesnilă, arătau din capul locului, că aici nu era vorba de învățământul public, ci de alte interese. A-supra desbaterilor, care au ocupat 13 ședințe ale Senatului, nu mai insistăm, de oarece obiectul lor a fost înlăturat. S'ar cuveni să relevăm numai lungul discurs de 4 zile, ținut de Dimitrie Sturdza în contra proiectului; însă viitorul șef „național-liberal“, luând stenogramele cuvântării sale spre a le revedea, nu le-a mai restituit Senatului, și astfel a dispărut din analele parlamentare un discurs, al cărui spirit reacționar pusese un moment pe gânduri întregul partid liberal¹⁾.

În consiliul ținut înaintea Regelui după votul Senatului, toți miniștrii (afară de cel de culte, care se abține) propun dizolvarea Senatului. Cu deosebită tărie insistă Al. Lahovari, care numește moțiunea una din acele intrigi, în contra cărora se îndrepta tocmai acțiunea de însănătoșare a partidului conservator de un an și jumătate încoace; chiar și moderatul ministru al justiției, Triandafil, se pronunță pentru dizolvare. Generalul Manu însă refuză de a o cere, și astfel nu rămâne decât demisionarea cabinetului întreg și instalarea unui nou minister, format

¹⁾ Vezi discursul 112.

la 21 Februarie 1891, în care se oglindesc cele petrecute la Senat¹⁾). În adevăr:

Generalul Ion Emanoil Florescu e numit
prezident fără portofoliu,
Lascar Catargi, ministru de interne,
G. Vernescu, finanțe și ad-interim justiție,
Colonel Iacob Lahovari, rășboi,
C. Olănescu, lucrări publice,
Ilariu Isvoranu, domenii,
G. Dem. Teodorescu, culte.

Aceasta este a doua încercare a vechilor conservatori de a governa fără concursul „junimiștilor“, și semnul unor asemenea opinii apare de astădată și mai pronunțat prin improvizarea unor miniștri de ocazie, lipsiți de competență și de autoritate. În afară de numirile nemerite ale lui Lascar Catargi la

¹⁾ Refuzul generalului Manu de a cere dizolvarea Senatului e surprinzător după declararea sa anterioară. Mult mai târziu, în ședința Camerei dela 29 Noemvrie 1899, i-au scăpat în privința acestui incident cuvintele: „Trebuie să mărturisesc că căderea nu m'a surprins și că am stat indiferent la desbaterea legii, fiindcă menagiul în sânul guvernului ce prezidam, devenise nesuferit din cauza elementului junimist“. A. Marghiloman intrerupe: „Va să zică președintele consiliului a lucrat în contra miniștrilor!“ — După două zile *Timpul*, organul autorizat al generalului, încearcă o justificare zicând, că generalul Manu „tovarăș leal și om cinstit“ ar fi răspuns unei delegațiuni liberal-conservatoare (adecă tocmai opoziției, care propunea moțiunea în contra legii în vătământului), că nu se poate despărți de nici unul din colegii săi, „*adăogând că nici nu va cere M. Sale în urmă votului de blam, de ar obține majoritate, dizolvarea Senatului. Așa a și urmat*“. În adevăr, așa a și urmat generalul, și nu încapă îndoială că a fost leal față de opoziție; chestia este, cum a fost față de colegii săi din minister, cărora nu le-a comunicat curioasa conversație cu „delegațiunea liberal-conservatoare“. Toată lumea pricepe, ce puteau însemna vorbele generalului pentru niște senatori, în contra cărora perspectiva disolvării este singurul mijloc de înfrânare.

interne și ale lui Iacob Lahovariși C. Olănescu la resorturile lor speciale, se acordă grupului Vernescan cea mai largă participare. Lui G. Vernescu însuși se încredințează două portofolii importante și i se mai admit în cabinet și doi partizani, Ilariu Isvoranu și G. Dem. Teodorescu, cărora li se adaugă ciudata figură politică a lui Constantin Esarcu la externe.

În chiar ședința dela 21 Fevruarie 1891, în care se înfățișează înaintea Camerei curiosul cabinet, se vede întâmpinat cu o moțiune de neîncredere, care întrunește 77 voturi contra 69, iar a doua zi generalul Florescu disolvă Camera, fixând alegerile la 9 Aprilie. Ceeace zicea generalul Manu că nu putea să facă în contra frunțașilor conservatori, cari au urzit moțiunea senatorială, generalul Florescu — mai consecvent și mai hotărît — a făcut-o foarte ușor în contra tuturilor conservatorilor, cari nu aprobau preponderanța Vernescanizmului în partid.

Nouăle alegeri dau obișnuita majoritate guvernamentală. Pe când însă liberalilor li se înlesnește isbutirea a 18 candidați „juniști” sunt pretutindeni combătuți, și numai 5 din ei pot pătrunde în Cameră, printre cari P. Carp (ales la Botoșani), Men. Germani și Rosetti-Tescanu ¹⁾. În urma acestei atitudini prea ostile a vechilor conservatori, „juniști”, cari încă din anul 1885 aveau în *România Liberă* și apoi în *Constituționalul*

¹⁾ Aulorul acestei scrieri deabia isbutește în Târgul-Jiului să ajungă la un balotaj, după care prefectul conservator se aliază cu liberalii pentru a scoate pe candidatul lor Iunian.

organul lor propriu, se constituiesc sub șefia lui P. Carp într'un club politic deosebit, pe care îl înaugurează la 9 Mai 1891 sub numele de „club constituțional“.

Cu funcționarea guvernului Florescu coincide la 10 Mai 1891 serbarea jubileului Domniei de 25 de ani a Regelui, eveniment de o însemnătate deosebită ca o dovadă a consolidării monarhiei în România. Poate că această aniversară, a cărei solemnitate se cuvenea să nu fie turburată prin vre-o mișcare pe stradă a opoziției liberale, a contribuit întru câtva la formarea cabinetului Florescu, și nu e de mirat ca pentru acest jubileu Regele să fi preferit la interne pe fostul Locotenent Domnesc și prim-ministru al său ; iar prezidența generalului Florescu, pe lângă toată eleganța ei externă, amintea actul de energie dela 3 August 1865, când generalul împotriva unei încercări de revoltă a liberalilor adusese tunurile pe piața cea mare a Capitalei. În orice caz Lascar Catargi și generalul Florescu puteau garanta ordinea.

Dar în afară de împlinirea acestui rol cabinetul Florescu-Vernescu nu este în stare să lucreze. Unii din membri se arată chiar așa de puțin capabili, încât generalul Florescu se vede silit să'i înlocuiască în timpul vacanțelor parlamentare, și astfel își asociază mai întâi pe Petru Poni în locul lui G. Dem. Teodorescu și apoi pe Al. Vericeanu în locul lui Ilariu Isvoranu. Înlocuirea lui Isvoranu cu Vericeanu nu schimba mult în situație ; mai surprinzătoare ar părea intrarea

lui Poni într'un cabinet Florescu alături Lascar Catargi. Că generalul Florescu avea recunoștință pentru Poni, care luase o parte așa de activă la lupta de răsturnare cu prilejul legii învățământului, este explicabil; dar că Poni, care trecea de liberal, intra într'un minister vechiu-conservator, e mai greu de explicat, afară numai dacă prima oferire a unui portofoliu nu l-a ispitit să se creadă om special și deasupra partidelor.

Slăbiciunea guvernului neliniștește cu atât mai mult pe conservatori, cu cât partidul național-liberal, după trei ani de amorțeală, se reculege și începe ași încerca vechia putere de agitare. La 4 Mai 1891 încetează din viață Ioan Brătianu, dar prin ultimele sale stăruințe partidul se arată acum împăcat și reîntregit cu toate elementele de mai nainte, și printr'o „declarație“ publicată în *Voința Națională* dela 21 Mai 1891 primește șefia lui Dimitrie Brătianu. Declarația e semnată de toți liberalii mai cunoscuți, printre cari figurează alături de Dimitrie Sturdza, Aurelian, M. Pherekyde, Eug. Stătescu, etc., și foștii răsvrățiți N. Fleva, C. T. Grigorescu, G. Pallade, etc. Se observă și semnătura lui Mihail Kogălniceanu, cel din urmă act al vieței sale politice, — după câteva săptămâni, la 20 Iunie 1891, dispăre și acest reprezentant istoric al epocii de renaștere națională.

Nu doară că șefia lui Dimitrie Brătianu ar fi dat partidului său vre-o nouă tărie. Inșă faptul unirii tuturilor liberalilor era un semn de disciplină și le prevestea revenirea

la putere sub un alt șef, care să fie mai acceptabil decât Dimitrie Brătianu, în deosebi în ceea ce privește politica externă¹⁾.

Pe sub mână se și pregătea șefia lui Dimitrie Sturdza.

Față de puterea crescândă a adversarilor și în vederea apropiatei deschideri a sesiunii parlamentare generalul Florescu, uneori ușuratic în concepțiile sale, crede că și întărește Cabinetul, făcând pe ministrul de finanțe Vernescu să cedeze portofoliul justiției lui Nicolae Blaramberg (5 Noemvrie 1891). Dar îndată ce la 15 Noemvrie guvernul modificat deschide parlamentul cu un mesagiu, a cărui prolixitate stă în proporție dreaptă cu lipsa de idei precize, se vede întâmpinat de rezistența hotărâtă a adevăraților conservatori. Criza o provoacă însuși Lascar Catargi, care își dă în sfârșit socoteală de paguba suferită în partidul conservator prin încercarea de a înlocui pe „junimiști“ cu te miri ce alte elemente și, în afară de aceasta, simte poate și oarecare dificultatea personală de a face parte dintr'un minister, pe care nu'l prezi-dează.

Prilejul i-l ofere alegerea biuroului Camerei în ședința dela 18 Noemvrie. Prezi-dența colonelului G. Roznovanu, propusă de guvern, se admite cu mare majoritate; însă din lista celor patru vice-prezidenți, candidații Vernescani Ilariu Isvoranu și Corjescu rămân în minoritate, în locul lor se aleg Al. Catargi și — ca reprezentant al opoziției liberale —

Vezi Vol. III, pag. 25 și 26.

N. Fleva, propuși de N. Filipescu și susținuți de amicii săi, tinerii conservatori, cari aduc astfel partidului un mare serviciu.

În urma acestor incidente Lascar Catargi își dă demisia, și atunci întregul Cabinet se vede silit să se retragă — nu fără o izbucnire de indignare din partea decepționatului Blaramberg¹⁾.

Formarea noului guvern este încredințată lui Lascar Catargi, care la 27 Noemvrie compune mai întâi un minister de tranziție cu generalul Manu, prințul Alexandru Știrbei și D. Sturdza-Scheianul, și în aceeași zi pro-roagă parlamentul. Camera însă în prima ședință după redeschidere votează cu o slabă majoritate o moțiune de neîncredere, semnată de Aristid Pascal, G. Vernescu, Ilariu Isvoranu, Al. Vericeanu, G. Dem. Teodorescu, etc. „Junimiștii“ se abțin dela vot; de astădată Lascar Catargi se înțelese cu

¹⁾ Dacă Nicolae Blaramberg în cele 21 de zile, în care a fost ministru, n'a avut putința să lucreze ceva, a avut cel puțin ocazia să și desmintă trecutul anti-dinastic. În ședința Camerei dela 19 Noemvrie 1891, asupra cererii deputaților C. Ressu și Al Lahovari de a se ridica ședința de oarece ministrul de interne L. Catargi și-a dat demisiunea, Nicolae Blaramberg — surprins de această veste pe care, de și ministru, nu o aflase până atunci — descopere o nouă prerogativă a guvernului și a Coroanei și se apucă să le apere în contra lui Alexandru Lahovari, strigând:

„Apoi pentru Dumnezeu, unde suntem și sub ce regim „trăim?!... D-voastră în acest moment *ampietati* nu numai „asupra prerogativei băncii ministeriale, dar aveți încă pretențiunea să uzurpați și drepturile Coroanei... (întreruperi, protestări). Până ce Coroana nu s'a pronunțat asupra „acestei demisiuni acceptând-o sau refuzând-o, nu este loc „pentru Camera la nici o inițiativă și încă mai puțin la „suspensiuni de ședințe“.

Camera însă a suspendat ședința, și Nicolae Blaramberg a trebuit să demisioneze împreună cu restul Cabinetului, sfârșind astfel cariera sa politică.

ei pentru o apropiată colaborare și primise condiția pusă de Carp de a disolva mai întâi parlamentul spre a obține o majoritate mai homogenă. Astfel votul de neîncredere provocat de Vernescani este bine venit, și a doua zi 10 Decembrie, spre consternarea adversarilor, Lascar Catargi cetește decretul de dizolvare a ambelor Corpuri legiuitoare, fixând începutul alegerilor la 1 Februarie 1892.

Acum situația este limpezită, și la 18 Decembrie 1891 se formează adevăratul și definitivul minister conservator, caracterizat prin participarea lui Carp, Germani și Marghiloman sub presidența lui L. Catargi. De aici înainte încetează rolul politic al generalului Florescu și al lui G. Vernescu, necum al figuranților de a doua mână, cu toată încercarea Vernescanilor de a face acțiune comună cu partidul național-liberal „în fața pericolelor cari amenință instituțiunile noastre liberale și democratice“, cum se exprimă *Voința Națională* dela 1 Ianuarie 1892 cu vechea frazeologie. Generalul Florescu însă, cu puține luni înaintea morții sale, întâmplată la 9 Mai 1893, mai îndeplinește o ultimă misiune reprezentativă: după invitarea specială a Regelui asistă la căsătoria Principelui Ferdinand în Sigmaringen.

Sfârșind acest capitol al frământărilor partidului conservator, se cuvine să ne reamintim în câteva cuvinte personalitatea politică a aceluia, care — după o intermitență de 15 ani — este pentru a doua oară chemat să conducă un minister conservator de lungă durată

și de mare valoare. Dintre fruntașii conservatori dela 1866 încoace Manolache Kostaki era mult mai cult ca educație, generalul Florescu mult mai distins ca apariție, Petru Mavrogeni mult mai fin ca inteligență. Dar Lascar Catargi îi întrecea pe toți cu puterea sa de muncă, dovedită printr'o neobosită activitate, semănând întru aceasta cu Ion Brătianu și cu Dimitrie Sturdza. La o așa de importantă însușire — importantă mai ales într'o societate nedeprinsă cu sârguința — Lascar Catargi adăoga o afabilitate totdeauna egală, simplă și cumpătată, prin care se deosebea de spirituala distracție a lui Manolache Kostaki, ca și de eleganța superficială a generalului Florescu și de răceala dusă până la indiferență a lui Mavrogeni. Atrăgându-și astfel simpatiile multor oameni, el știa să le menție, inspirând încredere printr'o energie fără șovăire în acțiunile sale. Lipsit de talentul oratoriu, chiar și de exprimarea corectă, el avea cel puțin destulă modestie pentru a nu vorbi decât foarte scurt și destul tact pentru a nemeri exact punctul în discuție, deosebindu-se întru aceasta de divagațiunile lui Ioan Brătianu și de nesfârșitele admonestări, mai mult scolastice decât politice, ale lui Dimitrie Sturdza. Sobru și corect în viața sa privată, el păstra o firească rezervă și demnitate în toată apariția publică, și nicio dată n'ar fi imitat pe Ioan Brătianu în folosirea unei colecte „pentru încurajarea virtuților cetățenești“. Crescut dealtminteri în tradiția rămasă de pe urma domniilor fanariote, el nu se credea legat prin declarațiile

sale politice și nu știa să-și subordoneze totdeauna sentimentele și resentimentele personale intereselor obștești. Adânca vătămare ce a simțit-o la darea sa în judecată din anul 1876, l-a făcut să fie mai stăpânit decât se cuvenea de dorința răzbunării. Nu numai participarea la violențele opoziției-unite, în care s'a împărechiat cu G. Vernescu, și stăruința amândora pentru acuzarea lui Ioan Brătianu se explică astfel, dar și o parte a raporturilor sale cu Coroana¹⁾ par a fi fost dictate de aceeaș susceptibilitate nepolitică. De aici se și poate înțelege, pentru ce conservatorii „junimiști“ dela 1881 până la 1891 n'au mai primit conducerea sa și ar fi preferit o vremelnică înlocuire. Dar tot Lascar Catargi, după ce acuzarea lui Ioan Brătianu a fost înlăturată și insuficiența elementului Vernescan pe deplin dovedită, a avut destulă abnegație de sine și destulă prețuire a valorii oamenilor pentru a se apropia iarăș de „junimiști“, a primi cu încredere ideile lor și a scrie cu ei împreună ultima pagină însemnată în cartea vieții sale²⁾.

¹⁾ Vezi vol. III, pag. 10 și 11.

²⁾ Ca introducere la povestirea evenimentelor dintre anii 1888 și 1895, T. Maiorescu adăogase următoarele reflexii de un caracter mai general:

„In precuvîntarea la volumul I al Discursurilor Parlamentare“, se vorbește de greutatea unei istorii a timpurilor noastre.

„Greutatea, care exista din capul locului pentru evenimentele menționate în acel volum — epoca dintre anii 1866 și 1876 —, trebuie să pară și mai mare pentru volumul timpurilor mai apropiate care aduc firul istoriei până în toamna anului 1895, totdeauna cu intenția nepărtinirii.

„Subscrisul este încredințat de adevărul tezei susținute de Lessing, că cineva nu poate scrie bine decât istoria propriului său timp; de și unul din cei mai interesanți istorici moderni, Treitschke (în monografia *Lord Byron și radicalismul*) se miră de „spirituala și curagioasă” vorbă a lui Lessing și mulți alții împreună cu el nu o vor admite. Ceea ce însă, după părerea noastră, o îndreptățește, e mai marea siguranță a constatării faptelor.

„Trăind încă autorii lor și în orice caz mulți martori oculari, controlarea exactității se face dela sine și eventualele rectificări se produc mai ușor. Tocmai acest folos crește cu apropierea evenimentelor.

„Iar în ce privește judecata istoriografului, aceasta nu ne pare a fi mai „obiectivă” sau mai lipsită de controversă la cei ce se ocupă cu istoria veche. Cine își aduce aminte, cum Mommsen coboară pe Cicero la categoria „slugarnicilor politici”, cari trec dintr’un partid în altul după interesele materiale, și numește pe Marcus Porcius Cato „o caricatură a strămoșului său”, pe când în cartea de școală Duruy acelaș Cicero este *meilleur que son temps, croyant à la vertu, au pouvoir de la raison, à la liberté*, și acelaș Cato *celui peut-être de tous les grands personnages de l'antiquité qui porta le plus haut l'idée du devoir*; cine constată apoi, cum însuș Treitschke combate pe Macaulay în ideile sale asupra dezvoltării constituționale a Angliei, acela va fi înțeles valoarea pretenției deosebiri între o istorie a trecutului și o istorie contemporană cât pentru nepărtinirea lor.

„Respectarea „obiectivității”, întrucât este omeneste cu puțință, a fost pentru subscrisul înlesnită prin faptul, că expunerea sa, așa cum se vede alcătuită dela început ca o însoțire și un adaos la discursurile parlamentare, urmărește întâmplările mai ales pe temeiul repercutării lor în corpurile legiuitoare și în întregimea mișcării constituționale.

„În această privință însă, de și în decursul evenimentelor descrise aici a făcut și el parte din câteva guverne ca ministru al instrucției publice, nu a rămas după urma sa nici o reformă legislativă; încercările sale s’au izbit de rezistența unor majorități variabile. Ideile, de care a fost inspirat, le-a crezut și le crede drepte; unele din ele s’au și realizat prin legile altora, căci ideile nu erau personale, ci culese și adaptate din tezaurul comun al culturii europene; altele se vor realiza poate într’un viitor mai îndepărtat, în care puțința participării sale personale va fi încetat de mult. Puținul ce l-a putut face în acest departament ministerial (aducerea documentelor Hurmuzaki, restaurarea bisericii dela Curtea de Argeș, introducerea studiului limbei române în licee și alte câteva măsuri) l-a făcut pe cale administrativă, iar nu legislativă.

„Astfel autorul scrierii de față, cu respectul ce-l are pentru realitățile date și cu recunoașterea dreptului majorităților de a fi cum sunt, a renunțat la orice gând la legiferare în materie de școli și așteaptă aici progresul dela în-

dreptarea metoadelor și a personalului profesoral, fără nici o privire la vicisitudinile parlamentare. Cu atât mai desinteresat se știe în expunerea lor și cu atât mai întărit în dorința celei mai impersonale apărări.

„Dacă totuș a reprodus în acest volum printre discursurile sale parlamentare și pe cele relative la reforma învățământului, a făcut-o din datoria de a publica discursurile în totalitatea lor. Numai astfel o asemenea publicare poate contribui la caracterizarea exactă a oamenilor și a epocii. Suprimări, știrbiri, modificări alterează imaginea realității.

„Ceea ce a fost, trebuie să rămâe așa cum a fost ¹⁾ și nu se poate face par'că n'ar fi fost; legea timpului e inexorabilă: *facta infecta fieri non possunt*“.

T. Maiorescu.

Sinaia, ³/₁₈ Octombrie 1923.

¹⁾ O întrebare totuși se impune: care ar fi fost dezvoltarea învățământului și în genere educația tineretului, dacă în plină putere (n'avea de cât 50 de ani), Titu Maiorescu ar fi îngrijit în tot timpul acelu lung minister de mersul școlii? De ce Catargi și Carp i-au preferat pe un novice?

Neutralitatea lui Maiorescu, nepăsarea lui Carp și ne-cazul ascuns al lui Catargi, de când se văzuse amenințat cu o „inmormântare de clasa întâi“ au depărtat din „marele minister“ conservator pe cugetătorul cel mai puternic al acestui partid. În loc de un „om al școlii“ în cel mai înalt înțeles al cuvântului, a venit la ministerul instrucției și al cultelor un tânăr avocat, strein de problemele învățământului, — ba încă după ce fusese umilit de Lahovari „într'un mod neobișnuit“ chiar în mijlocul Camerei ¹⁾. — Titu Maiorescu, lipsit cum era de orice ambiție administrativă, s'a retras în umbră. Eroarea a fost însă plătită foarte scump. Nu de Catargi care a murit la puțină vreme după retragerea guvernului, ci de întreg partidul conservator, prin frământările pe care le-a produs ambițiile lui Take Ionescu și înverșunata sa luptă împotriva lui Filipescu, Marghiloman, Carp..., ceea ce a și dus partidul la ruină. Dar mai scump de cât toți a plătit țara. Absența lui Maiorescu din capul învățământului a făcut posibilă, în anii următori, o sumă de experiențe false în ce privește organizarea instrucției și educației publice. Unii miniștri cu gânduri bune, alții cu gânduri mai puțin laudabile, au ajuns să facă din acel minister o anexă a politicei, mutând centrul de gravitate al școlii afară din sfera educației tineretului. — Alături de amânarea împroprietăririi țăranilor după 1878, lipsa lui Maiorescu din capul învățământului între 1891—95 este a doua mare eroare a politicei românești dela sfârșitul veacului trecut, care explică multe din scăderile generației de azi.

¹⁾ Vezi mai jos pag. 289, 316 ș. a.

VIII.

Continuarea Regimului Conservator. — Ministerul Lascar Catargi-Carp.

18 Decembrie 1891—3 Octombrie 1895

Ministerul partidului conservator dela 18 Decembrie 1891, cel din urmă format de Lascar Catargi, se poate compara cu cel dela 1871 — 1876 în valoarea membrilor săi și i este superior ca unitate de acțiune, cu rezerva unei singure chestii, de care vom vorbi, mai jos. Compunerea este caracteristică:

Lascar Catargi, prezident și interne,
P. P. Carp, domenii,
Al. Lahovari, externe,
Men. Germani, finanțe,
Al. Marghiloman, justiție,
General Iacob Lahovari, război,
C. Olănescu, lucrări publice,
Take Ionescu, culte.

Cu greu se va mai găsi în vremurile noastre o împreunare a atâtor bărbați de autoritate, cărora să li se poată încredința resorturile ministeriale conform competenței fiecăruia din ei. În această aprețiere intră și

Alexandru Lahovari, care devenind inițiat în politica internațională și făcându-și din afacerile străine o specialitate, ajunge a reprezenta interesele României cu tact și cu pătrundere.

O excepție pare numai noul ministru al cultelor, Take Ionescu. Chiar faptul intrării sale într'un minister conservator (L. Catargi îl admisesse și în cel vremelnic dela 29 Noemvrie) putea să mire pe cunoscătorii antecedentelor sale politice. Intrat pentru întâiași dată în Camera liberală aleasă pe temeiul Constituției revizuite, întâmpinat cu ironie de Mihail Kogălniceanu după primul său discurs parlamentar (din Dec. 1884), în care se arătase prea Brătienist și zisese despre partidul conservator că este pierdut, Take Ionescu trece mai târziu în opoziția formată contra regimului lui Ioan Brătianu și lovește cu violență în corupția unor membri ai Cabinetului¹⁾, rămâne însă tot liberal și atacă adeseori pe miniștrii conservatori, îndeosebi la 2 Decemvrie 1888 pe Alexandru Lahovari cu atâta vioiciune, încât acesta îi răspunde într'un mod neobișnuit²⁾.

¹⁾ În discursul dela 31 Martie 1888 vorbește de „hoțiile” lui Radu Mihai și ale generalului Al. Angelescu și dă cele mai crude amănunte asupra lor.

²⁾ Iată cuvintele, cu cari apostrofează Al. Lahovari pe Take Ionescu:

„Pentru un act de patriotică abnegațiune, partidul conservator s'a văzut atunci (la convenția consulară cu Germania) amenințat de a-și închide pentru totdeauna calea puterii.

„Ei bine, el n'a dat îndărăt, acel partid, d-ta d-le Take Ionescu, îl maltratezi din vârful celor 3 ani ai d-tale de viață politică. Proprietarii din țara românească au făcut ce n'au făcut lorzii d-tale din țara englezească, dând $\frac{2}{3}$ din moșiile lor țăranilor. Când vor face și lorzii d-tale așa, atunci să stăm și să vorbim cu ei, de și eu personal n'am avut onoarea să mă așez la mesele lor, nici să mă duc la balurile

Chiar și la 21 Februarie 1891, în contra ministerului Florescu, se arată încă opozanț liberal¹). Dar lesne adaptabil, și pătrunzând totdeauna cu agerime partea personală a situațiilor politice, Ionescu prin relațiile sale cu Nicu Filipescu se introduce pe lângă Alex. Lahovari, care — mai ales după riposta din Cameră — se simte măgulit de această apropiere și, recunoscând talentul noului adept, stăruie pentru admiterea sa în Cabinetul L. Catargi. Aici tânărul ministru se distinge printr'o rară aptitudine de asimilare și ajunge în curând să stăpânească resortul ce 'i este încredințat. Legea organizării ministerului cultelor votată în primăvara 1892, a învățământului primar, promulgată la 18 Mai și a clerului mirean la 29 Mai 1893, împreună cu fixarea parohiilor dela 5 Aprilie 1894, dovedesc o deosebită inteligență și sârguință. Astfel Take Ionescu este mai mult o notă interesantă decât o notă discortantă în ministerul Lascar Catargi-Carp, și or ce s'ar zice despre acțiunea sa ulterioară în partidul conservator (noi vom face mai jos rezerve și în privința amestecului său în chestia transilvană de pe timpul ministerului Catargi), faptul că în cel mai scurt timp a știut să ocupe un loc de frunte printre oamenii politici ai generației sale, nu se poate tăgădui.

„Ior din ziua când se primesc slugile de către stăpâni odată pe an și joacă slugile cu stăpânii (ilaritate, aplause)... „Ai văzut fără să înțelegi această apropiere odată pe an“.

¹) Din „discursurile“ lui Take Ionescu, publicate de el și de Christu Negoescu în mai multe volume, lipsesc cele patru menționate mai sus.

După exemplul inaugurat de Cabinetul „junimist“ în Septembrie 1888, și Cabinetul conservator Lascăr Catargi-Carp publică la 4 Ianuarie 1892, cu o lună înaintea alegerilor, programul său legislativ drept „platformă electorală“ prin următorul *apel către alegători* (probabil redactat de Take Ionescu), al cărui sfârșit se potrivește bine cu trecutul politic al lui P. Carp:

Domnilor alegători,

Partidul conservator, ai căruia reprezentanți în guvern suntem, cerându-vă încrederea d-voastre, se simte dator să vă arate cari sunt principiile ce vor însufleși activitatea sa.

Dacă nu ar fi acuzațiunile pe cari patimele politice le asvârlă asupra-ne, am crede de prisos să vă spunem că suntem pe deplin respectuoși și sinceri sprijinitori ai libertăților publice și ai instituțiilor pe care și le-a dat țara. Trecutul partidului, partea însemnată pe care el a luat-o la întemeierea și dezvoltarea regimului reprezentativ, sunt dovezi cari nu se pot recuza; și astăzi partidul conservator, urmărind acelaș țel, va căuta să producă în instituțiile noastre toate acele îmbunătățiri cari sunt menite să asigure și mai mult libertățile publice, garanția cea mai puternică a ordinii, fără de care nu este progres.

În acest scop, guvernul va cere votarea unor proiecte de legi cari, regulamentând condițiunile de admisibilitate în funcțiunile publice și întărind astfel stabilitatea servitorilor Statului, va asigura un mers mai regulat în deosbitele administrațiuni publice.

Libertățile publice, însă, nu sunt numai un scop, ele sunt și un mijloc. La adăpostul lor trebuie să urmărim opera de dezvoltare organică a Statului pe toate tărâmurile activității naționale.

Fără a tăgădui mersul înainte al țării în toate timpurile, partidul conservator poate afirma, cu o dreaptă mândrie, că în anii din urmă opera de organizare a Statului a făcut pași uriași.

Continuarea acelei munci va fi misiunea noastră, și, după cum multe și deosebite sunt nevoile națiunii române, tot ast-fel pe multe și deosebite căi se va întinde activitatea noastră.

Administrațiunea interioară a țării este cea dintâi care are trebuință de o reorganizare complectă.

Toate ramurile administrațiunilor publice au fost reformate și îmbunătățite. Numai administrația ministerului de interne funcționează încă și astăzi cu legi cari nu stau în raport cu dezvoltarea modernă.

Administrațiunea ministerului de interne trebuie ușurată de câte-va atribuțiuni cari pot fi lăsate administrațiunilor locale, astfel ca opera de descentralizare să înceapă dela cap.

Atribuțiunile administratorilor locali, prefecți, sub-prefecți sau administratori de ordin inferior, trebuie lămurite prin lege; drepturile lor bine precizate.

Impărțirea actuală a plășilor și a comunelor, astfel cum a fost întocmită printr'o lege a guvernului liberal, este inegală și nepotrivită. Legea județiană și legea comunală trebuiesc revăzute din punctul de vedere al unei descentralizări înțelepte și a micșorării unei biurocrații costisitoare și nefolositoare. În această reformă vom ține socoteală, ceeace n'au făcut legislațiunile anterioare, de deosebirea radicală ce există între administrațiunea unei mici comune rurale, și aceea a unor centruri mari de populațiune.

Pentru ca legile însă să aibă o eficacitate serioasă, trebuie ca să existe și organe de execuțiune. Inființarea geandarmeriei va asigura executarea legilor, paza regulamentelor, siguranța persoanelor și a averilor,

O cestiune însă care ne-a preocupat, este starea sanitară a populațiunii noastre rurale. Modul cum este astăzi organizat acest serviciu este recu-

noscut ca defectuos. Sistemul medicului ambulant este părăsit în parte și înlocuit, pe cât se va putea, prin tratamentul în spitale.

Guvernul va stăruî dar să înființeze spitale treptat în toate plășile și în centrurile de populațiune mai însemnate.

O bună administrațiune are, însă, drept corolar și o bună justiție.

În acest ordin de idei intră continuarea reformei judecătorești începută la 1890.

Suntem cei dintâi cari, cel puțin în mare parte, am dat justițiabililor garanția inamovibilității cerută de toți și nerealizată de nimeni. Voim a complecta opera noastră, întinzând din ce în ce mai mult această garanție.

Tot asemenea trebuie repede reorganizată justiția de ocoale, plină de lacune, și reînființată justiția și mai poporană, până aci numită comunală, și care nu există decât în aparență.

Adânc pătruns de marele adevăr că interesele conservatoare ale Statului sunt indisolubil legate de armonia dintre diferitele pături sociale, partidul conservator a urmărit în totdeauna înălțarea tuturor claselor sociale, și mai ales a acelor straturi adânci care reprezintă temeliala edificiului național.

Pe lângă principiile generale, însă, cari reprezintă țelurile ideale ce urmărește un partid, nu trebuie să uităm legitimele interese materiale, a căror satisfacere dă unei națiuni mijloacele de a fi la înălțime sacrificiilor ce evenimentele 'i pot impune. În primul rând vom căuta deci ca muncitorii, de la activitatea cărora atârnă avuția națională, să beneficieze cât se va putea mai curând de legile votate în favorul lor și fără cari roadele dorite nu se pot obține. Aplicarea legii vânzării bunurilor Statului, legea creditelor agricole, care va înlesni prin avansuri mijloacele necesare la mutarea noilor proprietari, și votarea tabelelor de evaluări prevăzute în lege, vor face din 180.000 de agricultori, atâția gospodari ce vor iubi cu atât mai mult țara lor, cu cât vor fi mai strâns legați de pământul ei.

Legea tocmelilor agricole va căuta să înfră-

țească cât se va putea mai mult interesele mari proprietăți cu bună stare a muncitorilor de pământ și va corespunde adevărului netăgăduit că marea și mica proprietate nu constituie decât un tot și au dreptul la egala noastră solitudine.

Pe tărâmul culturai practice se impune reforma, de mult așteptată, a școalelor de meserii, de agricultură și de comerț. Rezultatele obținute până acuma fiind mai mult teoretice, nu au pus la dispozițiunea meseriașului român acele cunoștințe practice, fără care teoria nu rămâne de cât o abstracțiune goală.

Școlile noastre trebuie să dea drumurilor noastre de fier, diferitelor industrii ce zilnic se înmulțesc, culturai intensive a pământului, personalul necesar pentru propășirea lor și acest sens trebuie reformate programele școalelor care atârnă de ministerul domeniilor.

Pe lângă această reformă, o lege asupra condiției meseriașilor va umple un gol simțit de industria noastră, a cărei dezvoltare merge crescând.

Procedând astfel, credem că ne îndeplinim datoria noastră față cu prezentul și vom aștepta ca noi necesități să provoace noi măsuri.

Căile noastre de comunicațiune, cu tot avântul ce li s'a dat în anii din urmă, nu mai corespund cu exigențele economice ale țarei.

În adevăr, dezvoltarea considerabilă luată de căile noastre ferate impune o înmulțire corespunzătoare a șoselelor. Numai cu mijlocul acesta se va putea utiliza toată puterea drumurilor de fier, se va încuraja agricultura în toate unghiurile țarei, și se va aduce la adevăratul ei nivel valoarea funciară, în mai multe locuri depreciată din lipsa de șosele.

Este cert însă că acest țel nu se poate lesne atinge nici cu actuala lege a drumurilor, nici cu actuala organizațiune a serviciilor noastre tehnice.

De aceea vom propune o nouă lege a drumurilor care, prin o rațională coordonare a resurselor de cari dispunem și prin transformarea unora dintr'însele, să ne permită execuțiunea unui program general de lucrări, program azi deja fixat de noi.

Tot asemenea vom propune o lege de organizare a corpului nostru tehnic. Una din măsurile de căpetenie ale acestui proiect de lege este întruparea într'un singur mănuchiou a personalului tehnic al Statului al județelor și al comunelor, realizându-se astfel o unitate necesară și personalului și lucrărilor.

În fine, am întocmit un proiect de lege asupra apelor. Nu pretendem prin aceasta a deslega problema cea mare a punerii în stare de plutire sau de navigațiunea râurile noastre interne, dar înțelegem a pune primele baze ale acestei opere prin reglementarea regimului apelor.

Intru cât privește finanțele, guvenul va menține cu rigurositat echilibrul bugetului, ca baza cea mai temeică a creditului Statului, și va păstra drept regulă nestrămutată ca toate nevoile serviciilor publice să fie în totdeauna acoperite prin resurse normale.

Pe de altă parte vom procede fără întârziere la reforma acelora dintre actualele impozite care reclamă o mai grabnică prefacere, în sensul unei repartițiuni cât mai echitabile a sarcinilor publice și a unui sistem de constatare și împlinire mai sigur și tot odată mai drept pentru contribuabili; printre acestea vor figura, în prima linie, reforma legii licențelor spre a introduce în așezarea acestui impozit o proporțiune mai dreaptă și a'l face mai lesne de suportat, precum și revizuirea legii patentelor, spre a o pune în nivel cu dezvoltarea ce a luat comerțul și cu diversitatea profesiunilor ce sunt supuse acestei dări.

Noul tarif vamal va fi aplicat cu strictețe și rezultatele sale urmărite cu luare aminte, astfel ca modificările ce s'ar dovedi necesarii să nu jicnească trebuințele industriei naționale și să se întemeieze pe o experiență de un timp mai îndelungat.

Creditele agricole vor fi reorganizate pe baza proiectului deja prezentat Corpurilor Legiuitoare, pentru ca operațiunile lor să fie puse în concordanță cu legea vânzării bunurilor, lărgindu-se însă cercul înlesnirilor de făcut agricultorilor mici.

Armata a primit în anii din urmă multe și

serioase îmbunătățiri. Vom urmări cu stăruință terminarea întăririlor menite a da armatei noastre un sprijin puternic. Vom arma infanteria noastră după sistemul cel mai nou și mai perfecționat, vom efectua reorganizarea cavaleriei, dezvoltând și producțiunea cailor în țară; vom da trupelor un cazarmament sănătos și rațional.

Ca legi organice voim să reorganizăm statul major, să stabilim pozițiunea ofițerilor de rezervă și să complectăm organele auxiliare necesare armatei.

Astfel se va completa opera reorganizării puterii noastre armate care, rezemată pe o administrațiune cinstită, va da roadele pe cari națiunea este în drept a le aștepta după sacrificiile ce a făcut.

Or cât de mari ar fi nevoile imediate ale țării, pregătirea zilei de mâine nu poate să fie uitată. De aceea creșterea generațiunilor viitoare este sarcina de competență a oricărui guvern înțelept.

Guvernul conservator, răspunzând unor cerințe așa de des repetate, procedează cât mai în grabă, printr'o serie de legi cari vor atinge toate gradele învățământului, la reforma legii actuale, în îndoitul scop de a pune legislațiunea în acord cu starea actuală de lucruri și de a da școlii naționale o direcțiune mai apropiată cu cerințele vieții moderne.

În învățământul primar voim să facem *eficace principiul obligativității*, să fixăm mai bine drepturile și datoriile membrilor corpului didactic, să îmbunătățim și înmulțim școlile normale de învățători și învățătoare, institutori și institutoare, și să asigurăm înzestrarea comunelor cu localuri de școle.

În învățământul secundar vom urmări ușurarea și, pe cât cu putință, unificarea în parte a programelor școlilor secundare: în învățământul superior completarea universității prin reorganizarea facultății de drept, astfel încât să răspundă varielor nevoi ale Statului, organizarea agregățiunii și înzestrarea facultăților cu catedrele și instituțiunile pe cari le reclamă progresul științei moderne.

Modul de recrutare al corpului didactic, prin firea lucrurilor deosebit pentru cele trei grade ale

învățământului, va fi simplificat, astfel încât să se înlătore greutățile pe cari le-a dovedit practica sistemului actual, fără a se atinge însă principiul emulațiunii.

Învățământul special și profesional cere multe și grabnice îmbunătățiri, iar învățământul privat nu și va putea îndeplini misiunea de a ușura sarcina Statului pentru instrucțiunea și educațiunea națională, până ce o lege nu va reglementa principiul libertății stabilit în constituțiune.

O lege care să reformeze organizațiunea internă a ministerului și să reglementeze controlul învățământului va completa opera ce voim a întreprinde.

Odată cu reforma școalei va veni și reforma clerului. Fixând parohiilor și personalul lor, vom putea fi în stare să dăm clerului mirean o situațiune materială mai potrivită cu înalta lui misiune, iar reforma învățământului ne va da privilegiul să facem această ameliorare și mai serioasă.

Acestea sunt reformele, pe cari partidul conservator le crede necesare stării de azi a țării.

Pentru realizarea lor, România simte mai înainte de toate trebuință de pace.

În raporturi de amicitie cu toate guvernele streine, România nu poate să aibă altă politică în afară decât aceea care îi garantează independența și integritatea teritoriului său. Dorința de pace, care însuflă astăzi toate puterile Europei, este cea dintâi garanție a acestor mari interese. Pe cea de-a doua țara noastră o are în buna organizațiune a armatei și în patriotismul națiunii întregi.

Situațiunea de azi este limpede. Partidul conservator, întrunit și organizat într'un singur mânu-chiu, însuflat de aceleași sentimente, condus de o cugetare unică, face o chemare leală la încrederea țării dela care se fălește că n'a demeritat.

Adversarii noștri politici au căutat să înegrească trecutul nostru și să denatureze intențiunile noastre. Având o încredere fermă în bunul simț și dreapta judecată a poporului român, noi ne prezintăm înaintea d-voastră cu faptele noastre proaspete încă în memoria tuturor și cu făgădueli pe cari sunteți

siguri că le vom îndeplini, pentru că nici odată nu am promis mai mult decât putem ține, nici n'am uitat ceea ce am promis.

Lascar Catargi, P. P. Carp, Alexandru Lahovari, Menelas Germani, Alexandru Marghioloman, General I Lahovari, C. Olănescu, Take Ionescu.

Alegerile din Fevruarie 1892 și cele suplimentare de mai târziu trimit în parlament vre-o 50 de membri ai opoziției, printre cari D. Brătianu, D. Sturdza, Aurelian, E. Stătescu, Stolojan, G. Mârzescu, P. Grădișteanu, etc. Cu toate acestea se mai găsește un liberal, care — criticând a doua dizolvare acordată de Coroană aceluiaș ministru de interne — adaogă plângerea, că parlamentul n'ar fi adevărata expresie a țării, plângere mai nainte des auzită, dar care astăzi din norocire pare a nu mai figura în dicționarul obligatoriu al opoziției. Discursul 110 răspunde criticei liberale și aduce tocmai revizuirea constituției făcută sub Ion Brătianu ca un argument încontra ei.

Prezidenți ai Corpurilor legiuitoare în toate sesiunile dela 1892 până la 1895 se alege Gheorghe Gr. Cantacuzino la Senat și generalul Gheorghe Manu la Cameră, iar activitatea guvernului și a parlamentului este mai încordată decât în orice epocă anterioară. Noi vom arăta rezultatele ei, după ce vom fi menționat câteva evenimente izolate, care s'au petrecut în vremea aceea și dintre care unul a avut o însemnătate cu totul deosebită.

În ordinea chronologică începem cu ruperea relațiilor diplomatice între România și Grecia, întâmplată în Octomvrie 1892. Într'un proces intentat de familia Zapa înaintea tribunalelor române pentru trimiterea în posesia averii imobiliare lăsate de Evangelie Zapa în România, dar pe care testamentul o dăruia instituției „Olimpicelor“ în Atena, intervine atât guvernul elin în calitate sa de reprezentant al „Olimpicelor“, cât și statul român, care tăgăduște rudelor Zapa filiațiunea lor cu testatorul și totodată statului străin dreptul de a moșteni imobile în România. Instanța fiind astfel legată înaintea tribunalelor noastre prin intervenirea spontană a guvernului elin, este cu atât mai surprinzătoare cererea ulterioară a acestuia de a regula pretențiile „Olimpicelor“ pe cale diplomatică, lăsând tribunalele la o parte. Guvernul nostru nu poate decât să refuze, și atunci Grecia își rechemă ministrul-rezident din București și noi pe al nostru din Atena. Relațiile nu se restabilesc decât peste patru ani (Iulie 1896), guvernul elin părăsind pretenția de a regula afacerea Zapa pe cale diplomatică și readucând-o mai târziu sub o nouă formă înaintea tribunalelor române.

În ordinea internă trebuie menționată, mai ales pentru urmările ce le-a avut sub ministerul Dimitrie Sturdza, retragerea din scaun a blândului mitropolit-primat Iosif Gheorghian și alegerea episcopului Ghenadie al Argeșului în locul său. Acest din urmă prelat, după art. 2 din legea sinodală dela 1872, nu s'ar fi putut alege mitropolit, fiind

lipsit de titluri academice. Ministrul cultelor însă impune parlamentului abrogarea citatului articol și ridicarea episcopului la cel mai înalt grad al ierarhiei noastre bisericești (16 Mai 1893), îndoită greșală, și prin abrogarea unei legi bune și prin propunerea unei alegeri rele.

În contrast cu aceste incidente avem să înregistrăm evenimentul cel mai important din cele menționate aici: căsătoria Moștenitorului prezumptiv al Coroanei cu Principesa Maria, fiica Ducei Alfred de Edinburg, mai târziu de Coburg, și a marelui Duce Maria a Rusiei, căsătorie săvârșită la Sigmaringen în ziua de 29 Decembrie 1892 (10 Ianuarie 1893). Cu o lună înainte parlamentul votase Principelui Ferdinand o dotațiune anuală de 300.000 lei, reversibilă pe jumătate asupra Principesei Maria.

Binecuvântata căsătorie a dat naștere până acum la patru copii, dintre care doi de sexul bărbătesc. Cel mai în vârstă, Principele Carol, e născut în ziua de 3 Octombrie 1893 la Sinaia, pe pământul României, e botezat în religia țării și întrupează astfel în sine unul din idealurile oamenilor noștri politici dela 1857 încoace. Și ceilalți copii sunt botezați în religia ortodoxă. La Principesa Elisabeta (născută 29 Septembrie 1894) fusese oarecare ezitare, de vreme ce art. 82 al Constituției, după explicarea dată în constituantă, nu cere religia țării decât pentru „coborâtorii“ în linie bărbătească, și pe de altă parte dogma catolică a tatălui, dacă a devenit mai indulgentă pentru dife-

rența de religie între soți, a rămas intransigentă în privința confesiunii descendenților. Totuș, după stăruința lui P. Carp, s'a hotărît botezul ortodox pentru toți copiii, și de acum înainte nu mai poate interveni nici o umbră între țară și familia regală într'o chestie așa de subtilă precum este deosebirea religiei.

Dar acum este timpul să recapitulăm rezultatele cele mai însemnate ale activității miniștrilor și majorităților parlamentare din cei 7 1/2 ani dela Martie 1888 până la Octombrie 1895. Va rămânea totdeauna un titlu de onoare pentru regimul conservator, că în această epocă turburată în prima ei jumătate prin dese schimbări ministeriale, de care am vorbit, iar în a doua jumătate prin agitările opoziției liberale, de care vom vorbi, s'au putut totuș înfăptui cele mai importante legi și măsuri de îmbunătățire în toate ramurile administrative și că prin urmare frământările din launtru partidului, dacă au provenit adeseori din ambiții personale, n'au pornit niciodată din interese vulgare și n'au împiedecat realizarea unui complex de reforme, ale căror binefaceri se simt și se vor simți din ce în ce mai mult.

Printre aceste trebuie se menționăm întâi stârpirea agiului, rămasă în opinia publică ca meritul cel mai apreciat al guvernului Teodor Rosetti-Carp și îndeosebi al ministrului său de finanțe Menelas Germani. Mai multe măsuri bine combinate au dat în câteva luni un rezultat așa de fericit. S'a regulat din primul moment situația dintre guvern

și Banca națională, oprindu-se conturile curente și relațiile introduse de guvernul liberal, cari avuseseră de efect o circulare nefundată a biletelor de bancă. S'a obligat apoi Casa de depuneri să restituie Băncii naționale cele 7 milioane de lei împrumutați în contra legii și cu care se sporise la Bancă emisiunea a tot atâtor milioane bilete în afară de statute. S'a operat în al treilea rând retragerea celor aproape 27 milioane de bilete hipotecare; și înfârșit, la 17 Mai 1890, s'a promulgat legea, prin care stocul de argint al Băncii naționale se preschimbă în stoc de aur. Dar agiul dispăruse încă din primăvara anului 1889, îndată după înlăturarea relațiilor meșteșugite dintre Banca națională și guvernul liberal ¹⁾.

Față de acest mare rezultat, la care a contribuit deopotrivă concepțiunea teoretică a lui P. Carp și abilitatea practică a ministrului de finanțe, celelalte legi și măsuri ale lui Germani par de mai puțină importanță.

O excepție trebuie să facem pentru legea pensiilor promulgată la 10 Mai 1890 și pusă în lucrare la 1 Aprilie 1891, lege pe care răposatul finanțiar o credea cea mai umană și mai potrivită cu mijloacele noastre, (de aceea a și promulgat-o la aniversarea de 10 Mai), dar care în curând s'a arătat așa de împovărătoare, încât după zece ani a trebuit să fie cu desăvârșire modificată și redusă în exagerata ei libertate.

¹⁾ Vezi în *Monitorul Oficial* discursul ținut de M. Germani în ședința Senatului dela 30 Noemvrie 1893.

Cea mai spornică activitate o desfășură ministerul domeniilor sub conducerea sau inspirarea lui P. Carp, care ridică acest resort la însemnătatea ce i se cuvine în țara noastră. Legea vânzării unor bunuri ale statului în loturi mici pentru țărani, completarea ei prin tabelele de prețurile după deosebirea localităților, înființarea fermelor model și legea minelor promulgată la 20 Aprilie 1895 sunt reformele de căpetenie rămase dela Carp. Și modificarea tocmelelor agricole votată în sesiunea 1892—93 se datorește inițiativei sale. Mult combătuta sa lege asupra meseriilor a fost reluată, de și denaturată, de urmașii liberali, și noi credem că în viitor se va adopta și majoratul în favoarea țăranilor, adică indivizibilitatea pământului lor, pentru a pune stavilă unuia din efectele cele mai destructive ale codului Napoleon, introdus în țară la 1865.

Printre lucrările lui Teodor Rosetti trebuie să relevăm întinderea inamovibilității la curțile de apel și la prezidenții tribunalelor, după legea propusă de Al. Marghiloman ca un pas înainte spre acea separare a puterilor statului, fără de care nu poate dura o monarhie de ordine constituțională. Dela Marghiloman datează și codificarea competenței judecătorilor de pace.

Din celelalte resorturi, pe lângă legile lui Take Ionescu enumerate la pag. 65, înregistrăm unificarea infanteriei și introducerea armei Mannlicher calibrul mic sub generalul Lahovari, precum și așezarea pietrei fundamentale a podului peste Dunăre la Fe-

tești în ziua de 9 Octomvrie 1880, ministru al lucrărilor publice fiind Al. Marghiloman, și inaugurarea podului terminat după planurile și sub conducerea inginerului Saligny la 14 Septemvrie 1895, ministru fiind C. Olănescu. Tot sub Olănescu se încep lucrările pentru portul dela Constanța.

O deosebită mențiune merită activitatea lui Lascar Catargi la ministerul de interne, unde se simte permanenta îngrijire a omului practic și cunoscător de țară pentru îmbunătățirea administrației. Penitențierele, poșta rurală (lege dela 13 Iulie 1893), spitalele sătești, jandarmeria rurală (lege votată în sesiunea 1892—93, la început violent combătută, apoi fără pricepere trunchiată și în sfârșit din necesitate sporită de liberali) erau obiectele preocupărilor sale, și mai presus de toate zilnica rezolvire a raporturilor prefectorale, de cari lua personal cunoștință în toate amănuntele lor, da publicului un simțimânt de siguranță și funcționarilor subalterni teama de supraveghere. Sub a sa administrație, primar al capitalei fiind activul N. Filipescu, se votează și legea asupra maximului taxelor și contribuțiilor comunale, cu prilejul căreia liberali au dat din nou răul exemplu de a combate cu înviersunare o lege, pe care tot ei au aplicat-o mai apoi (de și prin *Voința Națională* dela 25 Aprilie 1894 se angajaseră anume să o desființeze) și chiar au exagerat-o în aplicarea ei.

În cazul de față opoziția liberală nu s'a mărginit numai la cuvinte, ci a înscenat și o mișcare pe stradele capitalei și a contri-

buit să ațâțe o revoltă țărănească în județul Bacău, despre cari vom vorbi mai jos ca de niște simptome ale conducerii partidului sub noua șefie a lui Dimitrie Sturdza.

În adevăr, în proporția în care guvernul Catargi-Carp se arată tare nu numai prin unirea membrilor săi, dar și prin o activitate consecvent urmărită, speranța liberalilor de a veni mai curând la putere, deșteptată prin frământările anterioare, scade pe zi ce merge și neastâmpărul lor crește. Câtă vreme trăiește Dimitrie Brătianu, opoziția nu iese din obișnuitele forme de agitare. Se convoacă la 15 Martie 1892 un congres național-liberal în capitală¹⁾, se alege un comitet central mai numeros și un comitet executiv de 11 persoane, în cap cu Dimitrie Sturdza, *Voința Națională* (Februarie-Mai 1892) încearcă unele atacuri piezișe în contra Regelui, publică articole de fond cu titluri ca „Mesagiul, providența și Mălinescu“, „Coroana și providența“, „Coroana și lacheii“, se apucă să combată chiar activitatea literară a Reginei; dar toate aceste nu au pentru situația generală nici o însemnătate.

Lucrurile se schimbă după moartea lui Dimitrie Brătianu (8 Iunie 1892) și după ce cu prilejul unui al doilea congres național-liberal, ținut la Iași în 8 Noemvrie 1892, câțiva fruntași ai partidului întruniți la un ban-

¹⁾ Convocarea e semnată de un triumvirat: bolnavul Dimitrie Brătianu își asociază pe Eugenie Stătescu și Dimitrie Sturdza, și la semnare Stătescu trece înaintea lui Sturdza. Se vede că pe atunci Stătescu avea încă perspectivă de a deveni șeful partidului.

chet, în absența lui Stătescu și a multor altor, primesc propunerea lui Anastase Stoilojan de a proclama șef pe Dimitrie Sturdza, iar ceilalți partizani — de voie, de nevoie — îl recunosc ¹⁾. De altminteri Sturdza este și autorul programului cetit la acel congres, un document, în care, după o lungă denaturare a faptelor istorice și o scurtă înșirare a unor idei generale, se găsește ca singur punct precis promisiunea de a se aduce Primatul Mitropoliei, Sinodul și facultatea de teologie dela București la Iași. Dar înafară de acest program nerespectat, opoziția național-liberală devine sub noua șefie sistematic violentă și se concentrează în tema cea mai indicată pentru tot felul de agitări: în chestia Transilvaniei. De aci înainte chestia numită „națională“ se urmărește pas cu pas, se exploatează prin articole din ziare, prin întruniri publice și prin discursuri în parlament, iar în jurul ei se grupează celelalte mijloace de turburare cunoscute din trecutul liberalilor, instigarea studenților și a ofițerilor, ațâțarea mișcărilor pe stradă, punerea în chestie a Regelui și în sfârșit părăsirea parlamentului. Nu e vorba, o parte a acestor mijloace, deopotrivă condamnabile, fusese întrebuințată și de opoziția-unită, după ce intraseră în ea liberalii răsvrățiți; dar cel puțin liberalii Brătieniști erau considerați

¹⁾ Caracteristice sunt micile deosebiri între reproducerea convocării dela 15 Martie și a acoperitei proclamări dela 8 Noemvrie în *Voința Națională* și menționarea lor în cartea lui Sturdza „Treizeci de ani de Domnie“, vol. II, pag. 314 și 330.

ca adversari ai demagogiei, de când Ioan Brătianu făcuse din ei un partid de guvernământ monarhic; și acum noul șef național-liberal se grăbește să distrugă această iluzie și aruncă partidul reunit în vechiul văgaș, din care deabia ieșise.

Chestia Transilvaniei era de mult o temă a ziarelor liberale, încă de pe vremea când C. A. Rosetti vorbea de „crucea ortodoxă” și întrebuinta Transilvania ca o amenințare în contra Austriei, iar inspirărilor lui i se spuneau pe atunci toți partizanii, în cap cu frații Golești și Brătieni¹⁾. Și mult mai târziu (Iunie 1883), după ce se înființase în București societatea „Carpații” pentru ajutorarea studenților de dincolo, C. A. Rosetti prin agenți de ai săi, caută să i dea o direcție politică pentru scopurile partidului²⁾. Inșă felul abrupt a lui C. A. Rosetti, mai mult scăpărător decât stăruitor, toată educația lui politică, formată după exemplele revoluționarilor francezi, nu prindea la Românii din

¹⁾ Memorabilă a rămas o caricatură dela 1868 intitulată (pe steagul purtat de Don Quijote — Ioan Brătianu) *Luarea Transilvaniei*, în care „marele rabin” C. A. Rosetti, pe un car înhămat cu țărani, și frați Golești, într’o pagodă chinezească, sunt precedați de fostul ministru de culte Dimitrie Gusti cu o cruce ortodoxă în mână și urmați de ceata liberalilor (A. Treboniu Laurian și Papiu Ilarianu îmbrăcați ca ciobani cu băte, V. A. Urechia în costum de piaiță spaniolă, etc.), formând ast-fel *armata naționalilor* și pornind la război în contra Austro-Ungariei. Se zice că inspiratorul caricaturei a fost Petre Grădișteanu.

²⁾ La mica societate „Carpații” tendința n’a izbutit, dar a izbutit la mai importanta „Liga culturală”, fondată în anul 1890 cu scopul curat al unității ideale a tuturor Românilor fără spirit de partid sau de politică militantă, denaturată însă în curând și ajunsă instrument de agitări „patriotice”. Răposatul Vasile Alexandrescu, numit și Urechia, i-a fost multă vreme prezident și Periteanu-Buzău casier..

Ungaria, și nici cunoștințele lui istorice și etnografice despre monarhia vecină nu erau suficiente pentru o influență mai durabilă.

Situația ia altă față, când Dim. Sturdza se înfige în chestie. Cu educația sa germană, cu neobosita sa activitate, totdeauna migăloasă, dacă nu totdeauna conștientioasă, cu întinsele sale relații personale întreținute și prin Academia Română, Sturdza se găsește din capul locului mai apropiat de Transilvăneni și acțiunea sa produce îndată efect. Încă sub ministerul lui Ioan Brătianu trimisese pe un novelist de talent la Sibiu ca să înființeze ziarul *Tribuna* (v. vol. III, pag. 65), și or cât de folositoare ar fi fost acțiunea literară a lui Slavici, din sămânța aruncată prin acțiunea politică a *Tribunei* încolțește foarte repede învrăjbirea Românilor de peste Carpați și se transplantează și la ei acel spirit al sectarilor, care înveninează partidele politice din România liberă. În curând se ivesc dincolo de Carpați adepți de ai lui Dimitrie Sturdza sub firma liberală, cărora — cu neapărata provocare a unui extrem prin celălalt — li se opun după câtva timp adepți de ai lui Take Ionescu sub firma conservatoare, și pe lângă această nenorocită desbinare se mai răspândește printre Români de dincolo idea, că ei au să primească toate directivele lor politice dela partidele de dincoace ¹⁾.

Paralel cu agitarea instigată la Sibiu, Brașov și Arad, merge agitarea în București.

¹⁾ Acțiunea lui Take Ionescu în Transilvania a fost întreprinsă fără știrea consiliului de miniștri, din care făcea parte.

și Iași. Când la 9 Ianuarie 1892 un congres politic al Românilor ținut în Sibiu ia hotărârea de a prezenta la Viena Impăratului Franz Iosef, deadreptul și cu ocolirea guvernului maghiar, un memoriu asupra situației Românilor din Ungaria și când Impăratul refuză primirea deputațiunii, se provoacă printre studenții din București și Iași „manifestațiuni simpatice“ pentru Români de dincolo (9 Iunie 1892¹). Iar Dimitrie Sturdza, cu ocazia adresei Senatului, ține în ședința dela 27 Noemvrie 1893 și apoi în cea dela 9 și 10 Decemvrie 1894 două mari discursuri în care se amestecă fățiș în relațiile dintre guvernul maghiar și Români de dincolo.

Datoria partidului național-liberal,

afirmă d-sa,

este să caute să clarifice o situațiune atât de dificilă și de întunecată

și, declarând dealtminteri că nu trece prin mintea nimănui dela noi să cucerească Transilvania, intră în amănuntele cerințelor românești din Ungaria și califică politica ungară de „absurdă“, „nedreaptă“,

o barbarie asiatică, nedemnă de un popor european.

¹) D. Sturdza, în publicarea organizată de d-sa ca secretar general al Academiei Române „Treizeci ani de Domnie ai Regelui Carol I, 1866—1896“, printre faptele și cuvintele Regelui și adresele Corpurilor legiuitoare, menționează întrunirile studențești ca evenimente memorabile.

Apoi face următoarea aplicare a teoriilor sale internaționale la guvernul român:

Fără a ne compara cu Statele cele mai mari, fără a ne compara bărbații noștri de Stat cu bărbații popoarelor conducătoare, dar îmi permit să zic că guvernul nostru a trebuit să facă ceea ce principele Bismarck a făcut în congresul dela Berlin, unde se ciocneau interese foarte mari. Principele Bismarck a zis: eu am fost samsarul onorabil în această încurcătură. Să se fi făcut și guvernul nostru și să se facă și astăzi samsarul onorabil în această mult necesară împăciuire dintre Maghiarii și Românii din Ungaria.

Se înțelege dela sine, că guvernul conservator nu lucraseră așa, ci își dă seamă de marea deosebire ce există între a mijloci la un congres chemat cu consimțământul Puterilor pentru a aplana niște anume diferende, și între a 'și lua rolul unui samsar nepoftit pentru a se introduce în treburile altui stat cu prilejul chestiei celei mai iritante, a chestiei naționalităților, și tocmai despre Bismarck este știut, că s'a ferit totdeauna de a mijloci în favoarea situației politice a Germanilor din alte state.

Foarte cuminte dar ministerul Lascar Catargi-Carp păzește cu stricteță rezerva indicată în relațiile internaționale și precizează atitudinea sa cu următoarele cuvinte rostite de prezidentul consiliului în ședința Senatului dela 27 Noemvrie 1893: „Fiindcă noi suntem în bune relațiuni cu toate Pute-
„rile, precum nu vom primi niciodată ca
„nimeni să se amestece în afacerile noastre
„interioare, asemenea nici guvernul nostru

„nu se va amesteca nici odată în afacerile „interioare ale nici unei Puteri“¹⁾).

Față cu această atitudine prudentă, Dimitrie Sturdza, la sfârșitul discursului său dela 27 Noemvrie 1893, uită până într'atât conveniențele parlamentare încât vorbește de „nemernicia“ guvernului conservator. Tonul devine și mai agiresiv, agitarea și mai aprinsă, după ce 14 delegați ai memorandumului, trimiși înaintea curții cu jurați din Cluj, sunt condamnați (15 Mai 1894) la închisoare, printre ei și demnul lor președinte Ioan Rațiu. Atunci Sturdza îi sfătuește să se stragă dela pedeapsă și să transporte centrul acțiunii lor în București. Sfatul dovedește atâta lipsă de cumpăt, încât n'ar fi de crezut din partea unui om deprins cu afacerile publice, dacă *Tribuna* din Sibiu n'ar fi publicat mai târziu (Noemvrie 1898) textul autentic al scrisorii lui Dimitrie Sturdza, în care cetim cu uimire următoarele rânduri:

Subscrisul

și cu dânsul toți bărbați, care veghează și lucrează în nesmintirea rostului neamului românesc

credem

1-a ar fi o mare și ireparabilă greșeală politică, a se recunoaște legitimitatea verdictului de condamnarea din Cluj, și prin urmare, a se supune acestui verdict;

2-a că se impune ca o datorie patriotică și națională ca cei condamnați la Cluj, să transporte în România centrul activității lor în lupta ce susțin

1) Vezi în acelaș sens discursul 112.

pentru existența națională a Românilor din Transilvania și Ungaria...

București. În ziua Înălțării Domnului 1894.

D. Sturdza.

Fruntașii condamnați au fost destul de cuminte să nu primească un asemenea sfat, ci s'au supus pedepsei în statul lor, fiind dealtminteri grațiați — unii mai curând, cei mai mulți deabia după 13 luni și 10 zile de închisoare.

Cu atât mai nestăpânită este iritarea lui Sturdza. Într'o adunare publică din sala „Orfeu“ (25 Septembrie 1894) ține faimosul discurs, în care denunță numerile mandatelor, eliberate de Take Ionescu pentru Transilvania, insultă din nou pe Unguri, vorbește iar de datoria ce se impune guvernului nostru de a veni în ajutorul Românilor din statul vecin, și, fiindcă guvernul nu urmează așa, nu se sfiește să 'l numească trădător ¹⁾.

Paralel cu manifestările șefului merg excitările organului oficial al partidului, a le cărui expresii întrec în violență pe ale lui Sturdza, dacă se poate; din „Huni“, „barbari“, „calăii neamului românesc“ nu 'i mai

¹⁾ Textual din cuvântarea lui Sturdza dela „Orfeu“: „Puterea, pentru a trăda interesele naționale, aceasta e treaba boerilor“. „Să vedeți, Domnilor, cum merge lucrarea boerilor mai departe, căci nu am sfârșit cu catalogul trădărilor“.

După acest precedent este explicabil, că și unii din adversarii lui Sturdza (nu numai conservatori), văzându-i schimbarea la față în momentul ajungerii la putere, l-au apostrofât cu acelaș strigăt de „trădător“, și mirarea liberalilor nu este justificată.

Din parte-ne găsim întrebuintarea excesivului cuvânt deplorabilă și la Sturdza și la adversarii săi.

scoate pe Unguri, și alături de stigmatizarea „infamiei ungurești“ curg loviturile în contra „tovărășiei maghiaro - conservatoare“. *Voința Națioanlă* dela 11 Ian., 27 Fevr., 2 Mart. 1894).

Însă agitarea nu se putea mulțumi numai cu vorbele partizanilor, îi trebuiau și ceva fapte. În mijlocul emoțiunii deșteptate și întreținute prin „chestia națională“, se întreprindea, la nevoie se inventează, în toate cazurile se exagerează orice alt prilej de nemulțumire, fie cel mai disparat, numai să poată de loc la turburări. Așa nechibzuita opoziție în contra legii maximului comunal ațâță la 5 Aprilie 1893, a doua zi după întrunirea liberalilor din sala „Dacia“, o mișcare pe stradele capitalei; iar peste un an izbucnește în județul Bacău o mișcare țărănească sub cea mai fantastică răstălmăcire a „maximului“, câte-va zile după întrunirea liberalilor ținută la 3 Aprilie 1894 în orașul Bacău ¹⁾).

De altă categorie și lăsând din nefericire urme mai durabile, cel puțin în cugetele tinerei generații, a fost participarea lui Dimitrie Sturdza la mișcarea politică a studenților. După o vechie deprindere, partidul liberal caută să implice și de astădată studențimea în agitarea chestiilor zilei, îndeosebi în chestia națională; articolele de fond ale *Voinței* vorbesc de „iubiții studenți“, de „tinerimea cea mai ilustră“, care „smulge admirațiunea țării“ și se întrec în epitete

¹⁾ Vezi discursul 113.

lingușitoare la adresa unor inteligențe prea fragede. La 8 Aprilie 1893, aniversarea morții lui C. A. Rosetti, sub pretextul unui pelerinaj la mormântul lui (după venirea la guvern a lui Sturdza mormântul și aniversarea au rămas ignorate), o mulțime de liberali se adună împreună cu reprezentanții unor societăți studențești în curtea maiorului Fănuță, de unde pornesc prin strada Clemenței spre Palatul Regal, de și ordonanța poliției oprise din legitimă precauțiune trecerea procesiunii pe dinaintea reședinței Regelui. În capul procesiunii, între coroana clubului liberal și două coroane ale societăților studențești, pășește însuș Dimitrie Sturdza, care se ia la discuție cu procurorul pus înaintea cordonului de infanterie pentru paza ordinei, și deabia după a treia somațiune se retrage dela calea oprită și merge prin strada Colței la cimitirul Belu, unde ține discursul său politico-funebru, intercalat între discursul studentului Mircea Petrescu dela „Asociațiunea generală” și a studentului Ștefănescu dela „Unirea” universitară, iar *Voința Națională* (10 Aprilie) numește guvernul „criminal și față de armată și față de națiune”.

Cine și aducea aminte—și de sigur studenții o știau—cum acelaș Dimitrie Sturdza ca ministru de culte fusese cel mai strașnic păzitor al disciplinei școlare și cum dase în judecată chiar pe profesorii G. Mârzescu și M. Tzoni pentru manifestările lor politice, trebuia să primească impresia, că guvernarea țării prin niște oameni ca Lascar Cărtărgi, Petre Carp și Alexandru Lahovari

era o așa de grozavă calamitate publică, încât îl făcea pe Sturdza să 'și iese din fire și să se pue chiar alături de niște studenți în capul unei contravențiuni polițienești.

Scenele din strada Clemenței se repetă la 8 Aprilie al anului următor 1894, de astă-dată fără Dimitrie Sturdza, dar cu steagul albastru dăruit studenților de fetele din Sibiu, desigur nu pentru a servi în România la demonstrațiile unui partid politic în contra altuia.

Când la 14 Septemvrie al aceluiaș an, cu prilejul întoarcerii mai multor studenți dela un congres ținut în Constanța, unde s'a discutat cu aprindere chestia transilvană și la care a luat parte și câți-va studenți din Ungaria, guvernul—de altminteri prin măsuri puțin chibzuite—vrea să oprească o manifestație nocturnă la statua lui Mihai Viteazul, se întâmplă între sergenți și manifestanți un conflict urmat de o năvălire a studenților în contra edificiului poliției.

Voința Națională de a doua zi laudă pe învăpăiații tineri și stigmatizează „infamiile săvârșite de poliție“, și când studenții anunță pentru 18 Septemvrie o întrunire publicată în sala „Dacia“, în care să 'și arete plângerile lor în contra poliției și tot-odată vederile lor în chestia transilvană, comitetul executiv al partidului național-liberal, care convocase pentru aceeaș zi o adunare în sala „Orfeu“, o amâna pe Dumineca viitoare, motivând amânarea anume prin „rezoluțiunea studenților universitari de a ține în capitală o mare întrunire publică“. În acea Duminecă

după amânare ține Dimitrie Sturdza discursul cu acuzarea de trădare și cu denunțarea mandatelor, despre care am vorbit mai sus; iar eroii mișcărilor studențești sunt îmbrățișați ca membri ai partidului și recompensați cu funcții premature îndată după venirea lui Sturdza la putere ¹⁾).

În atmosfera aprinsă prin agitarea tinerimii universitare se introduce la începutul anului 1894 o altă agitare, aruncată tot într'o tinerime ușor de înflăcărat: demisionarea colectivă a ofițerilor de cavalerie. Din cauza lipsei lor de instrucție specială, ministrul de război le numise inspector pe generalul de infanterie Cantilli, de la a cărui asprime aștepta îndreptare. Această numire, precum și trecerea unor ofițeri de stat major din artilerie la cavalerie, deșteaptă multe nemulțumiri și dă celor doritori de turburări prilejul de a îndemna pe ofițerii de cavalerie să se retragă din armată în număr destul de mare pentru a înfățișa mișcarea ca o demonstrație militară. Se țin întruniri tainice, se trimit în ascuns emisari, se iscălesc înscrisuri pe onoare, și la 29 Ianuarie 1894 peste o sută de căpitani și locotenenți își înaintează cererea de ieșire din armată, probabil cu știrea, dacă nu după îndemnul unor superiori, cărora ministrul de război le acorda

¹⁾ Guvernul liberal a introdus și obiceiul de a ține un număr de studenți universitari în solda poliției — fapt desonorant și pentru studenți și pentru guvern. Ar fi timpul să înceteze orice implicare a studențimii în frământările politice.

Din nenorocire și o parte a conservatorilor crede că trebuie să imiteze acum vechia demagogie liberală. (E vorba de 1903 și de conservatorii cantacuziniști, conduși de Take Ionescu).

o încredere neîntemeiată. Mulți din cei coalizați își retrag mai pe urmă demisia, dar la patru-spre-zece li se primește pentru a statua un exemplu și a feri armata de primejdioasa molipsire. Însă generalul Cantilli e strămutat la comanda diviziei din Dobrogea, în localul său devine inspector generalul de cavalerie Băicoianu, Iacob Lahovari se vede obligat să iasă din guvern și, după un interimat de câte-va luni ținut de însuși L. Catargi, generalul C. Poenaru este numit ministru de război (12 Iunie 1894).

Atitudinea opoziției național-liberale față de demonstrația ofițerilor trădează conivența. Cu 9 zile înaintea izbucnirii Costică Stoicescu desvoltă în Camera o interpelare „asupra neajunsurilor și relelor din armată”. Contrastul dintre interpelant și chestiile militare face să nu se prea ia lucrul în serios. Deabia prezentarea însăși a demisiilor trezește îngrijirea administrației centrale, iar interpelările ulterioare ale lui Nicolae Fleva și Dimitrie Sturdza (3 și 4 Februarie 1894), pe atunci strâns uniți, dau faptului toată gravitatea sa politică. Și pe când *Voința Națională* (2—24 Febr.), publică articole cu titlul „armata și regimul personal”, numind demisionarea ofițerilor o „hotărîre demnă”, „un act de abnegațiune și de curaj” și cerând rechemarea în armată a celor demisionați, Dimitrie Sturdza convoacă șapte Dumineci de-a rândul adunări publice, motivându-le anume prin demisia ofițerilor, în privința cărora la a patra întrunire (6 Martie, în sala „Dacia”), aruncă în public cuvintele: „*Armata tot*

ca noi gândește“, și *Voința* notează „aplause entuziaste“¹⁾.

Dacă nenorocitul epizod militar de la Ianuarie 1894, care aduce aminte tristele precedente liberale de la 1866, 1870 și 1875, nu a avut urmări mai rele, trebuie să o mulțumim pentru primul moment energiei guvernului Lascar Catargi, iar mai târziu înțelepciunii Regelui, care a împeditat partidul lui Sturdza, ajuns la guvern, să-și îndeplinească temerara promisiune de a reprimi în activitate pe ofițerii demisionați. Răsvrățiții au rămas în rezervă și nu li s'au putut oferi ca răsplata decât niște funcții civile pe la polițiile și primăriile liberale și niște locuri pe la fabrici.

Conducerea neisbutitei mișcări pare a fi fost luată în mână²⁾ de redactorul *Voin-*

¹⁾ Și Dimitrie Sturdza este astăzi (Oct. 1903) ministru de război.

²⁾ Ofițerii demisionați protestează în *Voința* dela 25 Februarie 1894 în contra bănuelii că ar fi fost îndemnați de „instigațiuni politice“, dar mai târziu unul din ei le mărturisește (vezi *Epoca* dela 27 Aprilie 1898). Inșă lucrul se întrevede cu destulă claritate din cele arătate mai sus, la care se adaugă discursul lui Emil Costinescu — astăzi ministru de finanțe în cabinetul lui Dimitrie Sturdza —, ținut în ședința Camerei dela 14 Martie 1898. În acest discurs, după ce Costinescu citează din *Voința Națională* încurajările date ofițerilor demisionari și promisiunile de a-i reprimi în armată printr'o lege specială și a le considera vechimea“, întrebă pe G. C. Cantacuzino și Dimitrie Sturdza: „De ce ați înșelat pe acei oameni, pe acei ofițeri de frunte? Din două una: „sau în momentul când ați luat angajamentul, știți că nu „se poate realiza, și atunci erați înșelători; sau nu știți, „credeți lucrul posibil, și atunci nu sunteți oameni de stat — „și nu meritați să stați acolo unde stați“. (Erau atunci pe banca ministerială). — Aceste cuvinte se adresează atât lui G. C. Cantacuzino, cât și lui Dimitrie Sturdza, despre cari Costinescu zisese mai înainte: „Ați știut numai câțiva de acest „fapt, întâi Cantacuzino, apoi și Sturdza... N'ați consultat „comitetul, nu s'a desbătut asupra faptului nici înainte, nici după „producerea demisiunii; l-ați explotat singuri!“

tei Naționale G. C. Cantacuzino (Rifoveanu). Ceeace o indică și mai tare este impleticirea articolelor în favoarea ofițerilor demisionați cu atacurile reînnoite în contra Coroanei. De mult încă, într'o scrisoare deschisă adresată „M. S. Regelui“ și publicată în *Voința* dela 8 Fevruarie 1892 sub propria semnătură G. C. Cantacuzino, acest fruntaș liberal, profitând de remiterea unui bilet destinat altui Cantacuzino pentru plata unor servicii electorale patronate de poliție, zice Regelui:

Am transcris aici, Maiestate, conversația mea cu cetățenii poliției, nu pentru edificarea M. Voastre, care știți cum s'au făcut *din ordinul M. Voastre* alegerile, dar pentru ca să fie în înalta cunoștință a M. Voastre, că și noi știm cum s'au făcut,

terminându'și scrisoarea prin cuvintele

Cu umilință recomand pielea mea Maiestații Voastre.

Aceste fuseseră scrise la începutul luptei de opoziție, despre care am vorbit la pag. 86. Mai târziu, în primul an al șefiei lui Dimitrie Sturdza, atacurile în contra Regelui încetează; acum însă, simultan cu mișcarea militară și cu agitația studenților, reîncep. La prima întrunire publică ținută de liberali în chestia ofițerilor demisionați (13 Fevruarie 1894), M. Pherekyde „în numele partidului“ vorbește despre Rege în așa mod, încât Beizadea Dimitrie Ghica se vede silit să protesteze (*Voința* dela 20 Fevruarie). Numeroasele articole ale *Voinței Naționale*

în contra „regimului personal“ și în contra „Pavanei la Palat“ se termină la 1 Martie printr'un „apel către Țară“ și prin amenințarea:

Regele să'și aleagă: nu voește să se desfacă de asasinii săi? Poporul român este stăpân pe el și dator să'și croiască o altă soartă¹⁾.

Exercițiile de stil semnate sau patronate de G. C. Cantacuzino Rifoveanu sunt în curând răsplătite de Dimitrie Sturdza prin admiterea sa ca ministru de finanțe în cabinetul format la 4 Octomvrie al anului următor²⁾.

Dacă am mai vorbit aici de atacurile liberalilor în contra Coroanei în anii dela 1892 la 1894, nu este pentru însemnătatea lor reală, căci această dispăruse împreună cu ultimii anti-dinastici: N. Blaramberg sfârșise printr'un ultra-regalism ministerial, radicalul G. Panu era pe cale de a deveni dinastic până la absolutism, și unicul partid

¹⁾ Pavana aceea, cu care *Voința* ataca pe atunci familia regală în cele mai felurite combinații de stil („țara piere de tătari și în palat se joacă pavana!“ „Sfârșitul pavane e vărsare de sânge“, etc.), e un joc de origine spaniolă, obișnuit la curtea Franței pe prin secolul al 16-lea. Prințesa noastră Maria, cu predilecțiunile sale artistice și în dorința de a mai varia balurile Palatului (despre cari este știut că nu sunt date pentru petrecerea Curții, ci pentru apropierea societății și animarea comerțului), introduse în iarna 1893 — 94 vechiul joc cu imitarea costumelor timpului.

²⁾ Reînceperea atacurilor în contra Coroanei la 1894, autorizate acum de șeful partidului, coincide cu apariția volumului I al memoriilor Regelui (Stuttgart, la Cotta, 1894), unde la pag. 235 și 236, într'o scrisoare a Regelui către Principele Anton de Hohenzollern, se zice despre Dimitrie Sturdza: „Sturdza este acum (iarna 1867 — 1868) un adversar „al lui Brătianu, el vede lucrurile în colori foarte negre și „nu le poate judeca din depărtare. El se ține de școala lui „Ioan Ghica, care vrea să îndeplinească lucruri mari cu „mijloace mici și se teme de toate măsurile energice.“

de principii republicane — socialiștii — căutau prilejul de a se desființa singuri și de a trece la Sturdza, numai să fie la putere. În această privință progresul țării era îndeplinit, autoritatea personală a Regelui definitiv statornicită, și rămânea numai ca simțimântul dinastic să fie ocrotit și în cugețele generației viitoare. Însă am semnalat atacurile liberalilor ca o ultimă rămășiță a unei rele deprinderi, cu atât mai condamnable la 1894, cu cât nu se putea scuza nici măcar prin aparența unei convingeri, ci prevestea din contră celălalt extrem, în care avea să cadă liberalismul lui Sturdza, îndată ce va ajunge la guvern: lingușirea exagerată, tot așa de dăunătoare pentru educația poporului nostru ca și atacurile anti-dinastice.

Când dar la 1894 liberalii, impresionați de propriile lor cuvinte, nădăjduesc că au intimidat guvernul și într'o interpelare a lui N. Fleva se încearcă să o ia de sus, energia cu care îi asigură Lăscar Catargi că va ști să păzească ordinea, îi potolește, și liberalii nu mai încearcă să traducă în fapt exuberanțele lor stilistice.

Văzând Dimitrie Sturdza că nu izbuțește nici cu studenții, nici cu ofițerii, nici cu mișcările în contra maximului, nici cu amenințările în contra Regelui, ia din arsenalul partidului ultima armă: părăsirea parlamentului. Obiecțiunile în contra acestei tactici, care în țară la noi a ieșit totdeauna în defavoarea celor ce au încercat-o, le-am

rezumat cu altă ocazie (în discursul 61 din vol. III). Aici trebuie să adăogăm, că și pretextul invocat a fost de astă dată mai slab decât or când. Dimitrie Sturdza, ca toți imitatorii, caută să înlocuiască originalitatea prin exagerare, și astfel aplică și ultima încercare a opozițiilor nerăbdătoare la cazul cel mai nepotrivit, la legea minelor a lui Carp. Folosindu-se de un paragraf asupra proprietății sub-solului, căruia printr'o interpretare arbitrară îi construiește o contradicere cu Constituțiunea, Sturdza atacă legea ca o lovitură anti-constituțională, convoacă numeroase adunări publice în capitală și în provincie (18 Dec. 1894 — 2 Fevr. 1895), redactează de anul nou 1895 un apel către „cetățeni“, în care le face declararea sinistră, că „ordinea morală, constituțională și națională este răsturnată în patria noastră“, apoi — când ajunge proiectul în discuția publică a Senatului — mai ține în București o „mare întrunire a partidului“, iar când legea votată de Senat este primită și de Cameră, toată opoziția (37 deputați și 19 senatori) se retrage din parlament (15 Aprilie 1895), angajându-se cu solemnitate înaintea țării să repare pretinsa știrbire adusă Constituțiunii, îndată ce va veni la putere. Guvernul răspunde la provocările opoziției prin imediata promulgare a legii.

Ieșirea liberalilor din parlament nu numai că n'a produs nici un efect asupra guvernului, dar — ca toate tacticile greșite — s'a răsbunat în contra autorului ei: pe d o parte a contribuit, după ce Sturdza fuses

3 anila guvern, să'i dea — din punct de vedere constituțional — ultima lovitură prin nepuțința sa de obține dela Cameră modificarea legii minelor, pe de alta l-a silit în chiar forma sosirii sale la guvern să renege teoria și tradiția liberală, precum vom arăta îndată.

Căci schimbarea regimului era mai apropiată decât o prevedeau liberalii în acel moment, și ea s'a întâmplat — nu prin opiniile opoziției, nici prin vre-o greșală a miniștrilor, ci de astă dată prin o înțeleaptă aplicare a sistemului constituțional din partea guvernului. La 1 Octomvrie 1895 regimul conservator durase șapte ani și jumătate, cu patru ani mai puțin decât cel liberal al lui Ioan Brătianu; dar în privința acestuia părerile erau unanime, că fusese prea lung. Dacă ministerele efemere de câte-va luni sunt fără folos, nici ministerele prea lungi nu par a fi compatibile cu mobilitatea spiritelor noastre, și de câte ori se apropie sfârșitul legal al celor patru ani prevăzuți în art. 66 din Constituție ca maximum duratei unei Camere de deputați, se naște întrebarea despre sfârșitul ministerului, cel puțin ca oportunitate. Din acest punct de vedere mandatul Camerei conservatoare, alese la Fevruarie 1892, expira la Fevruarie 1896, după cum interpretau unii, sau între 15 Fevruarie și 15 Noemvrie 1895, după cum interpretau alții. Argumentul în favoarea mai scurtei durate era, că principala misiune a Camerei este fixarea bugetului anual, prin urmare o legislatură de 4 ani însemnează votarea a 4 bugete, și de oare ce Camera conservatoare discutase în Martie

1895 al 4-lea budget, care era acum lucrător pe anul 1895 — 96, nu i se mai putea prelungi existența dela 15 Noemvrie 1895 înainte până la Fevruarie 1896, în care timp ar fi fost chieată să se ocupe al 5-lea budget. Inconvenientul devine mai simțitor, dacă admitem împreună cu încetarea mandatului Camerei și schimbarea regimului. Ar fi fost în contra bunului simț ca ministerul liberal să intre în funcție deabia la Fevruarie 1896, adică după ce budgetul pe 1896 — 97 ar fi fost alcătuit de Camera conservatoare și regimul liberal condamnat să administreze statul pe un an de zile — nu după propriile sale vederi finanțiare, ci după vederile adversarilor săi¹⁾.

Dar în afară de această controversă, activitatea desfășurată sub regimul conservator dela Martie 1888 încoace, numeroasele legi discutate și votate într'un timp relativ scurt, produsese un fel de saturație a spiritelor. Simptomul ei aparent era slăbirea disciplinei în majoritatea parlamentară. Chiar prezidenții începuseră să devie sau să redevie șovăitori, generalul Manu cu ocazia unei modificări a legii electorale în contra bătăușilor, G. Gr. Cantacuzino cu ocazia legii minelor; iar când ministrul justiției, Marghiloman, ordonă urmărirea câtor-va funcționari din Galați, bănuți de abuzuri, un organ conservator, inspirat de Nicu Filipescu, îl atacă pe motivul pro-

¹⁾ Vezi discursul 113 la adresă, unde raportorul majorității propune 4 ani budgetari, conform cu părerea opoziției liberale exprimată prin A. Stolovan.

cedurei urmate cu această ocazie și intră într'o polemică violentă cu alt organ conservator, care susține pe Marghiloman. In asemenea împrejurări, proiectele de legi plănuite de guvern pentru organizarea meseriilor, pentru descentralizarea comunală, pentru o mai departe întindere a inamovibilității magistraturei, se cuvenea cu atât mai mult să fie amânate, cu cât importanța lor cerea o mai lungă pregătire pentru aplicare. Cu alte cuvinte: o schimbare de regim devenise oportună.

Vor fi fost de sigur mulți conservatori, cari nici odată n'ar fi voit să părăsească puterea de bună voie; dar unii din miniștrii stăruesc pentru retragerea spontană a Cabinetului, punând astfel interesul general deasupra satisfacțiilor personale și conformându-se spiritului constituțional, pentru care alternarea partidelor la guvern este o condiție esențială din cele mai folositoare, în contra închipuirii unor șefi de partid, cari văd țara în primejdie, dacă nu sunt ei la putere.

Astfel ministerul Lascar Catargi își prezentă demisia la 3 Octomvrie 1895 și Dimitrie Sturdza se vede în sfârșit chemat să formeze Cabinetul. A doua zi, fără un moment de ezitare, șeful național-liberal își alcătuește lista ministerială, despre care vom vorbi mai departe, și primul său act de guvern este o desmințire a teoriilor liberale, pe temeiul cărora ministerele conservatoare fuseseră până acum combătute ca „regim personal“, ca ministere ale Palatului. Una

din teorii a fost astfel formulată de Nicolae Ionescu în şedinţa Camerei de la 25 Noembrie 1888: „Nu este politic şi constituţional să se ia miniştrii afară din reprezentăţiunea constituţională a ţării“, — regulă, pe care a înfrânt-o Dimitrie Sturdza prin părăsirea colectivă a parlamentului, în urma căreia şi-a expus partidul de a fi chemat la guvern nu ca reprezentând ţară legală, ci numai pe temeiul unui decret al Regelui contrasemnat de Lascar Catargi.

După a doua teorie liberală, mai exagerată, guvernul nu trebuie numai luat din parlament, ci trebuie chiar indicat de o majoritate parlamentară şi apoi numit de Rege; căci toate puterile statului emană dela naţiune (art. 31 din Const.), iar adunările legiuitoare sunt directa ei reprezentare faţă de Coroană.

Credem însă că la noi preponderanţa Coroanei întru chemarea partidelor şi persoanelor la guvern e rezultatul slăbiciunii alegătorilor, şi până când nu vom izbuti să'i facem pe aceştia mai independenţi, trebuie să ne mulţumim cu acordul, fie şi ulterior, între Coroană şi parlament.

Ori cum ar fi, Dimitrie Sturdza, îndată ce i-a venit la îndemână, s'a grăbit să înlătore interpretările constituţionale ale partidului său, şi opoziţia conservatoare dela Octomvrie 1895, mai cuminte decât cea liberală din trecut, nu a întrebuiţat întru Sturdza arma retorsiunii şi nu l-a întâmpinat cu strigătul: „guvern personal, minister al Palatului!“ De atunci încoace a dispărut

incă una din confuziile, cu care se ametea opinia publică a tinerii monarhii constituționale.

Momentul, în care Dimitrie Sturdza ajunge astfel la guvern, este un moment solemn. Atitudinea ce o luase în opoziție, însărcinase partidul național-liberal cu două misiuni din cele mai mărețe: în politica internă repararea și restituirea pactului fundamental al țării pretins violat prin legea minelor, în politica externă schimbarea „nemernicei” direcții a ministerului conservator și îmbunătățirea situației Românilor din Ungaria. Dacă una din aceste misiuni nu era pricepută în însemnătatea ei decât de cei ce erau pătrunși de ideea dreptului ca a unui fundament de stat, iar pentru majoritatea publicului rămânea cu atât mai indiferentă, cu cât liberalii deprețiaseră de mult vorba de „violare a Constituției” prin abuziva ei întrebuințare: din contră chestia transilvană intrase, poate acum pentru prima oară în mințile tuturilor oamenilor, aprinsese îndeosebi întreaga tinerime din România liberă și deșteptase atâtea speranțe în inimile Românilor din imperiul vecin, încât toți împreună priveau cu cea mai încordată atenție la primele acte de guvern ale noului șef liberal.

Căci Dimitrie Sturdza nu era cel dintâi venit printre compatrioții săi. Încărunțit în trebile statului, unul din pușinii cari mai rămăseseră depe timpurile divanurilor *ad-hoc* distins — dacă nu prin o inteligență strălucită, dar de sigur prin o neobosită

sârguință în studiarea actelor istorice ale Românilor și prin deplina cunoaștere a situației politice din Austro-Ungaria și Germania: când un asemenea om, după un asemenea trecut, cu asemenea cunoștințe, lua o asemenea atitudine într'o chestie de trei ori seculară, ca cea transilvană: toată lumea, nu numai partizanii săi, nu numai timerimea ușor inflamabilă, toată lumea onestă și patriotică se putea aștepta la o schimbare hotărâtoare, la o fază până atunci necunoscută de mândrie națională și de izbânda în politica română.

Vom vedea în paginile următoare, cum a îndeplinit Dimitrie Sturdza marea misiune națională și internațională ce și-o atribuisse.

IX

Sub Noul Regim Liberal. Primul Minister Sturdza și Ministerul Aurelian

4 Octomvrie 1895—31 Martie 1897.

Momentul, în care Dimitrie A. Sturdza se vede pentru întâia dată chemat să formeze guvernul, pare de o însemnătate deosebită nu numai pentru desvoltarea internă, ci și pentru cea externă a regatului român. După îndemnul și prin declarările stăruitoare ale noului conducător, partidul național-liberal se însărcinase cu marile misiuni indicate la sfârșitul capitolului precedent: în politica internă cu repararea și restabilirea pactului fundamental al țării, pretins violat prin legea minelor a lui Petre Carp; în politica externă cu îndreptarea situației Românilor din Ungaria printr'o stăruință mai energică (dacă nu prin intervenție) pe lângă guvernul statului vecin, în deosebire de atitudinea rezervată a fostului minister conservator.

Cabinetul Sturdza se înființează la 4 Octomvrie astfel compus:

Dimitrie A. Sturdza, prezident și externe;
Eugeniu Stătescu, justiție;

Pentru Poni, culte ;
 General C. Budişteanu, război ;
 Nicolae Fleva, interne ;
 G. C. Cantacuzino (Rifoveanu), finanţe ;
 G. D. Pallade, domenii ;
 C. I. Stoicescu, lucrări publice.

Cu o asemenea compunere guvernul eră o manifestare destul de puternică a partidului reîntregit după violenta desbinare dela 1888. Intrarea în minister a lui Fleva şi Pallade putea trece drept semn al unirii desăvârşite, deşi în deosebi cariera pripită a lui Pallade pricinuiă oarecare surprindere, mai ales după impresia ce făcuse lupta sa în contra lui Ion Brătianu asupra Camerei liberale dela 1887 (Vezi vol. III, pag. 69).

Portofoliul acordat lui Costică Stoicescu părea — în lipsă de alte merite — răsplata serviciului adus cu agitarea chestiei ofiţerilor demisionaţi ; iar numirea lui G. C. Cantacuzino-Rifoveanu la finanţe eră menită — după precedentele admise — să-i dea prilejul de pocăinţă pentru necuviincioasa scrisoare adresată Regelui prin *Voinţa Naţională* dela 8 Fevruarie 1897. (Vezi vol. IV, pag. 100 şi 102).

Administrarea şcoalelor se aşteptă să fie dată lui Poni, de când profesorul de chimie al universităţii din Iaşi ajutase pe Sturdza la combaterea legii învăţământului propusă Senatului de autorul acestei scrieri în Fevruarie 1891 şi cu toate că în acelaş an făcuse pe vre-o 5 luni parte din ministerul ultra-conservator Florescu-Catargi. Iar incre-

dințarea ministerului de război în mâinile generalului C. Budișteanu se justifică prin faptul, că generalul lăsase o bună amintire din vremea războiului independenței și trecea drept un ofițer superior cu oarecare cultură și în afară de specialitatea militară. Nimeni nu putea prevedea lipsa de destoinicie parlamentară, pe care noul ministru a dovedit-o curând după deschiderea Corpurilor legiuitoare.

Însă mai semnificativă în fața problemelor puse de Dimitrie Sturdza pe planul dinții eră propria sa trecere la minister de externe și pe de altă parte numirea la justiție a lui Eugeniu Stătescu, a cărui autoritate în partid eră foarte mare, deși lipsa sa de activitate și întrebuițarea justiției Statului la interesele private ale avocatului nu vorbeau în favoarea sa.

În curând însă credința, că Dimitrie Sturdza va îndeplini sau cel puțin va încerca să îndeplinească la guvern ceea ce făgăduise cu atâta solemnitate în opoziție, a fost sdruncinată și înlocuită cu o amară desamăgire. Departe ca numirea lui Stătescu la justiție să fi însemnat vreo preocupare pentru restabilirea „pactului fundamental“, toată chestia legii minelor, care de altminteri în formă se ținea de ministerul domeniilor, nu vine la ordinea zilei decât de abia la sfârșitul legislaturii de patru ani, pe la Martie 1899, când Stătescu de mult nu mai e Ministru și când guvernul nici numai are puterea să treacă noua reformă prin Cameră. Iar Stătescu în timpul de un an, cât stă

acum la departamentul justiției, nu face decât să atingă el însuș principiul constituțional al Curții de casație prin eliminarea a doi membri inamovibili și să admită cu prilejul judecării Mitropolitului Ghenadie niște procedări așa de arbitrare în violența lor, încât numai vremelnica retragere a guvernului și revocarea tuturor măsurilor relative la acest conflict pot restabili ordinea turburată în Sat și în Biserică.

Iar în „chestia națională“ Dim. Sturdza se grăbește să-și lămurească poziția ca șef de guvern și, la întrunirea publică ținută în vechea capitală a Moldovei Vineri 13 Octomvrie 1895, îndată după formarea ministerului, tocmai contrarul de ceeace spusese în opoziție; și anume:

„In chestia națională situațiunea noastră „este clară și netedă. Avem să ne abținem „cu toții dela orice act de agitație în afacerile „interioare ale statelor vecine și în special „ale monarhiei austro-ungare... Monarhia „austro-ungară așa cum este constituită“ (adică în dualism, cu acea încorporare a Transilvaniei în Ungaria, în contra căreia luptă comitetul național din Sibiu încurajat de Sturdza) „este o necesitate de prima ordine „pentru echilibrul european ca și pentru „siguranța Regatului nostru... Ne bucurăm „de orice act, care așază pe baze temeinice „relațiunile noastre cu Austro-Ungaria, lini- „ștind la noi spiritele și întărind dincolo „armonia; căci silințele noastre trebuie să „tindă a menține între amândouă statele „relațiunile cele mai amicale“.

Retractarea se termină cu o tăgăduire formală:

„S'a mai răspândit încă o vorbă: că ne „amestecăm în afacerile interioare ale Regatului ungar; nici aceasta nu este exact“.

Va să zică teoria despre o datorie națională a guvernului român de a lucra „ca un samsar onorabil“ în relațiile dintre „Maghiarii și Românii din Ungaria“ e acum solemn desmințită; se tăgăduiește chiar orice amestec din partea șefului liberalilor, cu toate discursurile sale dela „Orfeu“ și din Senat și cu toată scrisoarea „din ziua Înălțării Domnului 1894“, trimisă în taină prin Delavrancea celor dați în judecata dela Cluj¹⁾.

Cuvintele, prin care s'a făcut această retractare și pe care le-am reprodus mai sus textual după „*Voința Națională*“ dela 19/31 Octomvrie 1895, trebuie să fi fost alcătuite cu reprezentantul guvernului austro-maghiar din București.

Ministru plenipontențiar al Austro-Ungariei eră pe atunci contele R. Welsersheimb, iar prim-secretar Dumba, cari spre a accentua satisfacția dobândită, au ținut să comunice unor membri ai opoziției conținutul scuzelor lui Sturdza înainte chiar de a fi fost rostite la Iași. Dovada este făcută în ședința Camerei dela 17 Martie 1899, când Alex. Marghiloman, în prezența ministrului-prezident Dimitrie Sturdza, zice următoarele:

Toată lumea își aduce aminte de înflăcărarea discursurilor pronunțate de Sturdza în chestiunea

¹⁾ Vezi vol. IV, pag. 91—94.

națională. Fost-a dezbateri, fost-a întrunire publică, în care d. Sturdza să nu fi agitat chestiunea națională? Nu-și aduce aminte d. președinte al consiliului, că într'un discurs al său a împins atacurile în contra unui Stat vecin până la insultă? Nu-și aduce aminte când a vorbit de barbariile „maghiarilor“? Nu-și aduce aminte că ne-a acuzat pe noi conservatorii de trădare a intereselor naționale pentru că nu mijlociam ca „samsari cinstiți“ peste Carpați? Samsari cinstiți! Un Stat poate fi samsar cinstit între două State; dar n'a trecut prin capul nimănui, nici prin gândul lui Bismarck, inventatorul acestei figuri, că un Stat poate fi samsar cinstit între un Stat și supușii săi... Și cu toate acestea d. Sturdza ne-a numit „nemernici“ în plin Senat, pentru că nu voiam să comitem acest act de nebunie! Vine în fine autorul acestei mișcări la putere, în mijlocul atmosferei încinse create de dânsul. Care i-a fost primul act? Primul act i-a fost retractarea dela Iași, amarnic cunoscută de toți. Sunt în istoria popoarelor exemple de oameni politici, cari au fost siliți să răscumpere o nesocotință de limbajiu. Dar nu cred să existe undeva un precedent de condițiunile în care d. Sturdza a trebuit să facă retractarea sa. *Retractarea făcută de d. Sturdza nu a fost ceva spontan, ci a fost ceva convenit și dictat. Repet și mențin cuvintele, convenit și dictat.*

VOCI. Ar trebui să dovedești aceasta.

D. ALEXANDRU MARGHILOMAN. Imi cere cineva să dovedesc. Să-mi ceară aceasta d. prim-ministru, și voi face dovada! Imi cere d. președinte al consiliului să dovedesc aceasta? Vedeți că d. președinte al consiliului nu-mi cere să dovedesc aceasta. Eram câțiva cari știam cum s'a petrecut lucru. L-am îngropat în fundul inimei noastre ca o durere națională“.

Și Dimitrie Sturdza de pe banca ministerială tace. Nici un cuvânt de întrerupere, nici un cuvânt de răspuns¹⁾.

¹⁾ Aceasta este a treia umilire față de Austro-Ungaria, la care guvernele liberale au expus Statul român. Despre

Celelalte puncte atinse în discursul lui Sturdza dela Iași sunt obișnuitele generalități fără folos, de care venise de mult timpul să fie scăpat chiar și partidul liberal dela noi: „domnia legilor, libertatea alegerilor, stăruința ca instituțiile Statului să servească la scopul lor final, ridicarea țăranimii din mizeria morală și materială“, și altele asemenea „clișeuri“. Și pentruca să se întâmple și acum, ceea ce se întâmplă așa de des, ca tocmai frazele cele mai bătătoare la ochi să fie desmințite de realitate, Sturdza mai adaogă bine-venita făgăduială a „înfrânării cheltuelilor“, pe când tocmai în această primă legislatură de sub guvernarea sa se aduce finanțelor Statului o primejdioasă sdruncinare prin cea mai inoportună sporire a multor alocațiuni bugetare, între altele a soldei ofițerilor, a lefii profesorilor, 38 de milioane pentru lucrări publice cerute de Ionel Brătianu și votate în două zile, 26 și 30 Mai 1898, fără nici o prevedere de acoperire. Aceste din urmă milioane se și revoacă peste un an și jumătate, spre umilirea țării, după cererea bancherilor străini cu prilejul împrumutului dela 1899 contractat de generalul Manu, iar lefurile sporite între 1897 și 1899 sunt reduse la 1901 tot sub liberali. Firește că Sturdza vorbește și de Biserică, despre care zice că „trebuie să fie așezată în pozițiune de a menține pe o cale sănătoasă viața morală și sufletească a poporului“, pentruca în

cea dela 1868, vezi vol. I, pag. 19; despre a doua cu scuzele lui E. Stătescu, vol. III, pag. 27.

curând să ajungă la incidentul sinodal cu pronunțarea și apoi retractarea „caterisirii“ Mitropolitului Primat și să stârnească cea mai adâncă turburare în „viața sufletească a poporului“ evlavios din Capitală.

De departe se vede, că toate acele fraze fuseseră intercalate numai pentru a masca înaintea țării cuvintele de scuză impuse de guvernul austro-maghiar, a căror rostire a fost adevăratul scop al discursului dela 13 Octomvrie 1895.

Marea desamăgire produsă prin schimbarea la față a lui Sturdza nu putea să rămâie fără urmări. Paralel cu deprimarea Românilor de peste Carpați merge înăsprirea măsurilor de desnaționalizare încercate de ministerul unguresc, care se simte acum asigurat din partea lui Sturdza; iar înăuntru regatului român falsa poziție luată de șeful guvernului național-liberal îi știrbește din capul locului autoritatea, introduce confuzia în sânul cabinetului și provoacă peripețiile ce-l bântue în tot decursul duratei sale.

În șirul cronologic al faptelor trebuie să menționăm, că puține zile după instalarea sa guvernul Sturdza disolvă Corpurile legiuitoare (14 Oct. 1895), face alegerile pe la sfârșitul lui Noemvrie și deschide prima sesiune ordinară a noului parlament liberal la 7 Decemvrie 1895. Președinte al Senatului se alege „Beizadea Mitică“ Ghika iar al Camerei P. S. Aurelian.

Însă operația electorală se petrece după vechiul obicei, cu știutele presiuni administrative, fie sub forma directă a făgădu-

lelor și amenințărilor prefectorale, fie sub masca unui comitet electoral, care nu e decât o depedență a guvernului. Se constată din nou, că în această privință viața noastră constituțională nu este încă întemeiată. Alegătorii nu înțeleg folosul ce ar rezulta pentru ei din formarea unei convingeri proprii și din exprimarea ei prin vot, fiindcă nici guvernele nu au destulă chibzuință pentru a reduce puterea lor de presiune și a începe măcar de sus în jos educația corpului electoral. Și tocmai din alegerile dela Noemvrie 1895 — pretinse mai libere sub ministerul de interne al lui Fleva — ies acele unanimități în Cameră și Senat, care la prima vedere par un succes pentru guvern, dar care în fapt îi sunt primejdioase, de oarece în lipsa unei opoziții mai însemnate, disciplina partizanilor se destramă și pretențiile lor cresc peste orice putință a satisfacerii. Cele ce se petrec în sânul chiar al acestei majorități, d. e. cu alegerile și demisiile de preșidenți și vice-preșidenți și de membri ai comisiei de răspuns la mesagiul Tronului, de care vom vorbi mai jos, sunt cea mai drastică ilustrare a răului efect al unanimităților.

Ca adversari deabia pătrund în parlamentul lui Sturdza dela 1895 trei senatori și patru deputați, printre cari Germani, Marghiloman și autorul acestei scrieri. Lascar Cărtargi cade la Galați cu 86 voturi contra unui Gregoriade Bonachi, pe care îl scoate prefectul cu 152 voturi; Alexandru Lahovari rămâne la Giurgiu cu 47 partizani, iar Alexan-

dru (Vulpache) Filipescu isbutește cu 96 voturi; Petre Carp cu 66 voturi e biruit la Botoșani de tânărul Costică Vernescu (170 voturi); generalul Manu în Capitală se vede redus la 235 voturi, pe când Nacu primește 1568; iar la Iași de toți respectatul Dimitrie G. Rosetti este de două ori întrecut de Andrei Vizanti, pe care nimeni nu-l respecta¹⁾. Ce dovadă mai mare, că numai de libertate n'a putut fi vorba în alegerile dela 1895. După mai bine de un an, în alegerile parțiale făcute sub ministerul Aurelian pe la începutul anului 1897 (cu Vasile Lascar la interne) se alege L. Catargi la Iași, P. Carp la Vaslui și Take Ionescu la Teleorman, dar lipsa lor din parlament când cu aplanarea conflictului mitropolitan în Decembrie 1896 se răsbună împotriva partidului liberal, precum vom arăta la locul său. Deabiă la 1903, în al treilea cabinet al lui Sturdza, sub ministerul de interne al lui Vasile Lascar (multă vreme dușmănit de Sturdza) votul alegătorilor începe să fie mai independent de administrație²⁾.

În cabinetul lui Sturdza dela 4 Octombrie 1895 se arată îndată confuzia, de care

¹⁾ Vizanti și fuge în curând din țară după descoperirea unor malversațiuni.

Ca „naționali-liberali“ ai guvernului se alege și Grigorie Păuceșcu și Constantin Esarcu, cari în lupta contra „junimiștilor“ treceau de conservatori zeloși, lăudați mai ales de generalul Manu.

²⁾ Liberalul Vasile Lascar are și sinceritatea să spue Camerei ca ministru de interne: „Nu e țară în lume unde să fie niște agenți electorali de forță agenților noștri polițienești“ și citește petiția unuia din ei, care se laudă că „la ultimele alegeri a votat de 17 ori în aceeași zi cu cărțile a diferiți alegători din ordin superior“. (Vezi V. Lascar, Disc. polit. pag. 609).

am vorbit mai sus. Ce e drept generalul Budişteanu îşi începe activitatea ministerială cu un act de bună energie disciplinară: prin decretul regal dela 9 Oct. 1895 pune pe generalul Iacob Lahovari, şeful statului major general al armatei, în poziţie de disponibilitate „pentru rea purtare în incidentul dela Sinaia“¹⁾. Dar în decursul desbaterilor parlamentare noul ministru, din ură împotriva fostei administraţii conservatoare, se apucă să batjocorească arma pusă în mâna soldatului de predecesorul său. În şedinţa Camerei dela 18 Aprilie 1896 o numeşte „ciomag“, în Senat îi zice „baston high-life“. Se înţelege dela sine, că după o asemenea probă de tact însuş partidul dela guvern aşteaptă cu nerăbdare momentul să scape de acest neobişnuit reprezentant a armatei²⁾.

Dar adevărata confuzie se arată în raporturile ministrului-prezident cu colegul său dela interne, cu care nu poate lucra împreună nici timp de trei luni de zile, iar formele, sub care se desfăşoară un conflict personal în sine aşa de neînsemnat, ating şi mai mult prestigiul noului regim şi coboară nivelul, la care se ţinuseră până acum manifestările guvernamentale.

Fie că Nicolae Fleva — „tribunul poporului“ — prin inspecţii improvizate şi prin deose-

¹⁾ Unde se pălmuisse în club pentru o ceartă de joc la cărţi. Pedepsitul general n'a rămas multă vreme în umbră. Cu revenirea conservatorilor la putere, sub ministerul George Gr. Cantacuzino dela Aprilie 1899, Iacob Lahovari reîntrat în activitate, este din nou ministru de război, se înaintează în gradul decoraţiilor, etc. Vezi numeroase cazuri analoage la liberali, citate în vol. II, pag. 99, 108, 112 etc.

²⁾ V. discursul 116.

bite primiri de prefecți se arătase prea independent de Sturdza, fie că însuș Sturdza eră pe atunci prea dependent de hotărârile celui mai influent grup al partidului, de care se desbinase Fleva și pe care îl numeă „oculta“ : în chiar organul oficios al guvernului încep ne mai pomenite atacuri în contra oropsitului ministru, cu aluzii triviale la pretinsa lui origine etnică¹⁾, și peste câteva săptămâni urmează în Cameră interpelarea unui membru al majorității, dealtminteri puțin serios, a răposatului Iepurescu, care vorbește fățiș de o „contrabandă în paguba comunei București, în care prestigiul ministrului de interne este grav. atins“. La interpelarea anunțată în ziua de 9 Ianuarie 1896 Fleva cere să răspundă la 13 Ianuarie și fiindcă tot nu vrea să priceapă, că singurul răspuns ce se așteaptă dela el este demisiunea, însuș ministrul-prezident se însărcinează, în ședința publică a Camerei dela 12 Ianuarie, să atace pe colegul său dela interne și să-l acuze, că-și atribue merite personale în efectuarea alegerilor din urmă și că umblă după „partizani Fleviști“ în deosebire de „partizanii Sturdziști“ ; iar ministrul de interne răspunde — tot de pe banca ministerială — acuzând „Direcțiunea ocultă“, care conduce partidul (compusă, după cum se ziceă, din Eugen Carada, directorul Băncii Naționale și mentorul fiilor Brătieni, M. Pherekyde, Anton Carp, Tache Protopopescu, Stolojan, Nacu s. a.). Camera primește o moțiune propusă de

¹⁾ Vezi discursul 114.

Vasilie Lascar, prin care se aprobă „explicațiile” primului-ministru.

Acum însăfârșit Fleva se vede silit să iasă din minister și își anunță demisia în aceeaș ședință dela 13 Ianuarie, în care ar fi trebuit să răspundă la penibila interpelare a deputalului Iepurescu. Scopul fiind atins, firește că interpelarea se retrage și onorabilul Iepurescu declară, că „n'a pus nici odată la îndoială onorabilitatea lui Fleva”. Și poate nici nu eră în interesul răposatului interpellant și al unor liberali mai influenți de a se face o discuție în parlament asupra contra-bandelor și a altor păgubiri ale Statului și comunelor prin întreprinderile partizanilor.

Interimatul ministerului de interne îl ia în primul moment Dimitrie Sturdza, iar la 3 Fevruarie 1896 se numește titular Anastasie Stolojan.

Ca lucrare legislativă nu se produce mai nimic în toată sesiunea. Incercarea de a paraliza buna lege a jandarmeriei rurale, alcătuită de Lascar Catargi — încercare provenită din reaua deprindere de a desface tot ce a făcut partidul advers — este mai târziu părăsită de însuș Sturdza, care se vede silit să restabilească și chiar să sporească acest organ trebuincios al administrației rurale.

Lânchezeala parlamentară, de care suferiseră mai ales cei din urmă patru ani ai regimului Brătianu, pare a se continua și sub regimul Sturdza. O excepție trebuie făcută în favoarea lui P. Poni, care la Martie 1896 înființează așa numita Casă a Școalelor

(la Ianuarie 1902 se inaugurează în acelaș spirit Casa Bisericei). Creațiunea, în esența ei antiliberală, este iarăș o imitare a mecanismului centralizării, introdus în Franța de marele despot Napoleon I și păstrat de democrația republicană. Prin Casa Școalelor și a Bisericei s'a mai restrâns și pe alocurea s'a suprimat puțină inițiativă și activitate privată în crearea și conducerea așezămintelor de cultură. Noua instituție din administrația centrală întrebuintează banii dați de comune pentru construcții și alte îmbunătățiri ale școalelor, supraveghează toate fondurile testate de donatori privați în folosul învățământului — supraveghere, care prin felurite proceduri, mai ales prin energica stăruință a lui Spiru Haret, a ajuns la rezultat de a le aduce sub exclusiva administrare ministerială. După 10 ani, Casa Școalelor are un activ de peste 8 milioane lei, sumă lăsată multă vreme la dispoziția ministrului fără control parlamentar. Ce e drept, titularii conștiincioși ai acelu departament au adus foloase învățământului prin construirea de localuri pentru școli și dotarea lor cu cele trebuincioase, dar alți titulari au risipit folosurile în scopuri străine de menirea instituției.

În afară de această creațiune se mai votează la sfârșitul primei sesiuni o lege a lui Stătescu, prin care se introduce deodată pentru numirea magistraților Curții de cașație o nouă incompatibilitate din cauza de rudenie și Stătescu — în contra principiului inamovibilității membrilor acelei Curți—își a-

plică legea cu efect retroactiv, îndepărtează pe Prodan și Populeanu spre a numi în locul lor pe partizanii săi politici M. Poenaru-Bordea și Ciru Economu (despre al căror rol în lupta liberalilor contra ministrului Alexandru Lahovari la 1875 vezi volumul II, pag. 44). Autorul scrierii de față, care în ședința dela 10 Aprilie 1896 combate deplorabila lege¹⁾, prevestește neapărata ei revocare precum se și întâmplă în Decembrie 1900 sub ministerul său de justiție.

Sesiunea parlamentară se încheie la 30 Aprilie 1896. Răgazul lăsat acum guvernului spre a se ocupa de administrare îl turbură el însuși prin provocarea unui conflict cu Mitropolitul Primat și deșteaptă în Capitală o frământare în adevăr primejdioasă. Faptul este așa de extraordinar în România din zilele noastre, încât merită o explicație mai amănunțită. Este și rar exemplul unui om de stat, — ca Dimitrie Sturdza — să fi făcut în parlament atâtea declarații de evlavie și să ajungă apoi tocmai el la vătămarea simțământului religios într'o mare parte a țării. De altminteri s'a dovedit cu acest prilej, că și în societatea noastră cultă, în aparență pătrunsă de spiritul vechiului voltairianism și noului pozitivism, biserica ortodoxă a păstrat rădăcini sufletești mult mai trainice decât se presupunea.

Mitropolitul Primat Ghenadie, ales la 16 Mai sub ministerul de culte al lui Take Ionescu, caută îndată după retragerea cabi-

Vezi discursul 115.

netului Catargi-Carp să se apropie de șeful guvernului liberal. Cu acesta colaborase mai înainte ca episcop de Argeș la publicarea câtorva volume de documente istorice în anii 1889—1892 (ce e drept colaborarea înaltului Prelat, care și figurează pe o copertă a volumelor alături de Sturdza, ne închipuim mai mult financiară), dar prin alegerea sa de Mitropolit sub un guvern conservator își atrăsese dușmănia șefului național-liberal. Mijlocul de împăcare n'a fost greu de greu de găsit. D. Sturdza, cu năzuința statornică de a lua parte la administrarea a cât mai multor instituții bogate (Creditul fonciar rural, Academia Română), de ale căror locațiuni să se poată folosi în favoarea partizanilor politici, dorea să intre și în administrația așezămintelor Brâncovești, conduse pe atunci de descendenții familiei ctitoricești, Prinții Gheorghe Bibescu și Dimitrie Știrbei. Venind timpul ca să se convoace de către Mitropolit adunarea prevăzută în testamentul Săfetei Brâncoveanu dela 1835, în fața căreia să se cerceteze socotelile administrației, Mitropolitul Primat Ghenadie invită de astă dată și pe Dimitrie Sturdza, care prin citirea unui arbore genealogic încearcă să-și arate înrudirea cu familia ctitorilor și dreptul de a lua parte la lucrări (10 Decembrie 1895). Epitropii însă, și mai cu deosebire Prințul Gheorghe Bibescu, se împotrivesc. Mitropolitul Primat răspunde printr'un amestec neobișnuit în aplicarea testamentului Brâncovenesc, isco-dește tot felul de piedici și în sfârșit refuză

aprobarea bugetului. Prințul Bibescu, a cărui corectitudine ca și a Prințului Dimitrie Știrbei erau de altminteri mai presus de îndoiială, simțind cum înțelegerea între Primatul Ghenadie și ministrul prezident Sturdza amenință toată independența așezămintelor Brâncovenești, cere pentru întâia oară audiență la Palat și se pune sub protecția Regelui. Regele Carol, totdeauna îndemnat de prudența sa politică de a ocroti familiile vechilor Domnitori ai țării, va fi fost cu atât mai dispus să vie în ajutorul Prințului Gheorghe Bibescu, cu cât acest descendent domnesc, în deosebire de descendenții lui Vodă Știrbei, nu se arătase până atunci împăcat cu noua stare de lucruri dela 1866 și câtăva vreme păruse chiar să aibă aspirații la Tron.

Acum Regele Carol sfătuește însuși pe Mitropolitul Primat să lase în pace administrația Brâncovenească. Acesta însă, cu ambiția de a se arăta puternicul cap al Bisericii ortodoxe, inspirat poate și de sfaturile răposatului profesor de teologie Nițulescu, căruia din studiile dela universitatea din Lipsca îi rămăseseră câteva amintiri despre puterea papală de pe vremea lui Grigore VII Hildebrand cu umilirea Împăratului german Henric IV la Canossa, se crede chemat să reziste Regelui. Indată ce Dimitrie Sturdza este pus în cunoștință de noua fază a chestiei, înțoarce foaia și, sărind după obiceiul său dintr'un extrem într'altul, devine din nou cel mai aprig dușman al Mitropolitului. Pe de altă parte Prințul Bibescu luptă cu activitatea sa febrilă impo-

triva celui ce-i vătămase amorul propriu, scrutează viața Înaltului Prelat, îi descopere multe metehne, unele închipuite, alte reale, alcătuește un voluminos dosar cu acte fotografiate (în parte apocrife) și știe tot-odată să-și asigure concursul ministrului de justiție Stătescu; căci noua democrație este ușor accesibilă lingușirilor vechei aristocrații. Stătescu începe a se inspira din dosarul Bibescu, împinge și magistrătura în această direcție și, împreună cu Sturdza și cu nepri-ceputul în ale cultelor ministru Poni, lucrează la destuirea Mitropolitului Primat.

Folosindu-se de cunoscuta lipsă de armonie între arhieriei Sf. Sinod, guvernul inscenează fără multă greutate o judecare bisericească, după care la 20 Mai 1896 doisprezece membri ai Sinodului (Arhieriei Nifon Ploeșteanu și Dosoftei Botoșăneanul se abțin) pronunță următoarea hotărîre: „Înalt Prea Sfințitul Mitropolit Ghenadie Petrescu să fie lipsit și caterisit de or-ce servire și vrednicie arhierescă și depărtat dela Scaunul Mitropoliei Ungro-Vlahiei și să fie și să se numească de acum înainte până la suflarea sa cea mai de pe urmă Ghenadie Monahul și să se așeze între Monahii simpli din Mânăstirea, unde-și are metania“. (Căldărușani ¹⁾).

Această caterisire putea să-și aibă tot efectul ei bisericesc; dar cât pentru efectele

¹⁾ Textul hotărîrii, după un precedent în Biserica noastră la 1703, este redactat de arhierul Atanasie (Mironescu) Craioveanul, profesor la facultatea de teologie, mai pe urmă ales Mitropolit Primat sub guvernul liberal în Februarie 1909, dar apoi dat și el în judecata Sinodului și demisionat în Iunie 1911.

civile și politice trebuiă introdusă o procedură de intermediare între Sinod, guvern și parlament. Căci după legea organică a Sf. Sinod de 14 Dec. 1872, Mitropoliții și Episcopii noștri nu sunt o creațiune a Sinodului ci sunt aleși pe viață de un colegiu special, în care deputații și senatorii formează majoritatea hotăritoare, și Înalții Prelați funcționează numai după întărirea prin decret și cu investitura regală, făcând totdeodată parte de drept din Senatul politic. Este însă un princip general de organizare a Statului, că nu poate revocă decât cine a numit, iar art. 15 și 16 din citata lege organică dispun: „Deciziunile în materii judiciare religioase se vor execută deadreptul de către Sf. Sinod. Aceste sentințe se vor execută numai pe cât timp pedepsele cuprinse într'insele vor fi disciplinare și de un ordin curat religios. Pentru delictе ordinare și politice Mitropoliții, Episcopii eparhioți și Arhieriei titulari se vor judecă de către înalta Curte de justiție și casație“. Și între punctele de acuzare recunoscute în hotărîrea sinodală ca dovedite în contra Mitropolitului Ghenadie sunt dela No. 10 până la No. 14 și delictе de drept comun.

Sinodul adaugă la sfârșitul hotărîrii sale: „Să se comunice Înaltului guvern hotărîrea spre executare“. Este de necrezut cu câtă ușurință guvernul lui Sturdza se grăbește să îndeplinească cerința Sinodului. Un jurnal simplist al consiliului de miniștri autoriză pe miniștrii de justiție, interne și culte să „execute hotărîrea Sf. Sinod dela

20 Mai 1896“, ministrul de justiție Stătescu trimite pe procurorul Curții de casație Sărățeanu, ministrul de interne Stolojan îi adaugă câțiva agenți polițieniști, aceștia se duc împreună la Mitropolitul Primat, îl pun cu brutalitate în trăsură (eră din întâmplare de față și Lascar Catargi), îl escortează până la mănăstirea Căldărușani și-l așează acolo sub pază. Iar ministrul de culte Poni, care la 17 Mai ceruse dela Rege un decret pentru suspendarea „din treapta Arhieriei și din administrațiunea Mitropolitană a I. P. S. Mitropolit Primat D. D. Ghenadie Petrescu“, nu spune acum Regelui nici un decret pentru revocarea lui definitivă, ci numai pentru însărcinarea dată, fără lege, unui fel de triumvirat, compus din Mitropolitul Moldovei și episcopii Dunării de jos și al Argeșului ca „să continue a giră afacerile Eparhiei mitropoliei Ungro-Vlahiei până la îndeplinirea vacanței“, vacanță așa de puțin legal stabilită și recunoscută, încât după deschiderea parlamentului și chiar 6 luni după caterisire, prezidentul Dimitrie Ghica în ședința Senatului dela 22 Noemvrie 1896 începe apelul nominal prin strigarea numelui Mitropolitului Primat Ghenadie¹⁾, și pe de altă parte bisericile ortodoxe din țările vecine refuză de a intra în raport cu improvisatul triumvirat mitropolitan.

Nu e de mirat, că față de așa nechipzuită acțiune guvernamentală opinia publică

¹⁾ Vezi cuvintele senatorului Esarcu din ședința dela 28 Noemvrie, care constată faptul în fața Senatului.

din țară să fi fost zguduită și opoziția publică să se fi folosit de neașteptatul prilej. O rea prevestire pentru Sturdza eră mai întâi răsunetul deșteptat în chiar partidul național-liberal. Câțiva membrii cu vază, unii și cu talent, ca Aurelian, Emil Costinescu, Vasile Lascar, Barbu Delavrancea, Dimitrie Giani, Petre Grădișteanu, Em. Porumbaru și alții, cari încă dela retractarea lui Sturdza în chestia națională rămăseseră nemulțumiți, sunt acum îndoit de impresionați de nedibăcia guvernului și se hotărăsc a formă o grupare deosebită numită mai târziu a „drapeliștilor“. Lor li se asociază și în curând îi depășește „tribunul“ Fleva, a cărui agitare devine cu atât mai turbulentă, cu cât e inspirată de dorința de răsbunare pe depărtarea sa din minister. El și inagurează o mișcare mai accentuată prin întruniri publice anume convocate pentru chestia mitropolitană.

Indată după pronunțarea hotărârii sinodale de caterisire, partidul conservator, condus de Lascar Catargi, în brațele căruia se aruncă acum versatilitățile Mitropolit Ghenadie (fără a-și slăbi însă legătura cu Fleva), începe și el agitarea religioasă prin întruniri publice și ține una în Capitală la 26 Mai 1896, alta în Iași la 9 Iunie.

Cu 4 zile înaintea întrunirii din București, Lascar Catargi vine la autorul acestei scrieri și propune ca și conservatorii grupăți înconjurați în jurul lui Petre Carp (așa numiții junimiști) să ia parte la agitarea plănuită. Carp, care se află la Țibănești,

este chemat în Capitală și, după o consfătuire ținută cu amicii politici la clubul constituțional în chiar dimineața întrunirii publice dela 26 Mai, se hotărăște să nu luăm parte la agitățile bisericesti, iar Carp comunică îndată lui Lascar Catargi hotărîrea luată.

Cu atât mai energic se desfășoară agitarea celorlalți conservatori, mai ales prin neobosita activitate a lui Take Ionescu și Nicu Filipescu. La acea primă întrunire publică a lor, cei mai mulți fruntași conservatori țin discursuri, chiar și G. Gr. Cantacuzino, care iese de astădată din rezerva păstrată de vreo 20 ani, și se pune la cale o adresă de omagiu a doamnelor române către Mitropolitul caterisit (publicată în *Timpul* dala 9 Iunie 1896), care e în curând e acoperită de semănături din toate treptele sociale, începând cu doamnele Ecaterina Cantacuzino, Eufrosina L. Catargi, Anastasia Filipescu, Prințesa Alexandrina Ghica, Alexandrina Gh. Manu, Maria Blaremburg, Maria C. Olănescu și sfârșind cu doamnele Elena Victor Ionescu, Elena Wachman și Sofia Tănăsescu.

La 2 Iunie o nouă întrunire la „Dacia“, convocată iarăși de Fleva, după sfârșitul căreia o parte din cei adunați se duc la locuința lui Sturdza din strada Mercur sub pretext de a-i înmâna rezoluțiunea aclamată la „Dacia“, care cere retragerea guvernului, dar găsesc acolo numai pe prefectul poliției cu vre-o 20 sergenți în curte; atunci manifestații se îndreptează spre locuința

lui Fleva din calea Dorobanților și, întâlnind în colțul stradei Română pe Sturdza într-o trăsură cu coșul ridicat, se reped asupra lui și-l insultă. Dimitrie Sturdza, care la începutul guvernării sale își pierduse prestigiul naționalismului, își pierduse acum și prestigiul evlaviei.

Cu ajutorul lui Fleva se mai înscenează „pelerinajuri” la mănăstirea Căldărușani, unde fusese așezat „Monahul Ghenadie”, dar unde liniștea sufletească îi este mereu turburată prin asemenea pelerinajuri, când prin ofertele de servicii juridice din partea democratului Fleva, a conservatorului Dissescu¹⁾ și a drapelistului Mărzescu, când prin cercetările prefectului și ale unui judecător de instrucție.

Căci acțiunea guvernului nu se terminase cu executarea hotărîrii sinodale. Față de adâncă frământare a opiniei publice, organul oficios al partidului guvernamental, în loc de a avea o notă împăciuitoare, începe — după instrucțiile ministrului de justiție culese din dosarul Prințului Bibescu — un nou șir de atacuri în contra Prelatului osândit și-l acuză de falsificări și de complicitate cu un ocaș Mărgăritescu. Fostul Mitropolit dă în judecată ziarul *Voința Națională* în persoana redactorului ei, Nicolae Ioanovici.

¹⁾ Pe atunci Dissescu făcea parte atât din clubul constituțional cât și din cel conservator; din clubul constituțional a demisionat odată cu intrarea sa în ministerul G. Gr. Cantacuzino dela 11 Aprilie 1899. Relația sa cu Mitropolitul Ghenadie era contra atitudinii hotărîte de clubul constituțional.

Toate acestei agitări sunt însă întrerupte în timpul verii, când lumea politică lipsește din Capitală, și nu reîncepe decât deabiă la sfârșitul lui Septemvrie; căci pe la mijlocul acestei luni opoziția rămâne încă în rezervă pentru a nu turbura vizita Impăratului Francisc Iosif, care — însoțit de contele Goluchowski, ministrul său de externe, și de șeful statului maior Beck — este oaspetele Regelui nostru la București și la Sinaia și în zilele de 16, 17 și 18 Septemvrie 1896. Semnificativă a fost mai ales inspectarea fortului Chitila, unde Impăratul și șeful statului maior al armatei austro-ungare au asistat în cupolă la exerciții de tragere. Dacă toată vizita augustului oaspe a fost o dovadă de poziția la care ajunsese România și de prestigiul personal al Regelui Carol, formele, sub care se petrece, îi dau o deosebită însemnătate politică și par a indica o îndrumare pronunțată a României spre tripla alianță¹⁾.

Cu toate aceste vizita Impăratului a fost răscumpărată de Sturdza cu prea multe jertfe. E probabil că în vederea ei și-a început ministerul cu scuzele dela Iași; dar și în chestii mult mai mici se vede preocuparea șefului național-liberal de a se pune

¹⁾ Ca la toate împrejurările mai mari, nu lipsește nici aici mica notă comică. Președintele al Ligii Culturale era pe atunci Vasile Alexandrescu Urechiă, potrivit președintelui trebuințele lui Sturdza. Cu prilejul prânzului solemn dat la Palat, a fost invitat și prezentat Impăratului Francisc Iosif și Urechiă, care mai înainte se îndeleaticise cu obișnuitele ieftine declamări în contra Austro-Ungariei și acum se arată foarte măgulit de ironica politeță a Impăratului.

bine cu austro-maghiarii. Cu mult înainte vizitei Impăratului, Sturdza știuse prin agenți introduși în conducerea Ligei Culturale să-i înăbușească toată mișcarea. Ba chiar la începutul guvernării mersese cu teama de efectul discursurilor sale anterioare în contra unguirilor așa de departe, încât la un concert dat în sala Ateneului la 19 Decembrie 1895 pentru a serba pe părintele Lucaci, unul din „anteluptătorii“ transilvăneni (el însuși de altminteri de valoare controversată), a pus să se înlocuiască foile de program, în care figură la No. 6 al părții II „Cântecul lui Rațiu“, cu alte foi, în care acel cântec s'a înlocuit cu o... *Rhapsodie Hongroise* a lui Liszt.

Dar să revenim la toamna anului 1896. În Octombrie agitarea opoziției reîncepe cu îndoită putere. Din partea osânditului Mitropolit apare broșura *Cum am fost judecat*, care sfârșește prin a cere intervenirea Regelui. La 26 Octombrie conservatorii țin o nouă întrunire publică în care Take Ionescu citește o petiție a locuitorilor bucureșteni către Rege pentru ca să se facă dreptate Mitropolitului obijduit; în această întrunire Alexandru Lahovari ține ultimul și poate cel mai remarcabil al său discurs¹⁾. În acelaș timp și față de apropiata deschidere a parlamentului se alcătuește o altă

¹⁾ După câteva luni, la 4 Martie 1897, încetează din viață la Paris. La 22 Aprilie 1897 moare și Ion Ghica la moșia sa Ghergani, uitat de toată lumea (vezi vol. I, pag. 33 și 34).

petiție a Mitropolitului Ghenadie tot pentru dreptate, de astădată către Corpurile legiuitoare.

În mijlocul acestei frământări guvernul se îndărătnicește pe calea apucată. Pe când mesagiul de deschidere al parlamentului nici nu pomenește de înlăturarea Mitropolitului Primat parcă ar fi fost o chestie fără însemnătate, ministrul de justiție Stătescu autoriză o flagrantă violare a regulilor de procedură în materie de delict de presă, care nu-și găsește analogia decât în tăgada de dreptate făcută răposatului I. A. Cantacuzino sub guvernul liberal dela 1876 (vezi vol. II, pag. 43 și 44). În loc ca acțiunea de calomnie, îndreptată precum am arătat mai sus de fostul Mitropolit în contra lui Ioanovici, redactorul *Voinței Naționale*, să fie simplu trimisă la Curtea cu jurați, se apucă un judecător de instrucție (Vasilii) să facă el însuși cercetări asupra învinuirilor publicate de *Voința Națională* și, sub acest pretext, redactează un șir de considerante pline de grele acuzări — nu în contra inculpatului Ioanovici, ci în contra fostului Mitropolit, iar pentru inculpat dă o ordonanță de neurmărire. *Voința Națională* se grăbește să publice în numărul său dela 15 Noemvrie — odată cu deschiderea parlamentului — nepilduitul act judecătoresc, iar Vasiliu se vede răsplătit prin înaintarea la prezidența inamovibilă a tribunalului Vâlcea.

E de necrezut ca un guvern, compus din oameni cu oarecare experiență politică, să

fi recurs la asemenea procedări în mijlocul unei așa fierberii a opiniei publice. Firește că noua nechibzuință atâță focul și mai tare. Sâmbătă 16 Noemvrie, a doua zi după deschiderea parlamentului, Fleva convoacă iarăși o întrunire la „Dacia“ pentru a da citire acelei petiții a lui Ghenadie către Corpurile legiuitoare. Publicul dela întrunirea ținută excepțional la amiazi, încearcă pe la ora 1 să meargă spre Dealul Mitropoliei la Cameră, însă la podurile peste Dâmbovița este împiedicat de agenții poliției. Se întâmplă încăerări, sunt capete sparte, foaia lui Fleva *Dreptatea* apare încadrată în negru cu inscripția: „S'a vărsat sângele creștinilor“. În ziua următoare, Duminică, o nouă și foarte numeroasă întrunire la „Dacia“; a treia zi, Luni 18 Noemvrie asemenea, de astă dată însă o parte a publicului năvălește prin stratele laterale spre Senat, unde deabiă începuse ședința. Poliția cu agenții săi, sergenți și bătăuși, se pregătise să împiedice manifestația în drumul ei presupus spre Cameră; când aude că lumea năvălește la Senat în Palatul-Universității, se ia după urma ei: bătăușii se postează la intrarea din mijloc a universității iar sergenți năvălesc pe scările Senatului, de unde gonesc publicul în coridoarele de alături; aici se află însă sălile cursurilor universitare; poliția e condusă cu atâta nepricepere încât agenții ei intră în chiar sălile ocupate de studenți, întrebându-i cine sunt, și la răspunsul lor, că sunt studenți universitari, le observă „dacă sunteți studenți, ce căutați aici“ și tabără asupra

lor¹⁾). Mulți studenți sunt loviți, curierul rectoratului, care se află la postul său înaintea cancelariei profesorilor, e mai greu rănit. Rectorul universității de atunci (autorul scrierii de față) începe o cercetare asupra celor întâmplate în edificiul supus autorității sale și trimite raportul oficial ministrului instrucției publice, care însă acum nu mai este Petru Poni, ci Gheorghe Mârzescu²⁾). Căci față de cele întâmplate în puținele zile dela deschiderea Corpurilor legiuitoare, cabinetul Sturdza se vede silit să demisioneze împreună cu prefectul poliției Paul Stătescu, iar la 11 Noemvrie 1896 se formează, cu consimțământul întregului partid, un minister din disidența liberală, în care însă — ca semn de înțelegere — figurează și doi din membrii fostului guvern.

Noul minister este astfel compus:

P. S. Aurelian, prezident și domenii;
Vasile Lascăr, interne;

G. Mârzescu, culte;

General Anton Berindei, război;

Ștefan Șendre, justiție;

Emanoil M. Porumbaru, lucrări publice;

G. C. Cantacuzino (Rifoveanu) rămâne la finanțe și;

C. I. Stoicescu trece la externe.

Ministerul Aurelian este mai întâi de toate chemat să înlătore conflictul mitropo-

¹⁾ Prefect al poliției este un frate al ministrului Stătescu, tot așa de puțin capabil pentru această funcție precum sunt și alți doi frați ai lui înaintați în magistratură.

²⁾ În urma conflictului mitropolitan P. Poni nici n'a mai putut face parte din vreun minister ulterior.

litan și să potolească agitarea publică. Cuvintele, cu care Vineri 22 Noemvrie se introduce înaintea Corpurilor legiuitoare, o spun fără înconjur. Aceasta e și singura explicare pentru admiterea la ministerul cultelor a lui Gheorghe Mârzescu, cu toate imputările anterioare ale lui Sturdza împotriva lui: Mârzescu trecea de mai priceput în cele bisericesti.

Dar dacă revocarea măsurilor luate de guvernul precedent trebuia făcută cât mai repede, nu se putea face fără greutate și fără umilirea partidului liberal și a Sf. Sinod. Greutatea nu venea dela Sf. Sinod. După alcătuirea lui de atunci, Sinodul s'a putut plecã destul de ușor cerințelor noului guvern și, cu oarecare rezistență a arhierelui Atanasie Craioveanul, cele 12 voturi, care se găsiseră pentru osândirea Mitropolitului, s'au găsit și pentru revocarea osândei, de astădată fi-rește cu adaosul celor 2 prelați ce se abținuseră la hotărîrea dintâi.

Greutatea venea dela aflarea modalității, cu care să se împace Mitropolitul ca-terisit, fără de a cărui împăcare nu se putea împacă nici opinia publică. Cum se întâmplă de obicei în împrejurările politice, în care o persoană versatilă ajunge să fie cheia unei situații, Mitropolitul Ghenadie era înțetit din diferite părți cu ofertele de serviciu, de care am vorbit mai sus, și fiindcă una din condițiile aplanării conflictului era demisionarea Înaltului Prelat, după ce va fi fost pentru un moment reintegrat în scaunul mitropolitan, chestia era: în mâna cui să fie

dată demisia, de care guvernul să fie sigur înainte de a mijloci revocarea osândeii și înlăturarea decretului de suspendare (căci decret de destituire nu se făcuse). Câteva zile de nehotărîre păreau a agrava situația; se propun multe pentru satisfacerea condamnatului, acesta însuș este nedomirrit față de nenumeroasele ispite. În sfârșit se hotărăște să încredințeze lui Lascar Catargi actul demisiunii ¹⁾.

Pe când ministrul de culte Mârzescu alcătuește în mod prealabil cu membrii Sinodului noua hotărîre, care să desființeze pe cea dintâi, ministrul prezident Aurelian, neputându-se pune în raport parlamentar normal cu membrii opoziției agitatoare, fiindcă alegerea lor fusese împiedicată prin presiunile guvernamentale, se roagă de Lascar Catargi să-l primească la sine acasă (Duminică 1 Decembrie) pentru a se înțelege asupra condițiilor remiterii actului de demisie iar ministrul de interne Lascar, în bune relații colegiale cu Take Ionescu din cariera sa de avocat, îl întrebuițează și pe acesta la înlesnirea situației. Astfel se stabilesc oarecari condiții ale împăcării, Lascar Catargi remite demisia Mitropolitului primat Ghenație în mâinile Regelui, către care și este adresată, iar pe ziua de Mercuri 4 Decembrie sunt îndeplinite numeroasele acte ofi-

¹⁾ Se pare însă, că a dat lui Fleva o demisie. Vezi asupra acestei încurcături și asupra confuziei cu condițiile împăcării scrisoarea răposatului Vasile Lascar către Take Ionescu dela 20 Aprilie 1900, publicată în biografia lui V. Lascar de M. Theodorian-Carada. (București, Tipografia profesională, 1913, pag. 135 și urm.).

cială, prin care se îndreptează greșeala comisă: noua hotărîre a Sf. Sinod care „ridică de d'asupra Mitropolitului Ungro-Vlahiei Ghenadie Petrescu hotărîrea dela 20 Mai 1896“, raportul ministrului de culte, jurnalul consiliului de miniștri și decretul regal pentru ridicare suspendării „I. P. S. Mitropolit Primat D. D. Ghenadie Petrescu“, demisia acestuia, alt raport, jurnal și decret pentru primirea acestei demisii și gerarea afacerilor eparhiei prin „Vicarul Sfintei Mitropolii (nu prin nelegalul triumvirat introdus de fostul ministru Poni) „până la alegerea noului Mitropolit Primat“, un al patrulea și al cincilea raport, jurnal al consiliului și decret regal pentru convocarea Marilor Colegii Electorale pe zilele de 5 și de 6 Decembrie spre alegerea unui Episcop al eparhiei Romanului la locul vacant și apoi a Mitropolitului Primat. Propusul și alesul în amândouă cazurile eră vrednicul și de toți respectatul Iosif Gheorghian, care fusese Mitropolit Primat, își dase demisia și acum nu putea fi reales Mitropolit decât după realegerea sa de Episcop, singura față bisericească în acele împrejurări, care mai putea restabili întru câțva prestigiul Scaunul Mitropolitan al Regatului Român.

Duminică 8 Decembrie 1896 se și face investitura Mitropolitului Primat Iosif Gheorghian cu o deosebită solemnitate, la care Regele ivită de astădată și pe toți foștii miniștri pentru a constată în alocuțiunea ce o rostește că „toți fruntașii țării se întâlnesc într'un singur gând, într'o singură voință,

când patria are nevoie de concursul tuturilor fiilor săi“.

Atât formarea ministerului Aurelian, cât și aplanarea conflictului mitropolitan au fost anume recunoscute și aprobat de Dimitrie Sturdza; în deosebi pe cea din urmă a numit-o în ședința Senatului dela 11 Decembrie 1896 „o soluțiune bună aclamată de toată țara“, și Sturdza eră șeful partidului național-liberal. Inșă situația acestui partid, cu toată înlăturarea primejdiei momentane, tot încurcată rămâneă atât pentru Corpurile legiuitoare cât și pentru guvern. Pe deoparte parlamentul prin chiar faptul, că un eveniment așa de însemnat ca restabilirea păcii în Biserică, a trebuit să se petreacă în afară de el, după înțelegeri oarecum private între miniștri Aurelian și Lascar cu L. Catargi și Take Ionescu, își pierde însușirea esențială de a fi adevărată reprezentare a țării (ceea ce se traduce și prin trecerea sub tăcere a întregului eveniment în Adresele Corpurilor legiuitoare¹⁾); pe de alta și autoritatea noului ministru prezident este pusă în joc prin chestia, care începe a se discuta de pe atunci cu aprindere, dacă șef al guvernului se cuvine să fie altcineva decât șeful partidului. Numai o deplină armonie între Dimitrie Sturdza și P. Aurelian ar fi făcut cu putința activitatea normală a noului cabinet. Inșă Dimitrie Sturdza eră dintre acei oameni politici, cari își închipuesc că pierе țara dacă nu sunt ei la guvern.

¹⁾ Vezi discursul 116.

Animozitatea dintre amicii săi și aceia ai guvernului Aurelian devine de notorietate publică. Se zice că Ionel Brătianu, inginer din corpul tehnic al căilor ferate, arată o fotografie a mesei ministrului de lucrări publice Emanoil Porumbaru, încărcată cu maldărul de dosare nerezolvite de timidul și în toate privirile nepotrivilul titular al acestui departament. Se și vorbește de amenințarea unei greve la căile ferate.

Prin o asemenea animozitate între liberali, care deabiă după vreo patru ani va încetă, se și explică actul lui Emil Costinescu în contra lui Dimitrie Sturdza și Gogu Cantacuzino, de care am vorbit în nota dela pag. 101 a vol. 4, precum și răspunsul acestui din urmă, că el se știe pe sine sărac, pe când îl vedea pe Costinescu devenit bogat.

Dar cea mai curioasă din aceste manifestări de dușmănie între cele două grupări liberale o va da însuș Dimitrie Sturdza într'o adunare electorală ținută la Craiova în Octomvrie 1898¹⁾, unde, desmințindu-și aprobarea dată în Senat, atacă, spre uimirea tuturor, guvernul Aurelian tocmai pentru deslegarea chestiei mitropolitane. Pe Dimitrie Sturdza îl puteau ușor pune în mișcare oamenii, sub influența cărora stătea (și totdeauna a stat sub influența cuiva), îndată ce-i prezentau un obiect de ură și obiect de ură îi devenea ușor orcine îi stă în drumul spre guvern. Atunci i se deslănțuia pornirea firească prin o nestăpânită violență de limbăgiu.

¹⁾ Vezi discursul 120.

Pe vechiul minister conservator al lui Lascar Catargi dela 1875, în care alături de însuș bătrânul șef al partidului figurau Alexandru Lahovari, Gheorghe Gr. Cantacuzino și Teodor Rosetti, îl numește cea mai coruptă camarilă. Insemnatul minister al aceluiaș Lascar Catargi dela 1894, în care figurează iarăș Al. Lahovari, împreună cu P. P. Carp, Al. Marghiloman și M. Germani, îl numește nemernic. In discursul dela „Orfeu“, în care califică pe unguri de barbari, apostrofează pe conservatori prin cuvintele „puterea pentru a trădă interesele naționale, aceasta e treaba boierilor; și lucrarea boierilor merge mai departe, căci nu am sfârșit cu catalogul trădărilor“. Iar acum, în discursul dela Craiova, zice despre membrii partidului liberal, cari nu i se supuneau între toate: „Disidenții noștri s’au unit cu conservatorii pentru ca să ridice pe Ghenadie în sus, să înfunde legile și morala și biserica în jos, și pe spațele călcărilor de legi să se suie în sus ca să ia guvernul țării. Ei nu au ajuns la guvern prin țară și prin partid. Ca să ajungă la putere, au umilit și parlamentul și Sinodul și legile țării și au vițiat atmosfera morală a țării românești“. Dar firește, precum se întâmplă în asemenea cazuri, lungile discursuri ale lui Sturdza sunt pline de sfaturi morale, filantropice și nu mai departe decât la banchetul ținut tot în Craiova la 12 Noiembrie 1897 se exprimă astfel: „Ura și pisma sunt lucruri rele ca și minciuna în lume. Adevărul și iubirea formează baza întregii filosofii a tuturor națiunilor din toate tim-

purile. Adevărul și iubirea să le ținem strânse în inimile noastre, căci ele produc cetățeni valoroși“¹⁾).

Totuș conflictul între șeful partidului național-liberal și ministerul ieșit din sânul aceluiaș partid se poate considera încă latent la începutul anului 1897, întru cât nu se arătase până atunci în nici o ședință publică a Corpurilor legiuitoare. Din actele guvernului Aurelian de pe vremea acelei aparente armonii nu putem trece sub tăcere un anume incident, care de altminteri se și datorește acțiunii anterioare a lui Sturdza. E vorba de neobișnuitul mod de celebrare al unei pretinse isbânde în tratările cu Turcia pentru admiterea unui Mitropolit român la Constantinopol, care ar fi consistat în recunoașterea unui călugăr cu numele Antim în această înaltă demnitate, recunoașterea care n'a existat niciodată din partea Patriarhiei, nici din partea Sultanului în mod formal și în lipsa căreia obscurul călugăr, care nu știă măcar bine românește, a și dispărut cu desăvârșire din lumina zilei. Și totuș improvizatul ministru de externe, Costică Stoicescu, susținut printr'un anume discurs de laudă al lui Sturdza ca leader al majorității, crede de cuviință să strige de pe banca ministerială „Trăiască Sultanul“ și provoacă și Senatul să se asocieze la acest strigăt — una din cele mai curioase scene care s'a petrecut în par-

¹⁾ Vezi broșura „Programul partidului național-liberal și discursurile președintelui consiliului de miniștrii D. A. Sturdza“. București, Carol Göbl, 1897, pag. 118.

lamentul nostru și pe care numai puțină ei seriozitate o scutește de a fi prea umilitoare¹⁾. Ceeace însă nu împiedică pe Sturdza să impune adversarilor conservatori că și în politica externă nu știu decât să facă plecăciuni în dreapta și în stânga. (Vezi discursul 117).

Aparenta armonie între guvern și șeful partidului încetează la moartea Prințului Dimitrie Ghika, prezidentul Senatului, întâmplată în ziua de 15 Februarie 1897, la vârsta lui de 81 de ani.

După oarecare șovăire, național-liberalii se hotărăsc să aleagă în locul vacant pe însuș șeful partidului. Contra-candidat ar fi fost vice-prezidentul Petre Grădișteanu, unul dintre intimii celor dela guvern, precum la Cameră în locul lui Aurelian se alesese amicul său politic Dimitrie Giani. Alegerea se face în Senat la 20 Februarie cu 85 voturi în favoarea lui Sturdza și 15 buletine albe, iar Sturdza primește noua demnitate declarând că este o dovadă de „solidaritatea și unitatea partidului național-liberal, căruia aparține atât majoritatea Corpurilor legiuitoare, cât și guvernul“. La observarea făcută îndată de Petre Grădișteanu, că în urma acestei alegeri Aurelian trebuie să cedeze locul lui Sturdza, atât Sturdza cât și minis-

¹⁾ Din publicarea Desbaterilor Senatului în *Monitorul Oficial* dela 23 Noemvrie 1896 s'au șters acele cuvinte ale ministrului de externe, dar a rămas discursul lui Sturdza, din care rezultă că au fost rostite. D. Sturdza povestește că a mai luat parte la trei ședințe memorabile, care s'au terminat prin strigătul „Să trăiască Sultanul“. Dar adaogă d-sa însuș: „pe atunci eram încă vasali ai Porței“. Vezi de altminteri și discursul 116 la pag. 191.

trul de interne Lascar contestă această urmare. Inșă cuvintele lui Sturdza erau una și gândul trebuie să fi fost alta. Căci nu mai departe decât după 8 zile își dă demisia din prezidenția Senatului și chiar din Senat, motivând-o cu vârsta sa de 64 de ani. Firește Senatul i-o respinge (ședința dela 1 Martie 1897), iar Sturdza, după o întrunire a majorității, în care îmbătrânitul și mult vorbitorul Nicolae Ionescu îl provoacă să-și retragă demisia, sărută plângând pe acest Ionescu, revine asupra hotărîrii sale și la 5 Martie prezidează din nou ședința Senatului. Dar încurcătura merge mai departe, și fiindcă Aurelian tot nu vrea să înțeleagă unde bate Sturdza, se repetă niște manopere analoage cu cele descrise mai sus când cu eliminarea lui Fleva din minister.

Abiă trec 4 zile și miniștrii sturdziști Gogu Cantacuzino și Costică Stoicescu își dau demisia; încercările de a-i face să revie nu isbutesc; la 13 Martie sunt înlocuiți ad-interim prin Aurelian și Lascar, cari caută să se împace cu Sturdza, arătându-se dispuși a primi în minister pe lângă cei doi demisionați pe Spiru Haret în locul lui Gh. Mârzescu. Dar toate sunt în zadar, și la 26 Martie Aurelian, după ce a făcut să se voteze în pripă întregul buget, anunță Camerei demisia cabinetului. Dimitrie Sturdza e din nou însărcinat cu formarea ministerului, dar trec iarăș 5 zile, în care partidul se frământă ca să ajungă la o împăcare. Inșă toți amicii lui Aurelian refuză participarea la guvern și noul minister e silit să se înfățișeze la 31

Martie înaintea parlamentului fără nici un drapelist în mijlocul său.

Prin o asemenea revenire la cârma țării regimul lui Sturdza a coborât într'un grad necunoscut mai înainte demnitatea guvernului și a parlamentului, precum prin desmintirile proprii în chestia națională și în cea mitropolitană distrusese în generația de astăzi, mai ales în tinerime, credința în cuvântul fie cât de solemn al unui om politic.

Prezident al Senatului se alege Eugeniu Stătescu, însă numai cu 54 voturi din 93, celelalte fiind pentru Petre Grădișteanu. Astfel se urcă cel mai heterogen reprezentant al noii generații liberale la locul, unde lumea politică era deprinsă să vadă pe prințul Dimitrie Ghika, și această înlocuire face să se simtă și mai tare golul lăsat prin dispariția unei figuri așa de caracteristice din viața noastră politică.

Fiul unui fost Domnitor al Țării Românești, prințul Dimitrie Ghika, „Beizadea Mitică“, cum i se zicea de obicei, nu uită niciodată această origine a sa. Deprins să atragă adeseori atenția publicului asupra sa și închipuindu-și că o atrage totdeauna, Beizadea Mitică era, mai întâi de toate, reprezentativ. Născut la 1816, înalt la trup, larg de piept, oacheș și rotund la față, cu obrajii rumeni, înfățișarea sa fizică, deși cam greoaie, era de o vădită eleganță militară. Adus prin poziția sa socială să prezideze tot felul de instituții și adunări, când Eforia spitalelor civile, când o societate de asigurare, când o întrunire publică, când mai ales Camera

sau Senatul (și în această din urmă situație și-a petrecut cea mai mare parte a vieții sale politice), Beizadea Mitică se credea totdeauna *le point de mire* al adunărilor și în orice caz căută prilejul să fie remarcat și să se facă popular. Când prezida la discuții parlamentare mai însemnate, putea deveni incomod, fiindcă întrerupea din când în când pe orator pentru a rosti cuvinte ce le credea de spirit, mai ales dacă tribuna damelor era plină. Deși de câteva ori ministru și prezident de consiliu, activitatea sa administrativă s'a concentrat mai cu deosebire în numeroasele lucrări ale Eforiei spitalelor civile, de cari se credea obligat să se îngrijească prin tradiție de familie, și aici au rămas multe urme ale bunelor sale intenții. Ușor accesibil la lingușiri, precum era, în mai toate întreprinderile acestea a fost sub influența unor persoane sau puțin competente sau puțin scrupuloase, și atât la construirea aceluia spital și a Băilor Eforiei din București, cât și la exagerarea cheltuielilor și organizării azilului „Elena Doamna“, aflat la început sub administrația Eforiei, precum și la cele întreprinse în Sinaia după dorința Regelui de a face acolo la munte un loc de petrecere și de întremare pentru societatea bucureșteană, s'a simțit acest neajuns al caracterului său.

Cu asemenea însușiri Dimitrie Ghika ar fi putut rămâne fără însemnătate politică, dacă nu s'ar fi deosebit printr'o anume atitudine în toată viața sa dela 1866 încoace. Precum în divanul ad-hoc fusese parti-

zan al ideii unui principe străin, așa din momentul sosirii Principelui Carol de Hohenzollern în Mai 1866 a păstrat cu religiozitate această credință politică. Deosebindu-se astfel de mulți din contemporanii săi, cari în prima treime a domniei lui Carol I s'au arătat șovăitori în simțimintele lor dinastice Beizadea Mitică a vroit să fie, a căutat să se arate și a și fost în adevăr cel mai leal și credincios supus al noului Domnitor. Crezându-se prin originea sa mai presus de obișnuitele partide, întrebuițând adeseori cuvintele pompoase „Țara mea“, Beizadea Mitică trecea fără multă greutate dintr'un partid în altul și a prezidat cu aceiaș încredere în sine atât adunări conservatoare cât și adunări liberale. Căci în aceste vicisitudini el își păstră pururea idea sa de căpetenie de a fi un sprijin al Dinastiei. Încă în ultimul timp al vieții, când la o întrunire publică — firește liberală — un orator (M. Pherekyde), după răul obicei al exuberanțelor noastre stilistice, pusese în joc persoana Regelui într'un mod puțin cuviincios. Beizadea Mitică a părăsit prezidenția și a protestat cu o demnă simplitate în contra acestui abuz. (13 Fevr. 1894). Astfel coborâtorul unui Domn pământean a îndeplinit în viața sa publică cea mai înaltă misiune ce i-o îngăduiau însușirile sale personale, și „Beizadea Mitică“, prin statornica urmărire a unei juste concepțiuni, a putut deveni o figură istorică.

X

Tot sub Regimul Liberal. — Al Doilea Minister Sturdza.

31 Martie 1897—30 Martie 1899.

În ministerul său dela 31 Martie 1897 Dimitrie Sturdza admite pe tânărul Ionel I. C. Brătianu la lucrările publice în locul Aurelianistului Porumbaru, cel cu dosarele fotografiate. Astfel este scos fiul mai mare al lui Ion Brătianu din corpul tehnic al căilor ferate și introdus pentru prima oară în arena politică, sub auspiciile lui Dimitrie Sturdza, cu concursul lui Mihail Pherekyde, Eugeniu Stătescu și ascunsului în umbră, dar cu atât mai influentului Eugeniu Carada, așa dar sprijinit dela început de puternicele instituții financiare aflate la dispoziția partidului liberal: Creditul fonciar rural și Banca națională. De îndată se și vorbește de conducerea viitoare a partidului, și din succesiunea la această conducere pare a se face o chestie de succesiune în familie.

Departamentele noului minister sunt ocupate în modul următor:

Dimitrie A. Sturdza prezident și externe,
Anastasiu Stolojan domenii,

Mihail Pherekyde interne,
 G. C. Cantacuzino (Rifoveanu) finanțe,
 General Berindei război,
 Spiru Haret culte și instrucție publică,
 Ion I. C. Brătianu lucrări publice,
 Alexandru Djuvara justiție.

În Cameră noul minister este îndată atacat de Fleva ca un „guvern de luptă și de provocare“, Vasile Lascăr însă, ales vice-prezident în locul lui Pherekyde, declară, că membrii fostului cabinet Aurelian reintră în rândul partidului „ca soldați credincioși“, și ministrul Stolojan răspunde că „politica guvernului este să înlesnim și să realizăm concentrarea tuturilor elementelor liberale într'un minister tare“.

Corpurile legiuitoare se închid la 3 Aprilie. Incercările arătate de Stolojan se fac cu îndoită stăruință, isbutesc însă tot așa de puțin ca mai înainte, și la 10 Mai 1897 apare cel dintâi număr al ziarului disident *Drapelul*, care arată între membrii fondatori pe Aurelian, Vasile Lascar, G. Mârzescu, Ștefan Șendre, Emanoil M. Porumbaru, Dimitrie Giani, Emil Costinescu, Petre Grădișteanu, general G. Angelescu, Barbu Delavrancea, Vasilie Missir, Alexandru Băicoianu, doctor G. Stoicescu, C. Cotescu-Comăneanu, Nicolae Xenopol, V. A. Urechia, C. Dumitrescu-Iași, etc. După numele ziarului toată gruparea a rămas poreclită a „drapeliiștilor“.

Dar pe când liberalii fac încercările lor de a readuce unitatea în partid, și conser-

vatorii, mai ales față de revenirea lui Sturdza la guvern, caută să înlăture disidența manifestată prin continuarea clubului constituțional sub șefia lui Petre Carp chiar după participarea acestuia la ministerul Lascar Catargi dela 1891—1895. În ziua de 20 Martie generalul Jacob Lahovari, sosit pentru puține zile dela Paris ca să asiste la înmormântarea fratelui său Alexandru, vine la autorul acestei scrieri, în lipsa lui Carp, și, zicându-se autorizat de Lascar Catargi, Ion Lahovari, Take Ionescu și N. Filipescu, propune unificarea partidului, fuziunea celor două cluburi, un nou comitet sub șefia lui Lascar Catargi, dar cu asigurarea succesiunii la șefie în persoana lui Petre Carp. Acesta, sosind dela Țibănești, refuză propunerea.

Însă pe la sfârșitul lui Aprilie 1897 aceste griji ale guvernului și ale celorlalți oameni politici trec pe al doilea plan: toată lumea e preocupată de boala moștenitorului Tronului Principele Ferdinand. Tifosul, de care fusese infectat, pareă la început să-și urmeze cursul normal, când deodată se ivesc simptome așa de neliniștitoare încât în noaptea de 15 spre 16 Mai se respândește în capitală vorba, că bolnavul e pe moarte. Toată lumea aleargă la Cotroceni după informații, pretutindeni în țară se deșteaptă îngrijorări. Dimitrie Sturdza, care dela scena din Cameră când cu împușcarea ușierului la 15 Martie 1888 (Vezi vol. III, pag. 79) nu mai vorbise cu cumnatul său Petre Carp, roagă pe amicii acestuia să-l cheme la București; Carp vine, și în tinda palatului dela Cotroceni cei doi

oameni de Stat se împacă. Dela 17 Mai înainte starea Prinicipelui Ferdinand începe a se îmbunătăți, dar convalescența merge foarte încet și are multe intermitențe. Doctorul Leyden, chemat dela Berlin pe lângă doctorii din țară Buicliu, C. Cantacuzino și Krēmnitz, e silit să amâne mereu întoarcerea sa înapoi, deabiă la 8 Iunie părăsește țara; după vreo 3 săptămâni bolnavul poate fi transportat în „Foișorul“ său dela Sinaia, dar numai pe la începutul lui August se poate sculă din pat.

Un fapt de mare însemnătate trebuie scos la iveală cu acest prilej. Nu e nimic mai greu decât a constată ce se petrece în sufletul unui popor, nu al orășenilor cetitori și scriitori de gazete, nu al celor ce prin cluburi și alte locuri de întrunire vântură părerile la ordinea zilei și cred că reprezintă cugetul țării, ci a marii mulțimi a oamenilor așa zis incuți, cari niciodată sau deabiă odată în viață au prilejul de a-și arăta gândul și simțirea asupra cea ce este înaltul interes al patriei. Mai toate discuțiile din parlament, mai toate articolele de ziare cu violența lor obișnuită, mai toate vorbele dela întrunirile publice sunt fără însemnătate pentru cugătarea reală a poporului, precum și cele mai multe legi nu dau nici nu rezultat pentru mersul efectiv al unei țări. Dar din când în când, ca un fulger, străbate o rază de lumină în întunerecul, care învalue sufletul poporului, și din adâncă tăcere de până atunci se aude deodată glasul celor tăcuți. Cine ar fi crezut la noi, că năzuința patriotică a

frunțașilor dela divanurile ad-hoc în favoarea unei Dinastii hereditare dintr'o Casă suverană a Europei și îndeletnicirea Regelui Carol pentru realizarea acestei năzuințe să fi pătruns în popor și să fi rămas instinctiv simțită de el ca un element de siguranță pentru România? Și totuș în momentele, în care s'a aflat primejduirea vieței moștenitorului Tronului, care până atunci părea că trece neobservat în ochii mulțimii, s'a arătat atâta grijă, atâta înduioșare în toate păturile sociale, atâta simpatie sinceră cu nesfârșite propuneri de leacuri și cu nenumărate rugăciuni, încât deodată poporul român, cel cu aparența de nepăsare, s'a dovedit pătruns de un adânc simțimânt omenesc și patriotic.

Ministerul, scăpat de această grijă, poate întrebuința vacanța parlamentară pentru pregătirea legilor ce au să fie supuse Camerei la toamnă. Dar, deși lucrând sub prezidența unuia din cei mai harnici oameni ai țării, puțini miniștri liberali pot produce ceva mai de seamă. Ce e drept, și hărnicia lui Sturdza eră de regulă întrebuințată la lucrurile mici, la date statistice, la culegere și publicare de documente și la alte asemenea amănunte. Lui i se poate aplica vorba citată într'o scrisoare a Lordului Chesterfield despre Papa Alexandru VII Chigi: *maximus in minimis et minimus in maximis* Lipsa caracteristică de oameni competenți în partidul liberal, în afară de afacerile de Bănci și de Credit, se simte și de astădată. Dela M. Pherekyde la interne, dela Gogu Cantacuzino la finanțe,

dela Al. Djuvara la justiție (de altminteri înlocuit în Ianuarie 1898 cu Pallade) și dela I. I. C. Brătianu la lucrările publice nici nu se așteptă cineva la vreo inițiativă; iar încercarea lui Stolojan cu naftalina pentru stârpirea filoxerei a rămas de pomină. Numai generalul Anton Berindei și Spiru Haret se pun serios pe lucru, cel dintâi la o reformă a organizării armatei, care însă provoacă penibile manifestări în contra evreilor, celălalt la alcătuirea legii pentru învățământul secundar și superior.

În ceea ce privește însă pe Sturdza, fatalitatea, care îl aduce din nou în capul ministerului de externe, îl urmărește și în decursul acestei a doua guvernări. Regele Carol pentru a înapoiă vizita Impăratului Francisc Iosif, se oprește cu Regina în Septembrie 1897 la Budapesta, unde Impăratul se află pentru sesiunea Delegațiunilor. Suveranii noștri sunt primiți cu mare solemnitate; dar pe când cu câteva zile mai înainte fusese primit la Budapesta și Impăratul Germaniei, însoțit de ministrul său de externe, precum și Impăratul Francisc Iosif aveă pe lângă sine pe contele Goluchowski, Sturdza nu putuse însoți pe Regele Carol în capitala Ungariei din motive lesne de priceput și Regele nostru nu aveă lângă sine decât pe ministrul său dela Viena Emil Ghika.

Printre decorațiile convenite cu acest prilej între cele două guverne, ministrul prezident ungar Baronul Banffy strecoară în ultimul moment și una pentru Jeszensky, fostul procuror dela Cluj, care la pertractarea

odiosului proces în contra memorandumului insultase pe Românii transilvăneni și acum, fiind înaintat în administrația centrală din Budapesta, trecea de cel mai aprig dușman al lor.

Marea decorație smulsă Regelui prin surprindere la o reprezentație de gală în teatru (Regele probabil nici nu-și mai amintează, cine e acel Jeszensky), deșteaptă la noi în țară și printre Românii din Austro-Ungaria atâta indignare, încât însuș contele Goluchowski se vede îndemnat să ceară scuze guvernului român pentru distincția, la care a participat fără cunoștință de cauză (raportul confidențial al legațiunii noastre din Viena No. 1135 din 5/17 Noemvrie 1897). Dar totuș Sturdza ca ministru de externe contrasemnează la 12 Octomvrie 1897, în ajunul aniversării scuzelor dela Iași, decretul, prin care se conferă lui Jeszenski placa de Mare ofițer al Coroanei. Ce raporturi trebuie să fie existat între ministrul-prezident român și ministrul-prezident ungar pentru ca Baro-nul Banffy să fi îndrăznit a strecură cererea unei decorații pentru Jeszenski, iar Dimitrie Sturdza să nu fi îndrăznit a-i reține cel puțin decretul formal!

Se înțelege că și acest incident nu contribuie să îmblânzească relațiile cu disidența din partidul național-liberal, și când la 15 Noemvrie 1897 se deschide a treia sesiune a legislaturii liberale, numeroase incidente supărătoare caracterizează starea precară creată țării și partidului prin situația îndoiasă a lui Dimitrie Sturdza.

Dar înainte de expunerea lor se cuvine să amintim, că Regele și Regina (fără Principele de Coroană, a cărui convalescență nu îngăduia încă o asemenea oboseală) se duc la Iași pentru inaugurarea noului edificiu al universității la 21 Octomvrie 1897. Suvranii noștri sunt primiți cu entusiasm.

La sfeștania slujită de Mitropolitul Moldovei asistă și guvernatorul Basarabiei trimis de Impăratul Rusiei ca să salute pe Regele Carol. Această prezență în acel loc și cu acel prilej a trebuit să deștepte în toți cunoscătorii istoriei noastre contemporane o amintire din cele mai caracteristice. Cu vreo 50 de ani în urmă, tot la Iași și tot la cece s'ar putea numi pentru acele vremuri o universitate, adică la Academia Mihăileană, ține Mihail Kogălniceanu, de curând sosit dela studii din Berlin, în ziua de 24 Noemvrie 1843 întâia sa lecție asupra istoriei naționale. Dar această lecție dintâi a fost și lecția din urmă, căci după stăruința sau de teama Consulului rusesc, speriat de idea unei istorii naționale române, Mihalache Sturdza Vodă a oprit continuarea cursului. Și acum, la 1897, Iașii văd pe trimisul aceleiași Rușii asistând oficial la inaugurarea noului edificiu al universității din România liberă, universitate chemată mai ales să cultive studiul limbei și istoriei naționale, și și-au dat cu mândrie seamă de progresul ce l-a făcut Statul Român dela Mihalache Sturdza Vodă până la Regele Carol I.

Ce deosebire între acel moment înălțător și cele ce se petrec în partidul dela guvern

îndată după deschiderea Corpurilor legiuitoare la 15 Noemvrie 1897! Prezident al Camerei se alege tot Dimitrie Giani, însă nu mai e acelaș Giani, care fusese ales în rândul trecut ca un amic al lui Aurelian, ci acum este ales fiindcă părăsise *Drapelul* și devenise guvernamental; vice-prezidenți se aleg drapeliiștii Vasilie Lascar și Ștefan Șendre pe lângă C. Nacu și C. I. Stoicescu, ca dovadă a dorinței de unitate în partid; însă unitatea nu se restabilește, și ceva mai târziu, asupra unui incident de regulament, cei doi drapeliiști își dau demisia (28 Februarie 1898) și în locul lor se aleg B. Iepurescu și C. Dimitrescu-Iași, care și acesta părăsise disidența și trecuse în tabăra guvernamentală.

La Senat se realege prezident Eugeniu Stătescu, însă refuză pe motivul sănătății sale sdruncinate și declară „ferma hotărîre de a se retrage în viața privată“, ceea ce nu-l împiedecă să devie iarăș prezident al Senatului după 4 ani și chiar ministru al justiției în al treilea cabinet Sturdza. În locul lui ajunge Nicu Gane la prezidență, iar vice-prezidenți se aleg iarăș, pe lângă Al. Nicolaide și P. Orbescu, drapeliiștii P. Grădișteanu și V. A. Urechia; dar și aceștia — după exemplul celor întâmplote la Cameră — își dau mai târziu demisia și în locul lor sunt aleși generalul C. Budișteanu și N. Crătunescu (2 Martie 1898). Mai curios însă decât aceste tribulațiuni prezidențiale este incidentul cu alegerea comisiei pentru adresa de răspuns la mesagiul Tronului. Alegerea

se face în ședința dela 20 Noemvrie 1897 și din urnă ies C. Nacu, Emil Costinescu, C. F. Robescu, Toma Stelian, M. Corbescu. C. Cociaș și G. D. Palade; însă votanți fuseseră 113, biletele cu numele de mai sus erau numai în număr de 56, pe când 57 bilete, adică majoritatea, erau albe. Atunci Sturdza cere ca „asupra acestui punct să se facă lumină“, și B. Iepurescu propune o moțiune de încredere, care întrunește 97 de voturi, iar 27 de drapelști votează contra. Cei șapte aleși în comisia adresei își dau totuș demisia; însă ea este respinsă de Cameră, afară de a lui Costinescu, care e primită. O situație mai încurcată pentru un guvern constituțional nici nu se putea închipui și acest incident pe lângă cele multe de mai nainte, dovedește decadența în care ajunsese partidul național-liberal sub noua șefie. Așa se și explică faptul, până atunci nepomenit în desvoltarea noastră politică dela 1866 încoace, că partidul conservator începe a deveni popular și ajunge în opinia publică a ține cumpănă partidului liberal, ba uneori a-l și întrece.

Acelaș semn de decadență se ivește și în cele ce se petrec cu prilejul unei dispoziții la evrei în proiectul de lege al ministrului de război. Evreii pământeni, nefiind considerați cetățeni români, dacă n'au dobândit naturalizarea, generalul Berindei vrea să-i excludă și dela serviciul militar al țării. Inșă contra acestei măsuri se ridică atât *Epoca* lui N. Filipescu, cât și tinerii evrei pământeni; acești din urmă doresc ca prin supu-

nerea lor la serviciul militar să-și câștige dreptul la încetățenire. Astfel se introduce un nou ferment de turburare în situația deja prea turbure a regimului liberal. Duminecă 16 Noemvrie 1897 evreii țin o întrunire publică la „Dacia“ pentru a protesta contra proiectului Berindei, la întrunire vin însă și câțiva studenți români, cari vor să vorbească; se face scandal, se întâmplă bătăi, studenții români trec în procesiune prin strade cântând *Deșteaptă-te Române*, și când ziarul socialist *Lumea Nouă* descrie cele petrecute la „Dacia“ într'un mod, care nu convine studenților agitatori, aceștia se întrunesc în localul asociației lor generale și anunță o altă întrunire publică la „Dacia“ pe ziua de Duminecă 23 Noemvrie, pentru care primesc și azeziunea unor studenți din Iași. La sfârșitul acestei întruniri se produc spargeri de ferestre la câteva prăvălii evreiești și încercări de atacuri în contra tipografiei socialiste. Scandalul pe strade ține două ore întregi fără nici o intervenire a poliției. Prefect eră Caton Lecca, el însuș antisemit, acela care în Camera liberală dela 1887 se purtase așa de necuviincios cu Ion Brătianu (vezi vol. III, pag. 69), dar acum se împăcase pentru funcția de prefect cu regimul liberal. Vasilie Morțun, pe atunci în fruntea socialiștilor, spre a apăra tipografia *Lumea Nouă* în contra năvălirii studențești, cere intervenirea ministrului de interne. Pherekyde telefonează poliției în acest sens. Modul, cum poliția oprește îndată agresiunea studentească, arătat de Morțun în

ședința Camerei dela 25 Noemvrie, dovedește conivența poliției la cele întâmplate și este un exemplu mai mult pentru înjosirea unei părți a tinerimii universitare introdusă în statele de soldă ale poliției — tristă urmare și aceasta a situației ce și-o creiase Dimitrie Strudza¹⁾. Iar când în ședința Senatului din aceeași zi de 25 Noemvrie P. P. Carp interpelează guvernul asupra proiectului generalului Berindei și a devastărilor de Duminică, ministrul de interne M. Pherekide tratează proiectul generalului de „ficțiune“ fiindcă n'ar fi trecut prin consiliul de miniștri. Un asemenea răspuns dat de un ministru în privința proiectului de lege al unui coleg al său, care proiect fusese încă și anunțat prin mesagiul regal, e singur de ajuns pentru a caracteriza starea guvernului și partidului liberal din acel timp.

O lege importantă însă, lucrată cu silință și cu bune intenții, se votează și se promulgă în decursul acestei sesiuni: este legea învățământului secundar și superior, alcătuită de ministrul Spiru Haret în colaborare cu C. Dumitrescu-Iași, profesor de filozofie la universitatea din București. Conservatorii sunt destul de nepărtinitori pentru a vota legea și a recunoaște meritele ministrului liberal cu atât mai mult, cu cât pe atunci

¹⁾ Prin amestecul studenților plătiți de poliție în mișcările colegilor lor universitari prefectul vroia să împiedice manifestările ostile în contra lui Sturdza ale celor ce mai înainte fuseseră excitați de el însuș în chestia națională.

Vezi și nota dela pagina 98 a vol. IV. În urma celor arătate mai sus rectorul universității (autorul scrierii de față) își dă demisia, motivând-o anume pe acea conivență constatată între poliție și studenții agitatori.

Spiru Haret eră considerat numai ca omul școlii și nu începuse încă agitările, cu care a turburat și mai pe urmă mințile învățătorilor sătești. Critica ce se putea face și s'a făcut în adevăr (vezi discursul 118) în contra unor dispoziții ale legii, privea mai ales prea marea centralizare și supunere a învățământului sub arbitru ministrului, pe când adevăratul liberalism are pretutindeni tendința de a încuraja activitatea proprie a oamenilor și de a o emancipa din ce în ce mai mult de sub jugul guvernului. Deabia Vasilie Lascar mai susține în această privință principiile liberale, și într'un discurs al său ¹⁾ se ridică foarte energic în contra prea marelui amestec ministerial în școlile private după legea lui Haret. „Art. 23 din Constituție“ observă Vasilie Lascar zice lămurit: învățământul este liber; și art. 2 din proiectul guvernului zice că nimeni nu poate înființa o școală fără permisiunea guvernului. Ce libertate este aceasta?... Ce, voiți ca asemenea școli să nu se poată înființa din cauză că vederile întemeietorilor nu se vor potrivi cu calapodul strâmt al miniștrilor?“ Dar dela colaboratorii de atunci ai lui Sturdza nici nu eră de așteptat vreo pricipere a esenței liberalismului.

Pe lângă această critică se cuvine să adăugăm, într'un rezumat al istoriei noastre politice, că legea lui Haret prin modul aplicării ei atât din partea administrației centrale cât și a profesorilor a fost departe de

¹⁾ Vezi Lascar, discursuri politice, pag. 384.

a da roadele aşteptate. Accesul la universitate nu numai pentru studenţi, dar mai ales pentru profesori s'a arătat prea înlesnit şi a coborât nivelul şi prestigiul înaltului institut de cultură — un exemplu mai mult pentru vechia experienţă, că nu legile pot aduce progresul, ci oamenii cari le aplică. Cel dintâi rector al universităţii din Bucureşti, ales după legea cea nouă, a fost şi cea dintâi dovadă pentru acest adevăr (Vezi discursul 120).

În timpul vacanţei parlamentare din vara anului 1898 Regele Carol, însoţit de Principele Ferdinand, face o vizită Împăratului Nicolae II al Rusiei la Petersburg (17 şi 18 Iulie), unde fireşte are o primire potrivită cu autoritatea sa personală şi cu situaţia României. De observat rămâne numai, că de astădată Regele a luat cu sine şi pe ministrul său de externe Dimitrie Sturdza. Dacă în anul trecut absenţa lui Sturdza dela Budapesta cu prilejul vizitei Regelui Carol fusese interpretată în contra sa ca o urmare a atitudinii sale contrazicătoare în chestia naţională, acum prezenţa sa la PETERSBURG este iarăş interpretată în contra sa şi tot ca o atitudine contrazicătoare. Căci Sturdza publicase o anume broşură în privinţa relaţiilor România cu Rusia, în care atacă Imperiul dela Nord cu obişnuita sa asprime de stil, şi acum mergea la Petersburg cu aparenţa de a face scuze pentru manifestarea literară a părerilor sale din trecut¹⁾.

¹⁾ Broşura e intitulată „Europa, Rusia şi România. Studiu etnic şi politic de Dim. A. Sturdza”. (Bucureşti, I. V

La sfârșitul lui Septemvrie ministrul de finanțe Cantacuzino-Rifoveanu este silit de starea sănătății sale să demisioneze și la 9 Decemvrie al aceluiaș an 1898 încetează din viață. Dacă ne reamintim trecutul politic al acestui membru influent al partidului național-liberal dela necuviincioasa scrisoare deschisă către Rege publicată în *Voința Națională* și dela încăpățânarea sa de a mai susține prin broșuri bunătatea agiului, după ce lumea întreagă înțelesese primejdia etalonului de argint, până la administrarea sa finanțiară cu îndoioasa conversiune și cu exagerata și nelegala emitere a bonurilor de tezaur, dezastros sporite de urmașul său G. D. Pallade, ajungem cutoată nepărtinirea la rezultatul, că reputația sa printre liberali a fost uzurpată. De Dimitrie Sturdza îl va fi apropiat spiritul său de sectar, la ceilalți liberali își va fi câștigat vază prin onestitatea și desinteresarea sa în materie de bani. Inșă nu ne pare a fi spre onoarea unui partid politic, dacă numai virtutea negativă de a nu abuză de o situație publică spre propria îmbogățire devine un titlu suficient pentru celebritate.

Inlocuirea răposatului G. C. Cantacuzino la ministerul de finanțe cu G. D. Pallade, pe care o face Sturdza acum, surprinde și mai mult lumea politică, care rămăsese nedumerită încă dela prima intrare

Socec 1890). Acolo se zice între altele: „Invinsă de Turci la 1711 când Petru cel mare fu silit a subscrie tratatul rușinos dela Prut, Rusia a devenit cu încetul un pericol serios pentru Europa“ (pag. 11), etc., etc.

a acestui ministru în cabinetul dela 4 Octombrie 1895. G. D. Pallade, la început ajutor de advocatură pe lângă P. Grădişteanu, apoi mult timp adversar înverşunat al lui Ioan Brătianu, iar în vremea din urmă alipit de Dimitrie Sturdza prin cele mai învăpăiate discursuri în contra conservatorilor, erà aşa de lipsit de orice pregătire pentru greaua sarcină a unui ministru de finanţe în vremurile de atunci, încât numirea sa denotă crescânda înstrăinare a lui Sturdza de puţinii oameni de valoare, cari mai rămăseseră în partidul liberal. Incercările reînoite în decursul lunei Septembrie 1898 prin mijlocirea lui Eugeniu Stătescu de a ajunge la o împăcare cu drapeliştii, rămân tot aşa de zadarnice. Vasile Lascar, Emil Costinescu şi ceilalţi pun ca primă condiţie pentru unificarea partidului retragerea lui Dimitrie Sturdza din capul guvernului. Ceea ce pricinueşte mai marea îndârjire a drapeliştilor în acel moment este o nouă îngreuiare a situaţiei lui Sturdza în chestia naţională, păcatul originar al venirii sale la guvern, pe care nu-l va putea expira decât prin cădere.

La sfârşitul sesiunii trecute după o interpelare a lui Take Ionescu desvoltată la Cameră în ziua de 28 Aprilie 1898 se deşteptase din nou luarea aminte asupra relaţiilor lui Sturdza cu guvernul unguresc. Erà vorba în acea interpelare de ameninţarea adresată Mitropolitului Miron din Sibiu de ministrul cultelor din cabinetul Baronului Banffy, Wlassici, în contra şcoalelor române din Braşov,

fiindcă aceste după „probele documentate procurate de către guvernul regesc au primit pe ascuns subvențiune anuală“, așa eră zis în adresa acelui ministru dela 18 Aprilie 1898. Take Ionescu mai afirmă, că și cu câteva zile înainte Mitropolitul ar fi primit o altă adresă, în care se zicea că „Biserica Sf. Nicolae și prin urmare liceul din Brașov primește ajutoare din România, ba nu numai că primește, dar că le cere cu insistență, și aceasta *plihitisește* unele guverne (adică guvernul lui Sturdza) care nu vor să dea“. În desvoltarea interpelării Take Ionescu comite eroarea de a atribui această mai veche adresă însuș ministrului Wlassici, pe când ea pare a fi fost semnată nu de un membru al guvernului, ci numai de un funcționar al ministerului, ceea ce însă este cam acelaș lucru. Și mai comite eroarea de a interpreta greșit cuvintele din adresa dela 18 Aprilie „după probele documentate procurate de către guvernul regesc“, crezând că guvernul regesc ar fi guvernul României, că adică acesta i-ar fi procurat probele, pe când evident guvernul regesc din adresă însemnează guvernul ungar, care și-a procurat probele, fără a spune de unde. Dar în fapt greșitele interpretări ale lui Take Ionescu nu înlătură întru nimic dreptatea atacului său, căci în această privință și după rectificarea stabilită mai sus greutatea ce apasă politica lui Sturdza rămâne aproape aceeaș. Numai că în asemenea cazuri micile erori devin o armă primejdioasă în contra celui ce le-a comis, și

aşa Sturdza cu partizanii săi se agaţă de ele pentru a acuza pe Take Ionescu nu de o falsă interpretare, ci de un fals în acte publice. Iar spre a da o aparenţă acestei acuzaţi, Sturdza nu se sfieşte să ceară intervenţia ministrului plenipotenţiar al Austro-Ungariei la Bucureşti. (Nota lui Sturdza către baronul Aehrenthal din 10/22 Iulie 1898 No. 15219), care în adevăr îi certifică oficial, că în citata adresă a lui Wlassici dela 18 Aprilie „guvernul regal“ însemnează guvernul regal ungar şi nu român, şi că în ceea ce priveşte cealaltă adresă, nici un document de acest fel nu a fost învestit cu semnătura lui Wlassici sau a unui alt membru al guvernului ungar (adresa Baronului Aehrenthal către Sturdza din 7/19 Septembrie 1898 No. 96), dar nu zice, că nu a existat poate investită cu iscălitura oficială a vreunui alt funcţionar. Este nepilduit ca un ministru al ţării într’o luptă parlamentară internă, în care este acuzat de conivenţă cu un guvern străin, să invoace ajutorul acestui guvern străin în contra unui membru al parlamentului român. Procedarea e cu atât mai stranie, cu cât în fapt, recunoscând cele două erori de interpretare explicate mai sus, acuzarea formulată de Take Ionescu, cum am zis, rămâne întemeiată în partea ei esenţială. Modul de apărare al lui Sturdza şi al organelor sale caută să producă confuzie între două lucruri deosebite: între subvenţiunea, care se dă ostensibil bisericei Sf. Nicolae şi şcoalelor române din Braşov, oficial trecută în budgetul Statului

și provenită din anumitele legi, și între ajutoarele bănești, pe care unii miniștri, în deosebi Take Ionescu, le mai dădeau pe sub mână pentru alte scopuri din Transilvania. Și acest al doilea fapt l-a adus Sturdza la cunoștința Ungurilor citând în discursul său dela „Orfeu“ din 25 Sept. 1894 (Vezi vol. IV, pag. 94) numerele mandatelor discreționare, cu care s'au plătit asemenea sume nemărturisite.

Enormitatea unei asemenea denunțări nu se înlătură nici cu invocarea declarării anterioare a contelui Kalnoky făcută în Delegațiunea ungară dela 7/19 Septemvrie 1894, că știe despre subvențiunile distribuite școalelor și bisericelor transilvănene din fondul bugetar al României fiindcă aceste subvențiuni sunt una și sumele discreționare date de Take Ionescu și denunțate de Sturdza la „Orfeu“ sunt alta.

Autorul scrierii de față a desaprobat totdeauna acest fel de amestec al oamenilor noștri politici în chestia transilvană, și la pagina 89 a vol. IV se arată și motivele desaprobării. Dar ca însuș Dimitrie Sturdza, care eră cel mai amestecat în tribulațiunile transilvănene, să întrebuinteze menționatele denunțări și defaimări în contra unui ministru al țării, aceasta nu se va putea nicio dată justifica pentru cei ce cunosc exact cele întâmplate.

Dacă s'ar fi mărginit lucrurile numai aici, partizanii lui Sturdza ar fi putut continua mai departe cu denaturarea faptelor, și situația ministrului-prezident s'ar fi putut

cel puțin susțineă în starea precară de mai înainte. Dar urmările neapărate ale modului cum s'a urcat Sturdza la guvern, nu se mai pot opri. Agravarea vine de astădată dela chestia școalelor române din Brașov. Față de relațiile sale îndoioase cu guvernul din Budapesta, Sturdza nu mai îndrăznește să plătească bisericei Sf. Nicolae și școalelor din Brașov acea subvenție legală, pe care dela început o plătiseră toate ministerele, chiar și slabul minister Aurelian; pe de altă parte guvernul ungar pus în cunoștință de acest refuz al lui Sturdza (la care face aluzie citata adresă către Mitropolitul din Sibiu cu „plihtiseala“ cererilor de bani) apasă asupra acelor școale și, folosindu-se de strâmtoarea lor financiară, decretează sporirea tuturilor lefurilor profesionale, oferă subvențiuni ungurești în schimbul unui mai mare amestec al Statului maghiar în planul lor de învățământ și amenință cu închiderea școalelor în caz de neconformare. În zadar comitetul parohial al bisericei Sf. Nicolae din Brașov, prin care se plăteă și subvenția școalelor, stăruie de nenumărate ori pe lângă Sturdza pentru executarea acelei obligații legale, a cărei sumă anuală de 38.500 lei devenise acum o chestie de existență pentru acele școli: Sturdza refuză cu îndârjire sub cuvânt că trebuie mai întâi să lămurească chestia cu guvernul ungar. Atunci comitetul parohial, cu autorizarea consistoriului mitropolitan din Sibiu și după consfăturile ținute de reprezentantul lor Vlaicu acasă la autorul acestei scrieri în seara de 15 Octom-

vrie cu Emil Costinescu și la 16 Octomvrie cu Take Ionescu, C. Dissescu și Vasilie Lascar, hotărăște intentarea unei acțiuni înaintea tribunalului Ilfov în contra Statului român pentru plata subvențiunii obligatorii, iar cu susținerea procesului sunt însărcinați, pe lângă autorul scrierii de față, V. Lascăr și C. Dissescu, cari subscriu petiția introductivă prezentată tribunalului Ilfov la 26 Octomvrie 1898. Pe deoparte introducerea procesului prin cei trei procuratori luați din diferite grupări politice vroiă să dovedească, că aici nu eră o chestie de partid, ci de interes general; pe de alta autorul scrierii de față a căutat să înlătore confuzia produsă prin șovăirea lui Sturdza și să legitimeze plata acelei subvenții ca o obligație, pe care nici regatul maghiar să nu o poată contesta. Pentru acest scop a desvoltat în Senat interpelarea cuprinsă mai jos în discursul 119 și a avut în ziua de 16 Noemvrie la Petre Carp o întâlnire cu Baronul Aehrenthal, căruia i-a explicat originea juridică a subvenției și a propus tot odată ca cea mai nimerită măsură, pentru a evita orice greutate ulterioare, plata din partea Statului român a unui capital, al cărui venit să fie egal cu anuitatea de până acum. Baronul Aehrenthal a înțeles dreptatea acestui mod de a vedeà și după câteva zile, la 29 Noemvrie, venind la Carp să-și ia ziua bună (pleca prin Viena la Petersburg, unde fusese numit ambasador), a repetat lui Carp, că procesul intentat de noi este cea mai cumințe soluție a chestiei pendinte, că așa a

și spus-o Regelui în audiența de concediu și că tot așa o va explica la Pesta și la Viena.

Pentru a termina cu acest epizod din epoca ministerială a lui Sturdza, anticipăm cronologicește rezultatul final. După câteva amânări convenite înaintea tribunalului de amândouă părțile și după căderea lui Sturdza dela guvern procesul s'a închis printr'o transacție admisă și de ministerul din Budapesta prin care Statul român a dat odată pentru totdeauna bisericei Sf. Nicolae și școlii române din Brașov un capital de 962.500 lei în rentă de 4⁰/_o, producând un venit anual de 38.500 lei și i-a plătit totdeodată suma de 115.500 lei, anuitatea datorită pe cei 3 ani din urmă, pe care Sturdza i-o refuzase. Legea pentru aceste credite s'a votat de cameră la 29 Ianuarie 1900, și toată alcătuirea s'a făcut sub ministerul conservator dela 11 Aprilie 1899 prin silințele lui Take Ionescu ca ministru de culte și prin patriotica tenacitate a ministrului prezident G. Gr. Cantacuzino.

Revenind la situația politică internă în momentul intentării aceluï proces trebuie să menționăm alegerile comunale din zilele de 1 și 3 Noemvrie 1898, care de astădată au o însemnătate deosebită pentru direcția viitoare a politicei liberale. Ministru-prezident Sturdza, de teama unei înfrângerii față de opoziția conservatoare întărită prin desbinarea din propriul său partid, se lasă ademenit să încheie la lași o alianță electorală cu grupul socialist, mic la număr, dar primejdios prin

fermentul de agitați țărănești. Și astfel apare pe lista oficială a candidaților guvernamentali din Iași C. Stere împreună cu un alt tovarăș și este ales. Autorul acestei scrieri a atras dela început printr'o interpelare în Senat luarea aminte a oamenilor politici asupra gravității acestui compromis (vezi discursul 120 și replica), în care vede și astăzi una din cauzele răscoalelor țărănești izbucnite în primăvara anului 1907, ale căror premergătoare au fost mișcările atâtate în câteva districte din Muntenia prin cluburile socialiste dela sate imediat după alegerile dela Noemvrie 1898.

Cu un asemenea preț și cu obișnuitele violențe și nelegalități (în urma cărora alegerile din București, după o contestare scrisă de C. C. Arion în numele „junimiștilor“, sunt casate de însuș ministerul de interne M. Pherekyde) guvernul obține știutele majorități în mai toate comunele. Față de acest rezultat unii din drapeliști devin mai dispuși să se aproprie de Dimitrie Sturdza, și chiar înțelegerea cu socialiștii din Iași se face prin mijlocirea lui Gheorghe Mârzescu. Totuș disidenții mai de valoare rămân recalci-tranți, cu toate reînoitele stăruințe ale guvernului. Probabil că și indignarea produsă în urma procesului școalelor române din Brașov zădărnicește restabilirea unirii.

Paralel cu aceste năzuințe ale partidului național-liberal se reînnoiesc și în partidul conservator încercările de împăcare. Regele, doritor de a vedea mersul constituțional mai asigurat prin alternarea a numai două par-

tide, așa numitele partide istorice, fără disidente și fracționări înlăuntrul lor, exprimă lui Lascar Catargi într'o audiență la Sinaia oportunitatea unei înțelegeri cu Petre Carp, și primind apoi pe Carp la București în ziua de 17 Noemvrie 1898, îi repetă acelaș sfat. A doua zi Carp se duce la Lascar Catargi, care, după o prealabilă consfătuire cu clubul conservator, are într'o secție a Senatului o lungă explicare cu Carp (27 Noemvrie). Programul politic al lui Carp — continuarea lucrărilor începute sub ministerul dela 1891 până la 1895, stabilirea la noi impozite, un procent la succesiunile directe, reforma patentelor, impozit asupra venitului mobilier etc., — îl declară Lascar Catargi acceptabil, dar cere să se mai adauge reprezentarea minorităților, pentru care s'ar fi angajat comitetul conservator față de Gheorghe Panu, introdus după stăruința lui Nicu Filipescu în comitetul acestui partid. Carp declară pretenția lui Panu lipsită de seriozitate și o respinge cu drept cuvânt. Un alt punct de neînțelegere eră numărul junimiștilor, care să participe la un viitor minister al lui L. Catargi, chestie de persoane, care n'ar fi trebuit să aibă nici atunci nici mai târziu însemnătatea ce i se dă în alcătuirile noastre ministeriale. Or cum ar fi fost, Carp a interpretat convorbirea sa cu Lascar Catargi ca o zădărniciere a înțelegerii și a comunicat-o astfel Regelui prin mijlocirea prefectului Palatului general Vlădescu.

Nu putem menționa cerința acelei reprezentări a minorităților, care a intervenit

atunci ca un motiv sau ca un pretext pentru împiedicarea unificării conservatoare, fără a ne opri puțin la cel ce o introdusese în programul de atunci al partidului, la Gheorghe Panu, a cărui versatilitate este destul de caracteristică pentru vremea, în care trăim, spre a merita câteva cuvinte. Eră mai întâi curioasă introducerea lui în comitetul partidului conservator dela 1898. Fost „junimist“ între anii 1874—1876, când autorul acestei scrieri făcea parte din ministerul Lascar Cărgă și-l trimisese bursier la Paris pentru studiul istoriei, apoi după căderea acestui minister trecând la facultatea juridică și devenind în Bruxelles membru al *Internationalei*, apoi întorcându-se în țară și cu această recomandare numit șef de cabinet al ministrului de interne C. A. Rosetti, apoi primul procuror ocrotitor al socialiștilor și agentul guvernului liberal la Iași cu banii trimiși de ministrul Vasilie Conta (o scrisoare către Panu cu asemenea dovadă compromițătoare a fost publicată de Eminescu în *Timpul*¹⁾), apoi fondatorul ziarului radical

¹⁾ De aci și lumina îndoiioasă, în care se înfățișează toate amintirile publicate de Gheorghe Panu despre „Junimea“ literară din Iași, îndeosebi în cece privește pe Eminescu. În aducerea aminte a tutulor celor ce erau de față la întrunirea „Junimii“ din seara de Sâmbătă 28 Martie 1881 în casa lui Vasile Pogor va fi rămas neuitată o scenă provocată de Panu. Autorul volumului de față, sosit la Iași pentru o conferință de binefacere ținută a doua zi, aduse cu sine dela București Satira III a lui Eminescu „un Sultan dintre aceia ce domnesc peste vre-o limbă“, scrisă cu câteva zile mai înainte, celebra satiră cu versurile amare în partea a doua:

„De-așa vremi se 'nvredniciră cronicarii și rapsozii
 „Veacul nostru ni-l umplură saltimbancii și irozii...”

Lupta, condamnat pentru un atac încontra Regelui, sustrăgându-se dela închisoare prin fuga la Viena, mai pe urmă ales deputat și grațiat, adus de Nicu Filipescu ca redactor la *Epoca*, apoi devenind membru al chiar comitetului conservator cu perspectiva de a fi ministru, apoi, pierzându-și această perspectivă iluzorie, întors iarăș la partidul național-liberal, unde a rămas până la sfârșitul vieții, bine primit și bine recompensat de Sturdza, cu toate că fusese unul din cei 22 de deputați, care în Ianuarie 1889 ceruseră Camerei darea în judecată a lui I. C. Brătianu: Gheorghe Panu eră mai întâi de toate un ziarist de incontestabil talent și pe lângă aceasta, fără să fi fost orator în accepția proprie a cuvântului, aveă în discursurile sale parlamentare o logică strânsă a

„Panglicari în ale țării care joacă ca pe funii.
 „Măști cu toate de renume din comedia minciunii...
 „Au de patrie, virtute, nu vorbește liberalul,
 „De ai crede că viața-i e curată ca cristalul?...

„Vezi colo pe uriciunea fără suflet, fără cuget,
 „Cu privirea 'mpăroșată și la fălci umflat și buget,
 „Negru, cocoșat și lacom, un izvor de șiretlicuri,
 „La tovarășii săi spune veninoasele-i nimicuri.
 „Toți pe buze au virtute, iar în ei monedă calpă,
 „Quintesență de mizerii dela creștet până 'n talpă!
 „Și deasupra tuturor, oastea să și-o recunoască,
 „Iși aruncă pocitura bulbucății ochi de broască“.

La cetirea acestor din urmă versuri cu aluziile transparente la Ion Ghika și la prezidentul Camerei C. A. Rosetti, Panu intrerupe și strigă cu un fel de aer procurorial: „Nădăjduesc că poezia aceasta nu se va publică în *Convorbiri literare*“. Răsul homeric trezit de această cerere l-a făcut pe Panu să părăsească adunarea, și de atunci nici n'a mai asistat la vreo întrunire a „Junimii“. Radicalii, când ajung în funcții de ale Statului, devin ușor despoți.

argumentării, care îl făcea să fie totdeauna ascultat. Dar lipsa sa de caracter l-a purtat prin toate partidele și l-a făcut să slujească rând pe rând cauzele cele mai contradictorii cu acelaș aparat de argumentare logică, *omnia pro pecunia*. Astăzi figura acestui om politic multicolor se vede turnată în bronz și așezată în grădina populară a Cis-megiului pentru edificarea trecătorilor.

Parlamentul fiind deschis și trebuind să lucreze, Sturdza se hotărăște să se ocupe în sfârșit de modificarea legii minelor, votată de conservatori, despre care pretinsese cu patru ani în urmă că a violat Constituția. Și Spiru Haret propune în pripă o lege asupra învățământului profesional. Inșă împrejurările nu mai lăsă răgaz guvernului să se ocupe de asemenea proiecte legislative. Mai întâi alianța cu socialiștii dela Iași își are îndată repercutarea în răscoalele țărănești, despre care am vorbit mai sus. Ministrul de interne e silit să ordone cercetări polițienești și să ceară instrucții penale în contra instigatorilor din cluburile socialiste dela sate, și lunile Ianuarie și Fevruarie 1899 sunt ocupate cu această primejdioasă desordine.

Dar în acelaș timp izbucnește în parlamentul ungar cea mai violentă criză de rezistență în contra baronului Banffy, și involuntar se stabilește în țară la noi un fel de corelație între soarta celor doi miniștri preșidenți Banffy și Sturdza. Baronul Banffy e acuzat de opoziție, că una spune și alta face — lucrul mai puțin tolerat în țările apusene decât la noi, — atacurile în contra lui de-

vin tot mai înverșunate, deputații din stânga ajung în curând la obstructionism, președintele Camerei Szilagy își dă demisia; de câteori se arată Banffy în Cameră, e întâmpinat cu strigătul „afară mincinosul“; el mai caută să se menție prin tot felul de mijloace laterale, adunare de iscălituri prin cluburi în favoarea unei anticipate indemnități și alte asemenea dar după vreo șapte săptămâni de frământare parlamentară, nefiind în stare să învingă obstructionea și neajungând nici măcar la alegerea biroului, se vede silit să se retragă (5/17 Fevruarie 1899), și numai când vine să-și anunțe demisia, i se mai îngăduie să vorbească în Cameră. Dela această epocă și datează scenele de brutalitate petrecute în chiar sala de ședințe a Camerei din Budapesta, care au desonorat parlamentarismul ungar.

Dealtminteri baronul Banffy era din capul locului o figură politică de o insuficiență notorie; el se urcase la guvern prin câteva succese trecătoare, datorite numai unei deosebite șiretenii; cel mai mare merit al lui în ochii ungarilor era legătura ce știuse să stabilească cu Sturdza și prin care ajunsese în primul moment la descurajarea aspirațiilor cunoscute ale Românilor transilvăneni; dar și acest merit îl pierduse prin crescândă opoziție din România liberă în contra lui Sturdza și în orice caz părea acum prea scump plătit cu felul de administrație al mediocrului baron.

În acest timp guvernul Sturdza este cel puțin în stare să-și treacă prin Cameră bu-

getul pe 1899—1900. Bugetul, alcătuit de nepregătitul ministru de finanțe Pallade, e o patentă desmințire a înfrânării cheltuelelor, de care vorbise Sturdza în discursul-program rostit la Iași odată cu începutul guvernării sale. Lipsă de autoritate a miniștrilor liberali și în unele cazuri chiar lipsa de corectitudine în materie finanțiară internațională slăbește creditul Statului pe piețele Europei. Se fac emisiuni de rentă pentru îndestularea zilnicelor trebuințe, ca d. e.: îmbrăcămintea soldaților, instrumente chirurgicale etc. Cu prilejul conversiunii dela 1898 (care — în contra programului Sturdza dela 1892—prelungcă termenul de amortizare dela 40 la 60 de ani), Casa de depuneri, în loc să prezente obligațiunile de Stat la preschimbare cu rentă 4⁰/₀, le vinde pe nesimțite și le înlocuește cu efecte fonciare 5⁰/₀.

Se încearcă negoțiarea unui împrumut la Paris și — lucru caracteristic — guvernul întrebunțează un intermediar așa de puțin serios ca Jules Brun „publiciste“, căruia la 1/13 Aprilie 1898 îi dă „le ministre des finances G. Cantacuzène“ (Rifoveanu) scrisori de acreditare și i le confirmă urmașul G. Pallade. Firește că încercarea nu isbutește, iar ministrul Pallade, în contra legii bugetare și cu toate observările făcute în Cameră de o autoritate finanțiară ca Menelas Germani, emite bonuri de tezaur până la suma de 60 de milioane, și numai pentru anul 1899 se găsesc contractele lucrări de peste 65 de milioane fără nici o prevedere a mijloacelor de acoperire — una din cauzele

grelei crize finanțiare, prin care a avut să treacă Statul român în toamna anului 1899, după retragerea dela guvern a lui Sturdza.

Această retragere însă nu se mai putea înlătură; căci în mijlocul peripețiilor parlamentului din Budapesta, se mai produce acolo un incident, care ne privește direct pe noi și precipitează catastrofa regimului inaugurat de Sturdza. În ședința Camerei ungare de Miercuri 10/22 Martie 1899 se ridică deodată deputatul Geza Polonyi și observă, că este mult comentată o broșură apărută sub titlul „Banffy Desiderius, Politica Naționalităților“¹⁾, în care se văd întrebuintate acte din cele mai confidentiale, luate dela prezidența de consiliu, secția informațiilor; noul ministru-prezident Szell răspunde evaziv; deputatul Edmund Gajári zice însă, că broșura cuprinde mult adevăr, iar Polonyi adaugă, că e meritul lui Banffy de a fi adus pe Sturdza la guvern.

În adevăr broșura în chestie cuprinde între multe altele și următoarele rânduri:

„Goluchowski și Banffy au știut prea bine, că chestia transilvană în România „numai de aceea aruncă valuri așa de mari, „fiindcă e exploatată de Sturdza, adică de „partidul liberal, ca o armă pentru a pune „mâna pe putere alungând pe conservatori. „Îndată ce puterea ajunge în mâinile lui „Sturdza și ale partidului său, chestia transilvană ajunge în hala vechiturilor....

¹⁾ Bánffy Dezső Nemzetiségi Politikája; Budapest, 1899, Toldi Lajos Kiadása.

„Cumcă guvernul României și politica „sa oficială resping în modul cel mai ca- „tegoric solidaritatea cu agitațiile daco-ro- „mane, acesta a fost lămurit și mai mult „prin vizita în Budapesta a perechii regale „române și mai ales printr'un epizod al „acestei vizite, prin decorarea consilierului „ministerial Jezzensky de către Regele Ca- „rol.... Această decorare înseamnă că Re- „gele Carol și cu el împreună politica oficială „a României aprobă politica de naționalități „pe care a inaugurat-o Banffy și al cărei „prim colaborator a fost conducătorul secției „naționalităților înființată de Banffy, anume „Jezzenszky Sandor.... Banffy a crezut „această decorare ca absolut necesară din „punctul de vedere al limpezirii situației“¹⁾.

Broșura e scrisă de Benedikt Jancso, profesor ungar, care colaborase mai nainte la marea operă colectivă *Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*, întreprinsă sub auspiciile Archiducelui Rudolf, și fusese apoi introdus de baronul Banffy în administrația centrală la secția informațiunilor ca un cunoscător al chestiei bisericilor și școalelor române din Ungaria. El pare a fi fost și semnatarul adresei către Mitropolitul român din Sibiu, pomenită în interpelarea lui Take Ionescu citată mai sus.

Indată ce ajunge la noi în țară știrea despre cele zise în Camera din Budapesta

1) Vezi citata broșură ungurească pag. 14 și 15. Cât pentru pretinsa aprobare a Regelui Carol, compară cele zise mai sus în privința scuzelor contelui Goluchowski.

cu ocazia broşurei lui Benedikt Janczo, se produce o adevărată revoltă sufletească, şi cel dintâi gând al oamenilor politici de toate nuanţele este de a găsi un remediu la această umilire naţională. Dovadă că discuţia din Ungaria a fost în adevăr simţită la noi ca o umilire sânt cuvintele, cu care liberalii disidenţi însoţesc comunicarea ei. Organul lor *Drapelul* scrie în numărul dela 14 Martie 1899: Sturdza n'a trădat, de asta suntem siguri, dar a lucrat ca şi cum ar fi trădat... Banffy a intrigat şi a luptat în mod abil pentru venirea lui Sturdza la putere, socotindu-l în stare să treacă dela discursurile dela „Orfeu“ la scuzele dela Iaşi şi în acelaş timp capabil, pentru a se menţine la putere, să lovească în mişcarea de peste munţi, minunată în timp de opoziţie, jenantă la guvern... Astăzi apologişti lui Banffy nu găsesc motive mai mari de laudă pentru dânsul ca zdrobirea mişcării naţionale a Românilor cu ajutorul instrumentului ce se numeşte Dimitrie Sturdza“.

Pe când Duminică 14 Martie se convoacă în grabă o primă întrunire la „Dacia“, în care se emoţionează auditorul de discursurile lui Fleva, N. Filipescu şi mai ales de neîntrecuta elocvenţă populară a lui Delavrancea, P. P. Carp, G. Gr. Cantacuzino şi Emil Costinescu cer audienţă la Rege pentru a-i aduce la cunoştinţă starea spiritelor şi necesitatea de a degaja Coroana de faptele lui Sturdza.

Luni seara 15 Martie se adună la autorul scrierii de faţă Petre Carp, G. Gr. Canta-

cuzino, Emil Costinescu, Al. Marghiloman, Take Ionescu și N. Fleva pentru a chibzuî, ce expresie parlamentară să dea gravei situații. După propunerea lui Carp se hotărâște o declarație formală de obstrucțiune, al cărei text se redactează în aceeaș seară și care este apoi citită și bine comentată în Camera de Al. Marghiloman Mercuri 17 Martie. A doua zi Joi o citește G. Gr. Cantacuzino în Senat, însoțind-o asemenea de un discurs.

Iată textul acestei declarații:

„În urma destăinuirilor din Camera maghiară asupra relațiilor politice dintre fostul ministru al Regatului ungar Banffy și actualul ministru prezident al Regatului României D. Sturdza:

„subscrișii deputați (senatori) consideră prezența la guvern a lui Dimitrie Alexandru Sturdza ca o atingere a demnității naționale și drept aceea, făcând abstracție de orice deosebire de partid, se declară hotărâți a se opune pe toate căile legale, în prima linie prin obstrucționism parlamentar, la o mai departe funcționare a actualului ministru-prezident al Statului Român“.

Declarația poartă semnătura deputaților Al. Marghiloman, N. Fleva, Take Ionescu, I. C. Grădișteanu, Lupu Kostache, N. Catargi, Dr. Sculy, Sculy Vasile, C. T. Grigorescu, G. A. Scorțescu, D. T. Apostolu, G. C. Dobrescu (Prahova), Ioan Buzdugan, G. I. Pițișteanu, M. Moiescu, Vasile M. Kogălniceanu, Cantacuzino-Pășcanu, I. Mincu, Anton Arion, Teodor Buzdugan și C. G. Politi-

mos; și a senatorilor: L. Catargi, G. Gr. Cantacuzino, General G. Manu, P. P. Carp, T. Maiorescu, G. Panu, I. Brabețeanu, D. Donici, Teleman și Toma Chircu.

După citirea declarării Ștefan Șendre în Cameră și V. A. Urechia în Senat anunță că „gruparea dela *Drapelul* se abține, păstrând aceeaș atitudine față de guvernul Sturdza“. Însă Costinescu și Delavrancea demisionează din Cameră pe motivul „nenorocitei direcțiuni“ dată partidului național-liberal.

Se înțelege dela sine, că hotărîrea opoziției de a face obstrucțiune parlamentară trebuiă acum înfăptuită cu toată energia, nu e vorba: pe căile legale, dar pe *toate* căile legale: lungi discursuri în parlament, cât mai multe interpelări, nesfârșite articole prin ziare, numeroase întruniri publice, manifestări pe stradă cu observarea competentelor ordonanțe polițienești, va să zică în limitele formelor îngăduite de Constituție, dar până la ultimele limite ale acestor forme. Aici s'au găsit uniți toți membrii opoziției, în frunte cu Lascar Catargi, care, deși grav bolnav, îmbărbătă partidul său în această direcție. Când însă Fleva ne invită să luăm parte la o întrunire publică în sala „Dacia“ pe Duminică 21 Martie, P. Carp refuză, dar amicii săi politici împreună cu toți ceilalți conservatori primesc. Căci dacă eră vorba de o opoziție mai blândă, atunci nu trebuiă să se facă declararea de obstrucțiune cu cea mai gravă acuzare, aceea a atingerii demnității naționale. Aici se aplică vorba

cunoscutului istoric: o națiune jertfește tot pentru a-și apăra onoarea. Ce e drept, asupra întrebării, când este atinsă onoarea națiunii, poate fi controversă; dar în cazul de față pentru cei ce subscrieseră declararea de obstrucțiune controversa încetase.

Alături de interpelările și discursurile obstrucționiste din parlament (vezi la sfârșitul volumului discursurilor 122—125) se țin lanț întrunirile publice, prezidate de G. Gr. Cantacuzino, de Teodor Rosetti și de autorul acestei scrieri, iar discursurile ținute acolo înflăcărează opinia publică, ceea ce eră și intenția lor. Ca o notă deosebită a întregii mișcări trebuie să menționăm, că nu a fost rostită nici o vorbă în contra Regelui; constituțional corect persoana Capului Statului a fost respectată în inviolabilitatea ei, și toată lupta s'a dat numai între opoziția parlamentară și guvern cu fireasca invocare a opiniei publice.

Față de crescânda emoțiune a țării guvernul cu toate majoritățile sale în Cameră și Senat nu mai poate ajunge la o efectivă lucrare parlamentară, încearcă, ședințe de noapte, dar le contramandează de teama unei mișcări pe strade, mai încearcă Duminică 21 Martie o ședință a Senatului la 9 ore dimineața, dar fiindcă în aceeași zi după amiazi este anunțată o întrunire a opoziției la „Dacia“, Senatul se arată foarte deprimat și puțin dispus pentru o lucrare mai însemnată. În atmosfera morală ce încunjură pe membrii majorității guvernamentale se grămădesc acum amintirile tu-

tulor incidentelor, cari au făcut din guvernarea de aproape 4 ani a lui Dimitrie Sturdza una din paginile cele mai negre ale istoriei române contimporane. Dela agitarea produsă prin discursurile din sala „Orfeu“ până la scuzele rostite la întrunirile din vechia capitală a Moldovei, dela lauda ministerului Aurelian pentru că a scăpat țara de conflictul mitropolitan până la hulirea aceuiaș minister pentru că ar fi ridicat pe Mitropolit în sus și coborât morala în jos, dela denunțarea mandatelor discreționare pentru Românii transilvăneni până la invocarea mărturiei baronului Aehrenthal în contra unui deputat din țară, dela decorarea lui Jezsenszky până la înlocuirea pe afișul unui concert a cântecului lui Rațiu cu o rapsodie ungurească, dela suprimarea subvenției școalelor române din Brașov până la destăinuirile din Camera dela Budapesta asupra convienței Banffy-Sturdza: toate împreună se ridică în fața nefastului regim și paralizază opintirile celor ce-l susțin.

Astfel, pe când camera se află în discutarea primelor articole modificatoare ale legii minelor, iar Senatul se ocupă de incidente obstrucționiste, care întrerupeau discutarea legii școalelor profesionale, Sturdza citește deodată Mercuri 24 Martie mesagiul de închiderea ultimei sesiuni a Corpurilor legiuitoare.

Ei, și acum? O lege de importanța celei ce se discută în acel moment la Cameră — legea minelor — și care se zicea menită să îndrepteze violarea Constituției și să justifice

ieșirea din parlament a liberalilor dela 15 Aprilie 1895, ministerul Sturdza nu are puțința de a o trece prin Cameră și închide parlamentul, capitulând înaintea opoziției. În bună regulă constituțională Sturdza eră în acel moment dator sau să ceară Coroanei dizolvarea parlamentului sau să-i prezinte demisia cabinetului, datorie cu atât mai indicată personal pentru d-sa, cu cât aveă astfel un motiv constituțional intern, căruia i se puteă da aparența de a fi străin de chestia națională. D-sa însă nu face nici una, nici alta și, nevoind să se despartă de putere, dă situației o ultimă agravare. Căci acum guvernarea sa devine o guvernare numai de fapt, în afară de legalitatea constituțională. Și după ce nu fusese în stare să-și treacă legile prin parlament și nici să modifice regulamentul Camerei pentru a înfrânge opoziția, ci închisese cu precipitare parlamentul, mai are a doua zi nechibzuința să convoace o adunare populară la Băile Eforiei în aceeaș Duminică de 28 Martie (adică de-abia 4 zile după închiderea parlamentului), în care și opoziția convocase o nouă întrunire la „Dacia“. Ce puteă să însemneze o asemenea acțiune a guvernului? Se închide fără de veste reprezentanța legală a țării și în locul ei se convoacă întruniri publice pentru ca înaintea unor oameni fără răspundere să se reguleze situația țării? Și se pune acolo să vorbească din partea guvernului un ministru cu pornirile nestăpânite ale răposatului Pallade, pe când în acelaș timp oratorii opoziției înflăcărau auditorul

dela „Dacia“? Dar ce putea rezultă din această simultaneitate combinată de guvern? Vroia guvernul să devie agent provocator? Căci eră știut, că publicul dela întrunirea din sala „Dacia“ avea să facă o manifestare la cluburile opoziției. In asemenea cazuri este o datorie elementară, și fusese până atunci și lucru obișnuit, ca poliția — pentru a evita orice conflict — prin anume ordonanță să hotărască stradele, prin care să se poată mișcă mulțimea. La 8 Aprilie 1893 sub guvernul conservator, Sturdza, în capul studenților, sub pretextul unui pelerinaj la mormântul lui C. A. Rosetti, vroia să treacă din strada Clementinei pe dinaintea Palatului Regal, cu toate că ordonanța poliției afișată de mai nainte opriseră această trecere și indicase strada Colții pentru mergerea manifestării spre cimitir, și atunci Sturdza a găsit un procuror înaintea cordonului întru paza ordinii, s'a luat la ceartă cu acest magistrat și deabiă după a treia somațiune reglementară s'a retras. Iar acum, în vremuri așa de agitate și pentru așa gravă chestie, poliția nu publică nici o ordonanță. Eră lipsă de prevedere? Sau eră o cursă pentru a învinge cu violență polițienească o opoziție parlamentară, care nu fusese învinsă cu regulamentul Camerii? La un prefect de poliție ca răposatul Caton Lecca și sub un asemenea guvern amândouă ipotezele sunt admisibile. In loc de ordonanță polițienească prefectul pune jandarmi și miliție ca să păzească accesul din Calea Viotoriei spre Palat, deși eră spus anume de conducătorii dela „Dacia“,

că nu aveau de gând să treacă pe dinaintea Palatului, ci numai să manifesteze înaintea cluburilor opoziționiste; totodată poliția oprește și trecerea prin strada Colții (unde era locuința ministrului Ionel Brătianu), și pentru a împrăști mulțimea, ordonă o șarjă de cavalerie pe bulevardul Academiei; oameni sunt astfel grămădiți în strada Enii, unde însă se văd opriți de un alt cordon militar și astfel, neputându-se strecură nicăieri în drum liber, năvălesc să spargă cordonul militar, și multe lovituri și răniri sunt urmarea necesară a regretabilei ciocniri.

Rezultatul sângeroasei zile nu este însă cel așteptat de guvern, ci acel cunoscut din toate momentele analoage ale istoriei noastre contimporane de sub domnia lui Carol: căderea regimului. A doua zi Dimitrie Sturdza e silit să-și înainteze demisia și la 30 Martie 1899 Regele i-o primește. Se constată și aici adaosul necesar la vechia vorbă a lui Salust, că guvernele se mențin ușor, dar și cad ușor prin aceleași mijloace, prin care s'au născut.

Însă dacă demnitatea națională și dreptatea istorică cereau deopotrivă retragerea ministrului-prezident Sturdza dela cârma țării pentru ispășirea celor făptuite, o cugetare omenească mai blândă nu se putea opri de a spera pentru încărunțitul om de Stat un prilej de reabilitare. Căci în afară de actele sale politice de când ajunsese conducătorul unui partid și al unui guvern — situații, pentru care nu era înzestrat dela natură cu însușirile cerute — Dimitrie Sturdza, prin

neobosita sa activitate în folosul culturii românești, ajunsese a fi unul din oamenii cei mai însemnați ai generației sale în această privință, și nici o țară — necum a noastră — nu este așa de bogată în valori încât să poată renunța cu inima ușoară la vreuna din ele.

A fost dar o binefacere a soartei, că vicisitudinile politice și favoarea Regelui au dat în curând șefului partidului național-liberal puțința de a aduce țării servicii destul de prețuite pentru a lăsa mai în umbră aberațiunile din trecut.

XI

Primul minister G. Gr. Cantacuzino

11 Aprilie 1899 — 6 Iulie 1900

Nu e ușor de explicat faptul, care se constată adeseori în relațiile omenești, că tocmai în momentele mai însemnate ale vieții, fie publice, fie private, se produce deodată cea mai grea complicație prin intervenirea unui eveniment străin, a cărui coincidență nu se putea prevedea, dar care răstoarnă acum toate prevederile de mai înainte. Nenumărate sânt exemplele pentru acest fapt, dela clasica povestire din Analele lui Tacitus, după care o primejdioasă revoltă militară la începutul domniei lui Tiberius a fost înnăbușită prin ivirea unei eclipse de lună în chiar momentul izbucnirii plănuite, până la zilnica întâmplare, că tocmai atunci, când sântem împovărați de cele mai urgente lucrări, ne vine pe deasupra o și mai urgentă și neașteptată însărcinare. Dintr'o îndelungată și amară experiență trebuie să se fi născut proverbul oriental: fii binecuvântată nefericire, dacă sosești singură.

În chiar ziua de Marți 30 Martie 1899, în care, după incidentele descrise la sfârșitul

capitolului precedent, Regele primise demisia lui Dimitrie Sturdza și dispusese chemarea lui Lascar Catargi la Palat pentru formarea noului Cabinet, bărbatul de stat conservator, care singur ar fi putut în acel moment să dea țării un guvern trainic al partidului unificat, încetează fără veste din viață.

La paginile 59—61 ale volumului V am încercat să caracterizez personalitatea politică a lui Lascar Catargi. Marea însemnătate ce a avut-o totdeauna în partidul conservator și o avea îndeosebi în acele momente de criză, se vede îndată din ameteala produsă în partid în urma nefastei coincidențe a morții sale.

În aceeași zi de 30 Martie, deabia două ore după tragica întâmplare, se adună câțiva membri ai așa numitului comitet executiv al vechiului partid conservator și — în contra părerii unora din ei, ca să se ia mai întâi înțelegere și cu conservatorii „junimiști“, cu care lucraseră împreună la răsturnarea lui Sturdza, și cel puțin să se amâe, din deferență pentru memoria celui răposat, orice lucrare politică până după înmormântarea lui —, majoritatea celor prezenți hotărăște imediata înlocuire a lui Lascar Catargi și alege pe Gheorghe Grigore Cantacuzino prezident al comitetului executiv¹⁾.

¹⁾ La alegere au fost numai 9 membri prezenți din vre-o 22 câți erau cu toții, și anume: G. Gr. Cantacuzino, general G. Manu, C. Olănescu, Ion Lahovari, Alecu Catargi, Take Ionescu, Nicu Filipescu, Teodor Văcărescu și Gheorghe Panu.

Alegerea se comunică îndată numeroşilor membri ai partidului, cari în agitare febrilă se adunaseră la club, şi este primită cu aclamare; iar generalul Gheorghe Manu, a cărui purtare politică era, în mare parte, dictată de ura încontra lui P. P. Carp, se grăbeşte, în calitatea sa de prezident al clubului din Bucureşti, să telegrafieze în aceeaş seară tuturor cluburilor afiliate din ţară, că Gheorghe Gr. Cantacuzino a fost ales şef al partidului conservator, pe când de fapt alegerea fusese numai pentru prezidenţa comitetului executiv. Şefia, care în persoana lui Lascar Catargi era recunoscută de întregul partid cu „junimiştii“ împreună, urmă să mai fie hotărîtă în înţelegere cu aceştia, iar nu interpretată unilateral. Gh. Gr. Cantacuzino trebuie să o fi şi simţit, de aceea vine chiar a doua zi, Mercuri, atât la Carp cât şi la autorul scrierii de faţă, făcându-le obişnuitul apel la „patriotismul“ lor. Cel din urmă îi răspunde că acest apel trebuia făcut tuturor conservatorilor înaintea alegerii şi mai ales înaintea interpretării ei silite, care a şi produs atâta nedumerire în cluburile din Iaşi şi din Craiova.

În ziua următoare, Joi 1 Aprilie 1899, Carp este chemat împreună şi simultan cu Cantacuzino la Palat. Acolo Regele Carol îi sfătueşte să se înţeleagă pentru a forma un minister cât se poate de puternic, fiindcă situaţia financiară, cu cele 90 de milioane bonuri de tezaur lăsate de fostul ministru Pallade fără acoperire, este ameninţătoare, iar un împrumut în străinătate reclamă

întărirea creditului Statului printr'un guvern de autoritate. Regele le cere răspunsul pentru a doua zi. Însă a doua zi fiecare din cei doi oameni politici se duc la Palat în audiențe deosebite și comunică Regelui neputința lor de a se înțelege. Obișnuitele discuții în momentele când două grupări diferite au să formeze un minister, penibila târguială asupra numărului portofoliilor de atribuit uneia și alteia, feluritele propuneri de șefie a partidului pentru Cantacuzino și de prezidență a ministerului pentru Carp etc. se zădărnicesc prin curioasa și caracteristica pretenție a fiecăruia de a dispune de ministerul de interne, care adică, având să facă alegerile pentru Cameră și Senat, ar scoate o majoritate în favoarea grupului său special și în detrimentul celui alt — o dovadă mai mult pentru lipsa de bună aplicare a sistemului constituțional la noi. De altminteri nu numai nechibzuita stăruință pentru ministerul de interne, ci și violenta luptă pentru șefie, care la începutul domniei lui Carol I era necunoscută, dar care dela ruptura între frații Ion și Dumitru Brătianu încoace, s'a arătat tot mai tare, îndeosebi la conservatori, sunt note exclusiv românești în mișcarea partidelor politice din statele constituționale.

Aflând acel rezultat negativ, Regele spune lui Carp, că va însărcina deocamdată pe Cantacuzino cu formarea ministerului, care însă va fi foarte slab și va trebui să recurgă în curând la Carp. Carp răspunde: *Que votre Majesté essaie d'abord toutes*

les médiocrités, mon tour viendra après, si je ne meurs pas avant.

Atunci Regele, impresionat poate și de această observare și considerând că Carp a fost singurul conservator, care nu a participat la agitările din sala „Dacia“ pentru răsturnarea (atât de regretată de Rege) a lui Sturdza, ia acum avizul prezenților Corpurilor legiuitoare și însărcinează pe Dimitrie Gianni, prezidentul Camerii, să încerce un guvern de concentrare liberală. Personalitatea politică a acestui liberal, fost drapelist și pe urmă sturdzist, era așa de inferioară unei asemenea însărcinări, încât Regele nu se va fi adresat la el cu așteptarea unui succes, ci probabil cu gândul unei întârzieri, care să mai îndemne cele două grupări conservatoare la o lucrare comună. Însă toate au fost în zadar. Divergența între vechii conservatori și „junimiști“ se dă tot mai tare pe față. În seara înmormântării solemne a lui Lascar Catargi, Duminică 4 Aprilie, înaintea numeroșilor delegați din provincie, veniți pentru a aduce răposatului ultimul omagiu și acum adunați la clubul lor, Ion Lahovari, Alecu Catargi și Nicu Filipescu atacă pe Carp cu o exagerată vioiciune și fac să mai crească înstrăinarea între cele două grupări conservatoare. Pe de altă parte nici încercarea lui Take Gianni de a înjgheba un minister liberal nu poate izbuti: toate personalitățile mai însemnate refuză de a lua parte la un asemenea guvern. Însfârșit, după atâtea frământări, apare în Monitor decretul regal

de la 11 Aprilie 1899 cu următoarea împes-
trișare ministerială:

Gheorghe Gr. Cantacuzino, prezident și
interne,

General Gheorghe Manu, finanțe,

General Iacob Lahovari, rășboi,

.Take Ionescu, culte,

Nicolae Fleva, domenii,

Ion Lahovari, externe,

Dr. C. Istrati, lucrări publice,

Constantin Dissescu, justiție.

E surprinzătoare lipsa de pricepere a situației ce se arată în această compunere a cabinetului Cantacuzino. Dacă intrarea în minister a lui Ioan Lahovari alături de frațele său, generalul Iacob, introduce răul precedent al unei de aproape înrudiri a membrilor aceluiaș cabinet, ocuparea celor mai multe departamente cu niște titulari, despre care era vederat că n'au fost aleși după vre-o competență a lor, ci după alte interese personale sau de partid, dovedește părăsirea bunei tradiții conservatoare de a aduce la locul potrivit pe omul potrivit¹⁾. Incepuse

¹⁾ După recunoscuta vorbă a lui Layard: *the right man in the right place*. Cităm anume aceste cuvinte englezești pentru a adăuga îndată observarea, că dealtminteri invocarea numeroaselor precedente din istoria parlamentară a Angliei, după care atât funcționarea unor rude de aproape în acelaș cabinet cât și atribuirea portofoliilor unor persoane politice fără nici o privire la destoinicia lor specială, nu se potrivește de loc pentru țara noastră. Cabinetul la noi (în deosebire de cel englez) este un colegiu cu numărul membrilor fixat prin lege și are în atribuțiile sale foarte multe hotăriri administrative, unde majoritatea voturilor este de rigoare, ca la orice tribunal sau Curte judecătorească. Iar

Sturdza a scădea valoarea funcțiunii ministeriale prin numirea lui G. D. Pallade la finanțe și a lui C. Stoicescu la lucrări publice și la externe, și acum conservatorul Cantacuzino urmează pe aceeaș cale dăunătoare pentru Stat și întrece pe D. Sturdza în coborârea nivelului ministerial.

Însăși stăruința noului prezident de Consiliu de a lua asupra-și administrația internelor, care reclamă totdeauna cea mai mare încordare a activității, era dela început un semn prevestitor de rele. Iorgu Cantacuzino, aprețiat în societate ca părintele unei familii de mare vază și cunoscut și prin tendințele sale naționale, așa dar patriarh în viața privată și patriot în viața publică, mai avea politicește și însemnătatea de a trece de omul cel mai bogat al țării. Cu aceste însușiri și cum era dealtminteri cumpătat în raporturile sale cu oamenii politici, Cantacuzino ar fi putut să fie un șef de partid acceptabil, și

în ce privește competența pentru departamentul atribuit unui ministru, trebuie să ne amintim, că Anglia este țara descentralizării. Cu selfgovernment-ul englez cele mai numeroase și mai însemnate lucrări ale vieții publice sânt îndeplinite de organele comunale și județene, alese și funcționând fără amestecul guvernului central, așa încât sfera de acțiune a miniștrilor este incomparabil mai restrânsă decât la noi, care am introdus centralizarea franceză. La Englezi un ministru poate să nu priceapă multe din resortul său, paguba nu e mare, deși chiar acolo exemplul cu nenorocita întreprindere în contra Dardanelelor în anul 1915, înfăptuită mai cu seamă după stăruința nepriceputului ministru de marină W. Churchill dovedește inconvenientul unei asemenea numiri. Dar la noi, unde în administrația ministerială se concentrează toate firele activității publice până la cel din urmă sat, un ministru lipsit de competență e o adevărată calamitate pentru țară (exemple: G. D. Pallade și generalul G. Manu la finanțe în anii 1898 și 1899, I. I. C. Brătianu la război în anii 1914—1916).

un prezident de Consiliu fără portofoliu ; dar pentru un anumit resort al administrației centrale, necum pentru cel greu al internelor, îi lipsea și pregătirea și activitatea. Astfel sarcina ce se cuvenea să fie îndeplinită de el însuș, o lăsa pe seama altora, în chestie de politică generală vre-unui coleg, în amănutele ministerului de interne, secretarilor săi generali. În primul Cabinet a avut cel puțin în această calitate pe Dimitrie Nenițescu, unul din puținii oameni harnici ai țării ¹⁾, și totuș insuficienta și lipsa de atenție a titularului a cauzat și aici cu prilejul alegerilor din județul Olt (era în chestie un oare care Bogdan-Pitești, certat cu justiția) un conflict sângeros între țărani și miliție la gara Slatina (vreo 14 țărani omorâți, mulți răniți).

Și asemenea incidente se petrec sub un minister, printre membrii căruia figurează Nicolae Fleva, numit „tribunul poporului“, cu fraza sa permanentă despre descentralizare și libertatea alegerilor. Dealtminteri însăș introducerea acestui ultrademocrat într'un Cabinet conservator dovedește toată confuzia alcătuirii ministeriale și înfățișează în acelaș timp cel dintâi exemplu al primejdiei unor asemenea numiri nechibzuite.

Se produsese în anul 1899 împrejurări așa de grele pentru țară, încât ar fi reclamat o deosebită destoinicie la departamentele principale. În ceea ce privește ministerul

¹⁾ În al doilea Cabinet a avut pe Rahtivanu și pe fostul actor Sfetescu. Nepilduita negligență a și contribuit la izbucnirea răscoalei țărănești dela 1907.

agriculturii și al domeniilor, al cărui titular era Fleva, o recoltă excepțional de rea aduse-se cu sine cunoscutele neajunsuri în asemenea caz, și calamitatea se sporise printr'o secetă, care lăsase o mare parte a țării cu desăvârșire lipsită de fân pentru hrana vitelor. Se cere Camerei un credit de două milioane de lei destinate la cumpărarea fânului cu care să se îndestuleze armata și nevoile țăranilor; dar în loc de a căuta să adune mai întâi tot ce se mai găsea în țară și să-și procure restul unde era mai bun și mai ieftin, Fleva, depășind cu mult creditul încuviințat de Cameră, trimete fel de fel de samsari în Ungaria, care pentru vre-o șapte milioane de lei cumpără de acolo fân, în mare parte stricat. Contractele pentru aceste cumpărături, aprobate de aprigul naționalist de odinioară ajuns la minister tocmai prin lupta sa încontra lui Dimitrie Sturdza, cuprind clauza, că orice neînțelegere între Statul român și vânzătorii unguri să se judece de arbitrii sub autoritatea tribunalului comercial din Budapesta — o nouă umilire după cea suferită prin conivența lui Sturdza cu baronul Banffy. Toate neajunsurile obișnuite într'o rea administrație se petrec acum cu prilejul acestei afaceri. Când o cantitate de fân stricat se refuză de un ofițer onest, însărcinat cu primirea la Brașov, marfa se transportă la alt loc de primire, de pildă la Vârciorova, și acolo are mai mult noroc. Intâmplându-se să cadă ploi, se mai face fân și în țară, multe din cumpărăturile ungurești devin de prisos și atunci se încearcă

cu mari pagube desfacerea contractelor încheiate. Tot felul de agenți sânt însărcinați cu noua misiune, printre ei și Barbu Păltineanu. Se simte pretutindeni acțiunea amicilor lui Take Ionescu, și administrația regimului conservator, care până atunci trecea de mai cinstită decât a regimului liberal, își pierde în curând vechea reputație.

Printre radicalii, care, renegându-și principiile intră în noul Cabinet conservator, este și dr. C. Istrati. Doctorului Istrati i se atribue la început ministerul lucrărilor publice, dela care spre toamnă trece la acela al cultelor. Aici se caracterizează îndată printr'o circulară în privința rostirii limbei române în clase și prin ordinul grotesc dela 25 Septembrie 1899, care oprește purtarea corsetului la pensionatele private de fete ca fiind „un articol de toaletă antihigienic și o piedică a funcționării organelor splancnice“. Acuzându-l *Voința Națională*, pe atunci foaie principală a partidului liberal, că mai 'nainte figurase printre colaboratorii săi, ministrul Istrati trimete redacției o telegramă de desmințire în care zice textual: „nu am fost în redacția d-voastră decât o singură dată pentru a protesta în contra unor murdării ce ați publicat pe socoteala mea, luând ca temă spiritismul, care nu poate fi înțeles de oamenii fără cinste și fără Dumnezeu“. În urma acestei telegrame *Voința Națională* se adresează la ospiciile de alienați din țară cu întrebarea, dacă n'a fost internat ministrul spiritist și publică toată corespondența în numerile sale dela 24 și 25 Septembrie 1899.

Mult mai gravă pentru țară decât insuficiența lui Gheorghe Cantacuzino, penibila administrație a lui Fleva și curiozitățile ministeriale ale lui Istrati devine incompetența financiară a generalului Gheorghe Manu.

Dar înainte de a intra în această ordine de idei nu ne putem opri dela o reflecție generală asupra politicei interne a Regelui Carol. Că în împrejurări așa de grele pentru țară, Regele a admis un cabinet ca cel descris mai sus se explică, dintr'un fel de indiferență la care ajunsese după cei dintâi zece ani ai domniei. Pe când la început făcea deosebire între oameni cinstiți și oameni necinstiți, între capabili și incapabili, după peripețiile așa numitei conspirări dela Mazar Pașa și după administrația de doisprezece ani a lui Ion Brătianu tatăl, deviza sa, în loc să fi fost cea pozitivă: ca meritele adevărate să se simtă încurajate, devenise cea negativă: că sub domnia sa nimeni să nu se simtă descurajat, nici cei incapabili și necinstiți. Dacă deosebita pricepere, ce a dovedit-o Regele Carol pentru politica externă, a înălțat prestigiul țării într'un mod excepțional, câtă vreme a durat domnia lui situația internă a rămas cu mult mai prejos, și fără voie ne aducem aminte de calificativul, cu care Mihail Eminescu caracterizase pe Rege încă dela 1878: Carol Ingăduitorul.

Se înțelege dela sine, că noul guvern se grăbește să disolve parlamentul liberal, iar alegerile încep în zilele din urmă ale luni Mai și se termină la 2 Iunie 1899. Precum eră de așteptat, ținta lor de căpetenie

a fost combaterea conservatorilor „junimiști“ și cu îndeplinirea acestei misiuni împărțită de alături cu Nicu Filipescu, se însărcinează îndeosebi Take Ionescu, a cărui activitate, lăsând pe a doua linie propriul departament al școalelor, se întinde încetul cu încetul și la celelalte ministere. Slăbiciunea titularilor îi permite să se amestece, cu marea sa putere de muncă și cu abilitatea sa, în toate ramurile administrației centrale, mai ales manipularile electorale devin domeniul său aproape exclusiv. Aici este cauza și începutul hipertrofiei personale a unui om politic de talent, care ar fi putut aduce servicii însemnate țării și partidului, dar care de acum înainte, tocmai prin acea hipertrofie, devine un element de turburare a vieții publice, îndeosebi a partidului conservator.

Pentru a se conforma uzului constituțional introdus de ministerul „junimist“ în Martie 1888, după vechea cerere a lui Carp, adecă de a formulă înainte și asupra alegerilor programul reformelor politice ce le are în vedere guvernul, ministrul-prezident Cantacuzino face cu pompă și ostentațiune o călătorie la Iași, unde, înconjurat de miniștri, ține la un banchet în seara de 14 Mai 1899 lungul său discurs-program, publicat îndată în ziarul *Timpul* dela 15 Mai. Pe lângă multe fraze generale și fără nici o indicare preciză a măsurilor de luat în contra crizei finanțiare, discursul anunță înființarea unui cadastru pentru a „fixa mai bine proprietatea imobiliară“ și chiar „regularea cursurilor râurilor și a irigațiunilor“, chestie,

la care zice ministrul-prezident că s'a gândit încă din anul 1874, dar a cărei anume relevare în mijlocul calamității financiare din anul 1899 dovedește desăvârșita înstrăinare a noului „șef“ de trebuințele reale ale momentului, în care era chemat să guverneze țara.

Singura lege mai însemnată din cele ce se menționează în discursul dela banchetul ieșan este reforma codului de procedură civilă, pe care o și înfăptuește ministrul de justiție C. Dissescu în sesiunea ordinară dela 1899—1900.

Ne putem scuti de a da amănunte asupra modului cum s'au făcut alegerile sub un asemenea guvern. Un singur exemplu îl scoatem aici la iveală. Fostul primar al orașului Focșani și membru influent al partidului liberal, N. Săveanu, se află tradus înaintea judecătorului de instrucție pentru un abuz financiar în administrarea comunală. Dar ministerul avea trebuință de ajutorul liberalilor încontra „junimiștilor“, și atunci încheie la Focșani un cartel electoral cu partidul, pe care deabia îl răsturnase dela guvern. Urmarea se ivește îndată: Mersul justiției penale este împiedecat de însuș guvernul. Judecătorul de instrucție, făcând cerere formală ca să i se trimeată, ca în toate cazurile analoge, un inspector financiar pentru verificarea socotelilor lui Săveanu, ministrul de finanțe, generalul Manu, răspunde că nu i-l poate trimete deocamdată, și când mai târziu trece Take Ionescu la finanțe, răspunde tot așa și dă a înțelege naivului

judecător, că trebuie să lase în pace pe un om atât de prețios în alegeri și că onestitatea ordinară are să cedeze pasul interesului electoral. Acest exemplu va fi de ajuns pentru a arăta conruperea administrației publice, la care pot conduce niște operații electorale ca cele inaugurate de Take Ionescu în Muntenia și de amicul său Bădărău în Moldova.

Nou alesul parlament se convoacă la 12 Iunie pentru o sesiune extraordinară de câteva zile, își alege prezidenții, la senat pe C. Boerescu, la cameră pe C. Olănescu, votează creditul pentru cumpărarea fânului, acordă un moratoriu arendașilor și admite sporirea taxei asupra alcoolului, rămâind ca în prima sesiune ordinară, care se va deschide la termenul obișnuit de 15 noemvrie, să se arate mai lămurit, de ce este capabil un minister compus în modul arătat mai sus.

Răgazul lăsat de vacanța parlamentară trebuia acum întrebuințat de guvern, și îndeosebi de ministrul resortului, la înlăturarea cât mai grabnică a nevoilor financiare spre a preveni catastrofa ce amenința Statul. Însă generalul Manu, lipsit până atunci de orice contact cu cercurile financiare, care să-l orienteze din vreme asupra situației pieței europene, se folosește de o călătorie la băi și caută să se informeze dela societatea Disconto din Berlin asupra condițiilor unui împrumut; dar găsindu-le mai grele decât cele obținute de „junimistul“ Menelas Ghermani în ministerul Lascar Catargi, are nejustificata ambiție de a nu se lăsa mai

pe jos, cu toată situația schimbată a pieței europene, și scapă astfel momentul, când se mai putea încheia împrumutul fără condiții prea oneroase. Căci în decursul verei 1899 războiul din Transvaal, prin neașteptata energie a rezistenței Burilor, luase proporții îngrijitoare pentru guvernul Marelui Britanii, creditul englez încetase cu desăvârșire să alimenteze băncile de pe continent, bonurile noastre de tezaur ajunseseră la exorbitanta cifră de 105 milioane de lei, și altele nu se mai puteau plasa, circulația banilor era îngreuiată în țară, lipsa de numerar se simțea în modul cel mai penibil la casieriiile publice. Pe la sfârșitul lui septembrie 1899 se amână cu vre-o zece zile, până să se mai strângă ceva bani, plata unui mandat de 18.300 lei de la ministerul lucrărilor publice; la începutul lui octombrie, asupra unui mandat de 1700 lei pentru hrana seminarului teologic din București, casierul central plătește numai 700 lei și roagă pe director să vie peste câteva zile după restul de 1000, și încă la plata diurnei pentru vacanța de Crăciun, luată duminică 19 Decembrie 1899, cestura Senatului rămâne datoare cu 30.000 de lei. Finanțele Statului ajunseseră ca în vremea lui Cuza Vodă, și țara par'că se întorcea cu 35 de ani înapoi. În sfârșit, la scadența unui bon de tezaur de 5 milioane prezentat de Banca României, generalul Manu, ne mai știind ce să facă imploră ajutorul Regelui, pentru ca prin autoritatea sa personală să mijlocească un împrumut la Berlin, și astfel

administratorul domeniilor Coroanei, Ion Kalinderu, a cărui funcționare după lege era supusă exclusiv autorității Regelui și nu avea a face cu nici un ministru responsabil, este trimis ca să negocieze la Berlin mântuitorul împrumut și să scape statul român de faliment.

Și când te gândești, că în această vreme partidul conservator numără printre membrii săi mai mulți finanțari capabili ca Petre Carp, Teodor Rosetti și înaintea tuturor Menelas Ghermani, a cărui încetare din viață se întâmplă la 24 Dec. 1899, adică după încheierea împrumutului dela Berlin, de care vorbește încă în ședința senatului de la 5 Dec., nu poți condamna îndeostul exagerarea luptelor de ambiții personale înăuntrul partidului conservator, care a împiedicat de atâtea ori pe unii din oamenii politici cei mai destoinici să aducă țării serviciile cerute în momentele cele grele. Dealtminteri de data aceasta ministrul de externe Ion Lahovari, cu o sinceritate neobișnuită, a recunoscut într'o ședință publică a senatului, că la compunerea cabinetului Cantacuzino pretențiile au trebuit să se coboare la mai eștin.

Insuș împrumutul dela Berlin este făcut în condiții așa de grele, încât dovedește lipsa de deprindere a lui Ion Kalinderu cu asemenea chestii. Împrumutul, încheiat cu Disconto-Gesellschaft și cu Bleichroeder, care își asociază alte câteva case de bancă din Germania și din Franța, se face pe suma de 175 milioane de lei în bonuri de tezaur

5% pe termen de cinci ani, cu un curs de emisiune de $98\frac{1}{2}$. El cuprinde însă și următoarele condiții: 1) Guvernul român nu va uză de creditele rămase încă neîntrebuințate pentru lucrările și cheltuelile extraordinare în valoare totală de lei 83.258.451, acordate prin 9 legi anume arătate¹⁾.

2) Guvernul român nu va procede înainte de plata sumei totale a bonurilor de tezaur la emisiunea unui alt împrumut fie interior, fie exterior, nici la vre-o emisiune de bonuri de tezaur, nici nu va putea acorda pentru vre-un împrumut oarecare garanția Statului.

Că asemenea condiții s'au stipulat între guvern și bancheri, se poate justifica prin grelele împrejurări, în care s'a încheiat împrumutul; dar că aceste stipulații nu au rămas confidențial păstrate în actele preschimbate între cele două părți contractante, mai ales în ceea ce privește condiția din-tâi, ci s'a îngăduit ca Disconto-Gesellschaft, Bleichroeder și ceilalți, în chiar prospectul împrumutului, publicat în ziarele străine române, să aducă la cunoștința obștească, că ei au impus Statului român să-și retragă legile votate și promulgate în suveranitatea sa, această umilire, care în orice caz ar fi trebuit și ar fi putut să fie evitată, dovedește în modul cel mai trist, pe ce mâni începuse îngrijirea pentru prestigiul și dem-

¹⁾ Legile revocate la urmă prin condiția de mai sus, sânt cele de 38 de milioane votate fără nici o acoperire în zilele de 16 și 30 Mai 1898 pentru lucrările publice ale lui Ionel Brătianu, despre care am vorbit la pagina 13 a volumului precedent.

nitatea Statului român. Vina este atât a celui însărcinat cu negocierea împrumutului la Berlin, cât și a guvernului, îndeosebi a generalului Gheorghe Manu, care a încuviințat să se facă acea publicare a banche-
rilor străini.

E de mare mirare, că o asemenea misiune a putut fi încredințată în asemenea momente unui om așa de puțin calificat, precum era răposatul Ion Kalinderu. Poate merită și această figură, care în chip intermitent a jucat și oare-care rol politic, o scurtă caracterizare. Fiul unui bancher levantin cu numele de Kalenderoglu, căruia încercase în vremea din urmă să-i atribue fără nici un drept un rol în mișcarea noastră națională dela 1848, Ion cu numele prefăcut în Kalinderu se urcase ca magistrat până la Curtea de Casație, fusese apoi comisar al guvernului pentru afacerea Strousberg la Berlin și ajunsese în sfârșit să fie numit în noua funcție de administrator al domeniilor Coroanei înființată la 1884. De o excesivă vanitate, prin urmare foarte susceptibil, împodobit cu panglicile tuturor decorațiunilor europene, ca membru al Academiei române autor de compilări fără valoare, una având ca obiect „Barba la Romani“, confuz în feluritele sale concepții, dela pensionatul de fete Măgurele, hărăzit de el fără noimă Academiei române, până la numeroasele proiecte de testament, prin care vroia să-și îndepărteze rudele dela moștenire și să-și vadă numele slăvit prin mari donațiuni la institutele de cultură regale și academice, dar pe care nu le-a

scris niciodată în forma legală, așa încât toată bogăția lui a rămas rudelor urgisite de el: Ion Kalinderu nu se poate caracteriza mai bine decât prin vorbele prezidentului Hénault, amicul lui Voltaire: *Si l'on ôtait à certaines gens leur ridicule, il ne leur resterait rien.*

Singura lui valoare, oarecum pasivă, care i-a și procurat vremelnicele întrebunțări politice, a fost favoarea regală, explicabilă numai prin absoluta supunere a curtezanului înaintea Regelui și a Reginei, dealtminteri o dovadă mai mult, că favorurile regale nu sânt în totdeauna un semn de merite reale, precum nu sânt nici laudele ce au fost aduse lui Kalinderu după interesele momentane ale partidelor, când de Dimitrie Sturdza cu prilejul unei decorații, când de Nicu Filipescu în raportul său asupra bugetului 1900—1901.

Dar nu a fost destul cu umilirea suferită prin împrumutul celor 175 de milioane; în legătură cu el s'a adus demnității și prestigiului Statului o mult mai mare lovire prin afacerea Hallier.

Pentru lucrările hidraulice la portul Constanța se încheiase în Iulie 1895 și Martie 1896 două contracte cu un antreprenor francez A. Hallier, care la licitație făcuse oferta cea mai favorabilă și venise la București cu scrisori de recomandare de la un ministru francez și de la un membru al familiei regale din Belgia¹⁾. Ca om priceput în ase-

¹⁾ A și primit la un moment de strâmtorare în decursul lucrărilor 300.000 lei ca împrumut din caseta privată a Reî

menea lucruri, Hallier își ia din capul locului de avocat pe un membru influent al partidului liberal de la putere, pe Nacu, căruia, după căderea liberalilor și instalarea guvernului conservator, îi adaugă ca reprezentant al său pe însuș fratele generalului Manu, ministrului de finanțe.

Lucrările se urcau la suma de 25 milioane de lei, la care se mai adăugase în anul 1898 și alte lucrări suplimentare, care cu cheltuielile pentru „utilagiu“, ce nu priveau pe Hallier, se urcau la un total de 53 milioane. Însă Hallier, după ce în decurs de trei ani și jumătate (contractele prevedeau terminarea lucrărilor în șapte ani) executase lucrări în valoare numai de vre-o patru milioane de lei, părăsește întreprinderea, ne mai dispunând de fonduri, și prin telegrama dela 9 Martie 1899 anunță guvernului liberal încetarea lucrărilor. Atunci guvernul, conform condițiilor generale ale întreprinderii, ordonă continuarea în regie pe contul antreprenorului; dar cauțiunea acestuia, redusă de un ministru liberal după stăruința lui Nacu, nu se urcă nici măcar la cifra de un milion.

Firește că regia nu eră spre mulțumirea lui Hallier, care pândește momentul ca să puie în lucrare influențele dobândite (te miri cum) la ministerul din Paris și să exercite prin ele o presiune asupra slabului guvern din București. Momentul îi sosește cu pri-

gelui Carol prin mijlocirea ministrului-prezident Dimitrie Sturdza. Vezi scrisoarea acestuia în „Voința Națională“ de la 18 Martie 1900.

lejul nenorocitului împrumut contractat de Kalinderu. Prin stăruințele ministerului parizian, prin amenințările lui Arsène Henry, reprezentantul Republicii franceze la București, amenințări, înaintea cărora se pleacă ministrul de externe Ion Lahovari și totdeauna flexibilul Take Ionescu, fostul antreprenor înduplecă guvernul Cantacuzino să încheie o nouă convenție, în care pentru regularea pretențiilor acelui aventurier se admite instituirea unui tribunal arbitral, nu conform clauzei specială a contractului nici conform codului nostru comercial cu autoritatea tribunalelor românești, ci un tribunal de arbitri în majoritate străini, numiți unul de guvernul român, altul de Hallier și al treilea de amândoi arbitrii împreună, tribunal, care avea să hotărască în ultima instanță, fără apel nici recurs în casație, să-și fixeze singur procedura și să prevadă în sentință și onorariul arbitrilor fără contestare posibilă. O lege votată de cameră și de senat la 15 și la 17 Dec. 1899, cu violarea fățișă a art. 104 din constituțiune, care oprește crearea a orice fel de tribunale extraordinare, autoriză guvernul de a încheia și de a executa această umilire a țării, pe care Take Ionescu caută să o justifice în cameră prin vorba că era „o fatalitate inexorabilă“; iar Ion Lahovari o explică mai târziu în senat (16 Martie 1900): „iată ce va să zică cuvintele necesitate inexorabilă: a fost un moment, în care noi miniștrii răspunzători de soarta, de creditul și de cinstea țării, am fost puși în această alternativă: ori să primim

acest arbitragiu, ori să vedem căzând combinațiunea financiară, în care era scăparea creditului și onoarea acestei țări“.

În adevăr așa trebuie să fi amenințat Arsène Henry pe un guvern slab și ușor de intimidat, căci, precum s'a zis în discursul No. 128 precedent: „dela o țară, care se dă prea ieftin, străinii cer prea scump“. În fapt Menelas Ghermani, ale cărui relații cu lumea financiară din Berlin îl puneau în măsură de a cunoaște adevărul exact, ne-a asigurat în senat că băncile împrumutătoare din Berlin erau hotărâte să ne facă acel împrumut de 175 milioane, indiferent dacă se admitea sau nu se admitea cotarea lui la Paris, că prin urmare amenințările franceze erau numai sperietoare pentru niște miniștrii pricepuți.

Dar până să se îplinească formalitățile și să înceapă însuși procesul înaintea aceluși tribunal extraordinar, mai trec două luni și în interval se fac oarecari schimbări în minister. Cu prilejul prezentării adresei senatului la palat (12 Dec. 1899) Iorgu Cantacuzino are un atac de amețeală, în urma căruia pleacă în concediu și, rămânând numai ministru-prezident fără portofoliu, cedează internele generalului Gh. Manu; la finanțe trece Take Ionescu, la culte Istrati și la lucrări publice, după stăruința lui Nicu Filipescu, prietenul său Ionaș Grădișteanu; iar Gheorghe Panu, cu toată supunerea ce o arătase lui Cantacuzino și chiar generalului Manu în desbaterile publice ale camerei, rămâne și de astă dată pe dinafară, ceea ce-l face după cât-va timp să-și schimbe din nou

convingerile politice și să revie la partidul liberal.

Insfârșit marți în 29 Fevruarie 1900 începe pertractarea procesului Hallier în sala curții de conturi și ține până la 15 Martie. Arbitrii aleși sânt: din partea statului Mihail Suțu, pe atunci guvernator al Băncii Naționale, din partea lui Hallier francezul Moffre, iar superarbitru olandezul Leemans. Advocatii lui Hallier sânt: Poincaré (mai pe urmă prezident al republicei franceze) și C. Nacu; ca advocați ai statului român figurează, după ce mai mulți membri cu vază ai Baroului din București refuzaseră să pledeze înaintea tribunalului străin, Gheorghe Panu (*omnia pro pecunia*) alături de obișnuitul avocat al ministrului domeniilor Boambă și Păltineanu. Pledările se țin în limba franceză, în care se redactează și sentința. Și pe când străinii se poartă cu aroganța obișnuită în asemenea cazuri (Poincaré în lunga sa pledare de 5 zile are lipsa de tact de a zice că, venind în România, a trecut prin *Porta orientalis*), în public crește emoția și indignarea, susținută, precum se înțelege dela sine, de agenții liberali; se întâmplă încăierări pe stradă, atacuri de jandarmi, arestări înaintea curții de conturi, întruniri publice, procesiuni cu steaguri negre la statua lui Mihai Viteazul, etc. și când Duminică dimineață 12 Martie 1900, sosește Dimitrie Sturdza în gara București, venind dela Berlin, unde asistase ca delegat al Academiei române la aniversarea celei din Berlin, este primit cu ovațiuni și condus în alai până

acasă, aclamat cu și mai mare entuziasm la întrunirea publică din sala Dacia, convocată în aceeași zi pentru a protesta în contra scandalului Hallier. Nici un an nu trecuse, de când Sturdza căzuse dela guvern, alungat de indignarea generală și condamnat și de mulți liberali din cauza convenției sale cu baronul Banffy, și acum același Sturdza este condus în triumf la o întrunire publică, care în acest moment reprezintă într'adevăr simțimântul de revoltă al oamenilor cinstiți din țară. La așa rezultat deplorabil pentru partidul conservator ajunsese un minister compus în parte din oameni, care își daseră aerul de apărători ai demnității naționale în lupta din anul trecut împotriva guvernului Sturdza.

Însăș sentința arbitrală, dată în sfârșit la 24 Martie seara, se mărginește la o cifră relativ mică: pe când Hallier ceruse 18 milioane, dintre care cea mai mare parte pentru discredit și pentru pretinsele câștiguri eventuale; iar statul român îi recunoștea 3 $\frac{1}{2}$ milioane, sentința arbitrală îi acordă 2.700.000 lei peste suma recunoscută de guvern, și pentru asemenea cifră neînsemnată față de budgetul regatului s'au găsit miniștri români, care să admită o știrbire a suveranității statului...

Dar trista afacere se mai ilustrează printr'un proces pe care fostul reprezentant al lui Hallier, Costică Manu, fratele ministrului nu se sfiște să-l intenteze lui Hallier câteva luni după pronunțarea sentinței arbitrale. Petiția lui începătoare, are următorul cuprins:

Domnule Președinte,

„Prin convențiunea din 27 Maiu 1899 d-l A. drien Hallier, fost antreprenor al construcțiunei portului, Constanța, domiciliat la Paris, 61 Rue de l'Arcade, actualmente boulevard Malesherbes, s'a obligat a-mi plăti suma de 12 la sută asupra tuturor sumelor, ce-i va vărsa guvernul român pe temeiul resilierii contractului său, pe măsură ce îi vor fi vărsate „aceste sume, — pentru concursul meu de a face să se dea de cei îndrept o soluțiune avantagioasă situațiunei ce i se crease antreprenorului lucrărilor portului Constanța.

„Am îndeplinit însărcinarea ce am, după cum „vă este cunoscut și la trebuință o voi dovedi. D-l „Hallier refuză însă a executa obligațiunea sa.

„Sunt dar silit a-l chema în judecată, pentru „a fi condamnat a-mi plăti suma de 747.195 lei „84 bani, coresponzând cu 12 la sută, din sumele „ce este în drept a primi dela guvernul român prin „faptul resilierii și a hotărîrii tribunalului arbitral „în executarea resilierii cuvenite.

„Intemeez acțiunea mea, pe scrisoarea d-lui „A. Hallier din 27 Maiu 1899, corespondența sa, „desbaterile urmate în această afacere, cunoștința „generală că am dat concursul meu la această soluțiune, martori și interegatoriul la trebuință al „defendorului“.

Că într'o situație politică, în care s'au putut petrece asemenea lucruri chiar partizanii guvernului încep a fi descurajați și, explică dela sine. În zadar noul ministru de finanțe Take Ionescu, cu o măreție de cuvinte, care de acum înainte devine caracteristica hipertrofiei sale, dar care este mai totdeauna nepotrivită cu micimea realității, laudă în ședința Camerei dela 22 Martie 1900 budgetul prezentat de d-sa cu un pretins excedent de 7 milioane de lei zicând:

„N'am făcut budget de an rău, nici de an excepțional, ci de un an mediocru, pe care are drept să conteze un ministru de finanțe. Dar fie, n'oi avea excedent; dar budgetul e cel puțin echilibrat. Ei bine, salutați-l, căci este cel d'întăiu budget echilibrat în care s'au trecut adevăratele cheltueli ale Statului“.

„Salutați-l, căci a avea un budget echilibrat după un budget care a dat 32 milioane deficit, și fără a suprima sau desorganiza serviciile Statului, aceasta este un lucru pentru care omul are drept să fie mândru“.

În fapt budgetul echilibrat al lui Take Ionescu a rămas dela început mai prejos de prevederi și s'a sfârșit cu un deficit de peste 28 de milioane.

Dar oricum ar fi fost cu budgetul, toată atmosfera creată prin felul de a administra al guvernului apasă din ce în ce mai mult asupra majorității, care îl susține, și prevestește schimbarea regimului.

Precum la sfârșitul lui Martie 1889 se ridicau în fața lui Sturdza toate incidentele relațiilor sale cu ungurii și cu drapeliștii și paralizau încercarea partizanilor de a-l mai menține la putere, tot așa la sfârșitul lui Aprilie 1890 se înfățișează în memoria oamenilor insuficiența lui Iorgu Cantacuzino la interne, incompetența generalului Manu la finanțe, dubiozitatea lui Fleva la domenii, ridicolul lui Istrati la culte, supunerea lui Ion Lahovari la externe și iluziile lui Take Ionescu la finanțe; iar măreția de cuvinte, cu care acest din urmă exclamare la începutul guvernului în ședința senatului dela 18 Iunie 1899: „Cu cât sarcina e mai grea, cu

atât ne vom ridica mai sus“, devine acum o tristă ironie, și toate împreună împing situația spre căderea guvernului.

La sfârșitul lui Aprilie 1900, Nicu Filipescu a cărui nestăpânită agitare înlăuntrul partidului conservator contribuise la înjghebarea ministerului Cantacuzino, vine la autorul scrierii de față, cu care nu se mai întâlnește de când cu precipitata proclamare a șefiei lui Cantacuzino, începe prin a critica slăbiciunea guvernului, se plânge mai ales de „apucăturile de vizir“ ale lui Take Ionescu, pe care el însuși îl introdusese în partid, și recunoaște acum neapărata necesitate a înțelegerii cu „junimiștii“, fără de care conservatorii n'ar mai putea exista. La începutul lui Iunie revine din nou cu propunerea să ne înțelegem cu Cantacuzino, care e acum intimidat și dispus să se retragă, ca și generalul Lahovari și prezidentul camerei C. Olănescu sânt de aceeași părere; și în adevăr C. Olănescu și mai pe urmă și Alecu Catargi vin să întărească stăruințele lui Filipescu. La 10 Iunie are Carp o primă întrevedere cu Cantacuzino, după dorința acestuia, în care însă nu se ia nici o hotărîre. Autorul scrierii de față trebuind să plece pentru câte-va zile în străinătate, tratările, care dealtminteri rămân ascunse generalului Manu și lui Take Ionescu, se urmează mai departe cu Carp și Marghiloman și ajung la rezultatul, că un nou minister se constituie sub prezidenția lui Carp și depune în ziua de 7 Iulie 1900 jurământul înaintea Regelui Carol, la Sinaia.

XII

Primul minister P. P. Carp

7 Iulie 1900 — 13 Februarie 1901.

De la 7 Iulie 1900 Cabinetul Carp este astfel compus:

P. P. Carp Preșident, și finanțe,
T. Maiorescu, justiție,
Al. Marghiloman, externe,
General Iacob Lahovari, război,
C. Olănescu, interne,
I. C. Grădișteanu, lucrări publice,
C. C. Arion, culte,
N. Filipescu, domenii.

Intrarea lui Nicu Filipescu în minister eră cu atât mai interesantă cu cât dânsul când eră primar al capitalei și deputat, răspunzând unor imputări ale lui Voinov, a declarat în Cameră „Am scris la *Epoca*, am atacat pe M. S. Regele. Pot să regret aceasta, nu pot însă s'o tăgăduiesc, dar mai ales țin, deosebindu-mă de alții, să suport toate consecințele acelei atitudini. De aceea zic că locul meu nu poate fi niciodată pe banca ministerială și numai în ziua când mă veți vedea acolo, domnule Voinov, voi

merita invectivele d-voastre (Aplauze)". (Vezi Monitorul, 25 Aprilie 1893).

A doua zi după numirea lor toți miniștri se duc la vechiul club conservator în casa din colțul calea Victoriei—strada Regală, unde veniseră și „junimiștii“ dela clubul constituțional acum desființat. În mijlocul numeroasei adunări Gheorghe Gr. Cantacuzino declară fusiunea celor două ramuri ale partidului conservator, al cărui șef rămâne el; apoi vorbește Carp câteva cuvinte ca președinte al noului guvern conservator unificat și înfârșit Take Ionescu, cel rămas pe din afară, are abnegațiunea aparentă să declare cu acum obișnuita măreție de cuvinte că partidul să susție noul guvern din tot sufletul.

Însă frumoasa aparență a acestei unificări a partidului conservator este, precum vom vedea mai jos, de așa scurtă durată, încât se impune întrebarea, dacă a făcut bine Carp consimțind la condițiile, sub care și-a constituit cabinetul. Când la începutul lui Aprilie 1899, îndată după moartea lui Lascar Catargi și proclamarea de șef a lui Gheorghe Gr. Cantacuzino, i s'au propus lui Carp să formeze el ministerul, ca președinte de consiliu, să introducă în el patru junimiști și patru vechi conservatori, numindu-se însă ministru de interne dintre acești din urmă și rămânând Gh. Cantacuzino numai șef al partidului, P. Carp a refuzat propunerea și s'a arătat recalcitrant și la alte încercări de conciliare, întâmpinând cu iritarea, că fără ministerul de interne în fața alegerilor viitoare nu poate primi. Și acum primește fără ministerul de

interne în partea sa, cu alegerile făcute sub Gheorghe Cantacuzino și cu operațiunile lui Take Ionescu îndreptate anume încontra junimiștilor! și primește o asemenea situație, fără disolvarea unui parlament ales încontra partizanilor săi... Evident că în Aprilie 1899 situația cum i se oferea lui Carp de vechii conservatori, era mult mai bună pentru el. Chiar fără ministerul de interne, alegerile tot s'ar fi făcut sub prezidența sa, nu s'ar fi făcut anume încontra junimiștilor, ar fi lipsit și acele promiscuități ale cartelului cu unii liberali, și țara scăpă de predilecțiunea lui Gheorghe Cantacuzino pentru ministerul de interne, de hipertrofia lui Take Ionescu și de administrația financiară a generalului Gheorghe Manu cu împrumutul Kalinderu și afacerea Hallier. Cedarea lui Carp este cu atât mai surprinzătoare în momentul fuziunii dela Iulie 1900 cu cât e o abatere dela tenacitatea sa obișnuită. Dar pedeapsa inconsecvenții nu întârzie să se arate, firește nu îndată în sesiunea extraordinară convocată pe câteva zile la 25 Septembrie 1900, ci în decursul sesiunii ordinare dela 15 Noembrie, condusă în Cameră de însăș Gheorghe Cantacuzino, ales prezident în locul lui C. Olănescu, numit ministru de interne, și în Senat de vechiul prezident Constantin Boerescu, avocatul casei Cantacuzino.

La primul consiliu de miniștri ținut sub prezidența lui Carp la 11 Iulie 1900 se face o primă expunere a planurilor finanțiare: vânzarea acțiunilor Băncii Naționale, ră-

mase în proprietatea statului, monopolul hârtiei de țigarete....

Ca proiecte finanțare noul guvern a prezentat două: unul prin care se cedează unui sindicat de bănci, venitul monopolului hârtiei de țigarete, pe timp de 12 ani și 7 luni, în schimbul avansului unei sume de 12.150.000 mărci; și un altul prin care se modifică unele dispozițiuni din legea impozitului asupra băuturilor spirtoase, lege a cărei aplicare a provocat vărsări de sânge în câteva județe.

Din discuțiile urmate se concretizează următoarele proiecte de legi care se supuseseră parlamentului într'o scurtă sesiune extraordinară, deschisă la 25 Septembrie:

Până atunci însă, în decursul verei, lumea dela noi este mișcată de asasinatul profesorului Ștefan Mihăileanu întâmplat la București.

Asasinul Stoian Dimitroff bulgar este prins împreună cu alții compatrioți de ai săi, a căror complicitate se dovedește și toți împreună sânt traduși înaintea Curții cu jurați din București.

Minuțioasa instrucțiune descopere un întreg complot ale cărui ramificări pornesc din capitala Bulgariei și se întind mult mai departe. Se constată că asasinarea lui Mihăileanu era pentru conspiratorii bulgari un incident secundar; ținta lor de căpetenie în România pare a fi fost asasinarea Regelui Carol și toată alcătuirea complotului provenea dela un comitet numit macedono-adriaticopolitan, în capul căruia se afla Sarafoff

și care vroia ca prin turburări începute în România și asasinate continuate în Macedonia să ajungă la o complicație războinică a chestiei balcanice și în urma ei la anexarea Macedoniei din partea regatului bulgar. Emoția deșteptată în România era cu atât mai mare, cu cât în aceeași vară la 16/29 Iulie Regele Umberto al Italiei fusese asasinat de un anarchist și se presupunea o legătură între anarhiștii italieni, ruși și bulgari, în parte aflați în România. Ceeace făcea situația și mai gravă erau numeroasele aparențe ivite în cursul instrucțiunii procesului în București, că agitările comitetului bulgăresc erau cel puțin tolerate, dacă nu chiar încurajate de guvernul bulgar, și că în deosebi Sarafoff era protegeat de un anume ministru bulgar, căruia îi făcuse servicii electorale. Guvernul nostru intervine firește la Sofia pentru a cere urmărirea penală a complicilor descoperiți prin instrucția asupra asasinatului lui Mihăileanu și refugiați în patria lor. Guvernul bulgar arată oarecare ezitare în îndeplinirea acestei cereri și în decursul lunii August 1900 corespondența diplomatică între București și Sofia nu e lipsită de oarecare iritație, sporită și printr'o notiță apărută în ziarele românești asupra ignoranței juridice a ministrului-prezident bulgar, notiță care nu putea proveni decât dintr'o indiscreție dela ministerul nostru de externe (secretar general al acestui minister era pe atunci A. G. Florescu, rămas încă de pe vremea lui Ion Lahovari). Dar însfârșit raporturile între cele două guverne redevin

normale și cel bulgar caută a se conforma unei netăgăduite obligații internaționale. Iar în București Curtea cu jurați, înaintea căreia acuzații bulgari fuseseră traduși după o inteligent redactată ordonanță de urmărire a judecătorului de instrucție T. Florescu, condamnă la 9 Noemvrie 1900 pe inculpații prezenți în număr de nouă, atât pe cei vinovați de asasinatul lui Mihăileanu, cât și pe cei implicați în complotul contra Regelui Carol la maximul pedepselor prevăzute în codul nostru penal. Condamnă asemenea pe membrii absenți al comitetului macedono-adrianopolitan, dovediți complici, în cap cu Sarafoff, la munca silnică pe viață.

Revenind la lucrările parlamentului în acea scurtă sesiune extraordinară de care am vorbit mai sus și înainte de a ne ocupa de aplicarea legilor lui Carp, a căror însemnătate covârșitoare domină toată situația, se cuvine se menționăm că deja în acel prim contact între noul guvern și Camera aleasă sub inspirarea lui Take Ionescu se ivesc semne de oarecare incompatibilitate, deocamdată numai în contra ministrului de justiție. Acesta (autorul scrierei de față) în sfera sa mărginită încercase îndată să combată nepăsarea și neglijența în care căzuseră tocmai unii magistrați mai tineri, semn al răului efect produs prin influențele partidelor politice asupra generației tinere chiar în privința magistraturei. Printr'un șir de pedepse disciplinare publicate în *Monitorul Oficial*, a căror motivare era concepută de talentul literar al lui Ioan Miculescu, secretarul general

al ministerului de justiție, se arăta intenția ministrului de a trezi magistratura spre o mai conștiencioasă îndeplinire a datoriei de sărguință, de nepărtinire și de exemplară onestitate. Firește că această tendență nu convenea deputaților advocați deprinși tocmai cu influențarea politică, și mulți din aceștia se înrolaseră în modul cel mai firesc sub steagul lui Take Ionescu (de atunci datează și expresiile takism și takist) și la cea dintâi ocazie în chiar scurta sesiune extraordinară, un takist deputat din Craiova interpelează pe ministru asupra celei dintâi din acele măsuri disciplinare, în ședința Camerei dela 6 Octomvrie. După răspunsul ministrului se constată că interpelarea nu produce efectul dorit de acel ce a făcut-o, dar micul incident este simptomatic pentru desvoltarea ulterioară a relației între guvern și parlament.

Spre a termina cu cele ce se cuvine să fie menționate din resortul ministerului de justiție care sânt și rămân firește pe al doilea plan față de covârșitoarea însemnătate a legilor finanțare ale lui Carp, trebuie să mai menționăm două proiecte de legi dintre care unul se votează în decursul sesiunii ordinare de la începutul iernei, iar celălalt rămâne în cartoanele Camerei fără însă ca prin aceasta să fie lipsit de oarecare efect. Legea votată are de obiect revocarea legii lui Stătescu despre care s'a vorbit în volumul precedent la pagina 22 și prin care fostul ministru liberal lovise în inamovibilitatea Curței de Casație pentru a face loc

la doi magistrați partizani politici ai săi. Revocându-se deplorabila lege unul din magistrații eliminați a fost reintegrat, celălalt, după propria sa dorință, a rămas avocat, fiind însă distins printr'o înaltă decorație ca semn de reparare a nedreptății suferite.

Celălalt proiect de lege prevedea oprirea unui ministru de justiție de a exercita profesia de avocat timp de cinci ani după retragerea sa din minister. Scopul proiectului era vederat: trebuia înlăturat inconvenientul ca un ministru, care în timpul funcționării sale numise și înaintase magistrați, să se prezente apoi înaintea lor ca avocat și să producă, mai ales în opinia împričinaților, impresia unei deosebite părtiniri. Legea deși trecută numai prin secțiunile Camerei și primită de cinci din ele și respinsă de două, în care a fost combătută de deputații адвоcați Ion Lahovari și (firește) Take Ionescu fără a fi ajuns la discuție în Camera plenară în urma retragerii guvernului Carp a avut totuș efectul, de a fi reluată sub o formă mai redusă în consultații instituite de guvernul liberal. Și cu toate că la a doua guvernare a unui Cabinet Gheorghe Cantacuzino subț înrâurirea și mai mare a takismului, un avocat din cei mai politici, Bădărău, amic al lui Take Ionescu, a funcționat ca ministru de justiție și îndată după eșirea sa din minister și-a continuat cu atât mai viguros profesiunea de avocat, totuș acesta a fost în fapt ultimul exemplu al unei asemenea necuviințe politice. Și de vre-o unsprezece ani încoace (aceste rânduri

sânt scrise în 1917) nici un ministru de justiție n'a mai exercitat advocatura după eșirea sa din minister. Exemplul dovedește odată mai mult, că adevăratele legi necesare sânt acele care formulează numai o trebuință destul de simțită în opinia publică încât să se realizeze în mare parte prin simțimântul general de bunăcuviință.

Dar acum să ne întoarcem la mult mai importanta expunere a soartei ce-au avut-o legile finanțiare ale lui Carp.

Trebue să menționăm în treacăt că în decursul discutării prin secțiile Camerii a proiectului lui Carp pentru impozitul mobilier și în deosebi pentru o mică diferență la patente, însuș șeful partidului pretins fuzionat G. Gr. Cantacuzino atacă în Cameră pe Carp, fiind de mult prelucrat în această direcție ostilă de Take Ionescu care conduce în Cameră lupta de opoziție. Cu ajutorul liberalilor și cu abținerea miniștrilor de la votare opoziția isbutește în ziua de 12 Februarie 1901 să respingă cu majoritate de un vot moțiunea de încredere în guvern, ministerul Carp demisionează, conservatorii se desbină iarăși în două grupări, și la 14 Februarie apare decretul prin care Sturdza este însărcinat cu formarea ministerului și ajunge să îndeplinească cu partidul liberal greaua misiune finanțiară pe care partidul conservator sfâșiat prin ambițiuni personale n'a fost în stare s'o îndeplinească.

La această nouă desbinare toți foștii miniștri din Cabinetul Carp au rămas în

jurul prezidentului lor de consiliu și acesta a păstrat grupării sale numele de partid conservator; însă peste vre-o trei zile generalul Jak Lahovari s'a resgândit și a trecut la Cantacuzino-Take Ionescu, și după vre-o trei ani l'a imitat și Ionaș Grădișteanu. C. Olănescu și N. Filipescu însă au rămas credincioși misiunii cu care-i însărcinase partidul în momentul fuziunii, au rămas în gruparea lui Carp dovedind prin prezența lor în ce parte este lealitatea politică.

Dovadă că partidul este încă într'o stare de frământare, care-l face incapabil pentru o acțiune mai durabilă la guvern. Nu e încă de prevăzut sub ce formă se va ajunge la întărirea partidului prin reîntregire, dar este sigur că se va ajunge sub o modalitate oarecare la această unificare. Căci un partid conservator este așa de indispensabil într'un regim constituțional ca contrabalansare a partidului liberal, încât împrejurările politice care sunt mai tari decât indivizii contribuiesc dela sine la reformarea lui.

Va să zică și noua încercare a lui Nicu Filipescu de a întregi partidul conservator, de astădată aprobată de Carp, s'a arătat peste puține luni zadarnică precum fusese zadarnică și cea din Aprilie 1899. Cu aceste rezultate negative figura politică a lui Nicu Filipescu ar putea perde din valoarea ei pentru viața noastră politică, dacă neisbânda acelor combinații n'ar fi fost rescumpărată prin înălțimea cugetării din care au isvorit. Precum în toată acțiunea sa politică N. Filipescu s'a distins totdeauna prin lipsa

de orice interes personal și prin depărtarea de la orice nepotism, așa relațiile sale politice sunt vizibil inspirate de cea mai înaltă prețuire a valorilor intelectuale, fără ca pentru aceasta să desprețuiască contactul cu unele figuri dubioase îndată ce le crede folositoare ca instrumente la vre-o uneltire politică.

Terminând aici expunerea noastră, toată situația politică în care se află astăzi Statul român, ne îndeamnă să legăm sfârșitul cu una din ideile dominante ale acestei scrieri, cu evoluțiunea Statului dela vechea sa formă a unor Principate electivă spre o monarhie ereditară consolidată sub forma constituțională. Astăzi această evoluțiune este așa de îndeplinită, încât nu mai există în toată România nici un singur om politic care să nu recunoască autoritatea monarhică a Regelui Carol și succesiunea dinastică la tron ca niște fapte de la sine înțelese, așa încât Regele Carol cu prilejul proectatei solemnități întru amintirea unei Domnii de 40 de ani poate constata cu adâncă mulțumire sufletească îndeplinirea misiunii pentru care l-a ales poporul român în zilele de 2—8 Aprilie 1866.

În adevăr marea misiune pe care puternicul instinct de conservare al neamului nostru a incredințat-o mult așteptatului dar necunoscutului principe străin a fost de a-l scăpa mai întâiu de primejdia competițiilor la tron cu dese schimbări de Domnii și cu imensa corupțiune întru efectuarea lor, de a duce apoi Statul cu ajutorul

originei sale suverane la o independență recunoscută și de a-l consolida prin asigurarea unei succesiuni dinastice sub forma constituțională.

Această întreită misiune a îndeplinit-o Regele Carol I, și cucerind independența cu arma în mână a îndeplinit acea parte a ei în modul cel mai înălțător pentru poporul român. Acestea au fost dorințele noastre care multora le păreau prea idealiste, atunci când l'am ales. Atât i-am cerut noi atunci și nimic mai mult, atât ne-a dat și nu era chemat și nici nu putea să ne dea alt ceva.

Toată dreptatea și nepărtinirea unei judecăți istorice ne impune datoria să ne dăm bine seamă de aceste condiții de la început. Pe atunci era în unele capete teama că Principele străin ne va înstrăina și pe noi; în dreptul public al lui Simeon Barnuțiu, și de la el se inspirase în Moldova așa numita fracție liberă și independență, se punea ca prevedere de temut această teamă.

O urmare puțin serioasă dar caracteristică a acestor preocupări, care răsbiseră și în constituanța de la 1866 este redactarea textului constituțiunii noastre, care printr'o lipsă de conveniență unică într'o organizare monarhică ia precauțiunea de a vorbi întâiu de suveranitatea poporului și de drepturile lui, de Cameră și de Senat, de miniștri și de abia în al patrulea rând de Capul Statului, față de care se opintește mai ales să-i arate limitele prerogativei. Orcât de naivă ar fi fost încrederea celor ce au redactat pactul fundamental, că prin asemenea îngrădiri pe

hârtie vor fi îngrădit și în fapt puterea Domnitorului și vor fi adus la vre-o valoare puterea națiunii prin corpul seu electoral, ea denotă totuși cu deplină lămurire puținul ce se așteptă de la Domnitor în momentul când l'am pus în capul acestui Stat constituțional și multul ce se așteptă de la noi înșine în toată manifestarea vieței politice.

Aceasta nu trebuie să o uităm nici un moment, aici este dreapta măsură a judecării evenimentelor ulterioare. Dându-ne seamă de acel moment creator al Statului nostru modern, trebuie să recunoaștem astăzi, că Domnitorul a făcut ceea ce așteptam noi de la el să facă, dar noi nu am făcut ce ne închipuiam atunci că vom putea face, și este o chestie de demnitate și de întărire a cugetelor pentru un popor care aspiră la un viitor mai mare ca să-și dea seama de greșelele sale pentru a le îndrepta, iar nu să arunce vina asupra altuia care nu era chemat să le îndrepteze.

Aceste reflecții sunt cu atât mai indicate pentru momentul de față cu cât ele sunt chemate să înlăture unele observări destul de răspândite printre oamenii politici făcute la adresa Regelui, dacă nu în manifestări publice dar în multe discuții private, și despre care credem că alcătuesc ultima fază a unei stări de tranziție din care trebuie să eșim precum am eșit din faza criticelor cu guvern personal, din faza atacurilor anti-dinastice și altor asemenea suferințe ale copilăriei constituționale.

Se împrută de ex. Regelui, că el și numai

el susține pe D. Sturdza. Că el a inspirat politica acestuia în chestia națională, că el a chemat la căderea lui Sturdza din Martie 1899 un guvern conservator așa de slab ca acel improvizat de G. Gr. Cantacuzino, a cărui insuficiență financiară față de marele pericol al situației de atunci era prea manifestă, pentru a face să se reabiliteze cât mai curând același Dimitrie Sturdza, că până în ultimul timp tot el a permis să vie la guvern un minister ca cel actual al lui Cantacuzino prin care o demagogie de căpățuire inspirată de Take Ionescu, general Lahovari și Bădărău slăbește spre cea mai mare daună a tinerelor generații or ce încredere în valoarea adevăratelor principii politice, fie conservatoare fie liberale, și pune în loc cinicul dispreț al oricărui princip pentru satisfacerea exclusivă a intereselor personale. Noi credem toată această serie de observări pe atât de neîntemeiată ca chestie de dreptate omenească, pe cât de contrară adevăratului spirit constituțional.

Și pentru a vorbi mai întâi de acesta: Regele e declarat prin art. 92 din Constituțiune inviolabil și neresponsabil, numai miniștrii sânt răspunzători și acest mare princip constituțional nu trebuie să rămâe literă moartă, ci trebuie respectat și aplicat cu bună credință în toată convingerea noastră, pentru ca să ajungem cu timpul la respectarea și la aplicarea efectivă a drepturilor prevăzute în Constituțiune pentru celelalte puteri adică pentru puterea legiuitoare cu viitoarea independență a corpului electoral

și pentru puterea judecătorească. Unele fără altele nu se poate, căci așa este alcătuit organismul unitar al unei constituții ca a noastră.

Dar și omenește vorbind, ce impresie trebuie să fi făcut asupra unui spirit occidental majoritatea oamenilor noștri politici? După ce la început, cu toată participarea lor la mișcarea națională a Divanului-ad-hoc, au lăsat adeseori la oparte tocmai respectarea punctului cardinal al acelui program, adică a Principelui străin, și ca niște rău năvăliți și ușori la minte s'au pus să-l atace și chiar să-l insulte prin tot felul de manifestări, dela articolele prin foi străine ale lui Dimitrie Sturdza, Erdmann von Hahn, până la diatribele indigene ale lui Hasdeu, la broșura „șpionul prusian“ a lui Mârzescu, la poza catonică a lui N. Blaremburg, la aparentul radicalism al lui Panu, pentru a nu mai vorbi de poeziile cu ilustrații insultătoare ale lui Orășanu și de ultimele rămășițe anahronistice din acele timpuri: de scrisoarea necioplită a răposatului Gogu Cantacuzino Rifoveanu și de vorbele triviale ale actualului prefect de poliție?') Ce impresie trebuie să fi făcut asupra unui om când, aceleași persoane, după asemenea bravade și necuviințe, se grăbeau să se încovoae îndată ce le surîdea puterea și să răscumpere cu lingușiri și platitudini necuviințele de mai nainte? Și cum, față de atâtea exemple de o desgustătoare metamorfoză, el care a

1) Moruzi (kneazul).

urmărit cu stăruință neschimbată marele scop pentru care a fost adus în țară: întemeierea unei monarhii stabile, el să nu fi sfârșit prin a spori încrederea în sine în aceeași proporție în care a trebuit să o piardă în mai toți ceilalți. Care om cuminte poate aștepta ca asemenea greșeli ale oamenilor politici dintr'o generație să rămâe nepedepsite și slugărnicia foștilor insultători să nu producă rezultatele lor firești? Și dacă am avea o dinastie pământească întemeiată pe tradiția istorică națională, s'ar putea admite că o deviere spre autocratism să fie indicată, ca o fază trecătoare cu mai multă energie concentrată spre o mai sigură conducere a țării în mijlocul greutăților ce o înconjoară. Dar cu o dinastie străină, fundată abia de 40 de ani și care deabia la a treia generație are un vlăstar născut și crescut în țară și botezat în religia țării, o asemenea posibilitate este exclusă și adevărata siguranță în consolidarea dinastiei pe viitor stă în libera manifestare a cugetului țării reprezentat prin celelalte puteri constituționale.

Dar și în altă privire, de unde până unde pretenția ca tocmai Capul Statului în asemenea împrejurări să schimbe moravurile politice ale celor ce conduc și frământă partidele noastre? Pentru aceasta a fost adus Principele de Hohenzollern în România? Și cei ce l-au adus și l-au aclamat, Brătienii, Catargii, Ghiculeștii, Krețuleștii, oameni experimentați în ale țării, aceștia și-au putut oare închipui un singur moment că junele

căpitan german, până atunci străin de orice viață politică să facă educația caracterelor române? Dar este o aberație a-și închipui așa ceva. Și după ce l-am ales fără umbră de un asemenea gând și după ce s'au purtat așa de mulți oameni politici față de el cum s'au purtat, ca niște bizantini rău nărăviți, pretindem de odată ca să le facă pedagogie și să le schimbe natura. Și dacă noi în toată mișcarea politică a noastră cu deplina libertate a presei și a întrunirilor, cu atâta întrebuintare a drepturilor ce ni le-am dat în Constituție cât am priceput-o și cât am voit-o, n'am fost în stare să ne alegem, după moartea lui Ioan Brătianu și a lui L. Catargi, alți conducători decât aceia pe care ni i-am ales și dacă noi am îngăduit ca unii din aceștia să răscolească nomolul societății și sub pretext de popularitate și de număr constituțional să aducă la valoare politică niște figuri catilinare și niște monstruoziități sociale, care n'ar fi trebuit să iasă niciodată din întunericul existenței lor de până atunci, noi fii țării, noi cei crescuți sub Constituția ce tot noi ne-am dat-o, noi să abatem acum răspunderea dela noi și să aruncăm vina asupra altuia?

Dar lasă că nu este drept să facem așa, dar nu este cuviincios, nu este demn să facă așa un popor care aspiră la un viitor mai mare. Noi prin noi înșine trebuie să ne îndreptăm. Căci dacă pricina de căpetenie a răului este slăbiciunea de caracter inherentă încă unei societăți deabia eșită din corupția seculară a domniilor fanariote și

elective, atunci răul nu se poate lecuî prin invocarea unui autocrat, care nu poate decât să mai sporească slăbiciunea de caracter a supuşilor săi, ci din contra prin treptata întărire a caracterului în noi înşine, prin formarea independenţei cetăţeneşti, al cărei prim simptom îmbucurător va fi simţimântul şi recunoaşterea propriei noastre răspunderi, şi prin urmare a propriei activităţi fără aşteptarea impulsurilor străine.

Căci dealtminteri, dacă te laşi tu să te ducă altul, se va găsi totdeauna unul ca să te ducă unde vrea el şi unde poate nu voiai tu, şi orice putere în Stat îşi întinde sfera de acţiune până unde o îngăduesc celelalte ca să o facă.

Noi însă avem încrederea că societatea noastră politică va şti să ajungă şi pe calea acestei îndreptări şi va simţi şi înţelege din ce în ce mai mult neapărata trebuinţă a caracterelor independente.

Ceeace ne întăreşte în această încredere este o altă parte mai îmbucurătoare a experienţei dobândite în vremea noastră. Trei evenimente, deosebite ca însemnătate, dar caracterizate prin acelaş simptom îmbucurător trebuesc relevate din fuga împrejurărilor, din mulţimea manifestărilor publice, cu atât mai mult cu cât ele par a isvorî din chiar adâncul conştiinţei la diferite straturi ale poporului nostru. Este mai întâiu de toate admirabila simplitate cu care ostaşul român s'a jertfit în războiul pentru apărarea şi neatârnamarea ţării. Din toată spuza

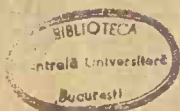
aruncată de atâtea secole a mai rămas o scânteie vie în urmașii vechilor Romani.

Este apoi spontana emoțiune cu care partea cultă a societății a știut să se ridice în contra atingerii demnității naționale prin cele petrecute în Parlamentul unui Stat vecin și să obție în cel mai scurt timp expiarea celui răspunzător. Este, în al treilea rând, înlesnirea sufletească cu care atâtea membrii, dela mic până la mare, ne-am supus jertfelor materiale ce ni s-au impus în urma calamităților finanțiare și economice ale anilor 1899 — 1900, și pe care le-am suportat în liniște purtați de gândul de a scăpa cu orice preț onoarea și creditul Statului, de a nu ne atrage tutela străină pe care a suferit-o Grecia.

Un popor care în diferitele sale straturi a dat aceste dovezi de bună cugetare și bună simțire este un popor de viitor; va găsi în el și tăria de a-și forma partide politice mai sănătoase, care să-și aleagă conducători des- toinici și de caracter și aceasta va deschide era adevăratei monarhii constituționale. Și cel mai mulțumit va fi atunci Regele acestui Stat, căci oricât de multe ademeniri au capetele încoronate de a se apleca spre autocratism, ei prea sunt purtați de spiritul secolului în care am ajuns, și trebuie să fie mai mândri de a reprezenta un Stat cu cetățeni de caracter, decât de a stăpâni o grămadă de supuși¹⁾.

¹⁾ Cuvintele acestea, scrise cu câteva săptămâni înainte de moartea lui Titu Maiorescu, pot fi considerate ca testa-

mentul său politic cu privire la atitudinea față de un suveran constituțional. Speranța încercatului om de stat se îndreaptă, cum vedem, spre ridicarea nivelului conștiinței publice, ceea ce nu se poate fără o reală învățătură și mai ales fără o bună educație a poporului. Iar cât privește pe Suveran, rolul său i se părea că trebuie să fie acela al unui arbitru, ferindu-se doar de un singur lucru: să nu încerce conducerea statului celor nepregătiți sau de o calitate morală inferioară.

CUPRINSUL

	Pag.
Prefața	3
I. O scurtă privire asupra situației politice a României (<i>dela 11 Februarie 1866 până la 11 Martie 1871</i>)	5
II. Sub ministerul Lascar Catargi (<i>11 Martie 1871—3 Aprilie 1876</i>)	34
III. Căderea și darea în judecată a ministerului Lascar Catargi la 1876	67
IV. Sub ministerul Ioan Brătianu. Răsboiul și proclamarea regatului (<i>24 Iulie 1876—14 Martie 1881</i>).	104
V. Sub ministerul Brătianu. Dela proclamarea regatului până la tratatul de la Londra (<i>14 Martie 1881—26 Februarie 1883</i>)	175
VI. Revizuirea Constituției și căderea ministerului Brătianu (<i>dela 1883 până la 23 Martie 1888</i>).	207
VII. Sub regimul conservator. Dela ministerul Teodor Rosetti-Carp până la formarea ministerului Lascar Catargi-Carp (<i>23 Martie 1888—7 Decembrie 1891</i>).	241
VIII. Continuarea regimului conservator. Ministerul Catargi-Carp (<i>18 Decembrie 1891—30 Octomorie 1895</i>)	288
IX. Sub Noul Regim Liberal. Primul Minister Sturdza și Ministerul Aurelian (<i>4 Octomorie 1895—31 Martie 1897</i>)	329
X. Tot sub regimul liberal. — Al doilea minister Sturdza (<i>31 Martie 1897—30 Martie 1899</i>)	369
XI. Primul minister G. Gr. Cantacuzino (<i>11 Aprilie 1899—6 Iulie 1900</i>)	409
XII. Primul minister P. P. Carp (<i>7 Iulie 1900—13 Februarie 1901</i>)	436

VERIFICAT
1987

VERIFICAT
2007

CENTRALA ELECTORALĂ
SUD-VEST